Svir Memorial Book

Hayoh haytah ʾayarat Sṿir

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Hayoh haytah 'ayarat Svir : ben shete milhemot ha-'olam / Hertsel Vayner.
DESCRIPT	227 p. : ill. ; 23 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Svir.
	Svir (Belarus) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Svir.
ADD'L NAME	Vainer, Hertsel.
ADD'L TITLE	Geyen amol a shtetele Svir

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

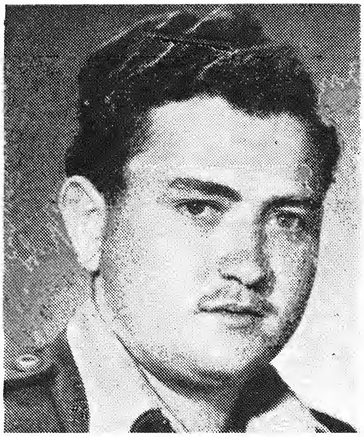
PRINTED IN THE U.S.A.

הרצלויינר

היה היתה עיירת סוויר

בין שתי מלחמות העולם

הספר מוקדש לזכר
סעדיה גרוגר ז״ל
שנפל במלחמת השחרור

בהוצאת ארגון יוצאי סוויר בישראל

הערצל וויינער

געווען אמאל א שטעטעלע סוויר

צווישן צוויי וועלט מלחמות

ארויסגעגעבן דורכן סווירער פאַרבאַנד אין ישראל

תוכן

חיי התרבות והחברה בעיירה

תנועות ומפלגות

חורבן וכליון

אינהאַלט

געזעלשאפטלעכער און קולטורעלער לעבן אין שטעטל

חורבן און אומקום

נעדרים

הקדמה

בספר זה מבקש אני לתרום את חלקי להשארת זכרה של עיירתנו סוויר ולהחייאת רישומה בלבבות שרידי סוויר ויוצאיה באשר הם שם, ובלבבות בני הדור השני של יוצאי סוויר ששם העיירה אינו מוכר להם, אלא מפי השמועה, מפי בני המשפחה הקשישים יותר.

מלבד מתן תמציתי של מקורות ההיסטוריים על העיירה סוויר, השתדלתי להעלות בספר חויות ומאורעות מהעבר הרחוק.

יאנקל גרוגר ומשפחתו

להחיות דמויות ודיוקנאות שונים, ולשקף את החיים החברתיים, התרבותיים והפוליטיים בעיירה, בין שתי מלחמות העולם. ייחדתי מקום לפרשת פעילותה של התנועה הציונית לאגפיה. לתיאור ימי השבת והמועד, כן ציירתי את הצד הפסטורלי של העיירה על נופה המקסים בכל עונות השנה.

חלקו השני של הספר יוחד לחורבנה וכליונה של הקהילה היהודית בידי הנאצים בימי הרג רב. הדברים נרשמו מפי עדי ראיה, מקרב ניצולי השואה. רובו של החומר שנכתב על ידי מזה עשרות בשנים ביידיש, תורגם לעברית בידי אסתר וגרשון חנוביץ — למען יקל גם על בני הדור „אשר לא ידע את יוסף" להכיר את העבר של אבותיו, הוא בית־היוצר לפעלם החלוצי של דור ההורים המגשימים.

ראיתי צורך להעלות את זכרם של בני העיירה שנפטרו בארץ, ושל בניהם שנפלו על משמרתם במלחמות ישראל.

ולבסוף, אני מביע את תודתי לכל אלה שנתנו ידם להוצאת הספר: לחברי ישובי שדה-נחום, שלמה אבן־שושן ויוסף פיכמן שסייעו בהתקנת הדברים לדפוס, למשורר משה יונגמן שקרא את כתב היד והעיר לי הערות חשובות, לביתי שדה-נחום על סיועו בחומר וברוח, ותודה מיוחדת לבן העיירה מר יוסף דיסטניק וקרוביו שסייעו בנדיבות לב להוצאת הספר, קודש לזכרם של בני משפחתם יקירי העיירה שהלכו לעולמם, יעקב, חיה אסתר, וסעדיה גרוגר זכרונם לברכה. ואחרון אחרון לאנשי ארגון יוצאי סוויר שהודות לעזרתם ניתנה לי האפשרות להוציא את הספר.

פרקים לתולדותיה של העיירה סוויר

לפי מקורות היסטוריים, מצוינת העיירה סוויר (והאגם הנושא את שמה) על מפת העולם כבר כ־700 שנה. הישוב הוקם ע״י דובמונט, בנו של רומונד הנסיך הליטאי במאה ה־13 לספירה.

השלטון בימים ההם לא היה יציב וכפעם בפעם היה עובר מיד ליד, מנסיך אל נסיך.

במאות ה־15־16 לספירה נתונה סוויר לשלטונה של נסיכות הסבירסקים, בתקופה מאוחרת יותר היא נמצאת בחסותה של נסיכות הרדזווילים המפורסמת, שפרשה את כנפיה על פני מרחבי הארץ, ולבסוף חוזרת העיירה סוויר שוב לידי נסיכות הסבירסקים, שהחזיקה בשלטון זמן רב והטביעה את חותמה בעיירה עד כדי כך שהעניקה לעיירה את שמה — סוויר. גם למשפחות היהודיות מהתקופה ההיא הודבק השם סבירסקי, והללו מפוזרים כיום על פני מרחבי תבל. ואין לדעת, אם זה נעשה תוך לחץ, או מרצונם הטוב של היהודים.

אחד ממשפחות הסבירסקים, הרוזן יאן, הקים בסוויר כנסיה בנויה מעץ, ורק בשנת 1653, בתמיכתו של הכומר גספרי יאשינסקי, הוקמה כנסיה בנויה בלבנים. בשנים שלאחר מכן, כשכל האצולה בסביבה קיבלה את הדת ההלבטית (הכנסיה השבדית), הוזנחה הכנסיה ורכושה נשדד. כזכר מתקופת שלטונה של נסיכות הסבירסקים, נשארו עד היום שרידי החורבות של הטירה המפוארת שהוקמה על ההר הנודע של סוויר, המתנוסס בטבור העיירה. הר זה יצאו לו מוניטין בכל הסביבה. משערים שהוא מעשה ידי אדם. בתקופה מאוחרת יותר שימש ההר כמקום אסטרטגי וכבסיס צבאי במלחמות הרבות שפקדו את הארץ. המלך הפולני המהולל סטפן באטורי, שיצא למלחמה בשנת 1573 עם הארצות הבאלטיות, ריכז על ההר את צבאו. גם בימינו, בתום מלחמת־העולם הראשונה, בשנת 1920 שימש ההר כעמדה צבאית לצבא הפולני במלחמתו נגד הצבא האדום, שכבש לבסוף את העיירה.

✶

חסרים לנו נתונים היסטוריים רחבים יותר על תולדות הישוב היהודי במקום. ידוע, כי בשנת 1847 מנתה הקהילה היהודית בסוויר 431 נפש, ובשנת 1890 כבר גדלה ל־1114 נפש מכלל האוכלוסיה שמנתה

1686 נפש. ייתכן שגם לפני כן כבר היה כאן ישוב יהודי. מעידות על כך המצבות העתיקות בבית־העלמין הישן שהיו שקועות עמוק באדמה לבלי הכירן.

נוסף למשפחות שנשאו את השם סבירסקי, נקראו משפחות רבות בסוויר על שם כפרי־מוצאם. הללו גורשו מהכפרים לאחר הגזירה שגזר בשנת 1882 אלכסנדר השלישי. בשמות כגון: השפילר, זסווירר, דובני־קירר, סיניציר, סירמישר, אַרנר, פניזר, מזוליצר וכו׳, מרומזים כאמור שמות כפרי המוצא.

בסוף המאה ה־19 פרצה שריפה גדולה בסוויר וכל העיירה, על בתי־העץ וגגות־הקש שלה, עלתה באש. ולכן לא נשארו בה מבנים בעלי ערך היסטורי. בית הכנסת נבנה מחדש בסגנון מודרני.

במלחמת־העולם הראשונה לא נפגעה העיירה, כי החזית שבה לחם הצבא הרוסי עם הצבא הגרמני היתה מרוחקת מגבולותיה. רק בשנת 1920 התלקח קרב קצר בין הצבא הפולני והצבא האדום שכבש לבסוף את העיירה. האוכלוסיה היהודית עזבה את הבתים ומצאה מחסה בין העצים העבותים שבבית־העלמין הנמצא מאחורי העיירה. למחרת, לאחר הכיבוש, שבו האנשים לבתיהם ומצאו שחלק מרכושם נשדד.

כפי שמעידים שרידי נצולי מלחמת־העולם השניה, נשארו מרבית הבתים בעיירה שלמים, רק מבית־הכנסת והסימטאות סביבו לא נשאר זכר. השטח נחרש, והפכוהו לגני־ירק, אבל הישוב היהודי בסוויר על אלף נפשותיו, שחי בעיירה מאות שנים, והכה בה שורשים עמוקים, נעקר עד היסוד ונמחק מעל פני האדמה. רק מתי־נספר נשארו, עשרות בלבד. רובם הקימו את ביתם במדינת ישראל.

(לפי יבריסקיה אנציקלופדיה ואנציקלופדיה פושכנה.)

חיי התרבות והחברה בעיירה

החיים הכלכליים

סוויר לא היתה שונה מעיירות יהודיות אחרות בפולין ובליטא. אותו המבנה הסוציאלי ואותם סוגי המלאכה והעבודה. חיו בניסים והתפרנסו מהאוויר. מאלפת מאוד החלוקה הסוציאלית של האוכלוסיה היהודית. כשני שלישים מהישוב היהודי חיו על חנוונות ומסחר, שליש אחד בלבד כלל את יתר השכבות הסוציאליות כגון: בעלי־מלאכה, פועלים, כלי־קודש ומקצועות חפשיים, וכן אלה שחיו על העזרה שקיבלו מהבנים ומהידידים באמריקה ובשאר הארצות.

החנונים הווי גורם נכבד בעיירה. מרכז מסחרי מיוחד לא היה קיים. והחנוונים היו מפוזרים ומעורבים זה בזה לאורך כל הרחוב, ובחלקם מסביב לשווקים. היו בתי־מסחר לסחורות שונות, כגון אריגים, נעליים, מיני סידקות. בחנות למיני סידקות יכולת למצוא סחורות מסחורות שונות, כגון: אצבעונים, מחטים, משחה לגלגלים, מלח אנגלי ודג מלוח. אכן היו החנוונים תמיד מקומחים ובקפוטות מדוהנות. החנויות ברובן היו בתחומי דירות בעליהן, ובכל שעה יכולת לבוא ולקנות. החנוונים היו תמיד עייפים ותשושים, שכן טרודים היו ימים תמימים.

סוחרי יער וקבלנים גדולים לא היו בנמצא אצלנו. היו סוחרים ותגרים בהיקף קטן יותר. יהודי העיירה היו מבינים ומומחים לכל הסחורות, ובכל עונה היו נתפסים לסחורה אחרת. היו בעלי יזמה שהסתכנו וניהלו עסקים בהיקף גדול מבלי שהיתה להם פרוטה משלהם, ובכל זאת מילאו תפקיד כלכלי נכבד במלחמת הקיום. לעומתם היו סוחרים שאפשרויותיהם החמריות היו מוגבלות. הללו סובבו ברגל בכפרים וקונים את מרכולתם. האמידים יותר היו נוסעים בעגלתם במשך כל השבוע על־פני הכפרים, ובערב שבת היו בקושי מספיקים להגיע אל משפחותיהם. כל דבר היה להם בגדר סחורה: סמרטוטים, גרוטאות, וכל מיני „מציאות" שהיו קונים או מחליפים תמורת סחורותיהם שהביאו אתם. כל אחד היה לו איזור שלו וחוג של הנכרים שהיה קשור אליהם.

תעשיה ספציפית לא היתה בעיירה. כמו במרבית העיירות, כן גם

כאן התרכזו היהודים סביב האומנויות היהודיות המזבהקות: חייטים, סנדלרים, נפחים, רצענים, כובענים ומלאכות עדינות יותר, כגון שענות וספרות. לכל בעל־מלאכה היה שוליה משלו, אשר היה מנוצל כדבעי. יום־העבודה היה ארוך. שמונה שעות־עבודה ליום היו בגדר חלום רחוק. בערב חג, נאלצו הפועלים להדיר שינה מעיניהם ולסיים את עבודתם. ואחרי ככלות הכול בעלי־המלאכה בעיירה היו רחוקים מלהיות רוטשילדים ובקושי השתכרו למחייתם.

יהודים עסקו גם בעבודה חקלאית. מלבד קומץ יהודים, תושבי הכ־פרים הסמוכים, שעיבדו את אדמתם שלהם, היו משפחות בודדות שחכרו אדמה והתפרנסו מעיבודה. בעונת הקיץ היו יהודים רבים סוחרים בגני־פרי. כמעט לכל תושב בעיירה היה גם גינת־ירק משלו על־יד הבית, ואותה היו בני המשפחה מעבדים בכוחות עצמיים, וזוכים על־ידי כך לאספקת ירקות עצמית מכל המינים למשך כל הקיץ. היו בעיירה ירקנים שיצאו להם מוניטין וענף זה היה מקור הכנסתם.

יום השוק היה חל בכל יום חמישי ומיום זה היו יהודי העיירה מושכים חיונה משך כל השבוע. היו גם ירידים שנתיים אשר להם היו האנשים מצפים כמו לאורח נכבד. האיכרים היו נוהרים בעגלותיהם מהסביבה הרחוקה. ליהודים היתה פרנסה, לחנונים היה פדיון, הסוחרים והרוכלים קנו, בעלי־המלאכה היו רוכשים מצרכים שונים. אבל היה קורה לעתים כי ביום השוק או היריד ניתך גשם שוטף או פרצה סופת שלג, ואף נפש חיה לא היתה באה. תקלה כזו היתה מחשיכה עולמם של יהודי העיירה, כל החשבונות והתקוות שתלו ליום זה נשתבשו והדאגה רבצה כענן כבד על העיירה כולה. לעזרה במצוקה היו באים מוסדות העזרה הסוציאלית בעיירה: הבנק העממי או קופת־המלווה.

עומס כבד נשוא על האוכלוסיה היהודית היו מיסי הממשלה. החנונים והסוחרים העניים לא יכלו לעמוד בהם. הממשלה השתמשה בכל השיטות והאמצעים כדי לסחוט מהיהודים מה שיותר, עד הפרוטה האחרונה, אצל אלה שידם לא השיגה לשלם, היו מעקלים את רהיטי הבית וכלי המיטה. „עגלת גראבסקי" הידועה לשימצה היתה עוברת על־פני סימטאות העוני היהודיות ומפקיעה רכוש יהודי. כל ביקור של גובה־המיסים הטיל פחד ואימה על העיירה. סופו של דבר היה כי הרבה חנויות ובתי־מסחר של יהודים שלא יכלו לעמוד בנטל המיסים, ננעלו, ומשפחות יהודיות נשארו ללא כל מקורות פרנסה. הרבה סייעה במצוקה זו אגודת הסוחרים היהודים. בקשות רבות שהוגשו להקלת הנטל בתווכה נענו בחיוב.

האגודה גם הדריכה במתן עצות ומידע. פרסום החוק של הקמת הצכים סיכן את מעמדם של בעלי־המלאכה הרבים שבעיירה, עד כדי שלילת זכות העבודה מהם במקצוע. זה הביא לייסוד אגודת בעלי־המלאכה, אשר בראשה עמד העסקן הידוע מיכל אייזיקוביץ. האגודה דאגה להגן על העמלים היהודיים ואף השיגה הקלות רבות.

צדקה ועזרה סוציאלית

המצוה הסוציאלית לעזור ולדאוג לעני, לחולה וליורד־מנכסיו היתה מקובלת מאוד בעיירה. כיום מעוררת פליאה אותה מידה של צריכות להגשת סעד סוציאלי קונסטרוקטיבי בצורות שונות, במגמה להקל על סבל הזולת ולשנות את מצבו לטובה.

מלחמת־העולם הראשונה הביאה מגפות ורעב לעיירה. בני־אדם התהלכו נפוחי רעב, היו נופלים ברחובות כמו זבובים. במצב קטסטרופאלי זה הגיעה עזרה מיהדות ארצות־הברית, אשר הקלה על המחסור בהקמת בית־תמחוי ובחלוקת מצרכי מזון ומלבושים לתושבים העניים. העזרה הממשית הגיעה על־ידי „יקופו" (הוועד היהודי לעזרה) שפעל על־מנת לשקם את החיים הכלכליים בעיירה. אז הונח היסוד לבנק העממי בעיירה. כל אחד יכול לקבל הלוואות למועד ארוך, אשר איפשרו לו להכות שנית שורש בחיים שנחרבו במלחמה. כעבור שנים נוסדה קופת־מלוה (גמילות חסד) שנתנה הלוואות בתנאים הרבה יותר נוחים.

לאחרונה נפתחה עוד קופת־מלוה ע"י משפחת היודלונים באמריקה, לזכרו של ר' חיים פישר, אביו המנוח של זלמן מיכל, ובמוסד זה נתנו הלוואות ללא ריבית.

כל המוסדות הללו מילאו תפקיד חשוב בחיים הכלכליים של העיירה. תודות לאגודות העזרה הסוציאלית, הובטח לילדי דלת־העם עתיד בטוח, אחדים מהם נישאו, היגרו לארצות הרחוקות ובעיקר לא"י, ופרעו את חובם במשך שנים, מלבד אלה התקיימו מוסדות שונים לעזרה סוציאלית, כגון „ביקור חולים", אשר נקרא לאחר מכן „משמרת חולים". מוסד זה תפקידו היה לדאוג לחולים מדלת־העם, לספק להם תרופות. כן נהוג היה לקיים משמרת לינה אצל חולים אנושים לפי תור. הפעולה הקונסטרוק־טיבית נעשתה על ידי יחידים. ה„זוגות" המושבעים היו סובבים בעיירה

לקבץ נדבות לנצרכים. בעלי־בתים לשעבר שירדו מנכסיהם נתמכו „במתן בסתר". ראוי להזכיר הצגת תיאטרון מיוחדת אשר הועלתה במטרה לסייע לשיקומה של משפחה מכובדת. זכור לי מקרה שאצל משפחה עניה אחת לא היה אף גזיר־עץ להסקה, והיא קפאה מקור. כמה מתנדבים העבירו אליה באישון הלילה ממחסן העצים של בית־המדרש כמה מזחלות עמוסות עצים.

וייאמר כאן לזכותם של ר' הירשה־נתן הזקן ואיטקה טשרנס אשר עשו הרבה בשטח הזה. לא היו רעבים בעיירה. ילדי העניים היו משוחררים משכר־לימוד בתלמוד־התורה ואח"כ בבית־הספר העממי.

המחלוקת הקשה בין הרוב למיעוט

חיי העיירה היו מגויים ומורכבים כך, שריב ומדון לא חסרו בה. ירדה מחלוקת אחת מן הפרק, אחרי שהתיישנה, מיד נתלקחה מחלוקת חדשה.

לפני זמן רב היתה מחלוקת בין שישים וארבעים. הענין התחיל אחרי פטירת הרב הישיש ר' יעקב. היה צורך למצוא ממלא־מקום לרב שהלך לעולמו. מכל קצווי הארץ זרמו לסוויר מועמדים לכהונת הרב במקום נכבד זה, אשר היה ידוע בלמדנים שלו. ובין הבאים גם הרב חיים עוזר גרודזנסקי, שתפס לימים מקום חשוב בווילנה, והיה אחד המנהיגים של ה„אגודה" בפולין. מספרים, כי לא זכה בכהונה על שום שבא לעיירה נעול נעליים וערדלים. דבר זה נחשב אז לגינון חילוני ביותר, בזמן שכל יתר המועמדים באו נעולי מגפיים.

כארבעים רבנים ביקרו אז בסוויר, ובכל אחד מצאו פגם, עד שסוף סוף נשא חן הרב מוורנובה ר' נפתלי דוד מוסנזון, שהיה אלמן עם חמישה ילדים, והסכים לשאת לאשה את אלמנתו של הרב ר' יעקב אשר נשארה עם בת.

אך הקצבים התנגדו לו ופרצה מחלוקת. והלא העיירה אינה יכולה להישאר בלי רב. הביאו איפוא שלושה רבנים מן הסביבה כדי למצוא פשרה, אחר ישוב־דעת נוסף הוחלט לעבור מבית לבית ולשאול לדעתו של כל אחד, מתושבי העיירה ואכן, המשאל נערך והתוצאה היתה — שישים בעד וארבעים נגד. כשעמד הרב ר' נפתלי דוד מוסנזון לבוא לעיירה יצאו

לקראתו 40 עגלות גדושות מקבלי־פניו. שעה שהיה משמיע בדרשותיו, היה בית המדרש מלא. אך המחלוקת לא תמה אלא לאחר שצצה מחלוקת חדשה בעיירה.

*

בקצה העיירה, ביורזקה, היה שוק־הסוסים, אבל היהודים מיורזקה קינאו באחיהם מ„הרחוב״, כי שם נמצא שוק־התבואות, בעוד שנחלתם היא רק צהלת סוסים ונחירות חזירים. התחילו הללו לדפוק ב„חלונות הגבוהים״ עד שיצא פקודה שמהיום והלאה מעבירים את שוק התבואה ליורזקה, ואת שוק הסוסים מעבירים למקום ריק בקצה השני של העיירה, ששם מתגוררים רק יהודים מעטים, באופן כזה נשארו יהודי „הרחוב״ הפקר, בלי פרנסה. ומאז ניטשה מלחמה חריפה בין היורזקאים וה„רחובאים״. יורזקה היתה בשנים הראשונות כעין גיטו סגור, עשו להם „מנין״ לחוד ולא באו במגע עם ה„רחובאים״, ואם קרה ובחור מן „הרחוב״ התאהב בבחורה מיורזקה, לא קם השידוך בשום אופן. אך לימים פג האנטאגוניזם בין חוגי הדור הצעיר, כאשר בעיות ואידיאות חשובות יותר עלו על פני השטח.

מלחמת המעמדות בעיירה

תעשיה גדולה ומפותחת ופרוליטאריון מאורגן לא היו בנמצא בסוויר. הארובה היחידה הגבוהה אשר ממנה היו יוצאות תימרות עשן שחור וסמיך היו בבית־המרחץ של הקהילה אשר אותה היו מסיקים בערבי שבתות וחגים, והיהודים היו באים שמה לחבוט עצמם בזרדים. התעשיה היחידה היו בתי־מלאכה הבורסקאים המועטים, כל תעשיין היה מעבד במו ידיו את העורות ולא היה מעסיק שכירים. היו בעיירה עשירים אחדים, שאפשר היה למנותם על אצבעות כף היד. וכל עושרם לא היה אלא ביתם שהיה קניינם, פרה ומקום קבוע בקיר־המזרח בבית־הכנסת. לכבוד שבת היו קונים מנת־בשר שמנה עם זאב־מים חי, בשעה שעניים יותר מסתפקים בפרגיה ובמנה של דגי לכיס. בעיירה היו בעלי־המלאכה מרובים, מהם שהיו בימי נעוריהם מהפכנים גדולים, אבל לעת זקנה נס ליחם והם נמקו כל חייהם בעבודה קשה, מזריחה עד שקיעה, יחד עם שוליותיהם.

בכל זאת היו פורצים סכסוכים סוציאליים בין מעמד „בעלי־הבתים״

והרוב הדימוקראטי העובד, כאשר על הפרק עמדה השאלה של קבלת רב חדש וכלי־קודש אחרים, הקמת מוסדות קהילה שונים, העלאת מס־הבשר (קורובקה) ומיסים אחרים אשר נפלו למשא על שכם דלת־העם. אז צפו ועלו כל הניגודים והאינטרסים הסוציאליים במלוא חריפותם.

לעתים קרובות היה מכריע הגורם המוסרי האנושי. מחלוקת חריפה פרצה בין אנשי העיירה, כאשר הביאו אליה את החזן שפירא שהיה בו־בזמן גם שוחט, והצד שכנגד מחה בכל תוקף נגד הסגת הגבול. הכריעו, כמובן, את הכף אנשי הצד הראשון אשר הרחיקו את השוחט הזקן צדוק מן העיירה. בסביבות בית־הכנסת היתה נטושה מלחמת המעמדות הזאת. עיכוב הקריאה בספר־התורה היה כלי־הזין הבדוק במלחמה זו. בכך באה לידי ביטוי המחאה הסוציאלית נגד העוול שנגרם כלפי יחידים או שכבות דלות בעיירה. ספר־התורה נלקח כמשכון, עד אשר שני הצדדים הגיעו לידי פשרה. או אז יכלו שוב לעבור על פרשת השבוע.

ראוי לציין אפיזודה אופיינית שאירעה לשמעון שפיאלר, יהודי פשוט, בעל־עגלה, אשר תמיד היו מכבדים אותו בעליה לתורה מן הפחותות ביותר, עד כי פעם נתמלא אומץ־לב והתקומם. הוא צעק בקול רם באמצע בית־הכנסת; „את העליות הרקובות תשמרו לכם", ולא עלה לתורה. פרצה מהומה. היהודים הפשוטים הצדיקו אותו, התחילו לדפוק על עמודי התפילה. רק הודות לישיש ר' אברהם הירש אשר עלה לתורה במקומו, נמנעה שערוריה.

מהומה אחרת פרצה בבית־המדרש באחת השבתות. שני נערים הגיעו למצוות, ורק בן הנגיד לבדו עלה ל„מפטיר". את העוול הזה לא יכול לשאת העובד הישר ובעל הלב החם איצ'קה הסנדלר, הוא תבע בתוקף את עלבונו של היתום, בן שמר'ל הסנדלר. מקרים כאלה קרו לא פעם.

רופאים וידענים בעיירה

מאז ומעולם האמינו בעיירה בתרופות אליל. היה שליח מיוחד, הירשה־ ברוכ'ס, שהיה מספק את התרופות והמרשמים שהשיג אצל הקדרים שבסביבה. חוץ מזה התברכנו בידעונים משלנו. היתה לנו אשה, הניה הירשס', שכל אנשי העיירה נתנו בה אמון רב. בשעת צרה או אסון היו מתייעצים אתה. לכל מחלה היתה לה תרופה מיוחדת. אותי הביאו

אליה בקטנותי עם רגל נקועה. תחילה בחנה אותי בעיניה שהסתתרו מתחת למשקפיה, אחר־כך פקדה להשכיב אותי על הספה שעמדה בפינה, קראה לכמה גברים מן החוץ כדי שיחזיקו אותי היטב, ובעצמה התחילה למתוח את הרגל בכל כוחותיה. הכאבים היו נוראים. צעקותי הגיעו עד לב השמיים. אחרי זה צבטה בלחיי והורתה בקולה הגס לשים תחבושות מחימר וחומץ עד שהנפיחות תרד.

היה לנו עוד מומחה בעיירה: סיומקה קידר. אליו היו באים רק ללחוש. את אחי הצעיר תקפו כאבי שיניים והוא השתולל מכאבים. רופא־שיניים לא היה בנמצא אצלנו. החליטו ללכת אל סיומקה הקדר „ללחוש". אני רצתי אחריהם מחמת הסקרנות. וגם לא יכולתי לראות בצערו של אחי. הוא גר בסימטה צדדית, בבית קטן ונמוך, ואנשים נאלצו להתכופף כדי להיכנס פנימה. מיד קיבל את פנינו ריח מבחיל של עורות מעובדים. נמוך־קומה היה, בעל פנים אדומות, עטוף סינר־עור וידיו מלוכלכות בעטרן. קיבל את פנינו בחמימות, ואת החולה שהיה עטוף במטפחות הושיב על המיטה והחל ללחוש בשקט. לבי הרך פירכס בשמחה, הנה עוד מעט יילקח מאחי כאב־השיניים. בדרך הביתה ששאלו אותו, אם הוטב לו ענה: כן.

בדרך כלל האמינו בלחישת עין רעה. היו בעיירה נשים שמפניהן פחדו פחד־מוות. מקובל היה על הכול כי להן עין רעה, ופגיעתה רעה. אך גם לזה מצאו תרופה — ללחוש כנגד עין־הרע.

חי בעיירתנו יהודי ירא־שמים, ר' הירש'ה נתן, אליו היו באים ללחוש כנגד עין הרע, למנוע סכנה.

התקרר מישהו וסבל מדקירות וכאבים בגוף, מיד קראו לרישה שהיתה מופיעה עם כוסות־הרוח שלה, ומרכיבה אותן על גוף החולה. קודם היתה מחממת כל כוס בנר ומעמידה אותן כחיילים על הגב, ואנשים אמנם נפטרו מכאבים.

קרה שילד נבהל ממישהו — קראו מיד לאיטקה צ'רנס שהיתה מופיעה עם פקעת חוטים, מודדת את הילד, וכל הפחד נעלם כלא היה.

הרופאים

חוץ מזה היו בעיירה כמה רופאים. המפורסם ביותר היה ד"ר קלישקה, רוסי טיפוסי, גבוה, בעל זקן בלונדיני קצר. נחשב לרופא טוב מאוד. ידע לקבוע אבחנה של מחלה, אך היה דבק בעקשנות באילו תיאוריות מיוחדות, למשל: לא לישון על כסת, אלא על מזרון קש; לא להתכסות עם צמר גפן אלא בשמיכה דקה. כשהיה מבקר היו מקפידים לשמור על הוראותיו. שקט

מוחלט היה משתרר בשעת ביקורו, את הילדים היו מוציאים מהבית. אחרי בדיקת החולה היה מתהלך בחדר, הידים שלובות על הראש, סיגריה בפה ואת העשן הפריח כלפי מעלה. מאוחר בלילה היה מטייל עם פנס חשמלי ביד ומקל הפוך או מטריה מאחוריו. בשנים האחרונות היה מושפע מהרעיון הציוני, וברצון חלק לחלוצים אישורי־בריאות הדרושים לעלייתם לארץ־ישראל.

שנים מעטות אחרי מלחמת העולם־הראשונה כיהן בעיירה כרופא ד"ר קמינר, אך הוא עזב מהר את העיירה, נתפרסם בשעתו ע"י פעילותו הציונית.

שנים רבות חי בעיירה זלמן החובש, שהיה גם בעל בית־מרקחת, נמוך־קומה, את פניו עיטר זקנקן־שיבה והיה מרכיב משקפי־צבט מוזהבים; דיבורו היה אטי, לבבי וסבלני, הקשיב לכל אדם. עם סיום הביקור היה אומר: „נראה מחר". וכאשר היה בא למחרת היה חוזר על כך.

היה בעיירתנו חובש רוסי, מרגוביץ. רכש את מקצועו בעת עבודתו בבית־החולים כסניטר, במלחמת־העולם הראשונה. הוא נחשב לרופא של העניים. לבושו פשוט ועממי. לא הדיר רגליו גם מפינות נידחות ביותר ולעתים אף לא גבה שכר־טרחה אצל העניים מאוד. היו לו דיעות מתקד־מות שמאליות, אהב לדבר רוסית והיה מקובל בעיירה.

המלמדים שלי

בעיירתנו היה מספר רב של מלמדים — משה אהרון, שמעון לייזר, הדובניקאי, הפוסטבי וכו'. אספר רק על המלמדים שלמדתי תורה מפיהם.

הרבי הראשון שלי, הירשה נתן, יהודי גבוה, כפוף־גב ובעל זקן שיבה רחב ומסורק. כשמלאו לי שבע שנים, הביאה אותי אמי ל„חדר", ומיד אחר שישבתי ליד השולחן, זרק לי „מלאך" מטבע מן השמים. לבי הרך ריטט.

ה„חדר" נמצא בסימטת צרה, מוקפת גדר גבוהה, תחתיו השתערו גנים ירוקים. ביתו של הרבי היה נמוך ולו חלונות קטנים שדרכם הציצה השמש רק לעתים רחוקות. הרבי הירשה־נתן היה יהודי צנוע וטוב־לב. מעולם לא הרים יד. נותר לנו די זמן לשחק בחצר המגודרת. להירשה־נתן היו שיטות הוראה משלו, היה מלמד ילדים קטנים ועם כל מתחיל היה יושב כפוף עם ה„טייטל" ביד ומשנן לו את האלף־בית.

עודני זוכר את האותיות של קידוש־לבנה אשר האירו לי מן הדף הצהוב שממנו התחלנו ללמוד, ומיד אחרי זה „מודה אני", ועוד ברכות, שכל ילד יהודי חייב היה לדעתן בעל־פה. לימים, כאשר תפסנו כבר את צורת האותיות, התחילה סידרה של לחשים עם צירוף האותיות למלים. נצטווינו ללחוש בשקט את האות ולשנן, בקול רועד, את צליל האות כניגון: קמץ אלף אָ! נעזרנו על־ידי הרבי עם ה„טייטל" ששימש לנו מורה־דרך, ורק אחר כך, כאשר היינו כבר בטוחים בידיעתנו, הגינו את האותיות והמלים בקול. עם סיום ה„זמן" הראשון ידענו לקרוא עברית, ולכתוב מלים, ב„זמן" השני. למדנו חומש, ואז עברנו לבית־ספר גבוה ל„חדר" של ברוך.

ל„חדר" של ברוך יצאו מוניטין בעיירה. הוא זכה ללמד תורה תלמידים רבים אשר נפוצו על פני העולם. לימים הפך ה„חדר" למודרני, ולמדנו בו גם לימודים כלליים. ברוך היה יותר מורה מאשר רבי, אך היותו חי בעיירה קטנה, היה מוכרח להתאים עצמו למקובל ולמסורת. היה גבר גבה־קומה, קצר זקן ומבעד למשקפי הצבט אשר שיוו לו מראה אינטליגנטי, הביטו זוג עיניים פיקחיות. משכיל היה ומנוי על עתון יומי. היה ציוני נלהב, ובשנת 1925, בעצרת שהוקדשה לפתיחת האוניברסיטה בירושלים — הופיע בין אחרים בנאום ברכה בעברית. כן נחשב לבעל־תפילה טוב, ידען גדול בתנ"ך ומופלג בידיעת הדקדוק העברי. היה מקפיד מאוד בדיבורו העברי, ובכל זאת לא נבדל ה„חדר" שלו מאחרים מבחינה חיצונית, ששוכן בבית צר, ד' על ד' בו נדחסו ארבעים ילדים על־יד שולחנות צרים, כיתות־כיתות, וכל אחד למד לבדו, ושינן וחזר, וה„חדר" המה ככוורת. ברוך שם עין על כל אחד ואחד. ב„חדר" שלו שררה משמעת ברזל, משטר קפדני של לימודים, והחבריא מאימת הרבי, למדו בהתמדה ולאחר מכן היו לו אסירי תודה על הידיעות הרבות שהקנה להם. לימים! כאשר התחלתי ללמוד בבית־הספר „תרבות" כבר הייתי ידען גדול בתנ"ך תולדות עם ישראל. והלשון העברית.

ואף ששקדנו על לימודינו, היינו מחפשים כל מיני תחבולות לרמות את הרבי ומתגנבים החוצה.

התקופה הטובה ביותר היתה לנו תקופת הקיץ. ה„חדר" שכן על־יד האגם ממש, ובכל הזדמנות היינו מתרחצים בו. פשטנו בגדים וכבר אנו במים. השטנו גם „רפסודות" ושיחקנו משחקים שונים. בחורף החלקנו על הקרח ובאביב קיפצנו על גושי הקרח הצפים לאורך החוף. קרה פעם

שחבריא טבלו בחורף באגם והיה חשש שיצטננו. הכניס אותם ברוך ל„חדר" והושיבם ליד התנור, להתחמם ולהתייבש.

בחורף, בשעות בין השמשות, היה הרבי יוצא לעתים להתפלל בבית המדרש. היו לנו שעות אלה הטובות ביותר. בחדר אפלולית, הכול יושבים יחד ומספרים מעשיות שונות, עד שהרבי חוזר, מעלה אור במנורה ומפסיק בבת־אחת את האידליה הנרקמת.

בחורף למדנו עד מאוחר בערב, כל תלמיד היה מצויד בפנס להאיר את הדרך בסימטאות הצרות. בסתיו היה בוץ טובעני, בעוד בחורף נערמו ברחובות הרים של שלג. הזמן הנעים ביותר היה בסוף ה„זמן" ערב פסח, אז כל אחד היה ציפור־דרור. מאוחר יותר, כאשר נוסד בית הספר „תרבות", נכלל ברוך בצוות המורים, אך כעבור זמן קצר נסע אל ילדיו לארצות הברית. משם בא ברוך אל בתו חיה בארץ־ישראל. זמן קצר אחרי בואו ארצה נפטר.

מערכת החינוך

הלך־הרוח של השנים לאחר מלחמת־העולם הראשונה הטביע את חותמו על כל תחומי החיים. מיד בשנים הראשונות שלאחרי המלחמה קמו מפלגות ומוסדות ציבוריים חדשים, אשר שיוו לעיירה צביון חדש, ולהם נודעה השפעה עשרות בשנים, עד לשואה.

אחד ההישגים דאז היה ייסודו של בית־הספר היהודי החילוני (צ.ב.ק.) בסוויר. היה זה כיבוש עצום אשר גרם למהפכה בחינוך של התקופה ההיא. עד אז שלט ה„חדר". הנערים הקשישים נשלחו ללמוד לישיבות כמו ראמיילעס בוילנה ובאושמיאנה וכו'. הבנות למדו באופן פרטי אצל המורים אברמוביץ' וברוך ברל. נערות לא־אמידות למדו קרוא וכתוב (עברי) אצל חסיה דובה. כך נראה החינוך בעיירה (חוץ מבודדים שלמדו בעיר). ייסוד בית־הספר היהודי היה צעד מהפכני ואיפשר גם לבנים וגם לבנות ללמוד. הבנין הישן של התלמוד־תורה שימש כמקום הלימודים. המורים הראשונים, לחם וקופלוביץ, עודם חבושים כובעי סטודנטים, משכו תחילה רק את הילדים הקשישים. הילדים הצעירים המשיכו לימודיהם בחדרים, אשר עקב ייסוד בית הספר נעשו אף הם מודרניים יותר. כך, למשל, שיבצו בתכנית גם לימודים כלליים — חשבון, פולנית וגיאוגרפיה. כן

הנהיגו אמצעי עונש מתקדמים יותר, כגון העמידה בפינה במקום מלקות ומכות בסרגל.

בשנה השניה נתחלפו המורים ומגיעים שולמית, מזור ורוגובי. האחרון שימש כמורה לעברית ולתולדות ישראל. בלחץ הארגונים הציוניים חוסל בית הספר היידי והוקם בית־ספר מהטיפוס של „תרבות", שהתקיים עד לשואה.

תפקידו של המורה היהודי בעיירה

המורה היהודי הראשון, חיים רוגובי, החדיר ממש רוח מהפכנית לעיירה ועשה בייסוד סניפי „צעירי ציון" והחלוץ. המורה דולינקה אירגן סניף של „השומר הצעיר" מקרב תלמידי בית־הספר. גם המורים שבאו בתקופה מאוחרת יותר ושהיו מתחלפים מדי שנה בשנה, הכניסו אוירה תרבותית חדשה ושימשו נושאי תרבות בעיירה. הם ניהלו שיעורי־ערב לנוער בוגר, הופיעו בהרצאות, השתתפו באסיפות־עם ובערבי שאלות ותשובות. חלק מבוגרי בית־הספר „תרבות" המשיכו לימודיהם בווילנה, ובשנים האחרונות זכתה סוויר למורים ולמורות משלה.

המעמסה של החזקת בית־הספר העממי היתה מוטלת על שכמם של תושבי העיירה ושכר הלימוד היה גבוה. הנוער הציוני בא לעזרה והוא נשא באחריות לגורל בית־הספר. בתקופה מסוימת היו בני־הנוער יוצאים מדי שבוע לגביית תרומות אצל מי שהתחייב לכך. מלבד זאת העלו מחזות שהכניסו סכומים ניכרים, וזה איפשר לכל ילדי סוויר, אמידים ועניים גם יחד, ללמוד בביה"ס „תרבות". רק בשנים האחרונות משך אליו בית־הספר הפולני הממשלתי חלק מילדי ישראל. הנוער בסוויר שלט בשפה העברית והכיר את הספרות האידית והעברית. רובם היו מאורגנים בהסתדריות־הנוער הציוניות וחלק גדול מהם עלה לארץ.

זכרונות משנות לימודי בבית־הספר

לאחר שעברתי מן ה„חדר" ללמוד בבית הספר היידי העממי, נתגלה לי עולם חדש. במקום ה„חדר" הצפוף והמחניק, עברנו ללמוד בחדרים

מרווחים רבי־אור, במקום המבט החמור של הרבי והפחד המתמיד מפני רצועתו, קיבלו את פנינו מדי בוקר סבר פנים יפות וברכה חמה של מורה עם גישה אנושית מובהקת. במקום לשבת שעות ארוכות עד מאוחר בלילה בחדר, הזכיר לנו הפעמון בבית־הספר לאחר כל שיעור על הפסקה והזדמנות להשתובב בחוץ.

לאחר כמה שנות קיומו של בית־הספר היידי, הפכוהו לעברי, אבל נחרתו עמוק בזכרוני דווקא השנים הראשונות עם צוות המורים שלימ־דו בלשון יידיש. לקראת כל חג היו עורכים הצגות וחגיגות ילדים. עוד חיה בזכרוני הצגה אשר ביימה אתנו המורה שולמית פאפירמייסטר, „חלומו של שלמה׳לה״, בה מילאה את התפקיד הראשי ביילה בלכר הצגת „אנשי השלג״ וכו׳ אשר בוצעו ברמה אמנותית טובה, למרות התנאים המיוחדים המכבידים בעיירה. כן היינו עורכים טיולים וסיורים בחורף על האגם הקפוא, ובקיץ ביער.

זוכר אני את הטיול בל״ג בעומר. ערוכים בשורות שרנו כל הדרך, ובכלל השירים גם השיר העברי: היערה, היערה בקשת וחץ... לאחר שהגענו ליער, בעונת התעוררות הטבע, לאחר החורף הארוך, סיפר לנו המורה רוגובי על משמעות החג. על כנפי הדמיון הילדותי הפלגנו אל ימי ר׳ עקיבא ותלמידיו ומלחמותיהם ברומאים.

ושוב עולה בזכרוני חגיגת ה־3 במאי ביום העצמאות של מדינת פולין, כאשר אנחנו, ילדי בית־הספר עם המורים בראש מפגינים ברחובות, בצל הדגלים: הפולני, האדום־לבן, והדגל הלאומי שלנו, הכחול־לבן, ומצטרפים אל תהלוכת הילדים הפולניים, כשאנו שרים שירים עבריים, מהם זכור לי השיר „אין כוח לשאת עוד, לסבול את העול...״ שיר גלותי מובהק. אשר הביע יותר את כאבנו מאשר את חג השחרור הפולני.

בתקופה יותר מאוחרת, כאשר כבר למדתי בבית הספר „תרבות״, והשתייכתי ל„השומר הצעיר״ מיסודו של המורה דולינקה, אירע המאורע דלקמן: יצאנו ב„שבועות״ כמה בנים בסירה להביא ענפי לבנה מהחוף השני של האגם, כדי לקשט את מועדוננו שהיה מול בית המדרש לקראת המסיבה שנערכה לכבוד החג. בשובנו שכחנו לגמרי היכן אנו נמצאים ונשאנו קולנו בשיר בטונים גבוהים. כל מתפללי בית־הכנסת יצאו מולנו בצעקות ובגידופים. עוד רוח באפנו נסוגנו בבהלה והפקרנו את הסירה עם כל ענפי האילנות אשר בה. איכם עתה כל המשה׳לך והשלמה׳לך. והמורים הרבים שהיו מתחלפים מדי שנה ?..

הספריה העממית

מיד אחרי מלחמת־העולם הראשונה נוסדה בסוויר ספריה, הודות ליוזמתו של אלי רבינוביץ והעזרה המעשית של „יקופו" (ועד־העזרה היהודי) שניתנה במגמה לשקם לא רק את החיים הכלכליים של האוכלוסיה, אלא גם להעלות יחד עם זה את הרמה התרבותית של יהודי העיירה. בהתחלה של 12 ספרים הונח היסוד לספריה העממית בביתו של חצקלביץ, שבמרוצת הזמן הפכה להיות לספריה גדולה ובה קרוב לשלושת אלפים ספרים, מבחר גדול של ספרים ביידיש ובעברית, ממיטב ספרות יידיש ואף תרגומים משפות שונות. ריכזנו בספריה גם ספרי מדע ודברי דפוס וחוברות שונות, והנוער היהודי אשר נהנה עד כה מהרומנים של שמ"ר שתה כעת בצמא מהמעין העשיר של ספרות יידיש החדשה. הקוראים הרחיבו את האופקים, העשירו את ידיעותיהם, כי המטען הרוחני של איש־העם והנוער היה דל מאד בתקופה ההיא.

הספריה העממית היתה החלון שנפתח לעולם הנאור מתוך ד' האמות המצומצמות של אוכלוסיית העירה הקטנה. הספריה סייעה לטיפוחן של המפלגות הפוליטיות שקמו בעיירה. בשנים הראשונות לקיומה השתלטו עליה חברי המחנה האידישאי כגון: א. זלוטיבקה, מ. דרעוויאצקי ועוד. מאוחר יותר, כאשר התחזקו הארגונים הציוניים, השתתפו גם הם בהנהלתה, כגון האחים מילר, שרה צוך, אליהו אפשטיין, משה מולר, יהודה גרשוביץ, כותב הטורים האלה ועוד רבים אחרים. שוב ניתן לציין כי שני הצדדים שיתפו פעולה בדאגה לקיומה ולהתפתחותה של הספריה.

נערכו הרבה הצגות שהכנסתן היתה קודש לספריה, לרכישת ספרים חדשים. התנהלה גם פעולה תרבותית אינטנסיבית. בערבי שאלות ותשובות היו המעוניינים שמים את פתקי השאלות בתיבת־דואר עשויה לכך והמשיבים היו מאנשי העילית של העיירה כגון: ברל אלפרוביץ, א. זלוטויאבקה, קרייצר, ח. ראגאוי, י. אנגל ואחרים, ובכללם מורים שבאו לעיירה. נשאלו שאלות רציניות למדי: מדעיות, פוליטיות וספרותיות. אורגנו גם משפטים ספרו־תיים, שנודעה להם השפעה חינוכית רבה, כגון: „הטכסה" של מנדלי, בונצה שתוק של י"ל פרץ, „אל נקמות" של שלום אש ועוד. במיוחד ראוי לציין את המשפט על מעמדה של האשה בחברה שנמשך שני ערבים ועורר ענין רב. הקטגורים י. גורדון וי. אנגל הסתמכו על אוטו וייניגר וסטרינדברג, והסניגורים י. מצקין וב"צ סולומיאק — על הספרות הסוביטית החדשה. לבסוף, אחרי שהושמעו עמדותיהם של שני הצדדים — הוציא

ביה"מ פסק־דין בו זוכתה האשה מכל אשמה וכנגד זה הואשמה החברה בכך שהיא שיעבדה אותה ודחקה אותה מהעמדות הקדמיות של החיים. המשפט עשה רושם עז בעיירה.

בשנים מאוחרות יותר כשעזבו רבים מבני־הנוער את העיירה, חלקם יצאו להכשרה לקראת עלייתם לארץ־ישראל, אחרים היגרו לארצות אחרות, הורגשה התרופפות בפעולתם של המפלגות, מילאה שוב הספריה את תפקידה כמרכז רוחני, וריכזה סביבה את הכוחות היוצרים.

הנהלתה הנמרצת והפעילה של הספריה שבראשה עמדו ב. רזניק ויוסף זלאטאיאבקא, הצליחה לרכוש מקלט ראדיו, מכשיר יקר־המציאות אז יחיד בימים ההם אצל האוכלוסיה היהודית. המקלט הופעל באמצעות סוללות, כי חשמל עדיין לא היה בעיירה. מני אז היו מאזינים בענין שידורים שונים מכל העולם ואף למוסיקה ולשירה. בענין מיוחד הקשיבו לשדורים מבריה"מ ובחרדת־קודש קלטו כל צליל ומלה שהגיעו לאוזניהם מארץ־ישראל הרחוקה, אשר כה יקרה להם. בני־הנוער רקדו עד מאוחר בלילה לצלילי המוסיקה ובילו בנעימים.

עם פרוץ המלחמה הושמדה הספריה יחד עם כל נכסי התרבות בעיירה.

יהודי שבת וחג

אראה את יהודי השבת והחג שלך, סוויר! נטולי דאגה וטרדה פשטו את קפוטת החולין. השכינה שורה על פניהם. שבת קודש באה.

מבעוד בוקר יום השישי כבר מתחילים להתכונן לקראת בואה של שבת המלכה. מכל הארובות פורץ עשן סמיך, מחצר השוחט מגיעות צריחות העופות שהילדים הביאום לשחיטה. הם מסתכלים בחרדה אל השוחט המחזיק את החלף בפיו, מסובב את ראש העוף, מורט וחותך בגרון, ואגב כך אינו שוכח למרוט חופן נוצות לכיסו...

הנשים מתרוצצות מבוהלות להשלים את קניותיהן בחנות. אחת רצה לשאול שאלה את הרב: היא מצאה מחט בקורקבן. האשה השניה נושאת תרנגולת חיה לשחיטה, וזו התחילה פתע לקרוא... שתיהן סופקות כנפיים, מי יודע מה יפסוק הרב...

בחלל האויר נודף ריחה של שבת־קודש, ריח של קנמון, של מאפה טרי ודגים ממולאים מפולפלים.

יהודים מתחילים ללכת אל בית־המרחץ, לשטוף את העייפות של ששת ימי המעשה. מתפשטים במרחץ הקר הכול מדברים בקולי־קולות. במדור השני מצליף על פניך החום הרב וריח עלים וגופות מלוהטים מהבל. אד סמיך תלוי בחלל האויר. אין מבחינים דבר, מלבד בני־אדם ערומים הנוש־אים עביטי־מים וצועקים: זהירות! מים רותחים.

המדור השלישי הוא מרחץ הזיעה. הנה באים חובבי ההבל החם, שרועים על האיצטבה ומצליפים על עצמם במטאטאים של זרדים. החום לוהט כמו בגיהינום. אחד יוצק עביט מים על האבנים המלובנות ועולה מהן אד לוהט. הכול שוכבים ונאנחים מתוך הנאה: אי, אי, אי!...

איציק יאנקל, יהודי כבן שמונים, אינו מוכן כלל להיפרד מהאיצטבה. שאר היהודים שרויים באפיסת כוחות, אדומים כאש, אד עולה מגופותיהם.

וממול — המקוה, והנערים בורחים מהוריהם בהחבא וטובלים כברווזים, ומרימים צעקות עד לב השמיים. יהודים ההולכים לטבול, מגרשים אותם החוצה, וכעבור שעה קלה חוזרים הקונדסים שוב.

שבים הביתה בריצה, מחוממים ועטופים היטב. הוקל לאחר הרחיצה, בדרך מברכים איש את רעהו ברפואה שלמה.

בבית שורר נקיון מובהק. מי שאין רצפה בביתו, פיזר על הקרקע חול צהוב נעים.. השולחנות מכוסים במפות לבנות, הפמוטים הנוצצים מוצבים עליהן, ממול רותח המיחם הצהוב. מבהיק כחתן לקראת חופתו.

מנדל השמש מקיש בפטיש־העץ שלו שתי נקישות רפויות ושלישית חזקה יותר. מיד נסגרות החנויות, הקונים האחרונים דוחפים החוצה אל היציאה האחורית. נרות נדלקים בכל החלונות, ומציתים שלהבת־קודש בלבבות. נשים עטופות מטפחות לראשיהן מברכות על הנרות. הן מכסות בשתי כפות ידיהן את עיניהן העצומות ולוחשות ברכה בשפתותיהן.

השמש שוקעת ככדור־אש מאחורי הטחנה. אומרים, כי זה מבשר מזג־אויר נאה. ועוד סימן: הפרה הראשונה אשר חזרה מן המרעה היתה לבנה...

יהודים שפניהם מאירים עיניהם נוצצות, זקניהם מסורקים, לובשי קפוטות־שבת הולכים אל בית־הכנסת. חתניהם בצדם, מוליכים בידיהם את הילדים הקטנים, הגדולים כבר חמקו מזמן. נשים שכילו מלאכתן יושבות במרפסות ומספרות זו עם זו. נערות חפופות־ראש, קלועות צמות, מתרפקות על חיק אמותיהן. עלמות בוגרות יותר קוראות בספר ומעיפות מבטים לעברים.. בברכת „שבת־שלום!" עליזה נכנסים הגברים אשר חזרו מבית הכנסת, וצלילי „שלום עליכם" ו„מלאכי השרת" מהדהדים בכל הבית.

לאחר הארוחה מברכים במזומן, הצעירים נשמטים אחד־אחד מהשולחן.

הקשישים מתיישבים במרפסות. בעלי המלאכה והעגלונים נופלים למשכבם כאלומות קצורות. אין משיחין על דברי חול, אלא על עניני ציבור מגיעים גם אל הפוליטיקה אשר שמץ ממנה שמעו ממיכל צאדעס, הקורא יום יום עיתון סחים ממלחמה ממשמשת ובאה... השמים משובצים ביהלומים נוצצים, כביכול חופה תלויה מעליהם.

בשבת, בהשכמת הבוקר היהודים כבר ערים, ומספיקים לחטוף כמה פרקי תהילים, שותים תה מקומקום־הנחושת. גויה מורידה את הפמוטים מהשולחן, ובחורף גם מסיקה את התנורים. בתמורה היא מקבלת לפתן גזר עם חלה, ובפסח — את יין עשר המכות...

בעיירה הושלך הס, הרחובות ריקים, אין בהם אף נפש חיה. עז, ודאי של שמרילכה, מטיילת לה בנחת, עומדת פתע מתוך הרהורים פילוסופיים. תרנגול קורא בקול ושני עונה.

בבית־הכנסת מתנועעים יהודים אדוקים אגב תפילתם כאשר הטליתות מכסות את ראשיהן, אפיקורסים גמורים מסתובבים בפלוש, להשביע רצונם של אבא־אמא, ומגיעים ליריקה של עלינו לשבח... לאחר סעודת החמים, עם בטן מלאה, חוטפים תנומת־שבת (היש תענוג גדול מזה בעולם הזה?). לאחר השינה שותים שוב כוס תה מקומקום השבת ומקנחים בקטע מ„תהילים". יהודי למדן לומד דף גמרא. לאחר הסעודה יוצאים לטייל עם כל המשפחה, הממחטה כרוכה סביב הצוואר, שהרי אסור לשאת משא מחוץ לתחום השבת בעיירה, ואין בה עירוב. שואפים אל קרבם את האויר המבושם מפרחי הגויים וגניהם, ומרחיקים לטייל אל שדות השיפון, מרוצים כי השנה שנת ברכה וצפוי יבול טוב. במוצאי־שבת לאחר ה„הבדלה" עצב עוטף את הלב, חוזרים אל המגפים והקפוטה של החולין. סועדים דג מלוח עם תפוחי־אדמה בקליפות, ומושכים שוב בעול הישן.

אראה את יהודיך — והם עודם חיים

הנה אראה את יהודיך — והם עודם חיים,
מבוהלים ומוטרדים במהומת ימי החול:
מי שמשרך דרכו ברגל על־פני כפרים וצרורו תחת בית שחיו.
(לא שכח לקחת עמדו את תרמיל התפילין וקלחת כשרה)
ומי שנפוצן בדרכי־נכר הרחוקות

וחוזרים לשבת הביתה, מאובקים ומגודלי שיער,
ומי שעומד שעות ממושכות בחנויות פתוחות תוך צפיה לקונה.
אראה את בעלי־המלאכה שלך, הנחפזים תמיד, חוורים, ומפויחים
ועיניהם אדומות מחוסר שינה.
בשעת הצורך ישבו ערים בליל ערב החג עד כי כילו מלאכתם.
... כולם אפופי דאגות פרנסה, כל אחד עם צרורו שלו.
וצבטו לעצמם בלחי, כדי שיעמוד בה הצבע — —
כאשר המדפים והכיסים כבר התרוקנו מזמן
חוזרים איש על פתחי רעהו,
רצים נטולי נשימה לחטוף „גמילת חסד" כלשהי.
כאן לוו וכאן שילמו והגלגל שוב סובב הולך
וליום המחר שוב ידאגו בבואו...
בטחון מלא הלב על גדותיו. היושב בשמים לא ישכחם לעולם.
לא נתנו ליהודי כי ימוט ויכרע.
אם נפל סוסו של בעל־עגלה,
היתה העיירה מוצאת לו אחר;
בית יהודי לא ידע רעב ———
והיו „זוגות" חוזרים על הפתחים ומקבצים „נדבות לנצרכים".
הלבבות כמו הבקתות התרפקו זה על זה,
וידעו מה מתבשל בסיר השכן
וכיצד פועם דופקו שלו...
משפחה אחת גדולה היוו...

הנשים היו פטורות מדאגות הפרנסה
כל חייהן במטבח ועל־יד העריסה
מטב שנותיהן השקיעו
רק אחת לשבוע, ביום השבת, הלכו אל בית־הכנסת
עם „הקרבן־מנחה" העבה ביד, ורדיד שחור על הכתף,
ואלה שלא ידעו קרוא
התקבצו סביב ה„מגידה" והניעו בשפתיהן,
חיקו כל העוויה שלה,
בכו במקום הראוי והבלתי־ראוי...
——— השבת העניקה להן יותר מאשר לאחרים.
והיו אף בנים שהתמרדו נגד פרנסות ההורים

(סטו רחמנא ליצלן מדרך הישרה)
ולא גרמו כלל נחת לאבא־אמא.
בני „בעלי־בתים" נטרפה דעתם פתע
והחלו לעסוק במלאכות של נכרים (חרפה לספר זאת)
ללוש חומר אצל הבנאי אלתר, לחטוב עצים בחצרות
(כמו-להבדיל הערלים מבית הסטנולים),
לחפור בהר אצל מאיר ארציק ולטפס על הגגות כדי לסייד את הארובות.
ימים ולילות בזבזו השד יודע היכן
השלו את נפשם, הם רוצים להביא שויון לעולם, היו ל„ציציליסטים",
להקים מדינה יהודית בארץ האבות,
ובינתיים ספגנו את כל התורות החדשות, והתווכחו בשצף־קצף,
מדדו את הרחובות גלויי־ראש. יחוס האבות ירד פלאים

ולימים — מפוזרים ומפורדים על פני שבעה ימים,
נפוצים לכל עבר כצפרים לפני סערה —
ומשאירים קינים ריקים אב ואם זקנים...
— — — —

האגם

האגם (קראו לו: הנהר) האציל חן רב לעיירה. הוא השתרע ברחבות, יצוק כמו ראי כחול ענקי.

מן הצד השני נמשכו יערות ירוקים ועדרי בקר רעו על חופיו. מראה נהדר! האגם שלנו נחשב בין הגדולים באיזור וילנה. היקפו הוא 14 ק"מ ארכו, 3 ק"מ רחבו. לאורך שפת האגם נמשך רחוב סלובודה (רחוב הרוסים), ומתוך הבקתות הנמוכות הציצו הרבה ראשים בהירי־שיער של ילדים ערומים. אבותיהם — הגברים המזוקנים רחבי־הכתפים וגבוהי־הקומה, מצאו פרנסתם משלית דגים, שהאגם אשר היה משופע בהם. בכל עונות השנה הפליגו הדייגים בסירותיהם לדיג ולא פעם השליכו נפשם מנגד.

יותר רחוק, מאחורי העיירה הקיף האגם מכל שלושת עבריו את בית־העלמין. שם גדלו עצי אורן גבוהים, ועורבים בנו עליהם את קיניהם ובקרקורם השביתו את דממת הסביבה.

מקום נכבד נודע לאגם בחיי הנוער המקומי. זה היה אחד ממקומות

הבידור החשובים ביותר. בערבי הקיץ, היו עשרות סירות מלאות בני־נוער נפוצות על־פני האגם, כנקודות שחורות על גבי ראי חלק, והסביבה מלאה שירה עליזה, בשפות שונות. פה הושרו שירים בהתלהבות לאומית ובגעגועים לציון. כאן גם רעמו שירי מהפכה על מחר חדש זוהר...

עם רדת הלילה, כאשר אלפי כוכבים היו משתקפים כמו מרגליות במים, והירח שלח אורו הכסוף ליקום — היו פורצים צלילים מונוטוניים מלווים בגיטרה או מנדולינה, ומתמזגים בקצב חתירת המשוטים של הסירות.

שיכורים מקסם הלילה הכחול תעו החותרים בלי־משים עד הנחל, ובזרם המים הצר היו אחת־אחת עוברות הסירות דרך קני־הסוף הגבוהים משני הצדדים. פרחי הנופר הצהובים הפיצו ריח נעים שהורגש גם ממרחק. וידים הושטו לקטוף מהם כדי להגיש שי לנערות אשר היו כבר עייפות מצחוק ושובבות במשך הלילה.

התחנה האחרונה היתה הגשר. בדרך חזרה האדימו כבר השמים בפאת מזרח, והאודם השתקף במים. מרחוק נשמעה קריאת התרנגול ואנו מתקרבים לחוף. ההר מתגלה מבין הבקתות האפורות והחבריה, עייפים מהלילה — נשרכים דרך הסימטאות — השקועות בתרדמה — הביתה.

האגם שימש גם במה חפשית לכל הזרמים החברתיים. כאן, תחת כיפת השמים — ובחוף השני — התקיימו אסיפות בשנת 1905 ומאוחר יותר — אסיפות בלתי־ליגליות של תנועת הנוער הקומוניסטי בעיירה.

כאן, על־יד האגם, נערכו כינוסים חגיגיים וטיולים של הנוער הציוני שהיה הכוח המרכזי בעיירה.

נשארה חרותה בזכרוני עצרת כ׳ תמוז לזכר ד״ר הרצל, כאשר עשרות סירות התרכזו באגם במקום אחד ויצרו חצי מעגל. מאחורי הסירות שטו רפסודות, עליהן חביות זפת ריקות שהוצתו בתום הנאומים, ולשונות אש אדומות פרצו והדליקו את השמים בשלהבת אדומה. מרחוק נדמה היה שכל האגם בוער באש. מראה נפלא זה הלהיב את הקהל, ושירה פרצה מפי עשרות בני־נוער.

בחורף לבש האגם פנים אחרות. והיה לו חן מיוחד וקסם רב. בעיקר נהנו האנשים מהרחצה באגם בימים החמים, כאשר באו להתרענן במים הצוננים. אך האגם לא נעזב בכל עונות השנה.

האגם וההר שמשו גם כמקומות אסטרטגיים לצבא. בשלהי מלחמת־העולם הראשונה נלחמו משני הצדדים שני המחנות העוינים: הבולשביקים והפולנים.

ובימי מלחמת־העולם השניה, כאשר כבר סגרו את היהודים בגיטו,

ואימת הכליון היתה תלויה מעל לראשם — התארגנו מצדו השני של האגם ביערות העבותים, התאים הראשונים של הפרטיזנים.

האמיצים מבין בחורי העירה מצאו את הדרך אליהם, והם היו מהראשונים ששיחררו את סוויר.

ח ג י ם

פ ס ח

הפסח היה חג לאומי גרידא, הלב לא פעם בו כמו ראש השנה וביום הכיפורים, אך הוא הביא בכנפיו מצב־רוח חגיגי לנפש היהודית. הוא שימש מעבר לעונה יפה יותר, זוהרת יותר, הכול חיכו בכליון־עיניים לחג היקר הזה, ההכנות היו גדולות, כבר עומדים מוכנים בקבוקים מלאים דובדבנים וסוכר וגרגרים שונים, צנצנות מלאות מיני ריבות שנרקחו בקיץ, וכבר בחנוכה טיגנו שומן־אווזים ופיטמו תרנגולות הכל לכבוד פסח.

גם הטבע השיב עלינו רוח רעננה מחיה נפשות ממש, נסך בנו אומץ ומרץ חדשים להמשיך ולשאת בעול החיים הקשים. ואם גם לא תמיד שיחק לנו המזל, ולפעמים דשדשנו בבוץ, אך האוירה שלפני החג הניסה מאתנו את המרה־השחורה וכמו במטה קסם הרנינה את הלבבות.

בחוץ נשמעו כבר צלילי האביב המתקרב, הצפצפות לאורך הרחוב פתחו את פקעיהן ונסכו ריח שיכרון על היקום, השמש הזוהרת בקעה מבעד לעננים, ליטפה את פנינו החוורים, האדמה נגאלה מקפאונה ונשמה לרוחה, השלג שהצהיב, שאבד כבר את חן הכסף שלו; עודנו מבצבץ מבין המקומות הנמוכים וגסיסתו קרובה. ההר עודנו מכוסה פה ושם טלאים לבנים, עומד ערום ומבויש, מתוך האדמה השחורה מבצבצים עשבים ומחייכים בירקותם אל שמי התכלת הטהורים.

גם האגם השתחרר מכבליו הכבדים, והקרח שחור כבר אינו איתן כאז, הדרך באגם שהודקה במשך כל החורף, שינתה את כוונה, האכרים עוברים בעגלת־העצים שלהם מן הצד השני, ולא פעם נשבר הקרח והעגלה עם כל אשר היה בה נופלים לתוך המים. הטובעים מרימים צעקות, והשכנים אצים עם מוטות ארוכים ומושים מתוך המים את האנשים עם הסוסים והעגלות.

הילדים אשר קיבלו חופש לחג נפרדים מן הקרח שהפשיר וקופצים על גושי הקרח השטים על האגם. יש אשר הקרח אוסף כאילו את כל כוחו לפני גסיסתו ולוחץ בכח על הגדות. ואז קמה בהלה בעיירה,

ממהרים לתקוע כלונסאות לחיזוק הבתים הקרובים לחוף, עד יעבור זעם. בחוץ בולטות כבר אבני הכביש, ושלוליות עכורות זורמות בחפזון בתעלות, כאילו גם הן אצות כבר להגיע לחג.

בהשכמת הבוקר משתלשלים מן הגגות גזיזי קרח, מתנפצות שלוליות קפואות כזכוכית ונשברות תחת הרגלים. בחוץ נשמעות קריאות התרנגולים, וגעיית הפרות התרות אחרי עשב ירוק. נמאס עליהן להיות כלואות ברפתות הצרות. הנכרים מפנים את הזבל ונודף ממנו ריח חריף ונעים. בעלי העגלות רוצים לגרום לעצמם קורת־רוח והם מוציאים את סוסיהם לשוק המגודר, והסוסים צוהלים משמחה ויוצאים בדהרה. בחוץ כבר ניכר החג, הרכוש הדל הוצא החוצה, מאווררים את הספרים, ממרקים כלים בכל הכוח. אלתר הצבע הזקן מלוכלך כולו בסיד, נגרר עם מכחולו לסייד את הבתים, יהודי ליצן מרבה בבדיחות, הוא אומר כי רק פעם אחת בחייו נכשל, ושוב לא ישא לו אשה מסוונציאן...

בבית מתחילים כבר להכשיר הכל לקראת הפסח. ראשית כל מכינים פינה לשים בה את הסלק הכבוש, עוטפים אותו כמו ילד־טיפוחים ומגישים אל התנור כדי שיחמיץ, ואמא שומרת עליו כעל בבת העין, אינה מרשה לאיש לגשת, היא לבדה טועמת ממנו בכף של עץ, כדי להרגיש את טעמו. מי הדבש כבר מוכנים, קערת הנחושת של אסתר מלכה עוברת מיד ליד בכל העירה, אצלה משיגים את כל המירשם של כבש עם כישות וכל יתר הסממנים.

אני ואחי — שנינו תלמידי ה„חדר", משוטטים בבית כמו מיותרים. במקום שהכל כבר כשר לפסח אסור אפילו להציץ, ובמקום שעוד מכשירים ודאי וודאי שאין לנו שום דריסת־רגל. הבית כולו הפוך, מטפסים על הקירות וכל הזמן מגרדים ומשפשפים שלא ישאר חס וחלילה פירור של חמץ. מחפשים עבורנו עבודה מתחת לאדמה, „היודעים אתם, ילדים, אומרת אמא, תורידו את העלי עם המכתש מעליית הגג של אברהם שמואל", זאת היא המצווה שלנו, שאנו מקיימים אותה מדי שנה בשנה קל להגדיר „הורידו" אבל מאז קיימות עליות־גג לא היתה עוד עליית־גג כזאת. ראשית־כל, יש להציב את הסולם באמצע האורווה, סמוך לסוס ושם חשיכה כמו בקבר. לעלות צריך בסולם רעוע עם שלבים עקומים אשר הטיפוס עליהם כרוך בסכנת נפילה ישר על הסוס ואם כבר עלית בעזרת השם לעליה, אתה זקוק לכוחות על־אנושיים להזיז את העלי ממקומו. אתאר לכם איזה מין כלי היא זה הרי זה כורת של עץ שקדחו בו חור וקראו לו עלי, בו שמים את המצה וכותשים במוט כבד שקצהו מפורזל במסמרים, עד כי

מתהווים קמח מצה ופתותי מצה. והיה עלינו מדי פעם לברך „ברכת הגומל" כי ירדנו בשלום עם העלי והמכתש ולא שברנו את ראשינו.

בחוץ כבר עולה ריח המצה האפויה הטריה ומגרה את התאבון. לפנים היה מנהג כי כמה שכנים נדברו והקימו אפיית מצות, לכל מאפיה היו כבר האופים, הנקבנים המרדדות הקבועות שלה. חבורת הולכי־בטל היו משוטטים ממאפיה אחת לשניה ומתגרים בנערות החבושות סינרים לבנים, לראשיהן מטפחות צבעוניות הקשורות לאחור והן עומדות מלוהטות ומסמיקות מהחום השופע סביב, ומן המבטים הגנובים של הבחורים. המערוכים מפזזים אצל המרדדות על לוחות־העץ, נערים מזדנבים מאחור, תרים בכליון־עינים אחרי מצה רדודה. בתוך ההמולה וצחוק הנערות נשמעת לפעמים הקריאה אטייגל אמיירע „יותר רך! יותר מוצק!" קריאה זו מכוונת כלפי הלשה בפינה, אשר לה שופך הקמח ויוצק המים שלה מנגד על שולחן של פח מנקבים, האופה אדום הזיעה ניגרת לו מפניו. הוא מטיל על מקל ארוך כעשר מצות בבת אחת ואץ אתן אל התנור הבוער באש, תופס משם את האפויות ומטיל אותן אל תוך סדין לבן תלוי. לימים הושבתו מאפיות המצות הקטנות ונשארו „הראשיות" בלבד, אצל איצה יאנקל והקורנטקה. באפיה האחרונה היו אופים מצה לעניים, ובחורות היו באים לעזור בהתנדבות עד מאוחר בלילה. הירשע נתן היה מזדמן פתע לבדוק את הכשרות, ומיד היו מתחילים לגרד את הבצק מהמערוכים. לליבקה חיים מאירס' עם המקטרת בפיו היתה „החזקה" על הכנסת המצות לכל בית — זאת היתה פרנסתו. הוא היה משמיע איחולים בלשונו המחוספסת: יהי רצון כי נזכה לשנה הבאה; ושאביא לכם שוב מצות...

יום לפני ערב פסח היו מסיקים את התנורים. שחטו את התרנגולות ומכרו את „החמץ", כל אחד היה לו הגוי שלו, והמסחר נעשה בחיפזון. בערב היו מתחילים בטקס שריפות החמץ, אמא היתה שמה על פני כל החלונות פרוסות לחם, אחריה הלך אבא עם נר דולק, היה מסיר בנוצה ובכף את החמץ באומרו את ההגדה, לאחר מכן היה קושר אותו עם האפיקומן דאשתקד, ומחרת היינו מטילים כל זאת אל תוך האש בשעה שהלכנו להגעיל את הכלים, תוך כדי אמירת ברכה. אור לערב הפסח היינו נתונים לסבל, לא אכלנו בזמן, לא ישנו בנוח. למחרת בהשכמת הבוקר היתה אמא מעירה אותנו לסעודה המפסקת ואחר־כך הלכנו להגעיל את הכלים. למעלה, מעל לדוד מים רותחים, אשר ממנו עלו אדים סמיכים, עמד מנדל הקטן, ולאחר ששם את הכלים בסל גדול, היה טובל אותם שלוש פעמים. הברק של כלי הנחושת הממורקים והמיחם נעשה קצת יותר דהה,

הוי כמה כוחות הושקעו בזה! מתחת לדוד היתה האש רועשת ולשונות אש אדומות התפרצו החוצה, ככה ודאי נראה הגיהינום, במקום שנצלים הרשעים, — שיחק דמיונו הילדותי. זה היה ביעור חמץ. כאשר חזרנו מבית־המרחץ היה כבר בבית הכל פסחי, „החלונות הכפולים" מימי החורף הוצאו והואר לעינים. הנקיון שרר בכל פינה, הכל הזהיר בחן ובברק חגיגיים ולבש מראה אחר. בחוץ היה בוצי פה ושם, על הרצפה היה מפוזר חול או היתה מכוסה בקש. כלי הפסח כבר הורדו מעלית הגג, כל אחד הכיר את כוסו והכל היה כה חביב ויקר, במשך היום היו אוכלים בכלי הפסח, והיה לזה טעם שונה לגמרי, כל אחד התחדש לקראת החג, חיים מוטה הכובען עשה לכל אחד מאתנו כובע חדש, בארון היו כבר תלויים הבגדים החדשים, תמיד היתה אמא מתחננת לפני שמואל החייט: למען השם, אל תצמצם, עשה קצת יותר חפשי בבית השחי, זה לא מזיק! אבל ככל שהחייט היה משאיר חפשי, תמיד היה נדמה לאמא כי הוא צימצם ואנחנו נראים כמו אשכנזים קצרי־בגדים.

בבית־הכנסת דלקה מנורת־הנפט הגדולה, והזאטוטים היו מתרוצצים מקושטים ומראים איש לרעהו את בגדיהם החדשים. עם שובנו מבית־הכנסת היתה מוטלת עלי המצוה להביא חרוסת מהנך מאיר פייווישעס הבית היה מלא אור, היתה דולקת המנורה הגדולה עם האהיל, מיטת ההיסב היתה מוצעת לאבא המיוגע, היה מתישב בה כמלך, אמא היתה מגישה לו מים בספל נחושת, הוא היה נוטל את ידיו ומברך את הקידוש של החג, פתחו בקריאת ה„הגדה", צעיר האחים שואל את ארבע הקושיות, מספרים ביציאת מצרים, שותים את ארבע הכוסות, ומחווים דעה על מי הדבש של השנה. ולאחר שכבר היינו רעבים כדבעי מתחילים באכילה. קודם טובלים את הפת במי המלח, אחר־כך מוגשים לנו הדגים הממולאים המפולפלים בחזרת, בשר וכופתאות שמנות ומרק־עוף, ומקנחים בלפתן. הייתי מנסה לגנוב את האפיקמן, ותמיד היה אבא תופס אותי בשעת מעשה.

ל„שפוך חמתך" היו פותחים את הדלת לאליהו הנביא מכבדים אותו בכוס יין מלאה, לב הילד היה פועם בחזקה, הנה עוד מעט וייכנס. כשגמרנו לקרוא את כל ה„הגדה", היינו יוצאים לטייל ברחובות. בפסח הלילות בהירים מכוכבים, והלבנה מחייכת אל פני כל אחד למטה. אצל פייטל סוחר הברזל ושפסל הקצב ובבתי־משפחה אחרים עוד אומרים את ההגדה, וליצני העיירה כבר עושים תעלולים שונים, בפתיחת הדלת לאליהו הנביא מכניסים עז ונמלטים על נפשם.

למחרת מתחיל החג לילדי „החדר" הם מתרוצצים כשכיסיהם מלאים

אגוזים ומשחקים בגומות במקומות היבשים ביותר בחצר בית הכנסת. בבית היו משחקים בערימות ובצלחות וגם בלוחיות.

כך בילו את כל ימי החג. הרבי היה מבקר את הורי התלמידים ומקבל את הילדים „לזמן" הבא. בפסח היו באים להתארח זה אצל זה ומתכבדים במאכלי החג, בחמיטות, בפשטידות ובמעשי מרקחת ובמשקאות הפסח. זה היה חג נפלא.

כעבור שנים, כאשר קמו בעיירה מפלגות וארגונים, השתדלו להעשיר את חג הפסח ולהוסיף לו תוכן. היו מכינים הצגה לצרכים שונים, עורכים משפטים ספרותיים, ערבי שאלות ותשובות וכדומה.

הסתדרויות הנוער הציוניות היו עורכות חגיגות אינטימיות, שנים רבות שמרו על המסורת של ערבי י.ל. פרץ ליום פטירתו.

שבועות

שבועות חל בעונת השנה הנאה ביותר. שמים בהירים היו תלויים מעלינו, והשמש המחייכת הפיצה אלומות פז של אור על השדות הירוקים הנרחבים. הטבע נתגלה לנו בכל חינו. הכל אמר שירה לקיץ החביב, עצי הפרי מחוץ לעיירה עמדו כבר בפריחתם הלבנה ונסכו שיכרון בריחות־הניחוח שלהם. יהודים היו יושבים בגזוזטראות ומהלכים רכיל בכל העולם. ועם רדת הלילה היו זוגות המאוהבים תופסים את הפינות הרומנטיות ואת הספסלים החבויים מתחת לעצים עבותים, נסתרים מעין אדם. הפחות נועזים היו מטיילים אל מעבר לגשר. אצל אלתר הבלן והמידלאים כבר פרחו עצי הלילך, ואנו, הקונדסים, היינו מטפסים עליהם וקוטפים זרי פרחים.

ההר כנולד מחדש, עמד נטוי־ראש, טובל בירק, וחייך בזוהר השמש. והילדים כנמלים זחלו על כרסו הענקית, ערכו עליו משחקים שונים ומלחמות. את מי לא משך אליו ההר? החבריה היו מתחרים פה בהעפת אבנים בידיים ומתוך מקלעת. לאחר שנים, כאשר נוסדו הסתדרויות הנוער, היינו עורכים על ההר את אסיפותינו ופורצים בשירה משירי ארץ־ישראל עד עלות השחר, מכאן הפליג דמיון הילדים שלנו הרחק הרחק. וכאשר כעבור שנים, לכבוד ביקורו של נשיא הרפובליקה יצקו כאן מדרגות ביטון וקבעו ספסלים לישיבה ניצלו הזוגות המאוהבים מקום זה כדבעי.

ההר היה לבה של העירה, מרכז עולמנו הילדותי ומשך את תשומת לב כולנו.

ימי ספירת העומר כבר נגמרו, וליהודים כבר מותר היה לערוך

טכסי כלולות ואליקים עם משה'קה הכליזמרים של העירה הוליכו לחופה לא זוג אחד.

גני הירק בעיירה היו כבר זרועים. באיזו חיבה היו היהודים מעבדים את הערוגות האחדות שמאחורי ביתם. כה עמוק היה יחסם של אבותינו לאדמה, וכברת הקרקע שעברה בירושה מדור לדור היתה מקודשת.

החבריה היו מריחים איפה כבר הבשילו הצנוניות הראשונות האדומות והמלפפונים הירוקים, והיו פושטים בחשאי בלילות האפלים בגינות־הירק. אחרי זמן־מה היתה מגיעה עונת קטיף תרמילי האפונה בשדות. בעיקר היינו דבקים במצווה של קטיף הדובדבנים והתפוחים בגני־הפרי. מובן מאליו כי את ביקורנו לראשון ערכנו אצל שלמה הקוצקאי. בירכנו תחילה ברכת „שהחיינו" על הדומדמניות וגמרנו בברכה אחרונה על התפוחים. יהודי יקר היה בעל הגן, הוא גר לבדו בין הגויים בשכונת יורזקה ואת הנזק בפרי זקף לחובתם. מעולם לא עלה על דעתו כי ילדים בני „בעלי־בתים" יעיזו באישון לילה להתגנב אל גנו ולקטוף בו תפוחים. היינו אז כבר לוחמים אמיצים לסוציאליזם, תבענו יושר וצדק מהעולם, ולא עלה כלל על דעתנו כי החטא של גרימת נזק הוא בסתירה ל„שולחן הערוך" הסוציאליסטי.

למן שבועות אף התחילה עונת הרחצה. בשנים הראשונות התרחצו רק בנהר אשר בו היה זרם צר של מים זכים שיצא מן האגם, אנחנו ילדי החדר, היינו מתפשטים עוד בדרך, וקופצים מיד אל הזרם הצר אשר לא היה עמוק. לעומת זאת, בזרם הרחב היו מתרחצים נערי הגמרא ושחייניים טובים. רחוק יותר, במעלה הגבעה, היו רוחצות הנשים. קונדסים בכובעים הפוכים, כדי שלא יכירום, היו יוצאים לשחות בכיוון לשם, וכשהנשים היו מגלות אותם, היו מתחילות צריחות עד לב השמים ומנוסה מן המים, עד כי החבריה היו מסתלקים ומספרים ניסים ונפלאות.

בשנים מאוחרות יותר, כאשר הציביליזציה והקידמה חדרו לעיירה, כבר היו הנערים והנערות מתרחצים ביחד בחוף הרחצה מעבר ל„סלובודה" באגם, כמו שנהוג בעולם הגדול.

בשבועות היו היהודים עורכים „תיקון שבועות" כל הלילה, היו אומרים תהילים, למדו משניות, האמינו כי השמים ייפתחו, שמחו בחג מתן תורה, וכזכר לחג הביכורים הקדום, כאשר היו מביאים מראשית פרי האדמה לכוהנים, בשבת היהודים בארצם, היו כאן מקשטים את הבתים בירק.

יומיים חגגו את החג, קיים היה מנהג לאכול מאכלי־חלב, כרוכיות. במרתף היו מוכנים דגים ממולאים קרושים עם חמיצה קרה, מחיה־נפשות.

בימי החג היה הנוער יוצא לטייל ביערות הסביבה, האויר היה רווי ריחות־ניחות, הציפורים היו מצייצות בשירתן העליזה, רוח קרירה נשבה אל הפנים, ועצי האורן הגבוהים רעשו, בהרימם בגאון את צמרותיהם הירוקות השמימה. ואנו, שיכורי הדר הטבע המלבלב והפורח, נשאנו על כנפי הדמיון אל עולמות החלום הרחוקים, מבטינו נמשכו לאופקים אחרים, שעה שיד החיים הקשה הכריחה אותנו להרהר על גורלנו לעתיד לבוא.

בשבועות אף היו מתקיימים חגיגות וטיולים באגם שנערכו על־ידי ההסתדרות הציונית.

ימים נוראים

משנכנס חודש אלול ונשמעה תקיעת השופר, היה נחרד הלב היהודי. כבר סוף הקיץ בא, הימים נתקצרו והשדות עומדים בעוגמתם לאחר הקציר, השמש שוקעת כבר קצת יותר הרחק מטחנת הקמח בשקיעה אדומה כדם, וראש הכנסיה נדלק בלהבה אדומה.

בשמים המטולאים נערמים עננים אפורים, הם מורדפים כעדרי כבשים על־ידי הרוח. הצפצפות לאורך הרחוב עומדות עירומות, ועלי שלכת צהובים מתגוללים מתחת לרגלים. יושבי הגזוזטראות פוחתים, הלב יעגם. הציפורים נפרדות מקיניהן ונמלטות לארצות החמות. רוחות־סתיו מתחילות לנשוב, אם הן באות מפאניזה־הרי זה סימן לגשם, ואם מהגשר או מהנהר אות הוא לקרה ולכפור. האגם הכחול השקט שינה את מראהו והתחיל רוגז, וגלים עכורים ומשתוללים מכים בחופים בעצמה, מותירים קצף לבן, סירות מתנודדות ומרקדות, נאבקות בגלים הנזעמים המתנוצצים מרחוק כחלפים חדים. לא לב אחד ב„סלובודה" (שכונת הדייגים) מתפלל כי המפרנס היחיד ישוב הביתה בשלום. על ההר קפצה פתע זקנה, והוא עומד כאבל ונובל, כמו הטבע סביבו, כשראשו קרח ואין זכר לגדולתו הקודמת.

בראש השנה בית־הכנסת מלא וגדוש, באים הכופרים הגדולים ביותר כמו חצקלביץ הרוקח ואליקים הספר, הזקנים לובשים קיטלים לבנים, הטליתות מורדות מעל לראשיהם, זלמן־מיכל, יהודי הדור־פנים מתפלל על־יד העמוד תפילת־שחרית, יש לו קול חזק וערב. הקהל מדושן עונג מתפילתו, בתפילת המוסף עובר לפני התיבה פייטל סוחר־הברזל, יהודי קטן וצנום בעל זקן מחודד ודל. לו קול רך ונעים, והוא משתפך בתפילה כה לבבית, מזיל דמעות חמות. ביחוד נוגעת ללב תפילת „ונתנה תוקף" עם פתיחת הארון. נשים רבות מתחילות להתיפח בקול ודמעות זולגות מעיני כולן.

בשבת תשובה היה דורש הרב, יהודי בעל זקן לבן כשלג שפניו קורנים ומאירים כאילו השכינה שורה עליו, את העמוד היה מעלה מנדל סגן השמש, יותר מאשר תמיד דפק הלב בתקיעת השופר אותה שעה לא נשאר אפילו תינוק בעריסה, וכל העיירה נראתה כמו בית־קברות. כל הקהל היה מתאסף בבית־הכנסת, הרב לבוש קיטל לבן, עולה על הבימה, מעלה על ראשו את טליתו ובקול יורד חדרי בטן היה קורא מתוך המחזור. תקיעה, ויוסי שלום ברלס היה תוקע, בהתאדמו כולו. „שברים". היה הרב ממשיך וכאן היה הקול שבור ומרוסק. „תרועה" בקול אזעקה עד אשר היה מסיים בתקיעה גדולה.

כל היום היו אומרים פרקי תהילים. ביום השני של ראש השנה היו הולכים לאחר מנחה אל תפילת ה„תשליך" לנהר, היו הופכים את כל הכיסים ומתנערים מעבירות כל השנה, למחרת היה כבר מנדל הקטן מתחיל להעיר ל„סליחות" עם פנס דולק בידיו. במשך עשרת ימי התשובה היו מרעישים עולמות, כדי להקל על גזר־הדין, הלכו לבית־העלמין להשתטח על קברים וכדומה.

עם התקרב יום הכיפורים, כל הפנים החמירו, פחד ניבט מתוך העינים. אמא העירה אותנו עוד לפנות בוקר לקיים מצוות „כפרות". לגברים כבר מוכנים התרנגולים הכפותים, וכאילו ידעו הללו מראש את גורלם הטראגי. היו משמיעים קרקור קולני בסיבובי שלוש הפעמים מסביב לראש ובאמירת „זה חליפתי". הנשים היו מכות „כפרות" בתרנגולות או בצרורות כסף אחר־כך מחלקות אותו לעניים. לאחר גמר אמירת „על חטא" התחיל בעצם החג.

אברהם לאה אייזיקס היה מלקה על גבי מזרון בבית־הכנסת הקטן ברצועה שבידו יהודים באים־בימים אשר כרעו בהכותם על חזיהם „על חטא". משונה היה בעיני המנהג הזה, ולא הבנתי במה כה פשע יהודי כמו פסח יחיאל מרדכ'ס אשר לא פגע בזבוב על הקיר, והיה שוכב על־מנת שילקוהו כמו איזה נער שסרח ב„חדר". בפלוש כבר עמדו קערות הצדקה, ולא קיפחו גם את הקרנות הלאומיות כמו הקרן הקיימת, קרן היסוד, קרן „החלוץ" ולבסוף חילקו לכל מי שהושיט יד. אפילו קזוק, גוי־השבת, נהנה אף הוא מהמידה הטובה של היהודים. ביחוד נהנו מנדבות־לבם של היהודים הכפריים „הישוב'ניקים", אשר הגיעו לעיירה. זלמן הזנרוצי, שהיה מגודל־שיער ובור במקצת, כי התגורר כל ימיו בין נכרים, היה לו לב רגיש ויד פתוחה, חילק צדקה לכל עובר.

מרה שחורה היתה נסוכה על פני הכול, בסעודה המפסקת לא הירבו

לדבר, בשקט היו גומרים לאכול. תמיד בברכת המזון היה אבא פורץ בבכי ואמא אחריו, ולבי לב־הילד, היה נגעם בהביטי אליהם. אלה היו דמעות כנות של אדם העומד לפני יום הדין. בבית הכנסת דלקו נרות במנורות ובארגזי חול.

לתפילת „כל נדרי" היה בית־הכנסת מלא וגדוש. בעלי השררה של העיירה היו מוזמנים. לכול היתה יראת כבוד בפני יום־הכיפור היהודי. יהודים חלושים מטבע ברייתם היו מתהלכים כמו צללים בגרבים, ובקושי יכלו לעבור את הצום. יוחמן הזגג חילק טבק להרחה, זאת היתה „המצוה שלו" והיתה מתחילה התעטשות בבית המדרש. נערים היו מתרוצצים עם „טיפות יום הכיפור" ומכבדים בהן את היהודים הבאים בימים אשר תקפה אותם חולשה. נערים שהגיעו למצוות כבר צמו יום תמים, לאחר תפילת מעריב קידשו את הלבנה, ורצו עם נרות דולקים הביתה תשושים מן התענית, בבית כבר חיכו להם המיחם הרותח וכל טוב. אותו הערב כבר תקעו כלונס להקמת הסוכה.

סוכות

חג הסוכות חל על פי רוב במזג־אויר מעונן, כאשר קורי עכביש ריחפו באויר. לעתים קרובות היה כבר גשם דק מטפטף בלי הרף והקור היה חודר לעצמות. הבריות דישדשו לתאבון בבוץ. חצר בית־הכנסת היתה מוצפת כולה. אבל כל זה לא הפריע ליהודים לבנות סוכות ולכסותן בסכך. ההנאה הגדולה ביותר היתה האכילה בסוכה, ואפילו לחטוף תנומה שם. ואת המצוה הזאת, לזכר הימים מלפני אלפי שנים כאשר בני ישראל נדדו במדבר ושכנו באוהלים, קיימו בקפידה רבה. הקונדסים לא פסקו גם בימים אלה מתעלוליהם. היה אצלינו יהודי, ושמו פייטל־ליפאס, אשר לא נשא חן בעיני החבריה. ויהי היום והם גמרו אומר להפוך את סוכתו שהיתה בנויה מקירות וחלונות מוכנים, והם ביצעו זממם באישון לילה ערב שמחת־תורה. תחילה מדדו וחישבו היאך להבטיח שהסוכה לא תפול אל תוך חלונות ביתו של ברוך ברל, ולאחר מכן הפכוה עם רגליה למעלה. אין צורך לומר כי למחרת היה בעיירה ששון ושמחה...

בסוכות בירכו על נטילת לולב לפני התפילה. מנדל היה מעביר את ארבעת המינים מבית לבית, כדי שהנשים תברכנה, לימד אותן באיזו יד להחזיק את הלולב, ובאיזו את האתרוג ומתי צריך לנענע. הוא שם לב במיוחד שלא יגגסו בפיטם של האתרוג כי רווחה האמונה כי זאת היא סגולה ללידת בנים זכרים. אנחנו, חניכי החדר, היינו קולעים לאחר מכן

טבעות מכפות הלולב. בשעת התפילה נענעו את הלולב רק היושבים בכותל המזרחי, כסגולה להורדת הגשם. בשנים מאוחרות יותר, היו הבנים מארץ־ישראל שולחים להוריהם אתרוגים, שנתקבלו בשמחה.

בשמיני עצרת היו מזכירים נשמות, ובית־המדרש היה מתמלא יללות של נשים.

שמחת־תורה

שמחת־תורה — זה החג העליז ביותר בעיירה. לאחר האנחות והעינויים „בימים הנוראים", נכסף היהודי לקצת שמחה ועידוד. המנהגים הקודמים מימי בית־המקדש נדחו הצדה, והציבור מתאוה פשוט להתהולל קמעה. תלמידי החדר מכינים להם דגלונים עם תמונתו של משה רבנו, בקצה המוט קבוע גזר לנר, ואבוי לנער אשר דגלו התלקח בסיבוב בעת ההקפות. בשמחת־תורה הותרה הרצועה, ניתנה רשות אפילו לנשים להיכנס לבית־הכנסת של הגברים, הבתולות ניצבות מסביב לבימה על הספסלים ומנשקות את ספרי־התורה שנישאו ועברו בהקפות, פני הכול קרנו, מצב־הרוח מרומם. הנה מכניסים בשירה את הרב לבית־המדרש, הקהל שרוי בגילופין ומתחילים בריקוד. נטע גצל יהודי עליז עולה בקולו הצרוד על קולות הכול בשוררו „ברוך אלוהינו שבראנו לכבודו". השמש מוכר פסוקים מ„אתה הראית".

בשמחת תורה היה נהוג מסחר חפשי בעליות לתורה. ביחוד היתה מתלקחת מלחמה במכירה ההגבהה והגלילה לכל השנה. נוצרו תמיד שתי סיעות שהיו מתחרות בהצעותיהן, זו כנגד זו, זה התקיף יותר זוכה. היודלנס לא הוציאו מידיהם מצוה זו. במשך שנים רצופות, זאת היתה המשפחה הגדולה בעיירה. על כל צעד ושעל היית נתקל ביודלון. ובני משפחה זו היו שומרים על ליכודם וביחוד בשמחות. כבר חולקו כל פסוקי „אתה הראית". את זלמן מיכל היו תמיד מכבדים בפסוק „אדוני מלך". והוא היה נוהג להשתפך ברחבות. בזמן חלוקת ספרי התורה להקפות היה הציבור שר שירים. היו זמנים כאשר הנוער הציוני, בתקופתו הרומנטית בעיירה, היה גם הוא שותף לשמחה זו, ואפילו הכניס את הרב עם יתר כלי־הקדוש אל בית־הכנסת. פייטל עם נרות דולקים בידיו משתפך בקולו הערב בחלל בית־המדרש, „אנא ה' הושיעה נא..." ואחריו הולכים עוד נכבדים מזקני העדה עם ספרי־תורה בידיהם. בקושי היו מחזיקים מעמד בכל שבע ההקפות, ואחריהם נדחקים נערים עם ספרי־תורה קטנים ודגלים בידיהם, ואבות עם ילדים בזרועותיהם הולכים מאַחור בהמולה רבה.

למחרת היו קוראים בכל השולחנות את רשימות העליות, המפטירים, „חתן בראשית" שנמכרו והיו מכבדים בעליה לתורה. גם אותנו, נערי החדר, היו מכניסים תחת טלית אחד, ואמרנו ביחד את הברכות. זה נקרא „עם כל הנערים". ורק לאחר התפילה היה הקהל מתחיל לשמח את עצמו. להשתכר היה ממש בגדר מצוה, מי שלגם כוס יתירה לא היתה לו זאת לחרפה.

אצל שפסל הקצב היו היודלונים משמחים לבם, וקולם הלך למרחק בכל העיירה. חברא קדישא, עם ירחמיאל החייט בראשה, גם הם ששו ושמחו. אפילו יהודי כמו הירשה נתן, שכל השנה היה יושב מהשכמת הבוקר בבית־המדרש ולומר תורה — אפילו הוא היה יוצא מכליו כאשר הובא שתוי מבית הרב אל ביתו, הקפוטה פתוחה, הכובע שמוט לאחור, והוא מזמר בקול רם ומקיש באצבעותיו. צעירים וזקנים, חפשים בדעותיהם ואפיקורסים — כולם ששו ללגום מעט משקה, אבל מעולם לא הפריזו על המידה, כי ידעו לאחר החג צפויים להם ימי חול קשים ואפורים.

חנוכה

חיי היהודים בעיירה היו תמיד תלויים בנסים, ולכן גם היה נס חנוכה לסמל אשר האיר באור יקרות, והנרות הקטנים הדולקים בתוך הבקתות השקועות בשלג, היו מעוררים בלבות האנשים אמונה ותקוה, והטעימו אותם טעם ימים רחוקים, רצופי הוד וגבורה.

העיירה כבר שינתה פניה, השלג נפרש וכיסה את האדמה ואת גגות הבתים. הכול הפך לבן, עשן שחור מיתמר מן הארובות. התנור מוסק בעצים יבשים, וחום נעים משתפך בכל האיברים. השמשות מעוטרות מתחת הכפור בכל מיני עיטורים. ההר עומד כבר קפוא, ובלבושו הלבן מפיל ממש פחד. הכרוב נכבש מזמן בתוך חביות־עץ גדולות, וטעם חמוץ חריף נודף מהן, במרתף טמונים כבר תפוחי־אדמה, מלפפונים כבושים, ריבות למיניהן נרקחן. הכל מוכן לחורף.

חג החנוכה הוא לנו, הנערים, עונת התענוגות. כל השבוע אין לומדים, משחקים בקלפים ואוספים מעות־חנוכה אצל קרובי־המשפחה. השקיות שנתפרו במיוחד למטרה זו הולכות ותופחות. בבית־המדרש, כשהשמש שלום איטשה מדליק את המנורה הגדולה ואומר בקול רם את הברכות, עונים אנחנו, ילדי החדר, ב„אמן" קולני כזה שכל בית־הכנסת רועד.

בעיקר גירה אותנו האגם הקופא שהיה לרוב עומד בקפאונו בחנוכה, שקוף כזכוכית וחזק כסלע. הראשון היה עובר את האגם איטשה הזסוירר

מהעבר השני, הקטנים היו מתחלקים על הקרח בנעליהם, הגדולים יותר החליקו על מחליקיים. ואם ירד שלג וכיסה את הקרח, מצאנו מיד עצה; טיאטנו את השלג, חלקה מסומנת בעצי־אשוח ויצרנו מגרש להחלקה. הושבנו את הילדים במזחלת, והם טסו במהירות עצומה, והשמחה היתה עד לב השמים. שבים הביתה. בפנים סמוקות ולחיים ואזניים קפואות היינו מתנפלים על הלביבות עם גלדי שומן שאמא הכינה.

התברכנו בהרבה הרים בתוך העיירה, שכאילו הוכנו במיוחד לילדים, על־מנת שיוכלו להחליק בהם במזחלות בחורף. שנים רבות לחמה בנו אסתר מלכה יודע וועלזולס, שהדרך לחנותה במעלה ההר נעשתה חלק ביותר מההחלקה, וקשתה עליה על־כן העליה לשמה, באילו אמצעים לא נסתייעה אסתר מלכה במלחמתה אתנו? תחילה היתה מבקשת בטוב; „ילדים, רחמו עלי! האם חסרים הרים בעיירתנו? לכו לאלי נתן, למשה הצבע!״ וכאשר לא הועילו כל תחנוניה היתה שופכת אפר באמצע הדרך כדי שהמזחלות לא תוכלנה לזוז. האמצעי האחרון היה — הקמת מתרסים ממערוכים, מריצות ומגרפות. אך החבריה לא נרתעו, וכהרף־עין היו פורצים את המעצורים ובתרועות הידד הרסו את המתרסים ובשום אופן לא הסכימו להסתלק מן ההר הטוב ביותר להחלקה, אשר ממנו אפשר לרדת ישר לאגם. המזיקים הגדולים ביותר היו יורדים ממש מפסגת ההר הגבוה.

פורים

בין חנוכה לפורים היו תוכפים ימי הכפור. כל העיירה היתה קפואה, ההר עמד עטוי שלג לבן, הבקתות נראו כפופות כזקנות צמודות זו לזו, כעדר כבשים נפחד, מכוסות סביב בערימת שלג. החלונות מבחוץ היו מכוסים שכבת כפור. האנשים בפנים הבית ישבו כלואים כמו בבית־סוהר. מפעם לפעם היה מישהו יוצא החוצה ורץ חיש מהר, עטוף מעיל־פרוה חם וכפוף כולו. מסביב לבארות התהוו שכבות עבות של קרח, סכנה היתה נשקפת למי שנגש קרוב לשם. הקילון הכבד היה בקושי מתרומם אך תמורת זאת היתה מעלה את דלי המים בנקל. כמעט לכל כמה בקתות היתה באר משלהן.

בירידים הגדולים היו שואבים את מי כל הבארות ומריקים אותן. היו כמה בארות מפורסמות בעיירה, ובשעת הדחק היו שואבים מהן מים לתה. בדרך־כלל היו שואבים מים מן האגם או מן הנחל, כי מימיהם היו רכים וטעמם היה טוב. בקיץ היו מגיעים אל המים דרך מעבר עשוי

לוחות עץ, ובחורף, כאשר המים היו קפואים, היו חוצבים בקרח פתחים דולים מהם מים לתה.

בנשוב רוח מן הכנסיה, והיא היתה מיללת כעדר זאבים, היה פחד תוקף אותנו. לפעמים היתה מתחוללת סערה, שמים וארץ התערבלו, כל הדרכים נתכסו בשכבה עבה של שלג וכפור, והעיירה היתה מנותקת מכל העולם. אך לא כל ימות החורף היו אכזריים כל־כך, היו גם ימים קלים יותר, כאשר נשבה רוח לחה מפניזה. לפעמים הפשיר השלג, והבריות היו מפסיעים ומדשדשים בשלג הרך. הילדים היו מגלגלים את השלג לכדורים גדולים ועושים מהם גלמי־אדם. כן היו עורכים „קרבות" בכדורי־שלג וצוהלים משמחה. בימים אלה היו טסים כשדים במזחלות. הענבלים על צוארי הסוסים צילצלו, והם דהרו במשובה.

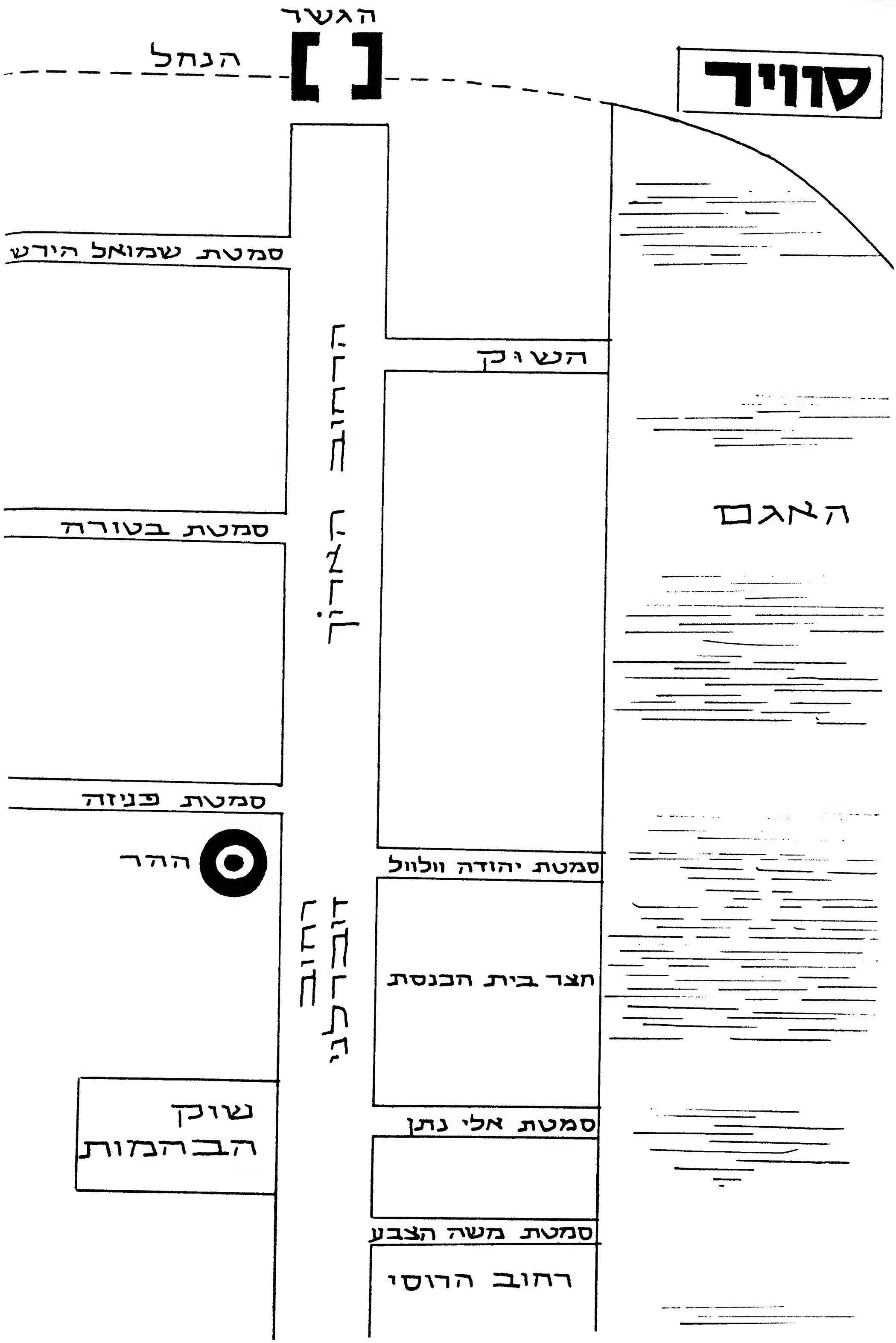
במה עסקו יהודי העיירה בלילות החורף? הנשים היו מתישבות אחר יום עבודה עמוס על־יד התנור, וסורגות עבור המשפחה. הילדים היו מת־רפקים על אמם האוהבת ונרדמים בחיקה. הגברים היו הולכים להתפלל בבית המדרש ומפליגים שם בשיחה בענינים שברומו של עולם.

בחורף היו מגיעים לעיירתנו „מגידים". נקישות פטישו של מנדל היו מודיעות לצבור על הדרשה המיועדת של המגיד. גם בשנים מאוחרות יותר, כאשר נואמים ציוניים עמדו להופיע לפני הציבור, עדיין שימש פטיש־העץ של מנדל כלי יעיל לכינוס השומעים, עדיף על המודעות הגדולות ביותר. המגידים על־פי־רוב היו ותיקים, ידעו דרשותיהם בעל־פה, היו בהם יהודים חריפי־מוח, אשר שפעו דעת וחכמה, ורוו ממעין היהדות. המגידים המפורסמים היו מושכים אליהם אפילו את הכופרים המובהקים בעירה, ואת בני הנוער המשכילים.

פורים היה חג נפלא לילדים בעוד מועד היו מכינים אקדחים, חמרי־נפץ ואביזרים אחרים, שלמה וועלוול הגבאי, יהודי שמשקפיו מורכבים בקצה חוטמו, החליט יום אחד להחרים אצל החבריה את כל הנשק, ורק עם גמר קריאת המגִלה להחזיר להם. האמהות היו אופות לכבוד הפורים „אזני־המן". הימים מתארכים־והולכים השמש מזדהרת לפעמים באלומות אור בהיר, ומבשרת כי בא חג הפסח, ואתו באים ימים חמים ומאירים.

הקדמה

איר זייט תחית המתים פאַר מיר אויפגעשטאַנען מיינע טייערע, האַרציקע, פשוטע יידן. איך שפּאַציר שוין צום לעצטן מאָל אין אייערע שמאָלע חנעדיקע געסלער, קוק אַריין אין אייערע אָרעמע וואַרעמע שטיבער, איר באַגעגנט מיר מיט אַזוינע ליכטיקע צעשטראַלטע פּנימער, רוף איך אַן ביי אייערע היימישע פאַרצייטיקע נעמען, ווו דורות גאַנצע קייטלען זיך אין זיי, מייד קיינעם ניט אויס, אַלט און יונג אָרעם און רייך, אַלע זייט איר מיר נאָענט און איינגעבאַקן אין האַרצן. געזעגן זיך שוין מיט אייך צום לעצטן מאָל. אַ טונקעלער פאָרהאַנג פאַלט שווער אַראָפּ הינטער אייערע בלוטיקע הימלען אויף אייביק.

סוויר
הגשר
הנחל
סמטת שמואל הירש
השוק
הרחוב הארוך
סמטת בטורה
האגם
סמטת פניזה
ההר
סמטת יהודה וולוול
רחוב דוברלני
חצר בית הכנסת
שוק הבהמות
סמטת אלי נתן
סמטת משה הצבע
רחוב הרוסי

סיור בעיירה

כאילו קמתם לפני תחיית־המתים, יהודים שלי, פשוטים ולבבים! זו הפעם האחרונה מסייר אני בסימטאותיכם הצרות, מציץ אל בתיכם הדלים והחמים. אתם מקבלים אותי בסבר פנים יפות, ואני קורא לכם בשמותיכם הנושנים, הקרובים ללב, אשר בהם מעוגנים כחוליות בשרשרת, דורות שלמים. אינני פוסח על שום אדם, זקן וצעיר, עשיר ועני. כולכם יקרים לי וקרובים ללבי. זו לנו פגישת־פרידתי האחרונה. מסך שחור כבד עוטה את שמיכם העקובים מדם לנצח.

סוויר קשורה היתה עם העולם הגדול על־ידי שתי תחנות־רכבת, קונסטנטינוב — במרחק עשרה ק"מ מן העיירה, ברכבת קטנה, ולנטופ — ברכבת גדולה — במרחק 25 ק"מ. הגשר. שהוביל אל שתיהן קשר אותנו גם עם הכביש הראשי, כביש פלוצק, במרחק ארבעה ק"מ מהעיירה.

יורזקה

ואמנם נפתח בסיורנו מן הגשר. אחרי שדרות העצים העבותים, באות לקראתנו הכנסיה הנוצרית ובקתות נמוכות של כפריים, ואחריהן הבית הנהדר של שלמה כץ, שעסק לפנים בבורסקאות, ולימים פתח בית־מלון, לאכסון הפקידים הפולניים בעיקר. אנו מתקרבים אל דוכן המשקאות של חיה שימקה, ששם היו חבריא מחיים נפשם בכוס סודה ובמיץ. והנה בית המסחר של אלי גורדון, יהודי לץ היה, פיזר בדיחות על ימין ועל שמאל, כמו אביו יידל, היה פעיל במוסדות ציבוריים. ולהלן — חנות המכולת של משה וועלוול כץ, בתו שיינדלה נשארה בחיים ונשתקעה באמריקה. ואחרי ביתו של דר' קלישקי, לפנינו בית־התה. זהו בית ענקי, כאן היו תחילה מתקיימות הצגות תיאטרון, ולימים פתחה בו קיילה נאטעס בית־תה. כאן מתחיל השוק, מבין בקתות הנוצרים נזדקרו בניני הדואר. והמשטרה. סמוך לבית פלורה גר טוביה הדוור. הכינוי מהימים שהביא את הדואר מהרכבת, אצלו גר סנדר הרצען, טיפוס עממי מחונן בהומור רב. אשתו סוניה הגיעה ארצה אחרי המלחמה. והנה הבית של ברוך זיידל, אדם עדין־נפש וישר, המפרנסת היתה אשתו, אשת־חיל מרל, סחרו בעורות. בצד השני של הבית גר מאיר אהרון עם משפחתו, יהודי ישר־דרך הוביל

בעגלתו סחורה לווילנה הלוך ושוב. והנה ביתה של פסל סווירסקי, לפנים היה שם המועדון של „צעירי ציון". בנה יונה היה פעיל „בהחלוץ הצעיר" מן הראשונים שניספו בווילייקה.

העבר השני של יורזקה

מיד עם בואך לעבר השני של יורזקה, מזדקר לפניך הבנין הנפלא של הרוקח הפשטיין, הוא היה אדם נאור וחביב. משמאלה של סימטת שמואל־הירש התגורר אהרון הבלן, שבאחרית ימיו עסק בחקלאות, דבר נדיר בעיירה. נחזור לרחוב לראשי. אחרי מרפאתו וגנו של דר' הבדינג, לפנינו הבית הגדול של אסתר הדובניקאית ששימש כמלון לכל הנכבדים

צילה רזניק, זלאטע רזניק
שמואל רזניק, ראובן מאיר רזניק.

הפולניים. בשכנות התגוררה מנוחה הגבוהה, ושרה אשת שמעון־אלי עם משפחתה הענפה ורבת־הפעלים; בנה איצקה היה חבר נאמן ב„החלוץ". בארץ חיות בנותיה, הינדה, פרומה, זלדה ופייגה, שתי האחרונות עלו אחרי המלחמה. והנה חנות המכולת של חיה־דישה משפילה; בנה אלצ'יק היה פעיל ב„חלוץ"; אחרי המלחמה הגיע ארצה בנם חנא עם משפחתו.

אחריהם ביתו של אלי רבינוביץ, אדם משכיל, שהניח את היסודות לספריית־העם אשר גדלה במשך השנים והגיעה לאלפי כרכים וספרים. אחרי הקואופרטיב הנוצרי בבנין של לבנים, עומד הבית ההדור עם עליית הגג של הירשה ממידל, כולו טובל בירק; הירשה היה בעל חנות מכולת, בתו חנה בישראל. ומיד לפנינו הבית המפואר ובית־המסחר של אישיע סווירסקי, היו לו עסקות מסחריות עם „פריצים״; שנים רבות חכר את האחוזה בדוברלין. חבוי בפינה חי אבא ווייגר עם אשתו חיינה וילדיו; סחר בעורות, שנים רבות היה פעיל ב„העובד״, אך לא זכה לעלות.

אנו חוזרים ופונים לחנות הברזל של נחום צאדעס, אחד מבעלי־הבתים המכובדים ביותר בעיירה; הוא דאג שבניו ימשיכו בלימודיהם באונברסיטה בווילנה, וזכה לבן רופא. אחריו גר ישראל גורדון, בעל בית־מרקחת, בשכנות גר יהושע פייטלס, סוחר־יערות.

נמשיך בסיורנו ונפנה לסמטת באטורה. בפינה גר מאיר התפר; היה מבורך בילדים רבים. על־ידו מצד ימין ביתו של ברוך הרצען, משפחה ענפה, יהודי מהסוג של „עמך״, תמיד עליז ושמח בחלקו; בארץ חי בנו מיכאל שהגיע הנה אחר המלחמה. ממול ביתה של מלכה „די צאצקע״. לאחרונה גר שם ראובן מאיר רזניק עם משפחתו, היה לו אטליז ברחוב הראשי; אדם בעל אופי אימפולסיבי, עמד בראש „צעירי־ציון״ ומאוחר יותר בראש „העובד״, ולא זכה להגשים את שאיפתו. והנה הבית החדש של שלמה הספר, במספרה שלו היו נטשים ויכוחים סוערים בין גופים שונים של הציונות בעיירה; מבורך היה בכשרון חזנות, ולעתים קרובות עבר לפני התיבה, בבית־הכנסת, והכל נהנו מתפילתו הנאה מרובה.

הלאה גרה פריידל כץ עם בתה פייגה; בנה כלוינע בארץ. בשכנותה גר הלל שיביץ עם משפחתו. ממול גר לייזר הבורסקאי, יהודי בעל־גוף, בעל עבר מהפכני, כל השנים עמל קשה על לחמו.

הרחוב הארוך

אנו חוזרים לפינת הרחוב הראשי, לבית של חיים אלי של שעפסל, יהודי פשוט, אך כל ימיו ניהל עסקים גדולים ואף מסוכנים, על־ידו גר מיכל, בנו של שפסל, וקרוב אליו גיסו סטריפונסקי עם משפחותיהם. וכאן אנו מגיעים לבית החדש והמפואר של יצחק טרויץ, שנחשב כאחד

הנגידים בעיירה, סחר עם הפריצים שבסביבה, ואחר־כך בנה והקים טחנת־קיטור והכניס חשמל לעיירה. זו נמנות עם המשפחות המאושרות שנשארו בחיים אחרי המלחמה, ויושבים כיום במדינת ישראל. בחצרו התגורר גיסו אלי־חיים עם משפחתו, היתה לו חנות ברחוב הראשי. אנו מתקרבים לביתו של פסח בן יחיאל מרדכי, יהודי בר־אוריין, בעל סמיכות לרבנות, טיפוס יוצא־דופן, היה יושב תמיד בבית־המדרש ולומד; אשתו היתה המפרנסת; בנו לייזר נפל כפרטיזן ביערות, בנו השני מלך נמצא בארץ. אתם יחד התגורר חתנו הירשל התפר ומשפחתו. דבוק לביתם עמד הבית של אברהם הפחח, שחוץ ממקצועו עסק גם בשדכנות. בצד השני של הבית גר אלתרקה׳ עם אמו; ילד מוזנח היה, אך הצטיין במלחמה, נפצע ונשאר

נוף של העירה סויר

נכה. והנה הבית של גוטל יואל, היתה לה חנות מכולת, בכל שעה מוכנה היתה לעשות טובה לנצרכים, עברה את המלחמה והגיעה לארץ לבנה דוב; נפטרה בשיבה טובה, בנה זלמן ברוך חי בארצות־הברית.

אנו מתקרבים לביתו של קויפמן רזניק היה קצב, יהודי ערני מלא חכמת־חיים והומור, נהג מדי שבת להזמין אורח כתוספת למשפחתו הגדולה; בנותיו צפורה וצילה הגיעו לארץ ונפטרו בה; בנו ברל, שהצטיין כפרטיזן, בא אחרי המלחמה.

בהמשך דרכנו אנו מגיעים לביתו של נוח הכובען, בתם חינה הגיעה

ארצה אחרי המלחמה. והנה ביתו המפואר של אברהם־איצל ממזוליצה, סוחר דגים; בנו וולוולה היה מקרבנות הראשונים בעיירה, בנו יחיאל חי בארץ. בחצרו התגורר משה׳ל, בנו של ברל יאנקל, סוחר סוסים; אדם ישר היה; אשתו פסל באה ארצה אחרי המלחמה. מכאן אנו באים לביתו של צמח הנפח, יהודי ישר עמלני היה. ואחרי זה הבית של חיה ראדע בעלת חנות של קמח, בתם פסל בארץ. תחת גג אחד מתגוררים וועלוול בנו של שפסל הקצב, אשתו יאכל ובתם פרומה; כעת חיים בפולין וכאן ביתו הגדול של וולוול החסיד, יהודי משכיל היה וציוני נלהב. בנו הנך תרם רבות לארגון, ומת בלא עתו בארץ. יחד אתם גר חתנם אברהם וויסקונסקי ומשפחתו. הלאה מזה ביתו של מאיר הפחח בתם שיינע לעשע חיה באוסטרליה, היגרה שמה אחרי המלחמה.

נפנה לסימטה הצרה, שם גר נאטע געצל השוחט, יהודי מלא הת־להבות ותמיד שמח, מבורך היה בצאצאים רבים. במרחק־מה ביקתתו של הירשה נתן; בישראל יושבות שתי בנותיו, מינקה ומרים. על־ידם התגוררה לאה־רייזל סורגת־הגרביים. מסביב הקיפו אותם גנים ירוקים. בקרן הרחוב ביתו של חיים־אברהם האופה; ידי זהב היו לו, ידע מלאכות רבות, ועודנו זוכרים את טעם הכעכים והעוגיות שאפו ידיו, כאשר רעבים ועייפים, אחרי שוטטות ממושכת ברחובות העיירה, היינו פורצים אל ביתו בחצות ושוברים רעבוננו כי רב. ממולו גר חתנו יעקב שמרקוביץ, אברך עדין־נפש ומשכיל; היתה לו חנות ועמל קשה על־מנת לקיים את המשפחה. בסמוך ביתו של ברוך־ברל זלוטיבקה, יהודי משכיל; היה רואה־חשבונות בבנק העממי. אתם יחד גרה בתו סוניה עם משפחתה. במרחק־מה ביתו של פייטל ליפעס, בעל חנות־מכולת, בשותפות עם בתם שרה־לאה ובעלה.

אנו מתקרבים לביתו של אלי־משה גינזבורג; היתה לו חנות מכולת, יהודי בעל הומור וחכמת־חיים, נכון לעזור לנצרך במצוקתו, ציוני נלהב; היה פעיל בכמה מוסדות ציבוריים; מכל משפחתו הענפה נמצאת בישראל רק אחייניתו צפורה; גיסו הירשל נפל כפרטיזן.

אנו פונים לסימטת פניזה. כמה בתים שם כאילו דבוקים לצלע ההר. בצד ימין התגורר כתריאל רזניק, סוחר־בהמות; בנו יצחק הגיע לישראל אחרי המלחמה. במרחק־מה עומד ביתו של יעקב ליבר הסנדלר; ומאוחר יותר סחר בעורות; אדם טוב־מזג, שופע הומור, שימש כנציג במוסדות ציבוריים. שני בניו, חנן והרצל, הגיעו ארצה; חנן נפטר: חתנו מיכל דנישבסקי נודע בגבורתו הבלתי־רגילה, היה מהקרבנות הראשונים, נרצח ביער. והנה ביתו של ר׳ אברהם איצ׳י האדמוני, בנו ברוך היגר לאמריקה

אחרי המלחמה, תחת אותו גג גרה שרה רבקה מינדל, בנה אבקע הגיע לארצות־הברית אחרי המלחמה. במורד גר לייזר בנה של חוה דינה, סוחר עופות וביצים. מולו גר הקצב דוד הברני, מצד שני גרה מינה מצקין, תופרת, אשה אינטלגנטית ומתקדמת. הלאה מזה ביתו של מאיר ארציקס, תמיד היה שרוי במצב־רוח טוב, שופע בדיחות והלצות, סחר בעופות וביצים, בנו ארקה חי בארץ. בשכנות אצל ריבה־איטל, גר בנו בנצ׳ה עם משפחתו. בסמוך הבית של אשר בנו של חיים־אלי, סוחר זעיר; בתם שושנה בארץ. והנה הבית הגדול של שמואל החייט, יהודי שרוחו תמיד היתה טובה עליו, ועל לשונו אימרה עממית; היה נציג בקהילה מטעם בעלי־המלאכה.

שוב הגענו לפינת הרחוב, פה נמצא בית המסחר לאריגים של הירשל ינקלס, מעשירי העיירה. ממול מזדקר בית־הקומותיים של אלי חיים גרוגר, יהודי למדן, יחד אתו גר בנו יצחק עם בני־ביתו, סוחר תבואות; בארץ שניים מבניו, יעקב ושלמה, ובתו שרה רייזל שחיתה לעת זקנה אצל ילדיה איטה ויוסף דיסטניק. יעקב ושרה רייזל מתו לאחרונה בשיבה טובה.

הלאה עמדה חנות־המכולת של הניך מאיר פיוורישעס; הוא היה ציוני נלהב ועסקן ציבורי נאמן, היה נציג ביודנראט ואת בנו יחידו יוסל שלח לעבודה בווילייקה, ושם ניספו כולם. אנו מתקרבים לביתו של מיכל צאדעס השען, היה יהודי משכיל ומתקדם, סמוך אליו עמד ביתו של שפסל הקצב, וסביבו התרכזה משפחתו הגדולה הפטריאכלית היודעלאנעס — כך קראו להם; הם הטביעו את חותמם על החיים החברתיים בסוויר. אתם יחד גר חתנו יודל גוריס ומשפחתו; יהודי שקט וישר היה, בעל־עגלה ומאוחר יותר שותף למשאית.

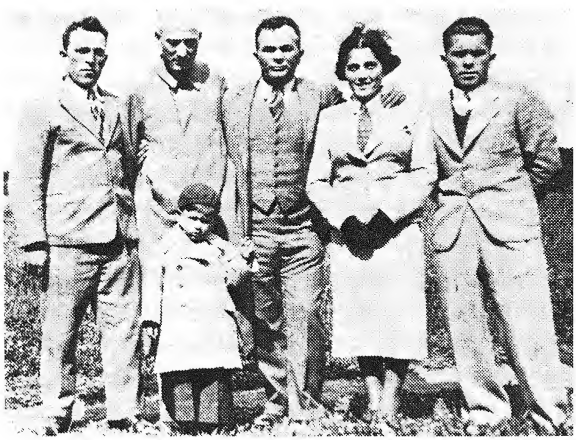
הלאה מזה ביתה של הניה סווירסקי; בתה קיילע, אשתו של שלמה אייזיקוביץ, חיה בארץ עם ילדיה זאב ובריילה שהגיעו הנה אחרי המלחמה. והנה ביתה של מינה רחל אלפרוביץ; לפני שנים היה שם המועדון של „החלוץ״, לימים העבירו שמה את הספריה העממית; בנה ישראל היה אדם אינטליגנטי, בעל כשרון מוסקאלי, ניצח על תזמורת כלי־לנשיפה של סוויר, והיה חזן בבית־הכנסת. עתה הגענו לביתו של מרדכי אישיעס, סוחר תבואות; שתי בנותיו, חדוה ולאה, חיות בארץ.

למעלה על מעלה ההר, בבקתה רעועה, גר אברהם מנקה־הארובות עם משפחתו הגדולה. אנו יורדים ועומדים על־יד ביתו של פייטל סוחר־הברזל; היה בעל התפילה הנלבב ביותר; לעת זקנתו נהל את בית־המסחר שלו חתנו חיים־הירשל גינזבורג, אדם עדין־נפש ואהוב על הכל. הלאה

עמדה מאפייתו של בנדל פייטלס; בתו צפורה חיה בארץ, וחנה אחותה מתה כאן לפני שנים רבות.

מעברו השני של הרחוב הראשי

אנו חוזרים אל ביתה של קיילה אברהם־זליגס; היתה לה חנות־מכולת; חלק ממשפחתה נמצא בארץ בנה ברוך ובתה אידה שעלתה אחרי המלחמה; בנם יודקה היה פעיל ב,,החלוץ" ובספריה העממית. באותו בית התגורר אליקים הספר, אנו מתקרבים למאפיית מיכל יפה, אשה פעלתנית היתה, מסורה בלב ובנפש למשפחתה. בישראל נמצאים שושנה ומשה, בת־שבע נפטרה כאן לפני שנים, אייזיק חי בגרמניה. בסמוך ביתה של

משפחת רזניק
עומד הילד אלישע בהיותו בביקור בסויר

אסתר חייט, בנה מאיר חי בישראל. בחצרם גר אלי מאיר זליגס, איש עמל הוביל תבואה לטחנות. אתם יחד גרה בתם פסל עם בעלה שלמה חדש, תרם רבות למען התנועה הציונית בעיירה; שנים היה המורשה של הקרן הקיימת לישראל.

אנו מתקרבים למאפיה של רחל לאה בנדקעס. במרחק־מה דירתו של שמואל לייבעס, סוחר־בהמות, בנו יצחק חי בברית־המועצות, בתם חיה שרה היתה חברה שנים רבות ב„החלוץ״, התכוננה לעלות, אך המלחמה שמה לאל את התכניות שלה. מעברו השני של הבית גר אחיו אברהם, בעל אטליז היגר אחרי המלחמה לארצות־הברית. בנו יצחק עלה אחרי המלחמה ארצה. הלאה עומד ביתה של מרישה שייקון, בנה אלי חי במדינת ישראל. על ידם התגורר שמואל סווירסקי, ובשכנות גרה חיה, בנה ברלה עלה אחרי המלחמה לארץ ונפטר כאן.

אנו ממשיכים בסיורנו ומגיעים לביתו של אליקים, בנו משה חי בארץ, עלה אחרי המלחמה, למעלה בעליה גר חתנו משהל׳ דרויצקי עם משפחתו, אדם ישר ועדין־נפש, אישתו פסל, בנו מטלה ובתו חיה חיים בגרמניה. והנה ביתם של כתריאל ולייבל פטשניק, אחיותיהם ביילה, שרה, ובתיה עטל חיות בארץ, האחרונה הגיעה אחרי המלחמה. ונפטרה בשיבה טובה. הלאה גר זליג השוחט, אדם מתקדם. מימין לחצר גר ירחמיאל החייט; הלה מבורך בילדים, יהודי פעיל, עמד בראש חברא־קדישא; בנו לייבקה נרצח ביער יחד עם מיכל דנישבסקי; הבן השני, בנצ׳קה, היה בחור בעל הכרה, עמד בראש החוג השמאלי בעיירה, ונגזר עליו לשבת שנים רבות בכלא; בארץ חיה בתו בתיה מאחרוני העולים מפולין. והנה מאפייתה של חוה דינה, מכל משפחתה הענפה לא נשאר שריד ופליט; בנה בנימין נפטר כאן לפני שנים רבות. אנו מתקרבים לביתו של זלמן מיכל; היתה לו חנות מכולת, יהודי בעל הדרת־פנים ובעל־תפילה אהוב בעיירה; בניו איצל ועקיבא נפטרו פה לפני זמן קצר. יותר רחוק מאפייתה של הקורנטקה (שמוצאה מקורניץ); יהודיה עמלה היתה, עד הזקנה המופלגת התפרנסה בכוחות עצמה. באותו בית גר בנה יצחק עם בני־ביתו, מן המשפחות המעטות שניצלו, כיום בארצות־הברית. למטה בחצר התגוררה כלתה פריידל עם ילדיה. הלאה מתנוסס ביתה רב־המידות של הניה הירשעס, אצלה תמיד גרו המורים בעיירה, ביתם שימש לאכסניה של הנוער; בנה אברה׳מל הגיע ארצה אחרי המלחמה. והנה בית־המסחר לאריגים של יאנקל יהודישעס, יהודי למדן, היתה לו סמיכות לרבנות, מהנכבדים בעיירה. יחד אתו גר חתנו מוטל צרנצקי עם משפחתו, אדם ישר ושקט, בתם נחמה הגיעה ארצה אחרי המלחמה. על־ידם חנות הנעלים של דוד טבריסקי, ומהעבר השני המסעדה של אביו חיים טבריסקי. למטה התגורר בנם ארקע, שהיה לו בית־חרושת קטן ללימונדה.

בקרבת מקום נמצאת חנות־הנעלים של יחיאל זלמנס, ולהלן חנות

האריגים של מאיר בנו של יהודה; יהודי משכיל היה, בארץ חיים אשתו דבורה ובתם רחל, שהגיעו אחרי המלחמה. ופה הבית של נחמן גורביץ, בעל חנות־אריגים, אדם משכיל ומתקדם. בעליה גר חתנו שמואל סווירסקי עם משפחתו. אנו מתקרבים לבית־הקומותיים הבנוי מלבנים, של זליג סוירסקי, פאר העיירה, היתה לו חנות־אריגים; היה חשוך־ילדים, ושתי הבנות המאומצות אשר התחנכו בביתו, רישה וזלדה, חיות בארץ, באו אחרי המלחמה.

אנו ממשיכים בסיורנו ומגיעים לביתה של ביילע צאדעס, שם התרכז הנוער, והשמחה היתה תמיד במעונם; בניה יהושע ואייזיק היו סוחרי־תבואות; בנם פייוול נפל כפרטיזן, בנותיה שרה ופערע נמצאות בארץ, האחרונה עלתה אחרי המלחמה. בסמוך הבנין האדום של לאלע זלוטויבקה, יהודי עממי היה, מקובל על הכול, מגדולי הסוחרים בעיירה; אשתו שפרינצה היגרה אחרי המלחמה לארגנטינה.

ומכאן — לחנות־הקמח של דניאל שריידר, יהודי שקט היה, בנם נחום ובתם שרה חיים כיום בגרמניה; נחום היה הסוויראי היחידי שניצל מפונאר. והנה הבית רב המידות של אלי־נתן, יהודי רחב־כתפיים בעל זקן מטופח יפה, עסק לאחרונה בגננות. חתנו חיים רזניק פתח מסעדה, היה ידוע כאיש רב־פעלים, לאחרונה כיהן כיושב־ראש ועד הקהילה, ומאוחר יותר עמד בראש ה„יודנראט", בהגינו בנאמנות על עניני האוכלוסיה היהודית. אך גם הוא לא ניצל מהגורל הטראגי של הכלל. בתו אידה הגיעה ארצה אחרי המלחמה. אנו מתקדמים, עוברים על־יד חנות־העורות של חנה גרשטר, בנה חנא היה פעיל בחוג הדראמטי, נאסר על־ידי הסוביטים ועקבותיו נעלמו. מכאן אנו מגיעים לחנות־המכולת של ראובן חייט, יהודי משכיל, מראשוני „חובבי ציון" בעיירה, ביתו שימש למרכז ומקום מפגש לנוער, בנו יוסף נרצח בימים הראשונים של המלחמה, דויד ורייזע נשארו בחיים ושניהם נפטרו בגרמניה. חיים היה מראשוני החלוצים שעלו לארץ. שלמה הלך לעולמו לפני הרבה שנים בארץ.

והנה חנות־המכולת של איצל רייכעס, ניצל עם משפחתו והיגר לארצות־הברית. נפטר שם, בנם חיים נפל כפרטיזן.

נעבור לעברו השני של הרחוב. לפנינו הבנין החדש, שנבנה מלבנים אחרי השריפה, של פייווע־שלום ברלס; היתה לו מסעדה, יחד אתם גרה בתו מניה ובעלה. במרחק מה עומד הבנין של אלתר הצבע, יהודי עמל, נודע לשבח באמרותיו העממיות. בסמוך חנות־המכולת של יונה די באבעס, ועל־ידה חנותו של הנך גלגור, יהודי טהר־לב וציוני נלהב.

אנו מתקרבים לבית המפואר של פאלע, בנו של יעקב; הוא יחד עם אחיו יצחק וברל ניהלו עסקים גדולים בסביבה; ביתו המרווח שימש כמועדון לכל המפלגות הציוניות של א"י העובדת; בנם דוד עלה ארצה אחרי המלחמה. במרחק־מה היה ביתו של יאנקל בושקנץ, סחר בעורות, היה טיפוס מקורי, החסיד היחיד בעיירה, וערך גלות כל ימיו; בפינה מרוחקת בבית־המדרש התפלל ביחידות ובהתמכרות חסידית, ועורר בכך את תשומת־לבם של שאר המתפללים; בנו לייבע נשאר בחיים והיגר לארגנטינה. בחצר התגוררה בתיה מילנר, בתה אסתר נמצאת בארץ, ובנה יאנקל חי בווילנה.

רחוב דוברלנר

בפינת הרחוב התגוררה מאשע מרדכי אישעס יחד עם משפחתה. בחצר גר פסח גורגל עם משפחתו הגדולה. יהודי ערמומי, במקצועו היה טייח ונוסף לזה גם עסק במסחר. פסח עצמו נשאר בחיים, כיום בארצות־הברית. והנה, הבקתה של יוחמאן הזגג, בנו שמואל עלה ארצה אחרי המלחמה. במרחק־מה גר מאיר אייזיק, יהודי נמוך־קומה, בעל זקן רחב מסורק למשעי, עסק במסחר־עורות. אנו מתקרבים לבקתתו של אלתר מנדלס, שהיה רוכל עובר בכפרים, תמיד עליז, וכמו כל העניים מבורך בהרבה ילדים. אחריו עמד ביתו של אהרון שפירא; הוא עבר בשלום את המלחמה וחי בארץ; מכל משפחתו הענפה נשארו בחיים אשתו בתיה עטל ובתם נחמה.

מעברו השני של השוק התגורר נאטע קיילעס עם בני ביתו. בשדרת עצי ערמון אנו עוברים על־יד בקתות האכרים החוסות בצל העצים הגבוהים. באחת הבקתות גר בנימין ברל יאנקלס עם משפחתו, מקום זה שימש למקום־טיולים לאוכלוסיה היהודית, בעיקר בשבתות.

חצר בית־הכנסת

אנו חוזרים ויורדים למטה, לסימטאות, שם שכנה דלת־העם וכלי־הקודש של העיירה. נתחיל מסימטתו של יודע־וועלוול שנמשכה עד האגם, ולקראתנו ביתה המרווח של אסתר מלכה; למעלה, ברחוב הראשי, היתה

לה חנות כלי־חרס אשת־חיל היתה, בנה כתריאל מן הנספים בווילִיקה. אחיה שלמה קלמן, ממיסדי „צעירי ציון", היה ראשון שעלה לארץ עם משפחתו. במחציתו השניה של הבית גרה אסתר לאה עם משפחתה, ומשפחת אברהם בנסמן; הוא היה סוחר עופות וביצים, בנו יצחק הגיע ארצה אחרי המלחמה. הלאה מזה ביתו של אלי רבינוביץ, סוחר־סוסים; בשכנות התגוררה מינה, בתה פינקע הגיעה ארצה אחרי המלחמה. מיד ביתה של שיינע מלכה, מוכרת תוצרת־חלב, שימש תקופה מסוימת מועדון של „החלוץ"; בניה פיוויש ושמואל חיים בארץ, בנה שמעון היה מהניספים הראשונים בווילִיקה. סמוך להם גר יחיאל הודיצישקי, אדם ישר סוחר זעיר בניו גרשון, דב ונתן יושבים בארץ, בסימטה, בצד, התגורר פייווע דער וואזיק ולידו סמוך לאגם, גר בנצה הסנדלר. בנו לייבקה נשאר בחיים והיגר לארצות־הברית. ממולו גר בנו שמואל־יוסקה, סוחר זעיר, מהניספים בווילִיקה. אחריו בקתתו של אברהם הירש היה מומחה לתיקון סירי־חרס; בתו פרומה נשארה בחיים והיגרה לקנדה. בסמוך בקתתה של רחל יענטע־מלכה'ס; בנה יחידה ברלה ניספה בהיותו בהכשרה בקיבוץ וילנה, בודדה וגלמודה סיימה את חייה הטרגיים עם שאר הקדושים.

אנו מתקרבים לביתו של אלי אברהם דובקין, יהודי משכיל, ציוני נאמן; ילדיו שמואל, אסתר, הינדה וצביה חיים בבארץ, האחרונה עלתה אחרי המלחמה; בנו ינקלה נספה בווילִיקה. ממולנו ביתו הנהדר של הרב ברקמן, בעל מראה פטריאכלי ציוני נלהב, ואהוד בעיני כל החוגים בעיירה. ממול התגורר שמואל רזניק עם משפחתו; היה בעל־עגלה, נחשב לאדם מתקדם ובעקר נודע כשחקן מהולל, שיחק תמיד בתפקידים קומיים; שהיה לומד ומשנן לו את תפקידו בדרך מסעו לווילנה; בארץ חיים ילדיו יהודה וטניה, עלו אחרי המלחמה. בסמוך ביתה של שרה ביילה חיה עם בנה נחום גרינברג; אשתו חנה באה ארצה אחרי המלחמה. אחרי כן ביתו של חיים יאנקל הקצב; בנו זלמן ובתם חסיה חיים בארץ, הגיעו אחרי המלחמה; אחותם חדוה מתה בארץ. ממול התגורר שלמה רזניק וגיסו יונה סווירסקי עם משפחותיהם. הלאה בקתתו של אלתר יוסלס עם משפחתו, סוחר סוסים. והנה הבקתה הרעועה של איטקה צרנס, כאן גר גם דוד הלפרין עם משפחתו סוחר עופות וביצים. להלן ביתו של איצקה הסנדלר, אדם בעל אופי טוב ועדין־נפש. בעברו השני של הבית גרה שרה'ל גולדמן עם משפחתה, היתה תופרת. על ידה ביתה של שיינע שנידרוביץ, בתה סימה נמצאת בארץ.

אנו מתקרבים ל„הקדש". אגף אחד היה מיועד לעניים מן החוץ, ובחלק

השני התגורר מנדל הקטן. ממול התגוררה דינה פטאשניק עם משפחתה. במרחק־מה גר ברל ינקל, כובען שהמיר מלאכתו במסחר; בארץ נמצאים ילדיו לאה ודוד, האחרון הגיע אחרי המלחמה. ופה גם שוכנים הבנינים הצבוריים: בית־המרחץ בית מכבי־האש, ובית־הכנסת המזדקר מבין הבקתות הנמוכות. כאן היו ברוב הדשי השנה מדשדשים בבוץ עמוק, ופה, במגרש הפנוי, היו נערכות כל החופות. גם ההספדים הושמעו פה.

אנו ממשיכים ומגיעים לביתו של הירשע ברוכ׳ס. בנו ברוך עלה אחרי המלחמה ארצה. ממול התגוררה רחל ויינר עם משפחתה; בנה מאיר נמצא בארץ. הלאה ביתו של אלי מולר; הוא עם בנותיו מאשה ופרומה ניצלו מהמלחמה ועלו ארצה; אלי נפטר בשיבה טובה בנו משק׳ה ואיצקה היו מן הפעילים ב„החלוץ". על־ידם גר שפסל סדריסקי עם משפחתו, ועל ידם שמעון השפילאי עם משפחתו, בעל עגלה.

אנו מתקרבים לבקתתו של ברוך המלמד; ברוך עצמו עזב מזמן את העיירה, והגיע אל בתו חיה, אך אחרי זמן קצר נפטר; בנו אשר חי בארצות־הברית עמד שם בראש ארגון יוצאי סוויר.

אנו עוברים על יד בית־הספר;; לפנים שימש בנין זה תלמוד תורה לילדי העניים, ומאוחר יותר הפך לבית־ספר, בהתחלה אידישאי ואחר־כך עברי, ובערבים שימש שנים הרבה כמועדון לכל תנועות הנוער הציוני. מכאן אנו עולים לביתו של אייזיק חדש; היה חייט; בארץ חיה אשתו מינה עם ילדיה חיים, בתיה ומאשה.

סימטתו של משה הצבע

נפתח את סיורנו כאן בבנין החדש מלבנים, שהוקם אחרי השריפה, של חיים ססנסקי, בעל חנות־מכולת; היה יהודי משכיל וידוע כבעל־תפילה ובעל־קריאה בעיירה; גר יחד עם חתנו יאנקל קרמר; סחר בצמחי רפואה. אנו מתקרבים לבנין החדש של לבנים של שמואל יוסף ספקטור, היה סוכן של מכונות־תפירה „זינגר" בכל הסביבה; בתם חיה הגיעה ארצה אחרי המלחמה. להלן ביתו של דוד הדוד; שהגרמנים גילו אותו כשהוא מתחבא אצל נוצרי, ירו בשניהם והרגום.

ממול גר יודל שפסלס, סוחר־בהמות; אשתו פניה הגיעה ארצה אחרי המלחמה; הוציאה לאור ספר על חויותיה מתקופת השואה. הלאה הבית

המפואר של שלמה וולוול סוירסקי, סוחר־תבואות; מכל המשפחה הענפה נשאר בחיים בנם הצעיר לייבע, הגיע לארץ. והנה הבית של משפחת הפייטלארס. ממול גר המורה העברי יוסף ענגל עם משפחתו; היה מלהיב את השומעים בנאומיו, מהקרבנות הראשונים בעיירה.

בסמוך גר דוד אישיעס, יהודי שופע מרץ; עסק בחקלאות. ממול עמד ביתו של משה הצבע, היה לו כשרון לצייר שלטים ותמונות אך בעיקר עסק במסחר־דגים; בביתם שררה אוירה ציונית, ואף משה עצמו היה מושפע על ידי ילדיו אשר עמדו בראש התנועה הציונית בעיירה; בארץ ילדיו שיינע ועוזר; שייטל והשל נפטרו לפני זמן לא רב. משה היה בין הקרבנות הראשונים בעיירה, נרצח על־ידי גוי.

אנו מהלכים לאורך חוף האגם ומגיעים לביתו של יודע ועלוול הסנדלר; היה פועל בעל־הכרה, בשנת 1905 השתייך ל„בונד" והיה פעיל בתנועה המהפכנית; בתו מושע ובנו יעקב נשארו בחיים והיגרו לקנדה. על־ידו גר אלי הגבוה עם משפחתו, עסק במכירת דגים.

והנה לפנינו „הרחוב הרוסי" הנמשך עד בית־הקברות היהודי. רק המאושרים זכו להיות טמונים שם. רובם של יקירנו ניספו בצורה אכזרית בפונאר, ובמחנות־השמדה שונים בתקופת הנאצים.

נוסף לזה חיו עוד משפחות יהודיות בכפרים הסמוכים כגון: בענדעט בסמטובה, איטשה' הזסויראי, חיים השפיאלאי, מנדל הזנריצר ועוד.

תנועות ומפלגות

זכרונות מהבית הישן

שמי סנדר לבונארסקי, מוצאי מסוויר, הנני בנו של חיים מוטה הכובען. משפחתנו מנתה 8 נפשות: אני נולדתי השני להורי. חברי הקרוב ביותר היה טוביה (טעווקע) בנו של חיים הפוציליכאי, חיים עצמו היה נודד בכפרים ובדוחק פירנס את משפחתו הגדולה. כמה מהבנים היגרו לארגנטינה. הבת הבכורה שלו, חיה פויגל, עבדה בווילנה כתופרת. אני וחברי נהגנו להתאסף ביער או בביתו של אחד החברים ובצוותא קוראים ספר או עתון, אשר הרחיב לנו האופק בעיירה הקטנה שלנו וחשף עולמות חדשים.

כאשר חזרה חיה־פייגל מווילנה התפתח החוג יותר וגדל הודות להשפעתה, היא הלהיבה את הנוער בסיפוריה ותיאוריה על החיים הסוערים בעיר הגדולה, על הקמת מפלגת הפועלים „בונד" ומאבקה על מחר יותר טוב, יותר יפה ומשטר סוציאלי אחר. מרכז מפגשנו היה בביתו של שמעון החצילקאי. שם היתה פיגל קוראה לפנינו מן הספרות הבלתי־ליגאלית.

פרסומנו בעירה גדל והתחילו להסתכל עלינו בעין רעה, ולהצביע עלינו שאנו הננו המהפכנים המסוכנים ויש ברצוננו להפיל את ניקולאי מכסא המלכות ולהביא אסון על כלל ישראל. אך זה לא הרתיע אותנו, להיפך זה עוד יותר הגביר את אמונתנו במאבק הצודק על האידיאלים שלנו. עד שבאחת השבתות לפנות ערב, כאשר ישבנו בביתו של שמעון החצילקאי מלאי התרגשות, בשמענו מפי חיה־פייגל שקראה לנו קול־קורא של ה„בונד" לפועלים היהודים בארץ, פרצו לפתע פתאום לחדר זנדרמים ואסרו את כולנו: אני החזקתי בבידי חוברת עם קטעים מתורתו של קרל מרכס, אך הספקתי לזרוק את זה הצידה. מכל הנאספים אסרו רק ארבעה: חנקה אלס, חנה־פייגל עם אחיה טעווקע (טוביה) ואותי. הובילו אותנו אל קצין המשטרה והחזיקו אותנו כלואים כל הלילה בחדר קר. למחרת, הושיבו אותנו בעגלת חורף ובלווי ז'נדרמים הובילו אותנו לאורך כל העיירה, הכול הסתכלו עלינו בצער וברחמים. בערב הגענו לסווינציאן ומיד נכלאנו ב„חד־גדיא" (בית־סוהר) אחד אחד לקחו אותנו לחקירה על־ידי התובע

אשר בא במיוחד מוילנה — אחרי שעות רבות של עינויים וסבל הפרידו בינינו, אותי הושיבו בתא יחד עם פושעים פליליים, אנשים שנשפטו על רצח. התנאים היו גרועים מאד, בלתי אנושיים. על מצבי נודע לאשה יהודיה מסוינציאן, אשר גם היא נאשמה על השקפותיה והשתחררה והודות לתיווכה העבירו אותי לתא בו היא ישבה לפני זה. היא גם דאגה לדברים שונים כגון: כלי כתיבה, יום־יום הביאו לי ארוחת־צהריים וכך נשתנה מצבי לטובה: נשארתי כלוא עוד זמן בבית הסוהר. לבסוף נחקרתי שוב על־ידי התובע. הוא איים עלי לשלחני לסיביר אם לא אגלה לו את שמות העומדים בראש החוג שלנו. מובן, שלא הצליח. אחרי שישבתי חודש בכלא יחיד בתא — שוחררתי. אבי בא לקחתני הביתה.

בבית אבי היה המצב הכלכלי קשה ואבי החליט להגר לאמריקה ובמשך הזמן להעביר את כל המשפחה שמה.

בינתיים התקרב היום בו היה עלי להתיצב לצבא, שם היה עלי לשרת 4 שנים את הקיסר. חוץ מזה חשתי שהמשטרה עוקבת אחרי, שומרת את צעדי ולוטשת עין עלי. כל זה דחף אותי להיפרד מביתי הישן, אחרי שקבלתי מאבי כרטיסי נסיעה וכסף ליתר ההוצאות התחלתי לארוז את חפצי ויצאתי לדרך.

אני חי באמריקה 69 שנים. אחרי כל־כך הרבה שנים נעשיתי בחינת אמריקאי, אך עודני קשור בנימים חזקות אל עירתי סוויר, מקום־הולדתי. יש לי רצון עז לראות עוד פעם את ההר שלנו, את הנהר, כל אלה מעוררים בי כל־כך הרבה זכרונות, אך זה כבר בגדר חלום רחוק עבורי.

סנדר לבונרסקי

תולדות התנועה הציונית בעיירה

סוויר היתה אחת העיירות אשר בה היכה הרעיון הציוני שרשים עמוקים, ושמה יצא לתהילה בכל הסביבה על מסירותה לפעולה הציונית. תמיד הצטיינה במבצעים השונים של התנועה. באהבה ובגאון תרם כל יהודי את הפרוטות שהשתכר בזיעת־אפיו. ראוי לציין במיוחד את תושבי חצר בית־הכנסת וסימטאות העוני האחרות אשר היו חוסכים מפרוטותיהם האחרונות ותורמים לקרנות הציוניות. בכל בית התנוססה הקופסה הכחולה־הלבנה של הקרן הקיימת עם הכתובת „פרוטה ליום וארץ־ישראל תיבנה״. בערב־

שבת לפני הדלקת הנרות היו נשים יראות־שמים משלשלות לקופסה מטבעות בחרדת־קודש כשם ששילשלו לפנים לקופסת ר׳ מאיר בעל הנס.

עיירתנו שלחה מספר ניכר של חלוצים בתקופות שונות של העליה לארץ. עיירתנו הצטיינה במספר משתתפיה הרב בנקודות־ההכשרה. א״י היתה ליהודי העיירה נקודת־מפנה ומקור התקווה, אבל רק מתי־מספר ממנה זכו לדרוך על האדמה אשר נגאלה בפרוטות שנאספו משכבות העם הדלות. רוב מנינה ובנינה של העיירה עדיין חלם להתראות עם החלוצים שסללו להם את הדרך, אבל חלומותיהם נטרפו בידו האכזרית של היטלר.

✶

התנועה הציונית החדישה קמה בעיירה לאחר מלחמת־העולם הראשונה, לאחר פרסומה של הצהרת בלפור. נחשול ההתעוררות הלאומית שעבר אז על־פני תחום המושב היהודי הגיע גם לעיירה הנידחת הזאת. והקרקע

„החלוץ״ בסויר 1935

הוכשר. איזה לב יהודי לא דפק, כאשר שלוש פעמים מדי יום ביומו נזכרה התפילה „ותחזינה עינינו בשובך לציון״ או בהגיתו מדי פעם את האיחול „לשנה הבאה בירושלים!״. בבתים רבים היו תלויות קופסאות ר׳ מאיר

בעל הנס ומשולחים מן הארץ היו באים להריק אותן. ציון היתה ענין מופשט, חלום רחוק. עם א"י עצמה לא זכתה עיירתנו להגיע לידי מגע קרוב. היא לא שלחה חלוצים עם העליה הראשונה והשניה, ולא היו בה יהודים אמידים אשר יכלו להרשות לעצמם את התענוג לנסוע על־מנת למות בארץ הקודש. התרוצצו בה כמה חובבי־ציון כגון: ראובן חייט הניך זלוטובקה, זלמן מיכל פישר, וועלוול דרוץ וכו', אשר היו מוכרים שקלים ומניות של הבנק הלאומי, וקראו את „המליץ".

מיד לאחר המלחמה ניתנה דחיפה ע"י שני אינטליגנטים שבאו אלינו מהחוץ, היו אלה חיים רוגובי וד"ר קמינר. רוגובי היה מורה לעברית ולהיסטוריה, בחור־ישיבה לשעבר במינסק, ובעל השכלה עברית וכללית — שהפך לציוני נלהב. ד"ר קמינר היה יהודי גרמני, בעל השכלה אירופית גבוהה. לשני אלה יש להודות על הקמת סניף העיירה למפלגת „צעירי ציון" בשנת 1922. הם חוללו מהפכה ממש בחיים הנחשלים של יהודי העיירה, השפיעו על אורח מחשבתם. להם הגרעין הבריא לתנועה הציונית־הסוציאליסטית, שהם זרעו, נשאר הכוח העיקרי השולט בעיירה, במשך שנים רבות, ושום מגמה אחרת מימין ומשמאל לא דחקה אותו. מפלגת „צעירי ציון" החדשה משכה אליה המונים מכל השכבות. עם המצטרפים נמנה המהפכן הותיק, חבר מפלגת ס"ס לשעבר, מאיר גיטלין. ברחוב המרכזי אצל פסל סווירסקי היה המועדון של „צעירי ציון" אשר מעל גזוזטרתו התנוסס דגל כחול־לבן ושירים ציוניים נשמעו משם. בערבים התנהלה פעולה תרבותית ענפה. מדי שבת נתקיימו הרצאותיו של חיים רוגובי, אשר הלהיב את הכול. כן התקיים שם מחזור הרצאות של ד"ר קמינר על נושאים רפואיים. לאחר זמן התחיל להופיע שם ירחון „קולנו", אשר בו ניתן ביטוי לנושאים אקטואליים ומקומיים.

הנוער בעיירה נסחף בזרם וייסד את החוג „חרות ותחיה" בראשו עמדו הנך מילר, גרשון יואל, שמואל בלכר ואחרים. מועדונם היה בביתה של חוה דינה, החוג „חרות ותחיה" לא רכש לו הרבה חברים. הנוער חש צורך במילוי תפקידים מהפכניים ולפיכך קסם לו ייסודו של סניף „החלוץ" ע"י „צעירי ציון" בשנת 1924. מיד עם היווסד הסניף. משך אליו העידית של „צעירי ציון", חלק מ„חרות ותחיה", ושכבות שונות מהנוער הבורגני־זעיר והעובד, והוא צמח וגדל עד כי היה לארגון החזק ביותר בעיירה. הוא הטביע את חותמו על כל מגזרי החיים והצביע על פתרון סוציאלי־כלכלי לנוער נטול הבסיס והמעמד בעיירה. נסיעת שני החלוצים הראשונים לא"י, שושנה חזן וחיים חייט, השאירה רושם עמוק בעיירה. בדירתו של חיים

רוגובי נתקיימה מסיבת חברים צנועה. עם עלייתם נמתח הגשר בין העיירה וארץ־ישראל.

ל,,החלוץ" היתה מסגרת חינוכית רחבה ומסועפת. עליו היה לשנות את המבנה הנפשי של היחיד, אורח תפישתו ומחשבתו, לנטוע בו את ההכרה לעבור לחיי פועל. והנה את התורה הזאת של הגשמה עצמית התחיל ,,החלוץ" לממש בחיי יום־יום, כאן במקום, כהכנה לחיי פועל בא"י לעתיד לבוא. המעבר לעבודה גופנית נהיה לאל חדש, אשר הכול סוגדים לו. בני הבעלי־בתים מתמול שלשום, מעודני הידיים, הפשילו פתאום את שרווליהם והתחילו לעסוק בכל מיני עבודות מפרכות, באמונת־אומן ובחרדת־קודש. העבודה הראשונה היתה להוריד בחפירה את הגבעה הסמוכה לבית מאיר ארציק ולבנות בית. העבודה השניה היתה אצל הניך גלגור ויונה סווירסקי. באותו זמן ניתן צו לסייד את הארובות, חלוצים עלו על הגגות עם מכחולים

נוער חלוצי בסויר

בידיהם וצבעו. לאחר מכן עסקו בחטיבת עצים. אז קרה אסון לאליהו קמין אשר בעבדו ליד המכונה בדיש נקטעו לו ארבע אצבעות מידו האחת. זה גרם לעוגמת־נפש מרובה לחבריה, והם עמלו בכל האמצעים לרפאו על חשבון ,,החלוץ".

והיה פרק זמן כאשר עסקו בחקלאות ועיבדו את גן־הירק שהיה שייך לבית־הספר. בשנות 1925-6 נוצרו נקודות־הכשרה זמניות. מסניפנו יצאו להכשרה שלמה חדש, יצחק פישר, פנחס חזן. לאחר סיום העבודה שם, הם חזרו מלאי התלהבות ובו בזמן יצא מספר גדול של חברים לאישור לעליה. מכל הקבוצה לא עלו אלא חיה קוריצקי וא. י. מולר.

בשנת 1927 פרץ משבר כלכלי בארץ ורישומו היה ניכר בעבודת ה„חלוץ". דווקא אז עלה שלמה חייט. אחדים מהחבריה מתגייסים לצבא הפולני, ו„החלוץ" לכאורה יורד מעל הבמה. אבל רוחו עדיין מפעימה את בני העיירה בחורים מחוסרי־עבודה, אשר אינם רוצים לנפול למשא על הוריהם, שבים לעבודה גופנית, שאינה עוד בגדר בושה, לחפור תעלות וללוש חמר לבנין וכדומה.

בסוף שנת 1928 מתחילות לנשוב רוחות טובות יותר מארץ־ישראל. המשבר הכלכלי הוקל והארץ תובעת ידיים עובדות. לפי יוזמת אחדים מהחבורה מוקם מחדש „החלוץ" ואליו מצטרפים המוהיקנים האחרונים של „החלוץ" הראשון שחזרו בינתיים מהשירות הצבאי, בוגרי „השומר הצעיר" וחלק מ„החלוץ הצעיר" שהתפרק.

ב־1929 מתחילה העליה החמישית. מסניפנו מקבלים אישור לעליה חמישה חברים. תוך כדי ההכנות האלה פורצים מאורעות הדמים בא"י, אבל אלה אינם מרתיעים אותם. תוך תקופת המאורעות בארץ עולים החברים: השל מילר, יצחק פישר, גרשון יואל, שרה פטשניק ושלמה חדש. באולם ה„חלוץ" התקיימה מסיבת פרידה חגיגית. הרב ברקמן נשא נאום נלהב, בעיניים דומעות ליוותה סוויר את חלוציה לחזית הארץ־ישראלית. לפנות בוקר ליוו אותם חברים וידידים רבים עד הגשר, עליו רקדו הורה נלהבת.

עם שוך המאורעות בארץ, התגברה העליה. ב־1930 עלה עוזר מולר. בו בזמן יצאו להכשרה קבוצה חברים ובהם חנן וויינר, מינקה פפישקי, יצחק רבינוביץ ומלך גבאי. שורות ה„חלוץ" מתחזקות ע"י זרימת כוחות חדשים, ביניהם גם חלק מהנוער הלומד בעיר. נוצר לחץ ליציאה להכשרה אשר לאחר מימושה זוכים לאישור לעליה. עשרות חברים יוצאים להכשרה מתוך תקוה כי בקרוב יאושרו לעליה, אבל מספר הסרטיפיקטים מוגבל אחדים מסניפינו חוזרים מההכשרה הביתה, אבל רובם החזיקו מעמד. רק סמוך למלחמת־העולם השניה עלתה לארץ קבוצה יותר גדולה וביניהם ברל יואל, פייבוש בלכר, בילה בלכר, מינקה וינשטיין, עוזר מולר והרצל וויינר. בזה נסתיימה שלשלת העלייה מסוויר. מכל הארגונים שנתקיימו בה נשאר בשנים האחרונות רק „החלוץ" שקלט גם את הדור שגדל מתוך „החלוץ הצעיר". בשנת 1938 עדיין יצאו להכשרה חברים כגון: כתריאל אנצילביץ, זלמן ברוך פישר, חיים צירלין, אבל איש מהם לא הצליח להגיע לארץ. יהיה זכרם חרות בלבנו.

הפעולה התרבותית של „החלוץ"

תשומת־לב רבה הוקדשה לפעולה התרבותית ב„החלוץ". נעשו מאמצים רבים כדי להעלות את הרמה התרבותית של כל חבר וחבר. עם בוא הזרם ההמוני של חברים רבים, מצאו לנחוץ לארגן חוגים שונים כגון לימוד עברית ולימודים אלמנטריים. תמיד באו לעזרתנו מורי בית־הספר „תרבות" שניהלו עבודה שיטתית ולפעמים אף הופיעו בעצרות חגיגיות. פעולה אינטנסיבית התנהלה על־ידי הועדה לתרבות. כל שבוע נמסרה סקירה פוליטית, התקיימו שיחות חופשיות בשאלות אקטואליות שצצו בעולמנו היהודי והסוציאליסטי, והתפתח ויכוח.

כדאי לציין באופן מיוחד את אולם הקריאה שהיה מאורגן ומסודר למופת. אפשר היה למצוא בו את העיתונות היומית כמו „היינט", „פאלקס־צייטונג", „דאס ווארט", „ווילנער צייט". זמן מסוים התמנו גם על „דבר". היו גם ירחונים שונים בעברית ויידיש וכתבי־עת אחרים. שעות הקריאה היו קבועות, ושרר אז שקט מוחלט. בתקופה מסוימת הוציאו עיתון־קיר והתקיימו ערבי שאלות ותשובות ואף ערבי בידור.

תזמורת כלי־הנשיפה של הכבאים שרוב חבריה היו חברי „החלוץ" והמפלגה. נסתייענו בה למטרות שלנו, להופעות בעצרות שבהן ניגנו את ההימנונים, היהודי והאנטרנציונל.

מרשימים ביותר היו חגי התנועה למלאת 8 שנים ו־10 שנים ל„החלוץ" בסוויר. במיוחד הצליחה העצרת השניה, בשנת 1934. הוזמנו אליה ארגוני „החלוץ" מהעיירות הסמוכות. אורגנה תהלוכה נהדרת לאורך כל העיירה עם הדגל הלאומי ודגל המעמד, בליווי צלילי תזמורת כלי־נשיפה. היתה זו הפגנה נפלאה של כוחנו העולה. העצרת התקיימה בבנין מכבי־האש. נישאו נאומים, הובאו ברכות מבאי־כוח כל המוסדות הציבוריים ומפלגות. העצרת השאירה רושם עז בעיירה.

במשך תקופה זו התקיימו גם משפטים ספרותיים וחברתיים שנוהלו בכוחות עצמיים, כגון: משפט על הרביזיוניזם על „באנצע שווייג" וכו'.

הוקמה גם ספריה על־ידי „החלוץ", ובשנים האחרונות גדלה השפעתנו בספריה העממית הכללית, שעברה בסוף לידי „החלוץ".

ראוי לציין את טיולינו התכופים על האגם. לעתים קרובות ביקרנו בעיירה הסמוכה מיכאלישיק, ששכנה על גדות הויליה והיה לה חן מיוחד. היה שם ארגון חזק של „החלוץ" ו„השומר הצעיר".

קרן קיימת

הפעולה למען הקרן הקיימת לישראל תפסה מקום חשוב בהסתדרות הציונית. התנהלה התחרות בין המפלגות על שליחת זוגות לאיסוף כספים, וכל ארגון השתדל לאסוף יותר כסף לזכותו. חוץ מהרקת הקופסאות מדי חודש בחודשו, בוצעו במשך השנה פעולות שונות, כגון: בחנוכה, בט"ו

ועד הק.ק.ל. בסויר

בשבט, בפורים, בפסח ובימים הנוראים. כל האמצעים והשיטות נוצלו כדי לאסוף יותר כסף, למשל: ליקוט הנוצות של ה„כפרות" בערב יום הכיפורים; ישיבה ליד הקערה; מכירת „הושענות", בהושענה רבה. כל מי שעלה לתורה בשמחת־תורה חייב היה לתרום לקרן־קיימת. חוץ מזה היו משגרים זוגות לכל חתונה ובר־מצוה בעיירה. במשך הזמן נערכו גם ימי פרח, אשר הכניסו סכומים ניכרים למדי. נערך גם „יריד" בעזרת־הנשים בבית־הכנסת. לפתיחה נשלח באופן מיוחד צינצינטוס, אשר היה בזמן ההוא עורך העתון „ווילנער צייט". ליריד היתה הצלחה מוסרית ופיננסית והוא השאיר רושם עז בעיירה לזמן רב.

ראוי להזכיר את אישיותו האצילה של זליג סווירסקי שפעל שנים רבות כגזבר במסירות רבה. המורשה שלמה חדש והמזכיר חנן ויינר הקדישו כוחות רבים לקרן הקיימת, והודות לזה עמדה סוויר תמיד במכסה שהטילו עליה, ופעיליה נהנו מהערכה רבה של המרכז.

מאבקי המפלגות בעיירה במשך 20 השנים האחרונות

מפלגות פוליטיות מרובות לא היו קיימות בעיירה. החלק האורטודוקסי הדתי לא היה מאורגן ולא היה מורגש ביותר. להיפך, היו זמנים כאשר דור הקשישים היה מושפע מהנוער, כפי שקרה בשעת הבחירות לקונגרס הציוני.

בתחילת שנות העשרים התגבשו שתי מפלגות מנוגדות: ציונים ואידישיסטים. שני שמות מופשטים שאף לא לאחת מהן היתה מגמה

בני עיר בארץ

מדינית ברורה. במשך השנים עברו חלק מהאידישיסטים למחנה הציוני. באותו פרק זמן התנהל מאבק על ההגמוניה בספריה העממית שזה עתה נוסדה ועל בית־הספר העממי שקם.

מזמן לזמן היו מתקיימים ויכוחים משותפים על נושאים מדיניים. נחרת בזכרוני הויכוח על הנושא — ארץ ישראל או קרים? ראשונים הופיעו נציגי האידישיסטים מהכוחות האינטלקטואליים בעיירה, כמו ברל אלפרוביץ אשר זה עתה שב מגרמניה ואלי זלוטיבקה שלמד אז בסמינר למורים האידישאי בוילנה. שניהם התקיפו בחריפות את הציונות, הוכיחו באותות ובמופתים כי ארץ־ישראל איננה מסוגלת לפתור את הבעיה היהודית, חשפו את כל הסכנות הצפויות לנו מהערבים בני הארץ והעולם הערבי כולו. לבסוף, כאשר הנואם האחרון קרא בפאתוס: „א״י היא אוטופיה, הר־געש שעלול להתפרץ כל רגע!״ התחוללה סערה בקרב הקהל הציוני, והיושב־ראש, ראובן מאיר רזניק, אזר מאמצים להרגיע את הרוחות. הנואם היחידי מצד הציונים, המורה חיים רוגובי, דיבר כדרכו בנחת, הפריך באופן עניני את כל התיאוריות ומוטט את כל המגדלים הפורחים באויר שהקימו יריביו. הוא הביא ציטטות ממקורות שונים, ואפילו מצא לנחוץ לקרוא לפני שומעיו מאמר של ז. ונדרוף, כתבו המוסקבאי של העיתון היומי בווארשה „מאמענט״, הוכיח כי הישוב היהודי ב„גן־העדן״ שבקרים צפוי לאותה סכנה עצמה מצד הטאטרים כישוב העברי בארץ מצד הערבים. נימוקו המכריע היה כי שום ארץ אחרת לא תמשוך אליה את העם היהודי מלבד ארץ־ישראל שאליה קשור העם מבחינה היסטורית, והוא לא יתן לשום ארץ חוץ ממנה את החלוצים לבניינה.

המאבק שהחריף אז בין הציונים והאידישיסטים גרם לכך כי החוג הדראמטי שנוצר אז התפלג, והשחקנים נתפלגו. כל אחד מפלגי החוג נתקיים בפני עצמו ושיחק לבדו. עד היכן החריפו היחסים בין המחנות המנוגדים, ניתן ללמוד מכך שבאחד הפסחים נערכו מטעם שני הצדדים היריבים שתי עצרות־זכרון לי״ל פרץ, באותו בנין של בית־הספר העממי נאמו שני הצדדים ניסו לשכנע כי פרץ היה משלהם. האידישיסטים למשל הוכיחו כי פרץ היה משורר סוציאלי מובהק, השתייך בתקופה מסויימת ל„בונד״, כאב את כאב העולם ואת העוול הסוציאלי, נלחם בבורגנות ובכלי־הקודש, ובו במקום ציטטו מיצירותיו „השטריימל״, „החתול ירא־השמים״, „בונטשי שווייג״ וכו׳. ואילו הציונים יצאו מגדרם וחבשו לפרץ כיפה לבנה־כחולה. הם גילו אצלו נשמה יהודית חמה, רוויית פאתוס וגאווה לאומיים, זיקה עמוקה ביותר למקור היהודי בעבר, וציטטו מיצירותיו „חסידיש״, „שלשלת הזהב״, „שלוש מתנות, „אם לא למעלה מזה״

וכו׳ — וי״ל פרץ, בתמונתו תלויה מלמעלה בשני האולמות, הקשיב איך ניצים עליו שני הצדדים וחייך מתחת לשפמו העבות...

בשנים האחרונות בלט המאבק המדיני בעיקר בתחום הציוני. נתגבשו מגמות מדיניות שונות, מצד אחד ניצב הנוער שהשתייך לאגף השמאלי בציונות, כולל „החלוץ", „פרייהייט", פועלי ציון ו„העובד". ומהצד השני — החלק הבורגני שהתלקט מהציונים הכלליים והרביזיוניסטים. הללו לא היו כוח רב, החריפו את היחסים. ביחוד היתה האוירה מלוהטת בפרוס הבחירות לקונגרס הציוני, כאשר בכל הגזוזטראות היו נטושים ויכוחים חפשיים בקולי קולות, וכל צד היה מביא נואמים מהעיר, והעיירה היתה כמרקחת.

בשנים האחרונות גבר שלום־הבית.

„השומר הצעיר"

בשנת 1923 הקים מורה בית־הספר „תרבות" דולינקה את סניף „השומר הצעיר" בעיירה, בו התלקטו רק ילדי בית־הספר. בראש „השומר הצעיר" עמדו דוד חייט, חנוך דרוץ וברל יואל. שני האחרונים למדו בווילנה, ובבואם לימי פגרה הביתה הכניסו רוח חדשה במקום.

בסניף לא התנהלה שום עבודה רצינית, בעיקר עסקו בפעולות צופיות, ספורט, משחקים וטיולים. המדים והעניבה משכו את החברים. הכדורגל תפס מקום חשוב בחיינו. המועדון המה משירה ומריקודי ה„הורה". כעבור שנים עברו רוב החברים של „השומר הצעיר" ל„החלוץ" ו„החלוץ־הצעיר".

„החלוץ הצעיר"

זמן קצר לאחר היוסד „החלוץ", קם גם „החלוץ הצעיר", אך בשנות המשבר התפורר וחידש את פעולתו בשנת 1930.

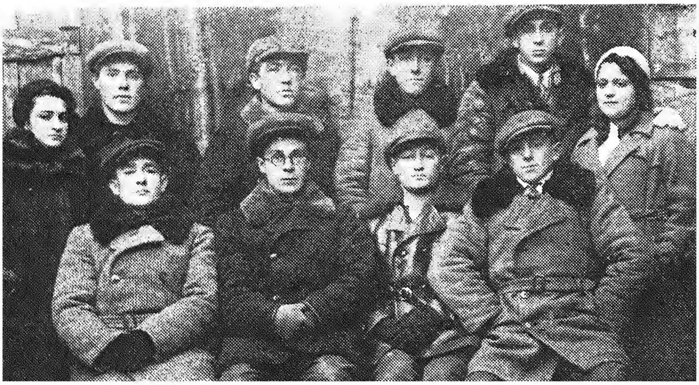
נמשכו לשורותיו עשרות נערים ונערות מבית־הספר של „תרבות" ומבית־הספר הממשלתי. לפעמים היו הבנים נאלצים לעמוד במאבק עם ההורים.

שם התנהלה עבודה תרבותית אינטנסיבית, וכך הכשיר ה„חלוץ הצעיר" עתודות ל„החלוץ", כדי למלא את מקום אלה מהחברים שיצאו להכשרה או עלו ארצה.

בראש ארגון זה עמדו נתן יואל ומינקה ויינשטיין.

„פרייהייט" (דרור)

הקבוצה הראשונה של „פרייהייט" קמה ב„החלוץ" ע"י חברים שתבעו יתר הכשרה פוליטית והתעמקות בבעיות הסוציאליזם. יותר מאוחר גדל החוג הזה, כשלשורותיו נכנסו חברים צעירים והתחילו עוסקים בלימודים שיטתיים. למדו תולדות הסוציאליזם, את המניפסט הקומוניסטי ועוד יצירות בתחום מדעי החברה.

חברי התנועה „פרייהייט" בסויר

מפלגת „פועלי־ציון" (ימין)

הסניף למפלגת „פועלי־ציון" נוסד בעיירה ע"י חברי „פרייהייט" לשעבר, וחלק חברים שנצטרפו אליהם. מפלגה זו הסתפקה בפעולה תרבותית ובהסברה פוליטית. בתחום המקצועי לא התנהלה שום פעולה,

ובהיעדר קרקע מתאימה לניהול פעולה פוליטית, נעשתה המסגרת מצומצמת מאוד.

בבחירות האחרונות לקהילה נבחר כחבר המועצה ראובן מאיר רזניק, אחד מפעילי א"י העובדת. בראש המפלגה ו„פרייהייט" עמד הניך מילר.

„העובד"

השאיפה לעלות לא"י משכה שכבות שונות של האוכלוסיה, אך לא כולם מצאו את מקומם ב„החלוץ", באשר שם נתקבלו חברים עד גיל מסויים. חוץ מזה חייב החלוץ לצאת להכשרה. בשביל השכבה הבוגרת נוסד „העובד", אשר גדל והיה לארגון חזק ביותר. רובם היו בעלי משפחות משכבות סוציאליות שונות: פועלים, בעלי מלאכה וזעיר־בורגנים. כולם האמינו ש„העובד" יאפשר להם עליה לא"י.

אבא וינר

היתה תקופה שאולם פאלע סווירסקי המה ככוורת מכל התנועות הציוניות. כל אחת מהמפלגות הללו היה לה חדר לרשותה, ושם ערכו דיונים ואסיפות, אך במשך כל זמן קיומו של „העובד" לא עלה איש לא"י. דבר זה גרם לאדישות וליאוש, השורות דללו ולבסוף התפורר לגמרי. מנהיגי „העובד" היו ראובן מאיר רזניק ושמואל סווירסקי.

חורבן וכליון

סוויר

סוויר עיירתי השוקעת,
בית מכורתי אשר חרב.
שמך קורן מאחורי שקיעת הדמים
זורח כמו עמוד האש מתוך התהום
האפלה
ניצת, כמו חלום רחוק אשר חלף.
אני יודע, כי אינך כבר
אני יודע, כי לא תשובי עוד אלי.
לא אֲדרוך עוד על האדמה
אשר נשאתני למעלה מעשרים
שנותי,
לא אראה עוד את השמים
אשר רעפו עלי פחדי־ילדים
וארגו לי חלומות פז.
היום אלקט כחרוזי פנינים קרעי
ספריך הקדושים
אנשק את הרוח
המביאה אלי ריח־אפרך השרוף
דומם אעמוד אל מול נר התמיד
שלך
בית שני לי מצאתי כבר,
לאל חדש התחלתי לעבוד,
מדי לילה, עיירתי, נגלית לי בחלום
הולך בעקבות חן־סמטאותיך
הצרות
אני שואב מלוא דליים מבארך
העמוקה.
העלים שנבלו מוריקים שנית מטל
רענן
שבילים שהעלו עשב מתגלים
שוב.
פרצופי־הקלף שבים לתחיה
ופינות ילדות מן העבר כצל
הולכות אחרי.

אורח לא קרוא הנני בא אליך
הולך עצום עיניים.
איש לא מוליכני
אני רץ כמו בנערות מ„החדר"
עם פנס דולק ביד.
עיירתי, שמרת על יופייך
ולא פחת חינך כמלוא נימה,
עוד עומדת החסידה בראש הכנסיה
ומקישה במקורה.
ההר מחייך אלי חיוך ידידותי
ומושיט לי כביכול יד לברכה.
(לא הזדקן אפילו במקצת)
עץ הדובדבן שבגגינו
עומד בעדייו הלבן
(עוד מעט אמא תראה בחלון)
אצל המידלינאים פורחים כבר עצי
הלילך
ונוסכים שכרון על סביבתם
(לא פעם בטפסי בהם את מכנסי
קרעתי...)

וההד עונה מהעבר ההוא,
האגם משתרע עוד חולם כמו
לפנים

(הסער לא נפץ את חלקת מימיו,
יום תמים השתעשע בגלים
השובבים
ואוגר עתה כוחות ליום המחרת.
משוטט אני בצעדי־אבל
בסמטאותיך האלמות,
אין איש מקיש על חלוני
אין איש בא להקביל פני,
וקורא לי בשמי
דממת בית העלמין נסוכה על הכל.
מי זה טאטא מהרחובות את כל
ההתקהלויות היהודים
היושבים על מרפסותיהם בדמדומי
ערבי הקיץ,
אנה באו המונם ושאונם של
הילדים מתוך החצרות
וצחוקי הנערות הצלולים ?
מי בלע את הקולות הלבביים של
בית המדרש
ואת הויכוחים הנלהבים
במועדונים,
לאן נמלטו זוגות הנאהבים מחוץ
לעיירה
והחבריה העליזה הדחוסה בסירות
השטות ?
אנה נאלמה שירת הציפורים מעל
חלונותיך,
אנה ? — — —
אין עונה, הכל עצר את נשימתו
ריקנות כמו ביום הכיפורים תלויה
בחלל האויר
דממה כבושה כמו בבית, משם
הוצא המת.
ענן עופרת מעיק בכובד על הלב
עוד מעט ויתפוצץ,
כל אבן בוכה מתחת לצעדי
היה היתה עיירת סוויר — וכבר
איננה עוד.

הגשר

הגשר היווה את ראשיתה ואת סופה של העיירה. מעברו השני השתרעו שדות ירוקים ברחבותם, ונמשכו עד ליערות העבותים אשר תחמו את האופקים במסגרת כהה. ממול השתרע הסכר הלושצוקאי, ביצה רחבת־ידים, שלא דרכה בה רגל אדם. רק הצפרדעים קרקרו שם כל הקיץ, ושיחים עלובים ביצבצו מבין העשבים הגבוהים.

בזמן ההוא בכו מר בעלי־העגלה המסכנים על כברת־דרך זאת שהיה עליהם לעבור אותה מאין ברירה. לכן, היתה העיירה מנותקת מן העולם הגדול, לא נסללה אליה מסילת־ברזל וכביש לא הגיע הלום.

רק שביל חול צר הוביל לדרך הרחבה והוא קשר את העיירה עם העולם הגדול. דרך שביל צר זה חדרו לעיירה זרמים חדשים, רעיונות

חדשים, אידאות חדשות. הם פרצו בסערה לעיירה המנותקת הזאת והפיחו בה רוח חיים רעננה. אמונה חדשה הדליקו במוחות הצעירים, בגשר זה ברחו מבתי־אב חמים ובטוחים עשרות בחורים ובחורות ויצאו לדרכים רחוקות.

כאן, על הגשר, ליוו בני העיירה את היוצאים, איש־איש לדרכו. לחצו ידים, שפכו דמעות תוך חיבוקים ואף רקדו הורות סוערות. ובקנאה ליוו הנשארים את הנוסעים המאושרים.

מכאן נשלח המבט האחרון אל אמא־אבא, שנשארו עם צער הפרידה בלבם, ועל העיירה שכה אהבוה. הרחק־הרחק ליוותה אותי הדמעה החמה של אמא. עודני רואה היום את פניה העגומים, שטופי דמעות באותו בוקר־קיץ... עודני זוכר את דבריה האחרונים: קחני שמה! וחותכים כמו סכין בבשר החי דבריו של אחי שנפלטו מפיו תוך התיפחות: אל תשכחנו!

הה, יקירי! לא יכולתי לתאר לי שהמאכלת מונחת על צווארכם, ולא אזכה עוד לראותכם. ולא אפגש עוד עם היהודים אשר באו ללוותני.

הגשר שימש כפנה האהובה ביותר למפגש הרומנטי לנוער העיירה. אחרי שעברנו את הגשר — הוצפנו תמיד ברוח רעננה, מחיה נפשות. אך התענוג הגדול ביותר היה להישען על מעקה הגשר, להקשיב לרשרוש הגלים.

לפעמים היתה מפירה את הדממה נגינת גיטרה או מנדולינה. הנגינה היתה משתלבת עם שירה עליזה, וצחוק עליז של החברה אשר תעו כאן מאוחר בלילה בשוטם בסירה.

בימי מלחמת־העולם הראשונה הוצת הגשר, אך מיד נבנה מחדש. יצא שלם מן המלחמה האחרונה והעביר דרכו את כל עדת יהודי סוויר לדרכם האחרונה.

מכתב אל בית הורי

אצלינו,
כבר פורח התפוז מול חלוני
וציפרים שרות ומנתרות
ואצלכם,
קופאים בגן הדובדבנים
היש מי ששרד בבית עוד?
אצלינו,
הזהב נתך על פני שדות

ואצלכם,
סופת החורף תילל נוגות
האם אשמע בה קול אמי המיבב

איויתי עתה להצמיח כנפים
הבא לכם ניב נחמה,
אם מי מכם שם שרד עדיין
על פני האדמה? ——

והיה כאשר...

והיה כאשר התלין מתבוסס בדמו
יכרע ויפול,
ושופרות העולם
יריעו בקול,
— עמי ישב אז לארץ אבל.
והיה, כאשר יונה צחורה לאחר
המבול
בשורה ירוקה תבשר.
והאביב —
תחת כל השחקים יתעורר,
— עמי ילבש אז שחורים.
והיה כאשר כולם יגיחו מתיבת נח
וכל אחד,
יתור למצוא את קנו העזוב —
אז איש מאחי שלי
הביתה לא ישוב.

האביב חלף הלך לו

האביב חלף הלך לו
וממני פניו הסתיר,
ללטיפת חמה מחיכת צפיתי
אך רעד וקור לי הותיר.
האביב שחלף השנה
את כנפי לא פרש למעוף,
כי הדרך בכפור היא עוטה
וראשי אך אבל וכפוף.
מנגינה שחדרה מן החוץ
תוגת פתיו הותירה בלב
האביב שחלף השנה
הגמיענו אך צער וכאב.

בנתיב היסורים

המלחמה העולמית, שפרצה בספטמבר 1939, זיעזעה את האוכלוסיה היהודית בסוויר. חלק מהצעירים גוייסו מיד לצבא הפולני. המשטרה הפולנית והפקידים עזבו את העיירה. שבוע ימים נשארה סוויר בלי שלטון, אבל האוכלוסיה הנוצרית התנהגה בצורה הוגנת, אולי משום שהגיעה כבר הידיעה על חוזה ריבנטרופ — מולוטוב, וסיפוחה של רוסיה הלבנה ובתוכה גם סוויר לצד הסובייטי. החנויות היו נעולות והשמשות בחלונות מודבקות, היהודים בתוך הבתים ישבו בפחד וציפו בכליון-עיניים ליום המחרת. בכל זאת לא איבדו את עשתונותיהם והתארגנו מיד, והוועד של מכבי אש, שהיה ברובו יהודי, קיבל את השלטון לידיו, וקבעו תור של שמירה בלילות.

עם כניסתו של הצבא האדום היהודים נשמו לרווחה, הראשון שבישר את הבשורה היה יולקה מצקביץ, שרץ בשמחה ברחובות העיירה והכריז בקולי קולות: פיתחו את החלונות, השמש בוקעת ממזרח!..

על המגרש ביורזקה חנו המכוניות שלהם. ברמקול נישאו נאומים לתושבים, באותו יום הרכיבו שלטון מקומי, שבראשו עמד קוזמא. מהיהודים היו מיוצגים יעקב מילנר ויולקה מצקביץ (כולם קומוניסטים לשעבר), אבל האחרון, שהיה אהוב על כל תושבי סוויר, לא זכה לנשום הרבה זמן באווירה החדשה, שכל־כך הרבה ציפה לה, בהיותו אסור שנים בבית־הסוהר ובבידוד הרחק מביתו. חדשיים אחרי כניסתו של הצבא האדום חלה במחלת מעיים ונפח את נשמתו. מותו השרה אבל על כל תושבי העיירה. בזמן הלוויתו ניגנה התזמורת הצבאית, יחד עם תזמורת מכבי־אש. על גזוזטרת הבנין של זליג סווירסקי הספידו שמואל רזניק. נציגי המוסדות ובית־הספר הניחו זרי פרחים על קברו.

החיים הכלכליים בין היהודים התבססו במשך הזמן. לחנוונים ניתן היתר למכור את סחורתם, חלק גדול של הנוער עבד בפקידות ובמשרות ממשלתיות, גם העגלונים ובעלי־־המלאכה התארגנו. עקב התנאים החדשים חלה גם פרוליטריזציה בין השכבות הזעיר־בורגניות מבין האוכלוסיה היהודית, וחלק גדול מהם חזר לעבודה פיזית. בבנין הקודם של הקואופרטיב הפולני ובביתו של מאיר סווירסקי נפתחו חנויות ממשלתיות לממכר כל מיני מצרכים, בביתו של זלטויבקה נפתחה חנות של ספרים וצעצועים. גם בחיים התרבותיים בעיירה חלה עליה. שלוש פעמים בשבוע הקרינו סרטים, מדי פעם בפעם היו מתקיימים נשפי ריקודים לנוער. הרבה בתים חדשים הוקמו ושינו את פני העיירה. בית הספר העברי על מוריו המשיך להתקיים, רק עברו לשפת־הוראה ביידיש, אבל כעבור זמן נהפך לבית־ספר כללי. לדור הישן לא נגרמו שום הפרעות בחיים המסורתיים שלו ובית הכנסת שימש כמקום תפילה. רובם הגדול של היהודים התערו בחיים החדשים, שהתחילו להתבסס בו, עד פרוץ המלחמה.

ב־22 ליוני 1941 התנפלו הנאצים על גבולות הסוביטים, וב־24 הגיעו כבר לסוויר. הצבא האדום והפקידים הצליחו עוד לסגת, אליהם הצטרפו כ־10 בחורים צעירים, שהשתייכו לקומסומול והם חשו על בשרם את כל מוראות המלחמה ופורענויותיה, ולאחר שעברו את כברת דרך האש הארוכה במלחמה, נשארו כולם בחיים, רובם נמצאים בארץ.

הגרמנים הראשונים חדרו לסוויר רכובי אופניים והפילו פחד על הכול. בעקבותיהם הגיע ממשל אזרחי שבראשו עמד איש ס"ס והרכיב משטרה מבין האוכלוסיה הנוצרית ומיד החל לפרסם חוקים אנטי יהודיים, כגון: לענוד על השרוול והגב טלאי צהוב, לא לצעוד על המדרכה כי אם באמצע הרחוב, לנקות את הרחובות דווקא ביום ראשון, כשכל הנוצרים הולכים

להתפלל. כן היו מוציאים אנשים מתוך הבתים לכל מיני עבודות כפיה. וכבר בימים הראשונים ראו את התוצאות שעלו בדמים. הקורבנות הראשו־נים מבין היהודים היו וועלוועלע מולר ויוסף ענגל, בשניהם התנקמו הגויים המקומיים ורצחום מאחורי העיירה.כעבור זמן קצר נרצחו ביער מיכל דנישבסקי וליב סולומיק, שהסתתרו ביער בסביבת סוויר, ונתגלו על־ידי הגויים.

באותו זמן קם היודנראט לפי דרישתם של הגרמנים. בראשו עמד חיים רזניק שהתמסר לאינטרסים של הקהילה היהודית עד יומו האחרון. כבר מהימים הראשונים הוליכו הגרמנים את היהודים שולל. כשנדרש היודנראט על־ידי הגרמנים להגיש רשימה של 21 איש לצאת לעבודה לוויליקה, בחרו ממיטב הכוחות הצעירים בעיירה והנך זלטויבקה, חבר מיודנראט, שלח את בנו היחיד יוסף בקבוצה.

למחרת הגיעה הידיעה המזעזעת שאת כולם העמידו בחצר בית־הסוהר ונורו. אבל כבד עטף את העיירה. זאת היתה המכה הראשונה והיא ירדה כמהלומה על ראשי הכול, שברה את רוחם ונפשם של היהודים והם נשארו המומים, בלי רצון־חיים. בין הניספים היה גם אחי יענקלה וחברו כתריאל אנצלביץ. זמן רב לא יכולנו להשתחרר מהמועקה הזאת, שרבצה עלינו כאבן על הלב.

את בית־הכנסת הפכו הגרמנים למחסן־תבואות ואת כל ספרי־התורה והספרים הוציאו החוצה והעלו באש לאור היום. היהודים בעיירה התפרנסו מסחר־חליפין עם הגויים שהיו מכניסים כל מיני תוצרת שלהם בגניבה תמורת חפצים ודברי ערך שונים. אני עבדתי אז בדוברלן — אחוזה הנמצאת 7 ק״מ מסוויר, והייתי הולכת כל יום ברגל, הלוך ושוב (בת 15 שנה הייתי). היו כאלה שהלכו 15 ק״מ לצד אחד בלי שום תמורה, והיינו חוזרים הביתה עייפים ותשושי כוח. כל יום היו יוצאים לעבודה כ־20 א־ש. החלוקה היתה בידי היודנראט.

לסוויר הגיעו הרבה פליטים מהעיירות הסמוכות: פודברוז, נמנצין וסוינציאן, אשר בהן חוסלו כבר הקהילות היהודיות. הגרמנים היו סוחטים מאתנו את כל הרכוש הדל שהיה בידינו, וכל פעם היו מטילים קונטריבוציות חדשות, כמו תכשיטי זהב, שעונים. בגדים היו לוקחים לבד, כאוות נפשם. תמיד היו מספקים להם בזמן ולפי דרישותיהם על מנת להציל את החיים, כי הגיעו כבר שמועות מזעזעות על חיסולן של הרבה קהילות בסביבות וילנה. וכפי שנודע לנו אז, רק הודות למאמציו והשתדלותו של ראש

המועצה המקומית, שהיה ידיד היהודים, דחו הגרמנים מדי פעם את חיסולם של יהודי סוויר.

והנה, יצאה גזירת הגיטו. בהתחלה הכניסו לתחומו חלק מהרחוב הראשי, לבסוף צימצמו את השטח והכניסו את כל האוכלוסיה היהודית, שמנתה כאלף נפשות לשול־הויף (חצר בית־הכנסת) והסימטאות מסביב. בבית שלנו, שהיה למזלנו בתחום הגיטו, גרו נוסף על המשפחה שלנו, הדוד הנך וחיה, מרישה שיקון ומשפחה מפודברוז שמנתה 5 איש. החיים הציבוריים והעזרה הסוציאלית לחולה ולנצרך התנהלו כסדרם גם בימי הגיטו. באותו הזמן היו שולחים גם אנשים לעבודה מחוץ לתחום העיירה.

כעבור זמן הגיעה פקודה לחסל את הגיטו בסוויר ולהעביר את היהודים למיכאלישוק, בעיירה נשארו מספר מועט של בעלי־מקצועות ואלה שעבדו באחוזות הסמוכות. אני ואחותי צ׳רנה עבדנו באחוזת דוברלן, בכל מיני עבודות שדה, ביחד עם עוד כמה בחורות. פעם בשבוע הרשו לנו להעביר פרודוקטים בעגלה לקרובים שלנו לגיטו שבמיכאלישוק. היינו נוהגות במו ידינו בסוסים. כשהגענו שמה היתה שמחתם רבה, כי הצלנו אותם מחרפת רעב.

במשך הזמן התארגנו בסביבות סוויר קבוצות של פרטיזנים שפעולתם היתה מורגשת. העלו באש את האחוזה בבולקובו, שם עבדה אחותי בלומקה, כמו כן הרגו כמה שוטרים פולנים ששיתפו פעולה עם הגרמנים. בגמר עבודתנו העונתית אספו אותנו מכל האחוזות שבסביבה והעבירונו לגיטו שבמיכאלישוק. שבועיים הספקתי להיות שם. הצפיפות היתה גדולה, בבית אחד גרו כ־20 איש והתנאים היו קשים ולא כולם החזיקו מעמד. התמותה בין הזקנים והחלשים היתה רבה. שם מתו הירשע נתן, מיכל אייזקוביץ, יהודה וועלוול. גם פה היו באים הגויים לגדר עם התוצרת שלהם והיו מחליפים בבגדים ובחפצים שהביאו עוד מסוויר. וככה המשיכו לחיות בדוחק ובעוני רב, אבל בבטחון רב שעוד נתגבר על הכל.

זמן קצר לפני חיסול גיטו מיכאלישוק העבירו חלק מהצעירים לווילנה וביניהם גם את אחותי בלומקה, וימים ספורים לפני חיסול הגיטו הודיעו כי אלה שיש להם קרובים בוילנה רשאים להצטרף אליהם, בזכות זו עברה כל משפחתנו לוילנה. שיכנו אותנו ברחוב שפיטלנה עם עוד שלוש משפחות בחדר אחד. על יהדות וילנה עברו כבר כמה אקציות, אבל עוד נשארו בה הרבה יהודים. בין המשפחות שעברו לוילנה היתה גם משפחתו של הרב ברקמן.

בשורת האימים על הטבח הגדול בפונר נודעה לנו מפי אלה שנמלטו

משם, ואחרי שהחזירו לגיטו, למחרת הטבח, את הבגדים המגואלים בדם של 5000 הקורבנות, שהיו בדרכם לקובנה, יוצאי כמה עיירות וביניהם הרוב הגדול של יהודי סוויר, משפחות שלמות. נחום שרידר הוא היחידי מסוויר שהצליח להימלט מידי הרוצחים, הסתתר אחר־כך אצל גוי ונשאר בחיים. כולנו היינו המומים מבשורה זו ולא ידענו מה צפוי לנו מחר. באותו זמן נודע לנו כי משלוח הבחורות הצעירות שהעבירו לליטה, ובכללן חמדה בת הרב, כבר אינן בחיים. בבית־הכנסת בוילנה הספיד הרב ברקמן את כל הקדושים האלו, נחלי דמעות זלגו מעיני הכול. כעבור זמן אספו את כל הפליטים הצעירים מוילנה וביניהם גם אותי ושתי ואחיותי, והעבירו אותנו לאסטוניה. קשה היה לנו להיפרד מההורים, שעזבנו אותם גלמודים ועזובים על נפשם, ומצד שני כירסמה בלבנו המחשבה שמא מובילים גם אותנו להשמדה בפונר, כמו שקרה לשיירה מקובנה.

לויויקנה, המקום שהועברנו אליו, היה מחנה של מכרות. כרו שם אבנים שחורות תוך האדמה ואחרי שהיו מכניסים אותן לתוך תנורים היו מוציאים מהן ספירט. הנשים גרו לחוד. התנאים לא היו קשים במיוחד וגם היחס של האוכלוסיה היה טוב. כעבור 9 חודשים העבירו אותנו לערדיו, מחנה מעצר מפוזר בכמה מקומות בסביבה. השמירה עלינו היתה בידי האסטונים, ורק המפקד היה איש ס״ס. במחנה שבו נמצאנו היו אנשים בגיל צעיר, גברים ונשים לחוד. פה היו התנאים יותר קשים. גרנו בצריפים וישנו על אצטבאות. עבדנו קשה בחפירת תעלות ביוב, עבודה שלא היתה לפי כוחותינו הדלים. לאותו מחנה העבירו אחר כך עוד מספר מיהודי סוויר וביניהם את הרב, את אלי זלטויבקה, שמואל רזניק ועוד.

בבוקר־חורף אחד יצא לי לראות תמונה העומדת תמיד לפני עיני, איך שהובילו את אלי זלטויבקה על עגלת חורף כשרגליו היחפות נגררות על השלג, מפני שכבר לא יכול היה ללכת עם עוד קבוצת יהודים, כנראה לדרכם האחרונה. שם, במקרה ראיתי גם את אבא שלי, שצעד עם עוד קבוצת יהודים בדרכם לעבודה. הכרתי אותו רק לפי הדמיון. היה לבוש בגדים קרועים, עטור זקן, כשרגליו נסחבות בקושי. רצתי בשמחה לבשר לאחיותי וכשחזרנו לא ראינוהו עוד. מאז לא פגשתיו עוד.

כחלוף שנה באסטוניה, בתחילת 1944, שוב העבירו אותנו בדרך יותר ארוכה, לגרמניה, למחנה הידוע שטוטהוף. הפלגנו שלושה ימים באניה, עד שהגענו למקום הנמצא כשלוש שעות נסיעה מדנציג. זה היה מחנה עצום, בו נמצאו הרבה שבויי מלחמה, בעיקר מרוסיה. מרבית האנשים לא עבדו. התנאים היו נוראים, לבלי נשוא. הכניסו לחדר אחד אנשים בצפיפות

כזאת שלא היה מקום אפילו לעמוד. ובלילה היו רובצים כעדר זה על זה, מחוסר מקום, ואם מישהו היה קם, לא מצא עוד את מקומו בחזרה. האוכל היה הגרוע ביותר, רק כדי לגימת מרק קר, בתוך שוקת שבתוכו היו תפוחי־אדמה רקובים וקפואים וגם תולעים. ומי שטעם מתוך השוקת היו מכניסים אותו, בתור עונש, לתוכה והיו ממשיכים לחלק ליתר האנשים. בערב היו מחלקים קפה עם פרוסת לחם, שהיה מעורב בנסורת. שלוש פעמים ביממה היה נערך מפקד ושעות היו עומדים בקור בחוץ, מבלי ללבוש שום דבר, שהיה אסור לפי החוק. פעמים היו מעירים בלילה. על הסדר שמרו בלקוס (מפקדות המחלקות) שרובן היו יהודיות והיו מלקות מכות רצח בהנאה סאדיסטית. במיוחד הצטיינה אשה מצ׳כיה שעלתה באכזריותה על כולן. על פי רוב היו מכים בזמן ההליכה למפקד אחרי זה הלכו לישון. בזמן המפקד היו עורכים את הסלקציות (מיונים) הידועות, ובוררים את האנשים לכבשני־האש. במיוחד היו מוציאים את הזקנות והתשושות, ולא פעם היו מפרידים בין המשפחות והיו מחזות נוגעים ללב. למרות כל העינויים והתלאות היה רצון החיים די חזק אצל כולם, ובגמר הסלקציה נשמו כולם לרווחה., בידעם כי תקופת חייהם שוב הוארכה לאיזה זמן, עד הסלקציה הבאה. השמירה על המחנה היתה חזקה, הגדר היתה מחושמלת מסביב וזרקורים האירו את כל הסביבה.

כעבור חצי שנה לבואנו לשטוטהוף, בחרו בקבוצת נשים, שאליה צירפו גם אותי ואת שתי אחיותי ופרומקה דימנטשיין, ושלחו אותנו לאחוזה גרמנית לעבודה חקלאית. שם נפגשנו עם שבויות־מלחמה מרוסיה ופועלים גרמניים. זה היה כבר בסוף 1944. נודע לנו מפי השבויות שהצבא הגרמני סופג מהלומות כבדות בחזית וקיצו קרוב. ידיעות אלה קבלנו בשמחה וזה עודד אותנו. אבל האם גם אנתנו עוד נזכה לכך? כרסמה במוחנו המחשבה. רק עכשיו נפתר לנו סוד העברתנו מאסטוניה — כי רגל הגרמנים כבר נדחקה משם על ידי כיבושו של הצבא האדום הצועד בראש. היינו חופשיות מבלי משמר על ראשינו, אבל בגמר העבודה העונתית החזירו אותנו לגיהנום לשטוטהוף. מספר גדול מידידותינו המוכרות לא היו בחיים, והיתר נראו כמו צללים חיים, שלדי אדם.

שם נפגשתי עם הרבה יוצאות סוויר שהגיעו בינתיים: פייגל בת הרב, סוניה חדש, תהילה סוירסקי וחיה ספקטור (חוץ מתהילה שמתה, נמצאות כולן בארץ). כפי שנודע לי ממקור אחר, היו גם במחלקות אחרות יוצאות סוויר כמו אסתר מלכה בלכר, חנה כהנוביץ פרומקה ובתיה מולר ושתי בנות של יהודה ועלוול שחלק מהם נשארו בחיים.

בהתחלת שנת 1945, עם התקרב הצבא האדום לגבולות גרמניה, העבירו אותנו משטוטהוף ברגל לגרמניה המרכזית. כל הכבישים היו תפוסים על־ידי הצבא הגרמני. אותנו הובילו בשבילים צדדיים. זה חל בחודש ינואר, היה חורף קשה ולא פעם נפלנו לתוך ערימות השלג. אוכל לא קיבלנו ובלילות היינו ישנות בגורן באחד הכפרים קופאות מקור ורעבות ללחם. ולמחרת שוב היו מאיצים בנו. בדרך פגשנו הרבה אנשים שנפלו בשלג כנראה מתוך המשלוחים הקודמים. ככה השתרכנו שבועות מספר. חלק גדול נפל בדרך ומעטות הגיעו עייפות ורצוצות למחוז חפצנו, לכפר גרמני. שם הכניסו אותנו לגורן ענקי מים לא הגישו לנו, שתינו רק מהשלג שבחוץ. לאכול היו מקבלים פעם אחת ביום תפוחי אדמה עם הקליפות. התנאים ההיגייניים והסניטריים היו איומים. טבענו ממש בים של בוץ, מהקור קפאו אצל כולן הרגלים ולא יכולנו לזוז. הכינים נטפלו אלינו ומצצו את דמנו. פרצו מיד מחלות מידבקות, כמו טיפוס ודיזינטריה, שעשו שמות בינינו וגרמו למותם של מאות אנשים יום יום. שמה גוועו לנגד עיני טילה סוירסקי ושתי אחיותי צ׳רנה ובלומקה. הראשונה, שלושה ימים לפני השחרור והשניה שלושה ימים אחרי השחרור. ותארו לכם את הרגשתי אז: בבית היה אחי מן הקרבנות הראשונים, ההורים ודאי אינם בחיים, ואנחנו פה עברנו את כל שבעת מדורי הגיהנום, לא פעם ריחף המוות מעל לראשינו, וכעת, בעמדנו על סף השחרור, הפריד המוות הקטלני בינינו לעד. ואני נשארתי גלמודה בחיים. מניין היו לי כל כך הרבה כוחות להתגבר על הכל ולהמשיך בחיים?

ששה שבועות ישבנו בגורן עד שהצבא האדום שיחרר אותנו. לילה לפני כן הגיע אלינו הד היריות, כל הזמן היינו אחוזות אימה ופחד כי ברגע הקריטי, כשהגרמנים יצטרכו לסגת אז יחסלו אותנו כפי שנהגו בהרבה מקומות, לפי עדותה של חינה גויסר ממכלישוק השליכו אנשים חיים הימה, בעת הנסיגה. לפנות בוקר, כשהגיעו הבחורות שעבדו במטבח בבישול תפוחי אדמה בשבילנו, בישרו לנו את הבשורה כי המשמר כבר איננו ואנחנו משוחררות. כולנו היינו חלשות כזבובים ובאפיסת כוחות כבולות למקום, אבל בשארית כוחותינו זחלנו ונפלנו זו על זו בדמעות ונשיקות. וברגע זה צף לעיני הבית הישן, שם הרחק, וכירסמה השאלה במוחי: האם אני היחידה שנשארתי ממשפחתי? העוד אפגוש את מישהו בחיים?

שישה שבועות שהינו בגורן ומהאלף וחמש מאות איש שהגיעו שמה,

נשארו בחיים ארבע־מאות בזמן השחרור, ומהם חלק גדול חולים ותשושי כוח שרבים מהם מתו לאחר השחרור.

באותו יום עבר הצבא האדום. שני קצינים גבוהים ביקרו אותנו והעניקו לכל אחד מאיתנו לחיצת יד בחיוך ובאהבה שעוררו שוב בלב את האמון לאדם.

לפי פקודת המפקד הושיבו אותנו על עגלות, פייגל ואני זחלנו על ארבע לעגלה מפני שלא יכולנו לעמוד על הרגלים. שמה הכניסו אותנו לבית גדול.

אחרי שבוע נפתח בית־חולים בכפר והאחות הראשית היתה יהודיה. את העבודות הטכניות האחרות ביצעו הגרמנים. פעם אחת אסף הרופא את כל הפועלים הגרמניים, העמיד אותם מול מיטות החולים ששכבו ברובם כשרגליהם קפואות, והתרה בהם: דעו, אתם אחראים להם. בבית־החולים היחס היה הוגן. כעבור זמן קצר הבראתי. על חלק עברו גם ניתוחים, קטעו אצבעות וגם רגלים. אחרי שיצאנו מבית החולים, היינו חופשיות לגמרי. אני וחיה ספקטור עזבנו ביחד את בית החולים. זה היה במרץ 1945. החלטנו לחזור לסוויר, לראות את העיירה שבה נולדנו וגדלנו ואולי עוד נפגוש את מישהו מהמשפחה.

יצאנו ברכבת שהחזירה פועלים פולניים שעבדו בגרמניה עבודת־כפיה וכעת, אחרי השחרור, חזרו הביתה. לסוויר הגענו באביב, כשהכל מסביב פורח ומשכר את האויר, אבל אצלנו בלב עוד קינן החורף העז והכפור. זה היה ביום ראשון, כשהנוצרים הלכו לכנסיה. חלק מהמכרים שפגשנו הופתעו עם שובנו לסוויר, כי עדיין נשארו יהודים חיים, וקיבלו אותנו בקרירות, אבל הרבה שמחו בפגישתנו וקיבלו אותנו בסבר פנים יפות, סיפרו שחזרו עוד יהודים מספר. העיירה היתה שוממה והרוסה מחוץ ביורזקה ששם היה רובע נוצרי ונשארו כל הבתים שלמים. ברחוב הארוך, מצד אחד כמעט כל הבתים היו שרופים. הסמטאות של משה מולר ואלי משה גם כן נשארו שלמות, מהשולהויף והסמטאות נשאר רק בית־הכנסת ששימש בתור מחסן לגרמנים. מהבית שלנו לא נשאר זכר, הכל היה חרוש. מצד שני של הרחוב הראשי נשארו כמה בתים בהם התרכזו כל אלה שחזרו. אני גרתי אצל גוטל יואל (שנמצאה בביתו של זלמן מיכל פישר), שקיבלה אותי כאמא, והייתי אצלה עד היום האחרון. חיה ספקטור היתה אצל רייזל חייט בביתם. בבואנו מצאנו רק את אלה שחזרו מהיערות ומהבונקרים והסתתרו אצל הגויים כ־11 איש. מיום ליום המספר גדל ובזמן האחרון הגענו ל־40 איש. ממשפחתנו לא חזר איש. את כל אחד מהחוזרים היו

מקבלים בשמחה ובדמעות בעיניים. מרבית החוזרים היו צעירים שיכלו להתגבר על כל העינויים שעברו עליהם ונשארו בנס בחיים. כל אחד היה עד למחזות מזעזעים וסיפר איך ההורים ומכרים גוועו לנגד עיניהם.

זמן רב לא יכולנו לשבת בסוויר ההרוסה, שכל פינה העלתה חוויות מהימים ההם, עת ישבנו בתוך משפחתנו החמה וברחובותיה התהלכו יהודים וחיים תוססים וערים המו מסביב. ההתבודדות והזרות, האוירה הדחוסה אילצו אותנו לנוע הלאה, והמטרה היתה ארץ־ישראל. אחרי חדשיים לבואי לסוויר עזבוה כמעט כל הסוויראים. שהינו זמן־מה בלודז' ומשם עברנו לגרמניה ופה נכנסתי לקיבוץ. בסוף 1946 עזבתי את אדמת גרמניה הארורה, שכל שעל אדמה בה רווי דם יהודי ולא יכולתי לנשום את אווירה. באניה „לטרון", בה הפלגתי, הועברתי על־ידי האנגלים לקפריסין, ואחרי 7 חודשים הגעתי סוף סוף לחופי הארץ, למחוז חפצי, זמן קצר לפני קום המדינה.

רשמתי מפי צביה דובקין

וזאת הרשימה של האנשים שנספו בווילייקה

אפשטין אליהו
אפשטין שמעון
אנצילביץ כתריאל
בלכר שמעון
דובקין יעקב
דנישבסקי אהרון
זלצר זלמן
זלטויבקה יוסף
כץ חנא

סווירסקי ישראל
סווירסקי יונה
פטשניק שבתאי
פטשניק שמואל יוסף
צוך יהושע
קמין משה
שפירא חיים
חמשה בחורים מעיירות אחרות שמצאו מקלט בסוויר.

את עמלק לעולם לא נשכח

קבריכם הפזורים אל כל עבר
העלו עשבים,
ואפרכם פוזר
אל כל רוח.
קין מטיל בראש חוצות
ידיו מגואלות בדם,
והעולם יקביל פניו
בצחוק־סליחה.
——— את עמלק לעד לא נשכח
חשבון לנו אתו עתיק־יומין
עוד זועק אלינו מתוך האדמה

קול הבל שנרצח,
ופצע גופנו שותת דם,
וילוונו כצל קולות
החנוקים בתאי הגזים,
אנחות הגוססים
בכל הדרכים.
עורבים שחורים סופ־ים
על גגותנו.
מבכים את המתים...
מבשרים בוא סופה חדשה...

התל

שנים על גבי שנים ניבט הוא מול חלוני — התל של העיר בית־שאן העתיקה, ותמיד הוא משיב עלי רוח קרירה ומעביר רעד בעצמותי. מהיום הראשון נעשה קרוב לי ורציתי לחבקו. כשמבטי ננעץ בשיפולי קמרונו ובראשו הכרות, נישא אני על כנף דמיוני, הרחק לבית בו נולדתי. הדובדבן מברך אותי מהחלון ומשכר בלבלובו הלבן. ומבעד לחלון השני מוצף־השמש מציץ ישר לעיני — הושט היד וגע בו — התל הענק. עטוף הוא צעיף ירוק, וכאילו נשאר בצעירותו ורעננותו. הנשר שמעל ראשו פורש כנפיו על הבתים הנמוכים הכורעים לפניו ונושקים לרגליו. קול געיית עיזים מגיע לאוזני והמולת ילדים המטפסים על כרסו הרחבה. וכסבא טוב וזקן סבלני, הוא נשאר איתן־מוצק במקומו, ומלמעלה טובעת עיני בראי הגדול והכחול המשתפך ובולע אופקים. וקרני השמש הפזיזות טובלות בו בחדווה ילדותית.

כמה חוויות מעלה הוא בזכרוני...

העולם ההוא כבר נדם לנצח טובע בנחלי־דם. והתל — הוא המצבה היחידה לו — עומד עדיין דומם על כנו, בולע לתוכו את אנקתם האחרונה

של הנחנקים והנשרפים, נושא בחובו את הסוד האחרון לדורות יבואו. ערפל תלוי מעל ראשו.

אשנב ללבי הדווי

(לזכרם של דודתי גרוניה ודודי זליג סבירסקי)

וכך היה...

בשנת 1942, ברור לנו שחיסול הגיטו מתקרב אלינו בצעדי ענק. התמימים והמאמינים עודם נתפסים לשארית האשליה, אבל בלילות השינה נודדת מעיניהם וגם הם שואלים את עצמם, מה ילד יום מחר? הצעירים והמעשיים יותר מחפשים דרך כלשהי להצלת חייהם, הסיכויים של בריחה מהכלוב הסגור ומסוגר, מן הגיטו, קלושים מאד. יש שמכינים מקומות־מחבוא בכפרים שמסביב לעיירה.

היום החשיך כבר, הגיטו נדם. לאור מנורת־נפט יושב דודי זליג, אני, ילדה קטנה משתוקקת כל־כך בימים אלה ללטיפת ידו של הדוד ולמבטו החם. הדודה גרוניה עסוקה באריזת תרמילינו האישיים, כדי שיהיו מוכנים לעת צרה. לפנינו על השלחן מונח ספר התנ"ך. דודי מדפדף בו ולפתע מתחיל לקרוא לפני קטעים מהתוכחה: „והיו חייך תלויים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך. בבוקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בוקר, מפחד לבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה", אני מאזינה למלמולו החרישי של דודי ולבי בל עמי. ושאלה מנקרת במוחי: מאין בא תיאור ימינו אלה בתוך דפי התורה? גופי רועד, דודי, המשיך עדיין בקריאתו, מושיט ידו החמה לעברי ומלטפני. לפתע הוא מפסיק, פונה אלי: „רשינקה, את חייבת לעבור למאלינה שהכינונו לך אצל גוי, את חייבת להציל את חייך, כי לאחר ימי התוהו־ובוהו תבוא הגאולה". שוב פותח הוא את הספר וקורא „ושב ה' אלוהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלוהיך שמה. אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלוהיך ומשם יקחך". בגמר קריאתו סוגר דודי זליג את ספר התורה ומפנה פניו אלי: „גורלנו אינו מחויב להיות גורלך, ילדה. אם נלך לקראת המוות, קרבננו לא יהיה גדול כל־כך, מרבית חיינו כבר מאחרינו, יקל לנו לעצום את עינינו לנצח, אם נדע שאת ניצלת. ולפניך יפתח את שעריו עולם טוב יותר, ללא רעש, שהרי אב ואח מצפים לך בארץ־ישראל. מצווה את להקים דור חדש לעם שנכחד ולספר לעולם השותק

את אשר עבר עלינו". לפתע מרגישה אני בשתי זרועות המחבקות את כתפי, מאחורי עומדת דודה גרוניה ודמעות בעיניה, המתאמצות להפיק שמץ של עליזות היא לוחשת אלי דברים הנשמעים באזני כמלות תפילה: „את תחיי! חייך יהיו זכים מכל חטא, כי עוד לא הספקת לחטוא. אנו נכפר על חייך, עליך לאגור כח ואומץ, כי יש תכלית להישארותך בחיים. הנה הכנתי את תרמילך ובתוכו סידור קטן, הוא ישמור עליך בדרכך הקשה. מחר יבוא הגוי לקחתך".

לא יכולתי לשמוע עוד, מעולם לא העזתי להעלות על דעתי את המחשבה שאפרד מהיקרים לי מכול ואשאיר אותם לגורלם. בכיתי וזעקתי אל דממת החדר החשוך: אתכם אלך באשר תלכו...

רסיה הישראלי

ההר

בלב העיירה
אל השמיים הר נישא גדל
כולנו התגאינו בו,
על כן אולי כמלך ראשו זקוף אל־על.
בעיירה הזאת שם ילדתני אם,
במשחקים על זה ההר תור ילדותי חלף
כיום לעד אבדו לי כבר שניהם.
אבל כבד שניהם עטף.

בריות שחים, כי מוצאך מימי קדומים
וידי אדם ערמו עפר עליך.
מאז התנהלו כאן מלחמות באון
דורות רבים של יהודים כבשו שביליך
הרוזן הגדול (כאן לפנים הוא חי)
טירה אדירה על ההר לו בנה,
עוד היום חורבותיה פזורות עד בלי די
והישוב בעמק לו ציית ונכנע.

הגיע עד למרחקים שמך
בשוק הדגים של וילנה היה הוא לקללה.
אל חלוני חייכת מדי בוקר עם זריחה
כי אשוב לראותך, תן תבל כולה.
עוד מעריסה אליך זרועותי שלחתי
כשהשארתני אמא לבדי,
על יצועי אליך בחלום נמשכתי
לא אחת הרגעת בכיי הילדותי.
גדלתי על ברכיך משחר הילדות

יושבים: א. יואל, מ. וינשטין, ד. יואל, ב. דובקין, א. אפשטין, י. מולר.
עומדים: ה.ויינר, ו. רבינוביץ, צ. קפלן, י. ישראלוב, י. מכנוביץ.

וכמו על סב זקן על בטנך זחלתי,
מה„חדר" הסתלקתי לא פעם בלי רשות
וכחתול אל פסגתך העפלתי.
מכאן בגג הפח של פייטל זרקנו אבנים
ולא פעם אצל השכן שמשה נפצתי,
מצוד ערכו עלינו יהודים רבים
ובברחי מהם כמעט ראשי פצפצתי.
במלחמות בין ילדים שנים רבות עסקנו
(למדנו מבוגרים את התורה הזאת)
החפירות היטב באדמה העמקנו
מחנות „לבנים" ו„אדומים" שחקנו בקרבות.

לאחר מכן גם את השקצים
תקפנו
ועליהם היינו מפילים אימה,
אך הגלגל נהפך, אחורה נהדפנו
ואחרים מתפארים כבר בגבורה...

עוברות שנים רבות, זר ירוק
מגיש לכל אחת מהן, ההר,
עד קרוא הגבר השתפכנו בשירה
וצחוק
אך, מישהו ניקר במוח כבר...
רווי מגביע — ירקותך עד שכרון
שבע־יופי מנופך זה רב־ההוד.
כנפי דואות אליך למרום
ומשאיר אותי כזאב גלמוד.
כצעצוע בכף־היד העיירה מונחת,
הנה היורזיקה, זוקפת ראש הכנסיה
מתחיל ה„רחוב" בחול תקועות
בקתות
מולו מדרדרות בסך הסמטאות
שווקים מעבריו (כמה נלחמנו
עליהם)
בית־הכנסת הגדול בתפארתו
נישא אל על
גינות ירקרקות עוטרות את
הסביבה
אף ה„סלובודה" מרחוק שם צופיה.
בתים עליך מתרפקים, רגליך
מנשקים
הנה גם ביתנו בית אבא אמא
בנועם וחדוה הטף משחקים
עזים שם מ ט פ ס ו ת בנחת.

והנה הימה כקערה שהשתפכה
הרחק מאוד
על גבה כקיסמים קלים, ספינות
שטות
כנערה שוכבה מתפנקת
תתחנחן אל ההר ממול
לצאת מגבולה היא חושקת
אך חופיה שמו לה גבול
עין בעין יתראו הנאהבים
ואין יד אחת ברעותה נוגעת,
ההר לה ישרוק ביגון־נכספים
ובהמית הגלים הימה לו תען.

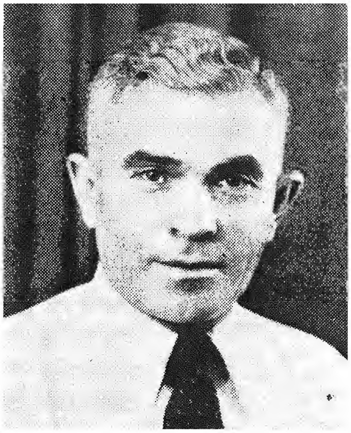
— — — — — — — — — —

עומד על תילו ההר עוד מאותם
זמנים,
כולו ירוק, עוטה קסמים,
באותן מדרגות אעלה כמלפנים
אנדרטת „האלמוני" שם מוקפה
שרשרת
ועשב־בר עולה בכל מקום,
אשמע פתאם את קול אמי אומרת
בני הצמד אל מקומך ודום.
האבלות תלויה מעל גגות,
חלון ודלת לרווחה פרוצים,
מהחורים כולם בוכות תוגות
כרוח־יער הבוכה בין העצים.
תזעק אל השמים שחורים כארובה,
אשר מן הדליקה נצלה כשארית,
ואתה ההר נשארת עד יחיד.
ראית איך נאספו כעדר יהודי
העיירה
בגיטו צר שם נכלאו.
על ילדיהם רכים אז נגזרה גזרה
על משחקם אז בגבולך אסרו,
ראית איך את יהודיך בקרונות
אספו

ולפונר הכביש אותם הוביל
עמודי הדרך אבלים ליווּם
ובאו ימים רוויי דם וחיל.
ראית בסחוב את אמי המתעלפת
ומחרפה אל תחתיות האדמה לא שקעת
ראית איך הריצו בריונים אחותי
ובידיה תינוקות רכים
ובים דמעותיהם לא טבעת.
גלעד מר נשארת לחורבן
לדור הבא תשיח את הרז,
באותיות של דם חרות לנצח בו
תו־שין גימל — העיירה הושמדה אז.

פרטיזן מסוויר

חלק מבני הנוער של סוויר שהגיעו לגיטו וילנה אחרי כל מיני גלגולים, שנפגשו שם עם המציאות וראו במו עיניהם מה צפוי להם, החליטו לברוח מהגיטו ליערות אלה היו: ברל, רזניק, חיים מלצר, הירשל דרביצקי, פייוול צוך וזלמן רזניק.

בערל רזניק

ומספר ברל על פרשת חייו בפרטיזנקה. הצטרפותו של ברל לפרטי־זנים באה אחרי שנודע לו שאחיו ראובן מאיר ומשפחתו מצאו את מותם

בפונר בין חמשת אלפים הקרבנות בדרכם לקובנה, ואחיו השני — יצחק ומשפחתו נרצחו בקניה, מאז לא מצא מנוחה לנפשו והתחיל לתכנן איך לצאת מהגיטו. התקשר עם הרבה אנשים וגם עם המחתרת. השפיע גם על חיים מלצר ועוד שלושה בחורים מקובילניק שהצטרפו אליהם. במחיר של 25.000 זהובים הצליחו לרכוש אקדח עם 150 כדורים ובתעודות רשיון־עבודה ללורישוק עזבו את הגיטו. קשה מאד היה עליו להיפרד מבני משפחתו שהסתכלו עליו כעל מי שהולך לקראת המוות. אפילו שמואל אחיו הבכור שאל אותו בדמעות בעיניים: ברל, לאן פניך מועדות? וברל ענה לו: אלך לאן שהרגלים ישאוני.

בבוקר יצאו ברל וחבריו כרגיל עם כל הפועלים מהגיטו, לעבודה בלורישוק, משם התחמקו הצידה ונמלטו ליער הקרוב. אחרי שעברו ברגל 40 ק״מ, בשבילים בתוך היער, הגיעו לקטלובקה ונשארו ללון אצל גוי מוכר. הוא קיבל אותם בסבר פנים יפות. אחרי שנחו אצלו יום שלם, הביא אותם בעגלה לכפר במרחק של 12 ק״מ מסוויר, שם הסתתרו בעליית ביתו של איכר אחד כמה ימים, והלה קנה להם רובה בכספם, משם המשיכו לכפר שני שהיה בקרבת המקום בו הסתתרה רייכה קיילה, אחותו של חיים מלצר. אחרי ימים מספר המשיכו בדרכם, עד שנפגשו בפרטיזן יהודי בסביבות לינטופ שהלך לפוצץ את פסי הרכבת העוברת שם. שמחו בפגישתם זאת והתחילו להתייעץ איתו איך להצטרף לפרטיזנקה. הוא הבטיח להם שאם ימסרו את האקדח שלהם למפקד שלו, יקבלו אותם לפלוגה שלהם. מתוך תמימות ואמון בדבריו, מסרו לו את האקדח שרכשו אותו בכל כך הרבה קשיים ומאמצים. היהודי אמר להם לחכות ושוב לא חזר אליהם. אף שנכשלו בצעדיהם הראשונים, כשהוציאו מידיהם במרמה את נשקם, לא נפלו ברוחם והמשיכו בדרכם דרך היערות. בדרך פגשו בגוי שהראה להם את הדרך למחבוא של יהודי שהסתתר שם עם משפחתו. שם נשארו כמה שבועות ובמקרה נפגשו בפרטיזן שהכיר את הבחורים מקבילניק, לפי המלצתו צירפום לפלוגת הפרטיזנים של רוסיה הלבנה. הפלוגה מנתה כ־200 איש וביניהם היו רק 17 יהודים. הבסיס שלהם נמצא כ־20 ק״מ ממידל (ששכנה כ־45 ק״מ מסוויר). כל הבריגדה שלהם היתה מורכבת מ־12 מחלקות ובראשה עמד מרקוב, מורה פולני לשעבר מסוונציאן, שהיה פעיל בזמנו כקומוניסט אצל הפולנים. את ההוראות היה מרקוב מקבל מהמפקדה הראשית במוסקבה. בהתחלה גרו בבקתות עפר, בתוך עבי היער ומשם היו יוצאים לבצע פעולות בסביבה. המחלקה שברל השתייך אליה מתפקידה היה לנסר עמודי טלפון, לפוצץ גשרים ופסי

רכבת, כמו כן לרגל את הנקודות שבהן נמצאו גרמנים ולחבל בהן. גם לנהל תעמולה בקרב התושבים האזרחיים נגד הפשיסטים הגרמנים ולהגן עליהם מפני הפולש הגרמני.

הבריגדה שמנתה קרוב ל־2500 איש, נחשבה ככוח עצום בעל ממדים וחשיבות רבה ופעלה כצבא סדיר בעורף הגרמני. עמדו לרשותם תחנות רדיו משלהם ושדה תעופה, והיה להם קשר ישיר עם מטה הצבא האדום. בסוף 1943 היה כבר כל פרטיזן מצויד ברובה או כלי אוטומאטי. בשנת 1944 ערכו קרבות קשים עם הגרמנים, גירשום מהמקומות האלה והשתלטו על הסביבה הקרובה, התישבו בכפרים ורגל גרמני לא דרכה עוד שם. לא הסתפקו בזה והיו יוצאים למרחקים לבצע פעולות חבלה.

ברל נמצא אז בפלוגה במרחק של 10 ק"מ מסמטובה (12 ק"מ מסוויר) והטילו עליו ועל עוד 5 אנשים להעלות באש את הגשר הידוע בסטרצה, שהיה במרחק 20 ק"מ מהם. הם התקדמו בלילה, יישנו ביום. בלילה השני, כשהתקרבו למקום, נכנסו לכפר ופקדו על כמה איכרים לרתום את הסוסים והעמיסו עליהם קש ועצים יבשים ונפט, ובחשיכה הגיעו לגשר והדליקו אותו מלמטה. כשהגרמנים הגיעו, כבר עלה הגשר הגדול באש. זאת היתה פעולתו הראשונה של ברל. כעבור שבועיים הוא חיבל בעמודי הטלפון בקרבת סמטובה. השתתף גם בקרבות על יד מיאדל, שפרצו בין הפר־טיזנים והגרמנים. הוא גם נמנה עם הקבוצה שהעלתה באש את האחוזה הגדולה סמטובה, ומאז היא נשארת בידי הפרטיזנים. מבין הפעולות החבלניות שברל ביצע, היתה גם הורדת רכבת על־יד סמורגון ופיצוץ פסי רכבת בעוד שלושה מקומות. לאות הוקרה על מעשי גבורתו הוענקו לו שני אותות־הצטיינות ותמיד בהופעה פומבית היו מזכירים לשבח את שמו בין יתר הפרטיזנים המצטיינים.

במשך תקופתו הפרטיזנית, סיכן לא פעם את חייו. יום אחד עבר דרך נחל שמימיו היו עמוקים וזורמים, ונסחף אתם, כשכוחותיו אזלו, ורק הודות לעזרתו של פרטיזן שהוציאהו מהמים, נשאר בחיים. את שמו הטוב בין הפרטיזנים ניצל ברל כדי להגיש עזרה ליהודים שהסתתרו ביערות. יום אחד נתקל בבקתת־עפר ששכנו בה כמה משפחות מסוויר, אהרון שפירא, אייזיק יפה ורייזל, זלמן רזניק ואחיותיו חסיה ופרידל, יצחק פישר ויצחק מלצר ומשפחותיהם. הוא החל לדאוג להם והקל על מצבם, קיבל רשות מהמפקד להביא להם דברי אוכל, קמח תפוחי־אדמה ובשר וגם בגדים. אפילו סוס הוא הביא להם, שיוכלו להביא עצים מהיער ויקימו להם ביקתה טובה. לאות ידידות ביקר המפקד את כל קבוצת הסויראים.

חלפו שבועות וחודשים, עד שהצבא האדום התקרב לסוויר ביום שיחרורה רץ ברל 12 ק"מ לבשר לקבוצת הסוויראים את הידיעה המשמחת. והם היו מהראשונים לשוב אליה.

מכל קבוצת הבחורים שיצאו את ווילנה נשארו בחיים, ברל רזניק, זלמן חסיה, ופריידל רזניק, אייזיק ורייזל יפה.

היתר פייוול צוך, הירשל דרויצקי, וחיים מלצר נפלו ביערות בהתנגשות עם הגרמנים. יהי זכרם ברוך.

פונאר

(מפי עד־ראיה)

פונאר, אחד ממחנות־ההשמדה בפולין, נמצא במרחק 7 ק"מ מווילנה, קרוב למסילת־הברזל. נחשב כמקום־קיט לפני המלחמה. שוכן בנוף נהדר, מוקף יערות־עד ירוקים. שם נרצחו בצורה אכזרית על־ידי הרוצחים הגרמנים, כ־100.000 יהודים מווילנה ומהסביבה, בכללם רוב יהודי סוויר.

משהרגישו כי מפלתם קרובה, הצליחו הרוצחים להוציא את הקרבנות מקברותיהם ולשרפם, כדי לטשטש את מעשיהם הנפשעים. עם התקרב הצבא האדום נפסקה עבודתם, עד היום עומדים שם הבורות פתוחים.

בשנים הראשונות אחרי המלחמה תיכננו יהודי וארשה להקים במקום ההוא אנדרטה לזכר הקדושים, אך התכנית לא יצאה לפועל, כי הממשל המקומי לא הסכים שייחרת על גבי האנדרטה כי כאן קבורים קרבנות יהודיים.

עד שנת 1950 יכול היה כל מבקר בפונאר לרשום בספר המבקרים את שמו ביידיש, ואפילו לתלות תמונות של הנספים, אך מכאן ואילך הורשו המבקרים לרשום את שמותיהם רק בליטאית ונאסר באיסור חמור לתלות תמונות.

פונאר מוקפת כיום בנינים שנבנו אחרי המלחמה ושרידי היהודים החיים כיום בווילנה, נוהגים לבקר ש ולשפוך דמעות על יקיריהם שהושמדו,

קומץ האפר של אמי
ללויה הסמלית של אפר פונר שהובא

מה עוד שרד מבית־הורי
אך קומץ האפר של אמי,
היום בחרדת קודש בלבבי,
הבאתיו לקבר ישראל
למה יכולתי עוד צפות ?
היתה זו משאלתי אחרונה
כי כאן באדמה אפרך, אמי, ינוח,
וארוה פרחי־קברך בדמעתי,
מה יכולתי עוד מארץ מרצחים
הבא ?

אך קומץ אפר של אמי,
היום ביד רוטטת
הבאתיו לקבר ישראל.

נפרדתי מסוויר

לפני שעליתי ארצה החלטתי לבקר בפעם האחרונה את סוויר עירת הולדתי, שהיתי שם כשעה וחצי. זה לא הבקור הראשון שלי, ולכן התרגשותי הפעם היתה פחותה.

סוויר ירדה מגדולתה, מיד אחרי שחרורה נהפכה לעיר מחוז ובה משרדי ממשלה, כעת היא נראית ככפר והחיים בה שקטים, ספחוה למחוז מידל ושייכת לגליל מינסק.

הגשר עומד במקומו, והמים מתחתיו זורמים כאז — הבתים עד השוק נשארו, רק במקום הטשיינה (בית־התה) עומד בית אחר. ברחוב הראשי, חוץ מהבית הגבוה של זליג סוירסקי ועוד בתים מספר, רובם נשארו שלמים וגרים בהם פרטיזנים לשעבר, סוויר נהפכה לקולחוז גדול כמו כן הקימו בה כמה בתי־מלאכה.

מבית הכנסת והבתים סביבו אין זכר, חרשו את השטח והפכוהו לגני ירק, ההר המפורסם של סוויר עומד במקומו, אין זכר למצבת הזכרון שהתנוססה מרחוק, מהבית שלנו לא נשאר שריד.

הרחוב „הרוסי" נשאר שלם. הסטרוירצים עוסקים בדייג, ומוצאים את מחייתם מהאגם, את שלל הדגים מעבירים לבית־החרושת לשימורים שהקימו בסביבת נארוטש.

בבית־העלמין המצבות הרוסות והפוכות, כל השטח גדור, ובפנים מסתובבים עדרי בקר שלא יתפזרו.

בכאב רב נפרדתי מסוויר, שכיום אין אף יהודי בה.

החיים התוססים שפעמו בה דורי דורות נעקרו עד היסוד.

(רשמתי מפי לייבל סוירסקי)

ליד תמונת אמא

אראך נוגה אמי הרחימה
צללים עטו על תמונתך,
אל לבבי חודר זה מבטך
ועל פני אחושה נשימתך חמה.
אשמע עוד לחישתך, בכייך,
באמירת תחינות, עם הדלקת נרות,
עוד לא יבשו אותן דמעות.
מעל פנייך החוורות.
מר גורלך הה אם יהודיה
אשר גדלת בנים בסערת הזמן,
ימיך, לילותיך, צער ודמעה
עתה נותרת כה בודדה
קווית לעת זקנה למצא מנוח,
לעוף אל ילדיך לארץ הבחירה,
אולם הסער האכזר שבר כנפיך
מה נוגה צופה אלי דמותך

אבא

מאחורי שקיעות דמים
דמותך מאירה כבאותם ימים,
ידיך מגוידות אותי לופתות
כעץ שרד מיער־ענקים עבות
שעת חצות, אראך יושב על
השרפרף
חוורים פניך זעתך תרעף,
טפה חמה נגרת, ועיניך הלאות
אט־אט נעצמות.
רדף אותך אבי הריש,
ובן אחת עשרה בעול משכת,
עמל הפרך כוחך התיש,
קומתך לארץ שחה
אראך, משתרך עם המקל,
עיניך בהירות ככו בטרם עת,
וזה לבך, לב־אב יקר מפז
עודו פועם אלי ממרחקים בעוז.

אל אחי הפצוע החולה
(לפרומקה)

יד מרצחים,
ללא הסום קלעה אל תוך לבך.
עתה רתוק הנך אחי, אל ערשך,
ומלאכי עליון עליך סוככים,
קרן שמש אביבית פניך תלטף
תרופת פלאים לך מעל שלוחה.
עד מה תחסר לך יד אם חמה.
זו ערשך תסעד,
ולפצעיך תעל ארוכה
היום איננה עוד האם
יד מרצחים כרתה עצה ענף,
אולם אתה, אחי, נא הנחם,
ונצור גחלת החיים אשר צוותה
ביום מותה, לנו, האם.

במעגל הכשפים

נשביתי במעגל הכשפים היום,
צללים קודרים צדוני ברשתם.
לפני תעלומה גדולה נצב אני כמו
תמול שלשום
ולא אראה החוף תושיט לי יד
משם.
את תכלתנו הזכה

ענן כבד עטה,
ולבבי כמו בותר לשנים,
כבליך הלבנים זועקים מבעד
לשבכה
ולא אדע.
מי מאתנו יסוריו עתה גדולים
יותר...
עתה עיני מרופדה ירק
ומטר זהב עלי רועף,
על מטתך כרוך נחש
ולא אדע,
מה המזימות שמארגנו יחדיו
לו יכולתי אל גופך החולה
נסוך רוח גזעי,
ריח השדה, שמחת הקוצרים,
וסרו מאתנו בעותי חרדה...

פרחי הצחור של ההרדוף

פרחי הצחור של ההרדוף את חלונך יקרינו
וחדרך חשוך ירוו באור בשמם,
שירת אביב קרב הצפרים ירנינו
וחלומות האור יציפו העולם.
זו שמשך מכבר שקעה בשמי עופרת
ובוקר קדורני על מפתנך דרך,
לא עוד יפריח אביבך פרחי תפארת
וגזעך המתלבלב לארץ שח...
פרחי הצחור של ההרדוף עוד חלונך יקרינו,
וקרן אור חדרה אל חדרך ברתת,
תאיר ידיך הגרומות אשר הלבינו
ותלטף פניך הנובלים בטרם עת.

גם אתה אח יחיד...

גם אתה אח יחיד, בחיים כבר אינך,
שמכל בית הורי לי נשארת מזכרת,
הן על כל שעת חייך נשאתי ברכה —
ומה טוב לי היה ממך קרוא כל אגרת.
תמול-שלשום עוד היינו שנינו פעוטים
בבית אבא ואמא החם והנוח,
פה עלזנו יחדיו במשחקי ילדים
ובחמר אהבנו ידינו למרוח.
העפלנו להר בצעידה יחיפה
ערומים גם זנקנו אל מי נהר תכלת,
מה טובות הייתן, שנות ילדות שחלפה
מנשיה העליתי דמותכם הצוהלת.
עד אשר כנפי נוד אל מעבר לים
הרחיקוני מבית ההורים הזנוח,
אז אבי כבר הלך בדרך כל אָדם
ואמי מבכיה לא יכלה עוד לנוח.
רק השנים נצלנו מתופת בוער
עם עשן משרפות כל היתר אבדו,
ועל כן לי יקרת אחי עוד יותר
וצפנתיך בלב כאוצר שמיוחד הוא.
גם אתה אח אחרון, בחיים כבר אינך,
שמכל בית הורי לי נשארת מזכרת,
הן על כל שעת חייך נשאתי ברכה —
ומה טוב לי היה ממך קרוא כל אגרת.

מ ו ר

את סבא חנן מור לא תזכור,
לא עוד תתפנק בחיק סבא מור,
לא עוד ישלפה חיוכו הנוהר
אך עת תגדל יספרו לה ספר.
כי עיניו זהרו ואצלו ברכה
ולב לו פתוח כים הרחב,
כי היה איש־רעים ועלז וצחק
והשרה על החול מאורו של החג.
עד כי פגעה בו יד הגורל
ולערש הדווי הוא רותק ונכבל —
ונסו חדוה ושמחת החיים
ולחם חוקו — אנחות ונכאים.
רק את מור נכדה, כי ראית אור עולם
תת לו כוח לשאת מצוקות ועלץ,
חיוכך הראשון המתיק מר יומו
טעמם של חיים עמך חזר, מור.
הו מור התדעי, מה רבים מעשיו
לא הספיק עליהם לספר לך הסב,
מה יקר המחיר ששלם הוא בדם
לתקומת המדינה, לחשול עתידה.
וכי מור בגדלך, תתהלכי משתאה
בשדות ארץ חפשית ונושבת,
ידוע תדעי כי בזו הפליאה
היתה גם ידו של סבא.

לזכר הנעדרים

תוך שנות קיומו של ארגון יוצאי סוויר הסתלקו מהעולם הרבה אנשים, נתדלדלו שורותינו, התייתמה משפחתנו.

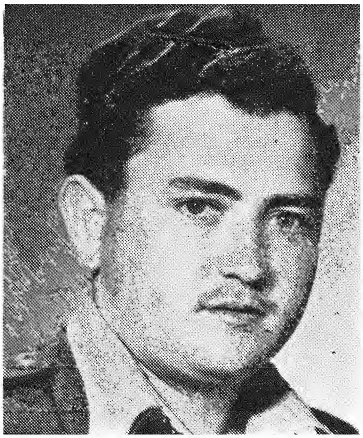
ואנו כה מעטים נשארנו, שרידים, אודים ניצולים.

ודואב הלב על כל אחד שנעקר מאתנו, ועל אלה שנפלו בשדה־הקרב במלחמת־השחרור.

הבה נעלה נר לזכרם.

סעדיה גרוגר

בן יעקב וחיה אסתר. נולד ביום ז׳ לניסן תרפ״ט (1929) בווילנה. ב־1936, בהיותו בן שבע, עלה עם הוריו ארצה. גדל בכפר־סבא. כשגמר

סעדיה גרוגר

את בית־הספר העממי במושבה, המשיך ללמוד שנתיים בת״א בבית הספר המקצועי על שם מקס פיין. השתלם במלאכת המסגרות. היה פעיל בתנועת „הצופים״. כששב לכפר־סבא המשיך לעבוד במקצועו. היה נוטר בקרית־

שמואל. במלחמת השחרור התגייס לצה"ל. לחם בחזית הגליל העליון וב־23 לאוקטובר 1948, בקרב ליד מנרה, נפל מות־גבורים. הובא לקבורות בראש־פינה.

סעדיה היה בחור חמד, תמיר ונאה, אהוב וחביב על הכול. כבן יחיד היה גאוות המשפחה ותלו בו תקוות רבות. נפלו ניחת עליהם כאסון כבד לכל ימי חייהם.

זאב גנדל

בן חנא ובלה. נולד ביום כ"ז תשרי תרפ"ו (1925) בסוויר. בשנת 1933, בהיותו בן שמונה עלה עם הוריו לארץ. המשפחה התישבה בכפר־סבא. לאחר שסיים את לימודיו בבית־הספר העממי והתיכון, למד חרטות בבית־ספר מקצועי. עז היה רצונו לעזור להוריו. רבה היתה שמחתו כשהגיש את משכורתו הראשונה לאמו. היה חניך תנועת הצופים.

גנדל זאב

כשפרצה מלחמת השחרור, סילק הצידה את חשבונותיו הפרטיים, באמרו בקצרה: „עלי אין מה לדבר, כעת מלחמה, ורק אחרי הנצחון נחליט על עתיד בחיים".

שירת בשמירה ובהגנה בשרון הדרומי. השתתף בפעולות בהרצליה ובביאר עדאס ולאחרונה ברמת־הכובש. בי״ח אדר תש״ח, 29.3.48, בשעת התקפה ערבית על המקום, נפגע מכדור אויב ונפל תוך הגשת עזרה לפצוע. נקבר בכפר־סבא.

זאב היה בחור שקט, עדין נפש, צנוע בהליכותיו מסור למשפחתו בכל מאודו. מגיל צעיר נרתם לשאת בעול המשפחה. מותו זיעזע אותם עד היסוד וקירב את קיצו של אביו חנא.

יוסף מצקביץ

בן יהושע וזלדה. נולד בכ״ג סיון תרפ״ט (1929) בווילנה. ב־1935 עלה עם הוריו ארצה. סיים בהצטיינות את בית־הספר העממי בקרית־חיים. קיבל סטיפנדיה להמשכת הלימודים, אך לאחר כתה ט׳ ויתר ועבר לבית הספר המקצועי שע״י הטכניון בחיפה, ללמוד חרטות. בסיימו, עבד זמן קצר

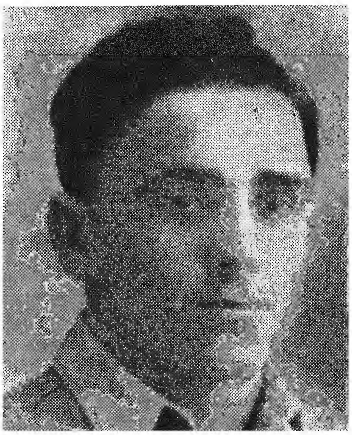
מצקביץ יוסי

בחברת החשמל. תקופת מה השתייך לתנועת „המחנות־העולים״, מצעירותו היה חבר הגדנ״ע. בדצמבר 1947 התגייס לצה״ל, השתתף בקרב הראשון של יחיעם ובפעולות אחרות בגליל המערבי. נפל בט״ז באדר ב׳ תש״ח,

24.3.48 בשיירת יחיעם. יחד עם אחיו דוד. הובא למנוחות עולמים בבית הקברות בנהריה ב29.3.48.

דוד מצקביץ

בן יהושע וזלדה. נולד ביום י״ז תשרי תרפ״ז (1926) בווילנה. למד תחילה בבית־ספר עברי בווילנה. עלה ארצה עם הוריו בפברואר 1935. סיים את בית הספר העממי בקרית־חיים ואת בית הספר המקצועי (מסגרות) שעל־יד הטכניון בחיפה. כחבר „הפועל" הירבה לעסוק בספורט. ב־1944 התגייס לבריגדה העברית. שהה במצרים, באיטליה, בהולנד ובבלגיה, ועבד בקרב הפליטים. בהגיע מועד שחרורו, המשיך בעבודתו זו בגרמניה, שלא בידיעת השלטונות, תשעה חדשים נוספים. לאחר שחזר ארצה עבד ב„סולל־בונה", תחילה כפועל שחור ואחר־כך במקצועו כמסגר. בדצמבר 1947 התגייס לצבא ההגנה. סיים קורס מ״כים־צלפים והדריך במצובה. השתתף

דויד מצקביץ

בקרב הראשון של יחיעם, בט״ז באדר ב׳ תש״ח 27.3.48 נפל (יחד עם אחיו יוסף). הובא למנוחות עולמים בנהריה, ב־29.3.48.

חייהם ומותם של שני האחים, יוסף ודוד, שלובים היו במסכת אחת ועל כגון אלה נאמר „הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו".

חנן ויינר

חנא — כך קראנו לו במשפחה, אחי הצעיר ממני בשנתיים, גדל בבית חם ומסורתי, אבא היה יהודי פשוט שהתפרנס מעמל כפיו, טוב לב ובעל חוש הומור, אמא רצינית ואצילת נפש.

אחרי שנות לימוד ,,בחדר" המשיך חנן את לימודיו בבית־הספר העברי שהוקם בעיירה. בגיל צעיר הצטרף חנן ל,,השומר־הצעיר" ואחר כך ל,,החלוץ", נמנה עם הפעילים בסניף, בין הראשונים שיצא להכשרה בשנת 1930, והיה בין האקטיבה שם ומילא תפקידים מרכזיים. אחרי כל מיני גלגולים עלה חנן ארצה בשנת 1934, הצטרף ליוצאי קיבוץ וילנה שברמת־רחל על־יד ירושלים. שם הקים את משפחתו. מה רבה היתה שמחתו כשהצלחתי להגיע ארצה עם פרוץ מלחמת־העולם השניה בתור מעפיל, בדרך בלתי ליגלית. קסמו לי מרחבי העמק ובניתי את ביתי בשדה־נחום.

חנן ופרומקה ויינר

לעתים היינו נפגשים, ותמיד בראש דאגתו המשפחה, אמא, האח והאחות על משפחותיהם שנשארו בגולה, וכך חלפו שנים עד שחל מפנה מכריע בחייו.

בסוף שנת 1947 והתחלת 1948, בעצם ימי השמחה והצהלה שפקדה את העם היהודי עם החלטת או"ם להקמת מדינת ישראל, נפצע חנן קשה מכדור האויב, ונשאר רתוק למיטה כעשרים שנה. מאז החילותי לבקרו

לעתים קרובות יותר, קודם בבתי־החולים „הדסה" ו„תל־השומר" ואח"כ בבית. ליוויתי אותו בדרך היסורים הארוכה שלו. באיזו גבורה על־אנושית עמד במשך השנים ולא אבד את צלם האדם, להפך הציקה לו ההרגשה שהוא מכביד על אחרים.

חוה, הרצל וחנן ויינר

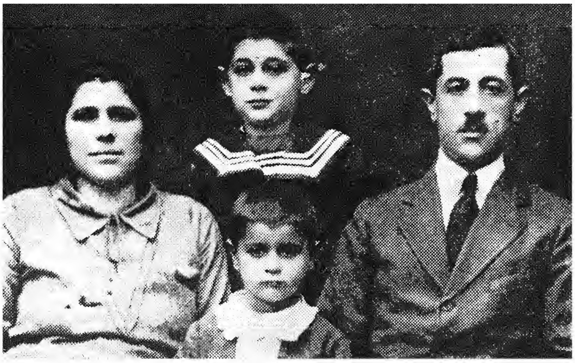
נפש אצילה ורגישה שכנה בקרבו, דאג לחינוך ילדיו ולעתידם, היה ער למתרחש בארץ ובעולם, באיזה צלילות דעת ותבונה והגיון בריא היה מנתח הכל, ומתבל כדרכו בדברי הומור כשהונח לו ממכאוביו. עד שהוכרע.

שכולתי אח יחיד, רע יקר בחיים, שריד אחרון למשפחה.

יצחק גרוגר

יצחק הוא בנו הבכור של ר' אלי חיים השחור כפי שכינוהו בפי הבריות. היה אדם ישר, צנוע ועניו בהליכותיו, היחידי מבני משפחתו שנשאר

בסוויר. כל השאר עלו ארצה, היה בכונתו להצטרף אליהם ברבות הימים. אך לא הספיק, ונספה עם משפחתו ויחד עם כל בני העיירה.

יצחק גרוגר ומשפחתו

יעקב גרוגר

קראנו לו ינקלה, אם כי כבר הגיע לגיל הגבורות. מוצאו מהזסוירר — משפחה מסועפת ומכובדת בעיירה. היה בעל קומה גבוהה ושחוחה מעמל השנים, ותלאות הזמן. נמנה עם המשפחות המאושרות שהצליחו להימלט בעוד מועד מידי הצורר.

בכפר־סבא השתקע יעקב עם משפחתו וחי חיים שלווים עד שיד הגורל האכזרית פגעה בו קשות — בנו היחיד, סעדיה, נפל במלחמת־השחרור ומותו דיכאהו במשך שנים רבות. אבל לא שבר את רוחו.

תמיד פגשנוהו בכינוסים של יוצאי סוויר. ידע לרכז סביבו חבריא ולבדח את הדעת בסיפוריו הנפלאים על סוויר מ„הימים ההם". יעקב היה שופע הומור ועממיות. והנה, לפתע הסתלק מאתנו, שבע־ימים. אשתו, חיה אסתר, נפטרה שנים מספר לפניו.

חנן גנדל

בנו של ולה ער שמיד (וולה — הנפח), ממשפחת עמלים, שהתפרנסו מיגיע כפיהם.

חנא נסחף, כמרבית הנוער בזמנו, אל התנועה הציונית, והצטרף למפלגת „צעירי־ציון", שהוקמה אחרי מלחמת־העולם הראשונה.

והנה בהתחלת שנות השלושים, אחרי פטירת אביו, ארז חנא את מיטלטליו ועלה עם משפחתו, כבעל־הון, ארצה. זה היה צעד נועז בזמנו, שעורר תמיהה בעיני רבים. כרוב עולי סוויר, התיישב חנא בכפר־סבא, עבר את כל חבלי הקליטה, עד שהגיע למנוחה ונחלה.

חנן גנדל

חנא היה מחונן בתכונות נעלות: כנות, פשטות ונדיבות לב. ביתו שימש כאכסניה לרבים שבאו בעקבותיו. עד שקרהו אסון, בנו זאב נפל במלחמת השחרור. מאז לא התאושש עוד, ונתקרב קצו. הוא נעקר ממשפחתו והוא רק בגיל העמידה.

שרה רייזל דיסטניק

מוצאה מהזסווירר משפחה מקובלת בעיירה. אביה ר' אלי חיים נחשב לבר־אוריין, שידע עשרות דפי גמרא בעל־פה.

גורלה של שרה רייזל המר לה, התאלמנה בגיל צעיר מבעלה אפרים אחרי מלחמת־העולם הראשונה. אך לא נפלה ברוחה, והתפרנסה בכבוד מעמל כפיה.

שרה רייזל דסטניק

בשנת 1937 הצטרפה לילדיה יוסף ואיטה שעלו לפניה לארץ והתישבו בכפר־סבא. נפטרה בשיבה טובה. בנה יוסף הוא אחד הפעילים בוועד ארגון יוצאי סוויר.

גוטל יואל

הסתלקה מאתנו גוטל שבעת־שנים ותלאות, הליכותיה ואורח חייה יכולים לשמש דוגמא ומופת לרבים. בגיל צעיר התאלמנה ונשארה עם שלושת ילדיה הקטנים, וכאשת־חיל ידעה להירתם בעול ולפרנס את משפחתה בכבוד. את כל חייה הקדישה גוטל לחינוך ילדיה, דאגה שבנה הבכור ברל ימשיך בלימודיו בווילנה ולאחר מכן בחוץ־לארץ. גוטל האצילה בחיצוניותה, תמירה, שופעת הומור וחכמת חיים, ידעה להתהלך עם הדור הצעיר ולהבין לרוחו.

התברכה בלב חם וביד נדיבה, הושיטה עזרה לכל נצרך ע"י „גמילות חסדים" ומתן נדבות ושמה הטוב הלך לפניה.

ביתה שימש אכסניה לחבריא בני־גילם של בניה. פה התרכזנו ומצאנו פינה חמה ומרגוע, אחרי אסיפות סוערות ב„החלוץ" ושוטטות של שעות

בסימטאות העיירה. ותמיד קיבלה אותנו גוטל במאור פנים ובחיוך נלהב. וכבדה אותנו בכוס תה מהמיחם הרותח עם מרקחת ותופינים. מאפה־ידיה.

שמחנו מאוד בהגיע הידיעה אחרי המלחמה שגוטל וזלמן ברוך נשארו בחיים. ומראשוני האודים הניצולים שהגיעו, שמענו תהילות ותשבחות, איך גוטל קיבלה אותם בביתה בחמימות, והם התארחו אצלה ימים ושבועות אחרי שלא מצאו שריד ממשפחותיהם.

גוטל יאעל

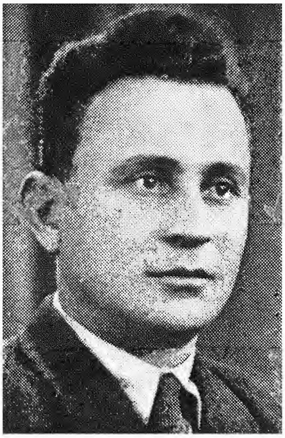
סוף־סוף נפגשנו עם גוטל בארץ, הזמן חרת בה את אותותיו, קומתה הזקופה שחה קמעא. אבל אותו המאור עדיין קרן מעיניה. היא נשארה ערה ושופעת חיים. לא נלאתה להעלות סיפורי זוועה ממה שעבר עליה ועל כל תושבי העיירה. היינו נפגשים מדי שנה באסיפות אזכרה בכפר־סבא. עד שפקדה אותה המחלה שממנה לא התאוששה.

פנחס חזן

פינקה כפי שקראנו לו היה בחור עליז, בעל עינים בורקות ושערות מתולתלות שהוסיפו לו חן רב, כזה הוא מצטייר בדמיוני משנים עברו. נמנה עם ראשוני „החלוץ" בעיירה.

בית הוריו שימש כאכסניה לחבריה מכל הגילים. פנחס עלה לארץ זמן רב לפני המלחמה. ובסמוך לה יצא לביקור עם משפחתו לפולניה. והנה פרצה המלחמה. כולם הושמדו והוא בנס נשאר בחיים. פנחס עובר את כל זוועות המלחמה ומגיע ארצה שבור ורצוץ ברוחו ונפשו. פה מצא משען אצל בני משפחתו שהצליחו להגיע טרם פרוץ המלחמה.

פנחס נשא שנית אשה וחזר לחיים תקינים. והנה פוקדת אותו המחלה הממארת וקיפדה את חייו. והוא רק בגיל העמידה.

פנחס חזן

רעיה חזן (פרידמן)

בני משפחת יצחק מרדכי חזן הגיעה לסוויר מרוסיה, בהתחלת שנות העשרים, כשהם מיותמים מאמא, וביניהם רעיה.

הילדים הספיקו תוך זמן קצר להתערות בחיים ולהתבלט בחברה.

כעבור שנים מספר עברו לגור לווילנה. רעיה המשיכה לעבוד במקצוע הנהלת־חשבונות, שרכשה עוד ברוסיה.

לאשרם הרב הצליחה מרבית המשפחה לעלות ארצה. רעיה הקימה את משפחתה בקרית־חיים. היתה נעימת הליכות וחוננה בלב טוב, היתה אהודה על הכל.

רעיה חזן (פרידמן)

בשנים האחרונות התרופף מצב בריאותה. והנה בהגיעה לאושר ונחת, תוך השתתפות במסיבת חגיגת בר־המצוה לנכדה, כרעה לפתע ושבקה חיים בטרם עת.

צפורה קומברג־חזן

קשה... קשה לי מאד... אך אנסה להתגבר ולהעלות במשפטים אחדים — קוים לדמותה ושלבים בתולדות חייה האפורים של אחותי היקרה צפורה.

את תקופת הילדות עשינו יחדיו — בצותא בחברה אחת ובתנאי חיים דומים ולא קלים.

זו היתה התקופה שלפני עלותי ארצה, ומאז נפרדו דרכנו (צפורה היתה אחרונה מהמשפחה שעלתה לארץ).

חייה של צפורה — לא היו סוגים בשושנים, גם בארץ נאבקה קשות על קיומה.

ומשהקימה משפחה בתקוה... אף אז לא האיר לה המזל פנים, אלא הגורל התאכזר עליה עוד יותר... וקרן אור אחד לא ראתה — יחד עמה סבלתי ודאבתי אף אני...

אך בחברה הופיעה תמיד, זוהרת, קורנת, תוססת ומליאת חיים — כמאושרת — רצונה לחיות ולהנות מהחיים היה כה עז... שאיש לא היה מעלה על הדעת, שהשטן יוכל לה... קויתי שתתגבר, כי היתה הגבורה והבריאה במשפחה — תמיד אצה רצה — זריזה ומקפצת — כזאת הצטירה

צפורה חזן (קומברג)

דמותה בחברה, ואף אני אזכורה בתור כזאת עד סוף ימי... וכיצד זה קרה... שצפורה... כרעה...? קשה... קשה להשלים עם המציאות המרה... שאחותי היקרה צפורה... איננה עוד...

יהי זכרה ברוך!

אחותה מרים סקרופה־חזן

שלמה כץ

קראו לו שלמה הקוצקאי (שלמה דער קוצקער) לפי מוצא הכפר ממנו הגיע לעיירה.

שלמה היה יהודי ישר טוב־לב ונוח לבריות, כשאמרה עממית תמיד שגורה בפיו.

חי לו בשקט ובשלוה בביתו המפואר שבגבול העיירה ביורזקה בין

שלמה כץ

הנכרים. שלמה עסק בחייו במלאכות רבות, לאחרונה כשחלק מילדיו היגרו מעבר לים פתח בית־הארחה.

נפטר שנים מספר לפני המלחמה.

יוסף כץ

יוסף היה הבן הצעיר למשפחת שלמה כץ, בחור יפה־תואר, עליז ושופע חיים.

תמיד משך את תשומת־הלב בלבושו ההדור, והניצוץ שבעיניו מבעד למשקפיים.

יוסף היה פעיל בלהקה הדרמטית שבעיירה וכשקמה תנועת „החלוץ" הצטרף אף הוא אליה.

אבל כמרבית הנוער בעיירה לא עלה בידו לעלות ארצה, ויוסף עם אחיו יצחק היגרו לברזיל.

שם חי עשרות שנים, התערה במקום ונפטר שם.

יוסף כץ

לאה כץ

לאה כץ

לאה היתה הבת השניה למשפחת שלמה כץ, בגיל צעיר התיתמה מאמה, היתה נמוכת־קומה ומלאת חן, עודני רואה אותה לפני במבט עיניה החם והמלטף, הסומק בלחייה, והחיוך התמיד הנסוך על פניה.

לאה לא נמשכה לפעילות חברתית כי אם היתה צמודה לחיק משפחתה בביתם החבוי בצל עצים.

שנים לפני פרוץ מלחמת העולם השניה הצטרפו לאה ואחותה חיה לאחיהם שבברזיל.

משם הגיעתנו הידיעה על מותה בטרם עת.

השל מילר

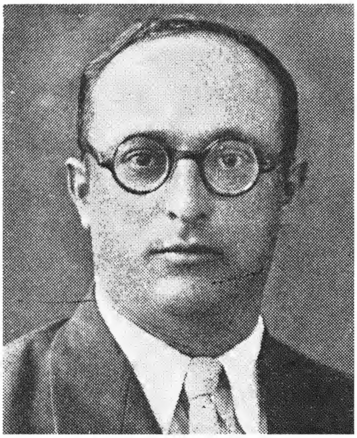
השל היה מבוגר ממני בשנים, ונמנה עם דורו של אחי אבא ז״ל. אבל זה לא מנע מאתנו פה בארץ להתידד איש עם רעהו, ובמיוחד כשהועלתה על פרק שאלת הנצחת עיירתנו ויקירינו שניספו בשואה. השל היה מהיום הראשון מעמודי התווך בועד ארגון יוצאי סוויר, ולא נלאה מלפעול בו עד יומו האחרון. עדיין מהדהד באוזני קולו הצלול בכל כנס וכנס, דבריו השקולים הנאמרים בשפה פשוטה ומשכנעת. עדיין חרותה בזכרוני פרשת הצטרפותו לתנועתנו, ואני אז עודני חבר ב„השומר הצעיר״.

התחלת שנות העשרים היתה תקופה סוערת בעולם הגדול והיהודי. דגלים חדשים התנופפו באויר ובישרו תקוות ואמונות רבות. והשל, כאחד מרבים, נסחף עם הגל הזה ומצטרף ל„יידישיסטים״ בעיירה, שה„ווילביג״ שימש להם כאכסניה, ומשכו אליהם את מיטב הכוחות המתקדמים בעיירה. אבל לא עבר זמן רב וחלה מהפכה בהשקפת־עולמו. השל פנה עורף ל„יידישיסטים״ והתקרב למחנה הציוני. והיה זה צעד נועז, שעורר הד רב בזמנו.

זכורני, השל עוד במדים של חייל בעת שירותו בצבא הפולני, החל לבקר ב„לוקאל״ של „החלוץ״, ועם שחרורו הצטרף לשורותיו ובמלוא מרצו ומזגו הסוער הטיל עצמו לפעולה, — עד עלותו ארצה בשנת 1929, עם התחלת העליה החמישית, תוך פרוץ מאורעות הדמים בארץ.

השל היה איש רעים וחברה, שופע חיים והומור, פשטות ועממיות. מי אינו זוכר את הופעותיו על במת התיאטרון בעיירה, יחד עם שמואל רזניק, ששיעשעו את קהל הצופים.

בכפר־סבא הקים את ביתו, נשא לאשה את פסל, חברת נעוריו, גידל ילדים וזכה אף לנכדים ורווה נחת מכולם.

השל מילר

בשנים האחרונות התערער מצב בריאותו והניצוץ התמידי שבעיניו הלך וכבה. אבל השל לא נפל ברוחו. עדיין ידע לבדח ולרתק את כולם בסיפוריו על סוויר, כי חונן בזכרון פנומנלי ואף ידע־להפליא לחקות כל אחד ואחד, ועורר צחוק.

בטרם עת, במלוא מרצו ותכניותיו הרבות, נעקר מאתנו.

שייטל מילר

היתה חיננית, בעלת שקט פנימי, מבט מלטף ורך היה בעיניה המחייכות. כזאת זכורה לנו שייטל מימי נעוריה, ונדמה לי שכזאת נשארה עד סוף ימיה.

גדלה במשפחה ציונית ענפה. כל אחיה היו פעילים בתנועה הציונית בעיירה. כבר בגיל צעיר היא מצטרפת לשורות „החלוץ הצעיר". האיר

שייטל מילר

לה המזל והיא עולה ארצה ומצטרפת לבני משפחתה שקדמו לעלות. היא מקימה את משפחתה ועוברת לגור בגבעת־עדה.

בפגישותינו הנדירות סיפרה לי בגאוה על משקה, על הבנים המצטיינים בלימודים ובצבא. לפתע הסתלקה מאתנו והיא עוד בעצם פריחתה.

זלדה מושקוביץ (מיכנוביץ)

זלדה נולדה למשפחה מרובת ילדים שהתיתמו מאביהם בימי ילדותם. והעול לגדולם ולפרנסתם נפל על שכמי אמם, רק עם התבגרותם הוקל לה. היתה משפחה עמלה וענפה בעיירה.

זלדה מיכנוביץ

זלדה ואחותה פייגה נשארו בחיים אחרי שעברו את כל שבעת מדורי הגיהינום. הגיעו ארצה עם גמר המלחמה, והצטרפו לאחיותיהן שהצליחו לעלות לפניהן. זלדה הקימה משפחה והתישבה בבאר־שבע החיים במחנות המוות ערערו את בריאותה, היתה חולה הרבה שנים עד שנפטרה לפתע והיא רק בגיל העמידה.

רייצה נוחומסון

רייצה עברה לגור לסוויר עם משפחתה, בימי ילדותה ממיכאלישוק, אמה רישה נודעה בעיירה כמומחית להרכבת כוסות רוח. לאחר שנישאה עברה רייצה למיכאלישוק למקום מוצאו של בעלה חיים משה.

רייצה עברה את כל שבעת מדורי הגיהינום במלחמה, ונשארה בחיים מכל משפחתה המסועפת עם ארבעת ילדיה. דוד, מאַשא, חיה וז׳ני. כולם השתקעו בכפר־סבא והכו שרשים במקום.

הם אף מקפידים לבקר תמיד בכנוסים של יוצאי סוויר. רייצה

ריידע נחומסין

היתה בעלת מזג טוב. והיתה מקבילה פני כול בחמימות ובהתרגשות רבה.

שבעה נחת מילדיה וצאצאיה.

נפטרה שבעת שנים.

סיני

סיני הגיע לסוויר כחתנו של פייווע דער וואזיק (העגלון), נשא לאשה את בתו איידל. הוא היה החלוץ הראשון שעלה מסוויר עם בני משפחתו ופילס דרך לרבים. כל השנים שמר סיני על הקשר עם יוצאי סוויר. היה מבקר מדי שנה בכינוסים. יהודי פשוט וטוב לב היה. בביתו מצאו מקום לינה אנשי סוויר. מת בשבה טובה, שנים לאחר פטירתה של אשתו איידל.

חנוך סבירוני (הענך דרוץ)

הענעך, כפי שקראנו לו, היה בן־גילי. כתלמיד בחדר ובבית־הספר בעיירה התגלה בכשרונותיו המרובים. המשיך את לימודיו בתיכון בווילנה ולאחר מכן באוניברסיטה בברלין. עוד מימי נעוריו הצטיין חנוך בכוח דיבור והיה נואם לפנינו בסניף „החלוץ" וגם בערבי „שאלות ותשובות שערכנו. התברך גם כמושך בעט סופרים. בתקופת לימודיו בברלין שימש כתבו של העתון „ווילנער צייט, ואת מאמריו הפוליטיים קראנו בענין רב

והתגאינו בו. בגרמניה למד חינוך, כלכלה ומשפטים והשתתף בסמינר מיוחד לעתונאות. באותו זמן למד בבית הספר הגבוה למדעי היהדות. כשהגיע היטלר לשלטון, נאלץ חנוך להפסיק את לימודיו ולהגר לליטא, שם עבד כעורך לילה בעתון „יידישע שטימע" שהופיע בקובנה, עד הגיעו ארצה. כעבור זמן נסע להשתלם באוניברסיטה שבשוויץ וחזר עם התואר ד"ר לכלכלה. בתקופת הביניים עסק חנוך בהוראה בתיכון, ולאחר מכן נכנס לתפקיד כמרכז תרבות באיזור רעננה, שבו כיהן עד יומו האחרון. פה התגלה חנוך כאיש אינטלקטואלי ורב־כשרון, כמארגן ומרצה כאחד, ושמו הלך לפניו. היה איש־רעים, בעל מזג חם ואימפולסיבי. כל מרצו השקיע בהנצחת העיירה והוצאת הספר לזכרה שאותו ערך. בעצמו כתב ואסף חומר מפי אחרים. דבקותו בעיירה הגיעה עד כדי כך ששינה את שם משפחתו לסבירוני.

והנה במלוא אונו, שופע מרץ ותכניות רבות, כרע ונפל. בטרם עת נעקר ממשפחתו. עדיין מהדהד באוזני קולו הרועם בכינוסים. את החלל שנוצר עם פטירתו אין למלא.

ברל סוירסקי

ברל'ה חיה'ס קראו לו בעיירה. בחור צנוע, עדין־נפש ונחבא בין הכלים. אחד מהשרידים שהגיעו ארצה אחרי השואה, אשר מצא בזמנה

בערל סוירסקי

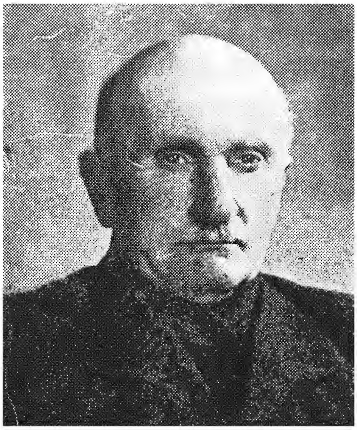
מחבוא יחד עם כמה משפחות מסוויר אצל גוי. היה בין האחרונים מאנשי סוויר שהגיעו ארצה. נפגשנו אתו באחד הכינוסים. כמעט שלא השתנה. אותו השקט הנפשי והחיוך הביישני.

התיישב בחדרה והתערה בחיי המושבה. לפני שנים מספר שמחנו יחד בחתונתה של בתו שנישאה לבן מצאצאי סוויר, והשמחה היתה כפולה. זמן קצר אחרי זה פקדה אותו מחלה חשוכת מרפא ועקרתהו מהחיים. והוא רק באמצע שנות חייו.

שבח סווירסקי

מוצאו מהעיירה מיכאלישוק. אבל אחרי שרכש את האחוזה מיד הגרף חנובסקי הסמוכה לסוויר שנים רבות לפני פרוץ המלחמה היה לתושב העיירה. שבח עבר את כל תלאות המלחמה ומכל משפחתו הענפה נשארו רק הוא ובנו בחיים.

עם תום המלחמה הגיע שבח לסוויר, שם נשא לאשה את אידה

שבח סוירסקי

גרשוביץ בת עיירתנו, יחד עברו לוילנה ומשם לפולין, ורק בשנת 1960 עלו ארצה, והתישבו בכפר־סבא בקרבת בני משפחתו.

אם כי נחשב בזמנו לאמיד ובעל נכסים הסתגל שבת לחיים בארץ. והיה שמח בחלקו. היה אציל־נפש, בעל מזג טוב ונעים־הליכות.

בשקט ובצנע סיים שבח את שנותיו האחרונות. נפטר שבע ימים.

בנימין קמין

מימי נעוריו הצטרף בנימין למפלגת „צעירי־ציון" כבר בעיירה הכשיר עצמו לחיי חקלאות בארץ, בגאוה עקבנו אחרי בנימין בחור זקוף וחסון, שזוף שמש, הולך אחרי מחרשתו בשדות זרים. והיה לשם ותהילה בפי הגויים, ולמופת ודוגמא בעיני הנוער הבעל־ביתי בעיירה.

בנימין קמין

בנימין עלה ארצה, עם אשתו שושנה ובתם יוכבד בהתחלת שנות העשרים. הקים את ביתו בכפר־סבא. עבר את כל שלבי החיים והתערה במושבה. עד שפקדה אותו מחלה חשוכת מרפא.

שנים התהלך בנימין כצל בינינו, עד שגחלת חייו דעכה אט אט לעינינו. והוא עדיין בשנותיו הפורחות.

צפורה רזניק

פייג׳לה, כפי שקראנו לה, בת הזקונים למשפחת ר׳ קויפמן רזניק — משפחה ענפה ומפורסמת בעיירה. צפורה היתה חיננית ושופעת חיים. צעירונת היתה בצאתה מסניף „החלוץ הצעיר" להכשרה. נשאה על כתפיה הצרות את סבל שנות ההכשרה הקשות. עלתה ארצה בתחילת שנות השלושים יחד עם חברה והקימו את ביתם בקיבוץ תל־יוסף. פה נולד להם ילד, לאשרה של המשפחה בסוויר.

והנה אחרי מחלה קצרה נקטפה בדמי ימיה.

פייגעלע רזניק (קלעי) צילה רזניק (איביאן)

צילה רזניק

שקטה, רצינית, כזאת נשארה חרותה בזכרוני מיום שהכרתיה על ספסל הלימודים, בו למדנו יחד. ולאחר מכן בתנועה, ב„השומר הצעיר" ו„החלוץ". תמיד שקולה ומיושבת בדעתה.

צילה מהראשונות לצאת להכשרה. לא כאחרות, היא מחזיקה מעמד בתנאים הקשים בקיבוצי־ההכשרה דאז. בסוף היא עולה ארצה בדרך בלתי־לגאלית, סמוך למלחמת־העולם השניה. צילה משתקעת בת״א ומקימה את משפחתה. התמידה להשתתף בכל הכינוסים, ותמיד נראתה בעיני שופעת חיים.

והנה, לפתע הגיעתנו הידיעה המרה — צילה נפטרה אחרי מחלה קצרה.

חנה רבינוביץ

חנה נולדה למשפחת למדנים בעיירה. אחיה, שלמה, היה מורה בבית־הספר וציוני נלהב. בגיל צעיר הצטרפה חנה ל„החלוץ הצעיר" ועלתה ארצה

חנה רבינוביץ

עם ה„מכביה". היתה שקטה והצניעה לכת בתוכנו. הקימה משפחה וכעבור זמן קצר נפטרה, אחרי מחלה קצרה, בגיל צעיר.

חדוה רזניק

למודת־סבל היתה חדוה ודרכה בחיים לא היתה סוגה בשושנים. ילידת מלחמת־העולם הראשונה טעמה כבר בילדותה את טעם הרעב והפחד. שקטה היתה ורצינית כבר בילדותה ובנערותה. תלמידה טובה וחרוצה גמרה את ביה״ס בסביר והחליטה להמשיך בלימודיה בסמינר למורים בוילנה. כאן נערמו קשיים לא מעטים בדרכה. לא היה זה דבר כה פשוט ללמוד בוילנה, לשאת בהוצאות הלימוד, החדר, הספרים וכו׳. אולם הודות לכוח הרצון שלה פתרה את הבעיה. היא הצטרפה אלי וכמוני נתנה שעורים פרטיים ומימנה לה את לימודיה בעצמה.

מות אמא השפיע עלינו קשות.

חדוה התחילה לעבוד כמורה. אולם לא ארכו הימים ופרצה מלחמת־העולם השניה. יחד היינו בשמיטובה — אצל הפריץ מבית סקירמונט. יחד יצאנו לסביר ולאחר מכן למיכלישיק, כשהפרטיזנים שרפו את בית־האחוזה. משם הגענו לגיטו וילנה. יחד ברחנו לאור היום. מן הגיטו, מחופשות לגויות צעירות, אל היער, אל הפרטיזנים.

שם גילתה חדוה אומץ־לב ותושיה רבה. היא יצאה אל הכפר וחזרה משם עם לחם ותפוחי־אדמה. הכל עשתה מתוך שקט נפשי האופייני לה.

חדוה רזניק ובעלה

עם השחרור, כשחזרנו, חדוה, אני וזלמן אחינו אל ביתנו בסביר וראינו את קבלת־הפנים הקרה והעויינת של שכנינו הגויים, נוכחנו לדעת שאין לנו מה לחפש בגולה, ואל לנו לבנות את עתידנו על אדמה טמאה זו שרוותה דם יקירנו. החלטנו לעזוב את סביר ולהתקדם בדרך לארץ־ישראל. מ־1945 טולטלנו בין מחנה למחנה.

באוסטריה הכירה חדוה את פרץ קרופסקי, זה שעתיד היה להיות בעלה. כאן נפרדו דרכינו: חדוה עם בעלה עברו לאיטליה, זלמן עלה ראשון לא"י, אני ובעלי עברנו למחנה חדש בבלגיה.

נפגשנו ב־1949 בישראל. היא היתה כבר אם לילדה קטנה — איילה. כיוון שנפגשנו שוב — החלטנו להישאר יחד. גם היא, כמוני, השתקעה בקריית־חיים. כאן התחילה לעבוד כמורה. כאן נולד לה בנה חיים.

היא הצליחה מאד בהוראה,

לאחר שניצלה משבעה מדורי גיהנום וטעמה מנה גדושה של מרורים,

נדמה היה שעלתה על דרך־המלך, שהגיעה אל המנוחה והנחלה. כך חשבנו אנו — אולם הגורל חשב אחרת...

היא חלתה במחלה קשה וחשוכת־מרפא. בגבורה נשאה את כאביה לפני הניתוח ואחריו. היא המשיכה לעבוד ולהתעלם מן המציאות המרה עד הרגע האחרון.

על ערש דווי דברה על היקר לה ביותר — על ילדיה, על עתידם, על שאיפותיה לגבם, שלא תזכה לראות בהתגשמותן.

והיא לא זכתה...

חסיה

צבי שפירא

בחור תמיר וחסון, בנם של אהרון ובתיה עטל. כזה הכרתיו בין בני הדור הצעיר המצטרפים להוריהם בכינוסים השנתיים של יוצאי סוויר.

צבי עבר את כל תלאות המלחמה בעודנו ילד, יחד עם הוריו שמצאו

שפירא צבי

מקלט בבונקרים שביערות. היחידי שנשאר בנס בחיים מתוך 4 אחיו. והנה פה, בארץ, קרהו אסון — הוא ניספה בתאונת־עבודה ופתיל חייו הרעננים קפד בדמי ימיו.

בתיה אטל שפירא

הלכה מאתנו בתיה אטל למנוחות־עולמים, שבעת שנים וסבל. אנו זוכרים אותה מלפני המלחמה בת למשפחה ענפה ומכובדת בעיירה די גרעוויאטער כלקויה בבריאותה, והנה עמד לה הכוח לעבור את כל ימי המלחמה. מצאה מקלט עם בני משפחתה ביערות נארוטש, שם נספו שלושת בניה. בתום המלחמה הגיעה בתיה־אטל ארצה עם בעלה אהרון ושני ילדיה צבי ונחמה ושוב נפגעו קשה מידי הגורל, צבי בנם היחיד נספה בתאונת עבודה.

בתיה אטל התישבה בכפר־סבא בקרבת בני משפחתה שעלו לפני המלחמה, התערתה במקום, ושבעה נחת מבתה ומצאצאיה.

בתיה עטל שפירא

מדי שנה היתה מגיעה בשארית כוחותיה לכנוסי בני העיירה שהתקימו בכפר־סבא. נפגשת עם כולם בשמחה ובהתרגשות רבה, היתה טובת לב ויחד עם בעלה אהרון נטלה על עצמה את העול לדאוג לנצרכי בני העיירה ולהגיש להם עזרה עד ששנות הפורעניות והתלאות שעברה שמו קץ לחייה.

שמות ההורים שנפטרו בארץ

חזן יצחק מרדכי
סווירסקי סושה
קוריצקי ברוך
פפישקי פייגה

צדוק השוחט
שוורצגור משה אהרון
שוורצגור סושה

הקדמה

לאַנג מיט פיל אויסדויער געוואַרט אויפן דאָזיקן פייערלעכן מאָמענט, אַז דאָס אָנגעשריבענע מאַטעריאַל וואָס האָט געוואַרט איבער צוויי צענדליק יאָר זאָל געפינען איר גואל, און דערזען די שיין פון טאָג.

ס׳איז מיר געלונגען במשך פון דער צייט דערגיין צו די היס־טאָרישע קוועלן פון סוויר. איך האָב זיך באַמיט אין דעם בוך אויפלעבן דערינערונגען, געשעענישן, טיפן און געשטאַלטן, פון דעם ווייטן עבר, אָפּשפּיגלען דעם געזעלשאַפטלעכן, קולטורעלן און פּאָליטישן לעבן אין שטעטל צווישןביידע וועלט־מלחמות. באַזונדערס האָב איך זיך אָפּגעשטעלט אויף דער טעטיקייט פון דער ציוניסטישער באַוועגונג וועלכע האָט געשלאָגן טיפע וואָרצ־לען אין אונדזער לעבן און מיטגעצויגן דעם גרעסטן טייל פון דער יוגנט. האָב ברייט געשילדערט די ימים־טובים און דעם שבת אין שטעטל. האָב אויך געמאָלט די פּאַסטוראַלע זייט פון שטעטל, די אַזוי פּרעכטיקע לאַנדשאַפט מיט וועלכע מיר זענען געבענטשט געוואָרן, דעם באַרג און די אָזערע, וועלכע האָבן צוגעגעבן די שטעטל איר ספּעציפישן חן און כשוף.

דעם צווייטן העלפט פון בוך געווידמעט דעם אַזוי טראַגיש טאָטאַלן אומקום פון דער יידישער קהילה דורך דער היטלעריס־טישער האַנט, באַשריבן פון עדי ראיה געראַטעוועטע פון דעם גיהנום.

האָב אויך געזאָרגט אַז דאָס גאַנצע מאַטעריאַל (ווי אויך אַ טייל פון ערשטן בוך) זאָל איבערגעזעצט ווערן אין דער העבריי־אישער שפּראַך, און געגעבן אַ מעגלעכקייט דעם אונטערגעוואַק־סענעם דור — אשר לא ידע את יוסף — זיך דערגרונטעווען און לערנען פון דעם העראָאישן עבר פון זייערע אבות, מנהגים און לעבנס שטייגער.

געפונען פאַר נויטיק אויך פאַראייביקן דעם אָנדענק פון אַלע סווירער וועלכע זענען נפטר געוואָרן אין לאַנד און געפאַלן אין דער פּאַרטיידיקונגס־מלחמה.

און צום סוף דריק איך אויס מיין טיפסטן דאַנק די יעניקע וועלכע האָבן צוגעלייגט אַ האַנט און דערמעגלעכט אַרויסגעבן דעם בוך. באַזונדערס קומט אַ דאַנק אסתר און גרשון חנוביץ, וועלכע האָבן איבערגעזעצט דעם חומר אין עברית, שלמה אבן־שושן און יוסף פּיכמאַן, וועלכע האָבן צוגעגרייט די מאַטעריאַלן צום דרוק, דעם דיכטער משה יונגמאַן, וועלכער האָט נאָכן דורכ־לייענען דעם כתב יד אין יידיש געמאַכט פּיל אויסבעסערונגען, דעם קבוץ שדה-נחום פאַר זיין מאַטעריעלער הילף.

באַזונדערס מיין טיפסטן דאַנק אונדזער בן־עיר יוסף דעסאַט־ניק און זיינע קרובים, פאַר זייער וואַרעמע שטיצע פאַרן בוך, געווידמעט דעם אָנדיינק פון זייער פאַרשטאָרבענע משפּחה, יעקב, חיה אסתר, און סעדיה גראַגער זכרונם לברכה, און אחרון אחרון דעם אירגון יוצאי סוויר וועלכער איז מיר אַנטקעגנגעקומען, און מיט דעם פאַראייביקט אונדזער טייער אומפאַרגעסלעך שטעטעלע סוויר אויף אייביק.

שטריכן צו דער געשיכטע פון סוויר

לויט די היסטאָרישע קוועלן ווערט שוין אונדזער שטעטעלע סוויר באַצייכנט אויף דער וועלט־מאַפּע מיט 700 יאָר צוריק, (צוגלייך מיט דער אָזערע וועלכע טראָגט דעם זעלבן נאָמען).

דער גרונטשטיין פון דעם ישוב איז געלייגט געוואָרן דורך דובמאַנד אַ זון פון ראַמאַנד, אַ ליטווישער פירשט, וועלכער האָט געלעבט אין 13־טן יאָרהונדערט.

די מאַכט אין יענער צייט איז ניט געווען קיין סטאַבילע און פלעגט איבערגיין פון האַנט צו האַנט, ווען איין פירשטנטום האָט באַזיגט אַ צווייטע, אַזוי איז אונדז באַקאַנט אַז אין 16־15־טן יאָרהונדערט איז שוין סוויר און די גאַנצע פּעריפעריע אַרום איבערגעגאַנגען צו דער הער־שאַפט פון פירשטנטום סווירסקי, און שפּעטער געפינט זיך שוין סוויר אונטערן שוץ פון דעם פירשטנטום ראַדזיוויל וועלכער האָט באַהערשט אַ גרויסן טייל פון דער מדינה, און ענדליך אין יאָרן אַרום, קערט זיך אום סוויר צוריק צו דער הערשאַפט פון די סווירסקיס וועלכע האָט אָנ־געהאַלטן איר מאַכט אַ לייַנגערע תקופה, און געלייגט איר סטעמפּל אויפן לעבן אַזוי ווייט, אַז זי האָט זיך פאַראייביקט אין דער געשיכטע מיטן רופן דעם ישוב לויט איר פאַרקירצטן נאָמען סוויר, און אויך צוגעקלעפּט צו די יידישע משפחות אין יענער צייט דעם פאַמיליע נאָמען סווירסקי, וועלכע זענען היינט צעשפּרייט איבער דער גאַנצער וועלט, איז דאָס געטאָן געוואָרן אונטערן דרוק, אָדער אויס מה יפית פון די יידן אַליין. ס׳איז אונדז אויך באַקאַנט, אַז איינער פון די סווירסקיס, דער גראַף יאַן, האָט אויפגעבויט אין סוויר אַ קלויסטער פון האָלץ, נאָר שפּעטער אין יאָר 1653 איז מיט דער מיטהילף פון גלח גאַספּערי יאַשונסקי אויפגעבויט געוואָרן אַ קלויסטער פון ציגל. אין יאָרן אַרום ווען דער גאַנצער אדל אין דער געגנט האָט אָנגענומען דעם העלביטישן גלויבן (די שוועדישע קירכע), איז דער קלויסטער פאַרנאַכלעסיקט געוואָרן, און זיין פאַרמעגן צערויבט.

אַלס זכר פון דער הערשאַפט פון די סווירסקיס זיינען נאָך ביז היינט פאַרבליבן רעשטלעך פון די חורבות פון דעם פּרעכטיקן שלאָס וואָס מ׳האָט אויפגעבויט אויפן באַרימטן סווירער באַרג, וועלכער געפינט זיך אין צענטער פון שטעטל, און באַרימט געווען אין דער גאַנצער סביבה.

אפילו אויפן ווילנער פיש־מאַרק פלעגט מען זיך מיט אים שילטן, גע־שוואָלן זאָלסטו ווערן ווי דער סווירער באַרג.

לויט די היסטאָרישע קוועלן איז ער אָנגעשאָטן געוואָרן דורך מענטשלעכע הענט, און האָט געדינט שפּעטער אַלס סטראַטעגישער פּונקט און מיליטערישע באַזע אין די אַלע מלחמות. ווי אונז איז באַקאַנט האָט דאָ דער באַרימטער פּוילישער קעניג סטעפאַן באַטורי אין זיינע מלחמות וועלכע ער האָט געפירט אין יאָר 1573 מיט די באַלטישע לענדער קאָנ־צענטרירט אויף דעם באַרג זיין מיליטער, און אפילו שוין אין אונזערע צייטן ביים סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אין יאָר 1920 האָט דער באַרג געדינט אַלס מיליטערישע באַזע פאַר דער פּוילישער אַרמיי אין איר קאַמף מיט דער אָנגרייפנדער רויטער אַרמיי פון צווייטן זייט אַזערע.

ס׳פעלן אונדז ברייטערע היסטאָרישע קוועלן וועגן דער געשיכטע פון יידישן ישוב אין סוויר, אונדז איז נאָר באַקאַנט, אַז אין יאָר 1847 האָט די יידישע באַפעלקערונג אין סוויר געציילט 431 נפשות, שפּעטער שוין אין יאָר 1890 איז די צאָל געשטיגן און דערגרייכט צו 1114 פון דער אַלגעמיינער צאָל פון דער באַפעלקערונג וועלכע האָט געציילט 1686 נפשות, מעגלעך אַז נאָך מיט יאָרן צוריק האָט דאָ עקזיסטירט אַ יידישע קהילה, אַלס עדות באַשטעטיקן די מצבות אויפן אַלטן בית עולם, וועל־כע זיינען געווען טיף איינגעזונקען אין דער ערד, דער פּנקס פון חברא קדישא, ווו מ׳פלעגט פאַרשרייבן די נפטרים, האָט געקענט דינען פאַר אונדז אַלס היסטאָרישער דאָקומענט.

חוץ די צענדליקער משפחות מיטן נאָמען סווירסקי, האָבן נאָך פיל משפחות געטראָגן דעם נאָמען פון אָפּשטאַם פון די דערפער פון וועלכע מ׳האָט זיי אַרויסגעטריבן און זיך באַזעצט אין שטעטל, נאָך דער אַרויס־געגעבענער גזרה פון דעם רוסישן צאַר אַלעקסאַנדער דער דריטער אין יאָר 1882, ווי צ. ב. די שפּיאַלער, זאַסווירער, דובניקירער, פּוציליכער, סיכ־מישער, פאַניזער, אַראַנער, סיניציער, מעזוליצער א. א.

סוף 19־טן יאָרהונדערט איז אויסגעבראָכן אַ גרויסע שריפה אין סוויר, און דאָס גאַנצע שטעטל, מיט אירע הילצערנע הייזער און שטרויענע דעכער איז אָפּגעברענט געוואָרן אינגאַנצן, און דעריבער זיינען ניט פאַרבליבן קיין היסטאָרישע אַלטע בנינים אין סוויר, דער בית המדרש איז פונדאַסניי אויפגעבויט געוואָרן שוין אין אַ מאָדערנעם סטיל.

פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אונזער שטעטל סוויר אַרויס

ניט באשעדיקט, ווייל דער פראָנט וואו ס׳האָבן געקעמפט די רוסישע און דייטשישע אַרמייען איז געווען ווייט אָפּגערוקט פון שטעטל, נאָר ביים ענדע פון דער מלחמה אין יאָר 1920 ווי׳ שוין דערמאָנט, האָט זיך דאָ געפירט אַ קורצער שלאַכט צווישן די פוילישע און רויטע אַרמייען, די יידישע באַפעלקערונג האָט פאַרלאָזן דאָס שטעטל און זיך אויסבאַהאַלטן צווישן די בוימער פון בית עולם און אויף מאָרגן נאָכן אַריינמאַרשירן פון דער רויטער אַרמיי זיך אומגעקערט צוריק אין זייערע הייזער ווען אַ טייל פון זייער פאַרמעגן איז אַוועקגערויבט געוואָרן.

ווי ס׳גיבן איבער ס׳רעשטל געראַטעוועטע יידן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, זיינען ס׳רוב הייזער אין שטעטל פאַרבליבן גאַנץ, נאָר פון בית־המדרש און די אַרומיקע הייזער (דער אַזוי גערופענער שול־הויף) איז קיין זכר ניט פאַרבליבן.

דער גאַנצער שטח איז פאַראַקערט געוואָרן און פאַרוואַנדלט אין גערטנער, און פון דער יידישער קהילה וועלכע האָט געציילט ביי טויזנט נפשות ביז דער מלחמה און האָט דאָ במשך פון פיל דורות געשלאָגן טיפע וואָרצלען אין לעבן, איז אַרויסגעריסן געוואָרן ביזן יסוד און אָפּגעמעקט געוואָרן אויף אייביק.

צענדליקער בלויז האָבן זיך געראַטעוועט נאָכן גרויסן חורבן און געפונען זייער היים אין דער ניי־אויפגעקומענער מדינת ישראל.

(לוי די קוועלן פון „יעווריעיסקאיא ענציקלאָפּעדיא״ און „ענציקלאָ־פּעדיא פּאָווסעכנאַ״).

געזעלשאַפטלעכער
און קולטורעלער לעבן אין שטעטל

דאָס עקאָנאָמישע לעבן אין שטעטל

סוויר האָט זיך ניט אונטערגעשיידט פון אַנדערע ייִדישע שטעטלעך אין פּוילן ליטע, דער זעלבער סאָציאַלער געבוי און סטרוקטור, אַרט מלאכות און באַשעפטיקונג, ס'לעבן אויף נסים און לופט־פּרנסות, בטלנות און ליידיקגייערײַ, פיל באַלערנד איז פאַר אונז די סאָציאַלע צעגלידערונג פון דער יידישער באַפעלקערונג.

בערך צוויי דריטל פון יידישן ישוב האָט געלעבט פון קרעמערײַ און האַנדל, איין דריטל בלויז האָט איינגעשלאָסן אין זיך די איבעריקע סאָציאַלע שיכטן ווי באַלעמלאכעס, אַרבעטער, כלי קודש און פרייע פּראָ־פעסיעס, ווי אויך דעם טייל וואָס האָט געלעבט פון באַקומען שטיצע דורך זייערע פריינט, קינדער אין אַמעריקע און אַנדערע לענדער.

די קרעמער האָבן געבילדעט אַ באַדייטנדיקן טייל אין שטעטל, קיין ספּעציעלער האַנדלס־צענטער איז ניט געווען, די קראָמען זיינען געווען צעוואָרפן און אויסגעמישט איינס מיט די אַנדערע לייגנ אויס דער גאָס, און טייל אַרום די מערק, געווען געשעפטן פון פאַרשיידענע אַרטיקלען ווי מאַנופאַקטור, שיך, און גאַלאַנטעריי, אין אַזאַ מין גאַלאַנטעריי־קראָם האָט איר געקענט געפינען כלערליי אַנטיקן אַנהייבנדיק פון אַ פינגערהויט און אַ נאָדל ביז שמירעכץ אויף די רעדער, פון ביטער זאַלץ אין מאַגן־בלעטער, ביז אַ הערינג, זיינען טאַקע די קרעמער געווען שטענדיק פאַרמעליקטע און פאַרשמאַלצענע קאַפּאָטעס, ס'רוב קראָמען זענען געווען צוזאַמען מיט די וווינונגען, און צו יעדער צייט געקענט קריגן צום קויפן, זיינען די קרעמער געווען שטענדיק אויסגעשעפּט און מיד, זייער־דיק פאַרנומען דעם גאַנצן טאָג. קיין גרויסע וואַלד־סוחרים און אונטער־נעמער זיינען ביי אונז ניט געווען.

געווען סוחרים און הענדלער פון קלענערן פאַרנעם, יידן אין שטעטל זיינען געווען מבינים און מומחים אויף אַלע סחורות, צו יעדן סעזאָן זיך

נעכאַפּט צו עפּעס אַנדערש, געווען גרויסע ריזיקאַנטן און געפירט גע־שעפטן, ניט פאַרמאָגנדיק קיין אייגענע פּרוטה, און דאָך געשפּילט אַ ראָל.

געווען אַ טייל הענדלער מיט קלענערע מאַטעריעלע מעגלעכקייטן, וואָס פלעגן שפּאַצירן צופוס איבער די דערפער מיט אַ זעקל אונטערן אָרעם און איינהאַנדלען זייער סחורה, די מער איינגעאָרדנטע פלעגן זיך שלעפּן מיט זייערע פערדלעך אַ גאַנצע וואָך איבער די דערפער, און ערשט פרייטיק ערב שבת קומען אַהיים צו דער משפחה מיט פול גע־פּאַקטע וועגענער, אַלץ איז געווען פאַר זיי אַ סחורה אַלטע שמאַטעס, בראָך פון אייזן און כלערליי מציאות, וואָס זיי פלעגן איינהאַנדלען אָדער אויסטוישן פון זייערע געפירטע סחורות, יעדער האָט זיך געהאַט זיין קאָנט, און „אייגענע" גויים, אַ גאַנצע וואָך געווען אונטערוועגנס און גע־האַט אַ שווער געמאַטערט לעבן.

קיין ספּעציעלע אינדוסטרי, און באַזונדערע פאַכן און מלאכות ניט געווען, ווי אין ס׳רוב שטעטלעך האָט זיך עס קאָנצענטרירט אַרום די ספּעציפישע יידישע מלאכות ווי שניידער, שוסטער, שמידן, רימער, ליר־זשנער און איידעלערע מלאכות ווי זייגערמאַכער, שערער. יעדער בעל־מלאכה האָט געהאַט זיין לערניינגל וואָס פלעגט גוט אויסגענוצט ווערן, דער אַרבעטסטאָג איז געווען אַ לאַנגער, אַן אַכטשעהדיקער אַרבעטסטאָג איז געווען אַ ווייטער חלום, אַן ערב יום־טוב פלעגט נאָך אַמאָל אויס־קומען זיצן אַ גאַנצע נאַכט אויף צו פאַרענדיקן די אַרבעט, און נאָך אַלעמען זיינען די בעל־מלאכות אין שטעטל ווייט געווען פון ראָטשילדן, קוים געמאַכט אַ לעבן.

יידן האָבן זיך אויך פאַרנומען מיט ערד־אַרבעט. אַחוץ די פּאָר ישובניקעס אין די אַרומיקע דערפער וועלכע האָבן באַאַרבעט זייער אייגענע ערד, האָבן איינצלנע משפחות גענומען ערד אין אַרענדע און דערפון זיך מפרנס געווען. זומער צייט האָבן פיל יידן אויך געהאַנדלט מיט סעדער, אויך האָט כמעט יעדער סווירער תושב געהאַט זיין אייגע־נעם גאָרטן לעבן דער שטוב, וואָס פלעגט אַליין באַאַרבעטן און געהאַט גרינסן מכל המינים אויפן גאַנצן זומער. געווען אין שטעטל באַרימטע גערטנער וואָס איז געווען אַ מקור פון פּרנסה.

דער מאַרקטאָג איז אויסגעפאַלן יעדן דאָנערשטיק, פון וועלכן ס׳רוב שטעטלדיקע יידן האָבן געשעפּט פּרנסה אַ גאַנצע וואָך. געווען אויך יערלעכע ירידים במשך פון יאָר, וואָס מ׳פלעגט זיי דערוואַרטן ווי אַ בכבו־דיקן גאַסט, ס׳זענען אָנגעפאָרן גויים פון דער ווייטער סביבה און יידן

האָבן געהאַט פּרנסה, קרעמער האָבן געלייזט, סוחרים און הענדלער האָבן געקויפט און סתם יידן, בעלי מלאכות זיך איינגעהאַנדלט פאַרשידענע פּראָדוקטן. ס'האָט אויך געטראָפן אַז פּונקט אין דעם מאַרק טאָג אָדער יערלעכן יריד האָט געגאָסן אַ שלאַקס רעגן, אָדער געדרייט אַ שניי־שטורעם און קיין לעבעדיקער נפש איז ניט געקומען, האָט זיך געטאָן חושך אין שטעטל, ווייל אַלע חשבונות און צאָלונגען זיינען געמאַכט גע־וואָרן אויף דעם טאָג, און יידן פלעגן אַרומגיין שווער באַזאָרגט און פאַר־דאגהט. אַרויסגעהאָלפן אין דער שווערער לאַגע האָבן די סאָציאַלע אינ־סטיטוציעס אין שטעטל ווי דער פאָלקס־באַנק און גמילת־חסדים, ווי אויך די פּריוואַטע הלוואות, וואָס האָבן ממש געראַטעוועט דאָס לעבן. אַ גאַר שווערע לאַסט אויף דער יידישער באַפעלקערונג איז געווען די אַרויפגעלייגטע שטייערן פון דער רעגירונג, וועלכע די אָרעמע קרעמער און הענדלער האָבן ניט געקענט אויסטראָגן אויף זייערע פּלייצעס, די רעגירונג האָט אָנגענומען אַלע מעטאָדן און מיטלען בכדי אויסצופּרעסן ביזן לעצטן גראָשן, און אויסזויגן דעם מאַרך פון די ביינער, ביי די וועלכע האָבן שוין ניט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו צאָלן האָט מען ליציטירט די שטוביקע מעבל און בעבעכעס, האָט די אַזוי באַקאַנטע גראַבסקי־עגלה געשפּאַצירט אין די אָרעמע יידישע געסלעך, און אויסגעראַמט דאָס לעצטע ביסל יידיש האָב און גוטס. יעדער באַזוך פון שטייערן־מאַנער — (סעקוועסטראַטאָר) האָט אָנגעוואָרפן אַ פּחד און אימה אין שטעטל, און דער סוף איז געווען אַז פיל יידישע קראָמען און געשעפטן ניט קענענ־דיק ביישטיין דעם שטאַרקן דרוק, האָבן זיך געשלאָסן און יידישע משפחות זענען פאַרבליבן אָן פּרנסה־קוועלן.

פיל אַרויסגעהאָלפן אין דער שטייערן־פראַגע האָט דער סוחרים־פאַריין, וועלכער האָט זיך געשאַפן צו דעם צוועק און אַדאַנק זיין פאַר־מיטלונג זיינען אָנגעגעבן געוואָרן פיל ביטעס, און טיילמאָל אויסגעפאַלן צום גוטן, געגעבן אויך עצות און געזאָגט ווי צו לינדערן און פאַר־בעסערן אין דעם שווערן עקאָנאָמישן מצב. אַ געוויסע צייט האָט אויך מיטגעאַרבעט דאָרט דב יואל, פאַר זיין אָפּפאָרן שטודירן קיין דייטשלאַנד.

מיטן אַרויסגעבן די לעצטע יאָרן דאָס צעכן־געזעץ, וועלכער האָט באַדראָט די פּאָזיציעס פון פיל האַנדווערקער אין שטעטל, אַז ס'זאָל ביי זיי צוגערויבט ווערן דאָס רעכט צו אַרבעטן ביי זייער פאַך, האָט גע־בראַכט צו דער גרינדונג פון האַנדווערקער־פאַריין, וואו בראש איז גע־שטאַנען דער באַוואוסטער עסקן משה'ל דרעוויאַצקי און מיכל אייזיקאַ־

וויטש, וועלכע האָבן געזאָרגט פאַר די אינטערעסן פון די יידישע האַרע־פּאַשניקעס און פיל געלייסטעט אויף דעם געביט.

פילאַנטראָפּישע און סאָציאַלע הילף אין שטעטל

די טראַדיציע פון העלפן און זאָרגן פאַר דעם אָרעמען, קראַנקן און געפאַלענעם איז געווען שטאַרק אָנגענומען אין שטעטל, און ס׳איז היינט צו באַוואונדערן די קאָנסטרוקטיווע הילף וואָס איז געטאָן געוואָרן אויף דעם געביט, געבנדיק די מאַקסימאַלסטע הילף אין פאַרשיידענע פאָרמען מיטן ציל צו לינדערן און פאַרלייכטערן דעם צוטייטן. די ערשטע וועלט־מלחמה האָט מיטגעבראַכט פאַרשיידענע עפּידעמיעס, און אַ הונגער אין שטעטל, מענטשן זיינען אַרומגעגאַנגען געשוואָלענע, פאַלנדיק ווי די פליגן אויף די גאַסן, און אָט אין דער קאַטאַסטראָפאַלער לאַגע איז גע־קומען די הילף פון אַמעריקאַנער יידנטום, וועלכער האָט געלינדערט די נויט, מיטן אָויפשטעלן אַן אומזיסטע קיך, און פאַרטיילן פּראָדוקטן און מלבושים פאַר דער אָרעמער באַפעלקערונג. די ממשותדיקע הילף איז געקומען שפּעטער נאָך דער וועלט־מלחמה דורך „יעקאָפּאַ״ וועלכע האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל פאַרלייכטערן און רעסטאַווירירן דאָס עקאָ־נאָמישע לעבן אין שטעטל, און לייגט דעם יסוד פאַר דעם פאָלקס־באַנק אין שטעטל, יעדער האָט געקראָגן לאַנג טערמיניקע הלוואות און דער־מעגלעכט זיך איינוואָרצלען צוריק אין דעם חרוב געוואָרענעם לעבן. מיט יאָרן שפּעטער ווערט אויך געגרינדעט אַ גמילת־חסד־קאַסע וועלכע שטעלט זיך אויך דעם זעלבן ציל, איז אָבער מער צוטריטלעכער פאַרן אָרעמען מענטש. די לעצטע יאָרן ווערט געעפנט אַ צווייטער גמילת־חסד מיט דער הילף פון די יודעלאַנעס אין אַמעריקע, צום אָנדיינק פון פאַרשטאָרבענעם ר׳ חיים פישער, זלמן מיכלס טאַטע און ס׳זענען פאַר־טיילט געוואָרן הלוואות אַן פּראָצענטן.

די אַלע אינסטיטוציעס האָבן געשפּילט אַ וויכטיקע ראָל אין דעם עקאָנאָמישן לעבן פון שטעטל, אַדאַנק די סאָציאַלע אַנשטאַלטן האָט מען באַזאָרגט קינדער מיט אַ תכלית, חתונה געמאַכט, דערמעגלעכט עמיגרירן אין די ווייטע לענדער, בעיקר קיין א״י, און אויסגעצאַלט מיט די לעצטע גראָשנס במשך פון יאָרן. אַ חוץ דעם האָבן עקזסטירט פאַרשיידענע סאָ־

ציאַלע אַנשטאַלטן ווי דער בקור חולים, שפּעטער משמרת־חולים, וואָס זייער אויפגאַבע איז געווען זאָרגן פאַר דער אָרעמער קראַנקער באַפעל־קערונג, באַזאָרגן זיי מיט הייל־מכשירים און רפואות וואָס האָבן זיך געפונען אין זייער רשות, אויך געווען איינגעפירט אַז ביי שווער קראַנקע אַן אונטערשייד פון סאָציאַלן שיכט, פלעגט מען נעכטיקן ביינאַכט און מיט דעם פאַרלייכטערן די משפחה־מיטגלידער. א פיל פּראָדוקטיווע טעטיקייט איז געטאָן געוואָרן דורך יחידים, שוין געווען די געשוואָרענע „פאַרלעך" וואָס פלעגן זיך אַרומדרייען אין שטעטל קלייבן אַ „נויטיקע נדבה", געווען פיל יורדים געפאַלענע באַלעבאַטים אין שטעטל, וועלכע מ'האָט בשתיקה דורך מתן בסתר אונטערגעשטיצט. כדי צו דערמאַנען אַ טעאַטער־פאַרשטעלונג וועלכע איז אַמאָל געשפּילט געוואָרן מיטן צוועק אַרויסהעלפן אַ גאַנץ בכבודיקע משפחה און „שטעלן" איר אויף די פיס. ס'דערמאָנט זיך, אַן עפּיזאָד ווען אַמאָל דערוויסנדיק זיך אַז ביי אַן אָרעמע משפחה איז ניטאָ קיין שייטל האָלץ צום הייצן און זיי פרירן פון קעלט, האָבן זיך חברה אַ נעם געטאָן און איבערגעפירט אינמיטן נאַכט פון בית עצים וואָס האָט געהערט צום בית המדרש פיל שליטעלעך מיט האָלץ. און דאָ דאַרף דערמאָנט ווערן לזכות דעם אַלטן ר' הירשע נתן און איטקע טשערנעס וואָס האָבן פיל אויפגעטאָן אויף דעם געביט און ס'זיינען ניט געווען קיין הונגעריקע אין שטעטל, אויך די אָרעמע קינדער באַזאָרגט לערנען אָן שכר־לימוד פריער אין תלמוד־תורה, און שפּעטער אין דער געגרינדעטער פאָלקס־שול.

מחלוקתן אין שטעטל, זעכציקער און פערציקער

מ'האָט שוין אַזוי באַשאַפן דאָס שטעטל, אַז קיין מחלוקתן און קריגערייען האָבן ניט אויסגעפעלט. איז איך מחלוקת אַראָפּ פון דער אַרענע, האָט זיך באַלד אַ צווייטע צעפלאַקערט. גאָר אַמאָל האָט זיך געפירט אַ מחלוקת צווישן די „זעכציקער" און די „פערציקער". אָנגעהויבן האָט זיך עס נאָכדעם ווי דער אַלטער רב ר' יעקב איז נפטר געוואָרן. אין שטעטל האָט מען געדאַרפט נעמען אַ צווייטן רב. ס'האָבן אָנגעהויבן שטראָמען קיין סוויר פאַרנעמען דעם כסא הרבנות, וועלכער האָט זיך גערעכנט אַלס בכבודיקער אָרט און געשמט מיט אירע למדנים, פיל רבנים, צווישן זיי איז אויך געווען הרב חיים עוזר גראָדזענסקי וועלכער

האָט שפּעטער פאַרנומען אַ חשובן אָרט אין ווילנע און געווען איינער פון די פירער פון דער „אגודה" אין פּוילן. מ׳דערציילט, אַז ער איז נכשל געוואָרן צוליב דעם וואָס ער איז געקומען אַנגעטאָן אין שיך מיט קאַ־לאָשן, וואָס איז געווען אין יענער צייט צו וועלטליך, אינדערצייט ווען אַלע רבנים זיינען געקומען אין שטיוול.

ביי אַ פּערציק רבנים האָבן דאַן באַזוכט סוויר, און אויף יעדערן האָט מען געפונען אַ פּגם, ביז סוף כל סוף האָט נושא חן געווען דער וואָראָנאָווער רב, ר׳ נפתלי מוסנזאָן, וועלכער איז געווען אַן אלמן מיט 5 קינדער, און האָט איינגעשטימט צו נעמען די רביצין ר׳ יעקבס אלמנה וואָס איז איבערגעבליבן מיט אַ טאָכטער. די קצבים האָבער האָבן זיך אַנטקעגנגעשטעלט און ס׳איז אויסגעבראָכן אַ מחלוקת, אָבער אַ שטעטל קען דאָך אָן אַ רב ניט בלייבן האָט מען געבראַכט דריי רבנים פון דער סביבה, צו געפינען אַ פשרה, איז נאָך אַ לאַנגן ישוב הדעת האָבן זיי באַשלאָסן אַז מ׳זאָל גיין פון שטוב צו שטוב און פרעגן יעדערן זיין מיינונג, און דער רעזולטאַט איז געווען, אַז זעכציק זיינען געווען פאַרן רב און פערציק קעגן. די מינדערהייט אָבער האָט זיך ניט אונטערגע־געבן און געפאָדערט נעמען דעם סמאַרגאָנער רב. האָבן זיך ווידער די רבנים אַריינגעמישט, און געפונען אַן אויסוועג ווי צו ליקווידירן דעם סכסוך, און נאָכגעגעבן די פערציקער וועלכע האָבן געפאָדערט אַריינ־וואַרפן צוויי צעטלעך פאַר זייער אָפּגעגעבענער שטים. און נאָך אַלעמען האָבן די זעכציקער אָפּגעהאַלטן אַ נצחון און באַקומען אַ מערהייט, און דער וואָראָנעווער רב האָט פאַרנומען דעם כסא הרבנות אין סוויר.

אַז דער רב ר׳ נפתלי דוד מוסנזאָן האָט געדאַרפט אָנקומען אין שטעטל, זיינען אים אַרויסגעפאָרן אַנטקעגן פערציק פורן מיט מענטשן, אַזוי גרויס איז געווען די התלהבותדיקע שטימונג פאַר אים, ביי זיינע דרשות איז די שול געווען געפּאַקט. האָט זיך גערעכנט אַלס אויסגע־צייכנטער דרשן און למדן, אָבער מיט דעם האָט זיך די מחלוקת צווישן די זעכציקער און פערציקער ניט פאַרענדיקט. יאָרן נאָכאַנאַנד געשטאַ־נען אין אָפּאָזיציע איינער קעגן די אַנדערע, ביז ס׳איז אויפגעשוואומען אַ נייע מחלוקת אין שטעטל, און די ערשטע פאַרשטויסן אין אַ זייט.

גאַס און יורזקע

סוויר איז געבענטשט געוואָרן פון ביידע עקן פון שטעטל מיט צוויי מערק, און דאָס איז געווען דער סלע המחלוקת פון דורות, פאַראייניקט

האָט זיי אַ לאַנגע גאַס אָנגעזעצט מיט קרעמלעך און קלייטלעך, האָט זיך געפירט זינט סוויר איז געווען אַ שטעטל מיט שטעטלעך צוגלייך. אַז דער תבואה־מאַרק פלעגט זיך אויסשטעלן טאַקע אויף דער לאַנגער גאַס, וואָס האָט זיך גערעכנט פאַרן האַנדלס־צענטער אין שטעטל, און גוּאישע פורלעך פלעגן זיך אויסשטעלן פון בײדע זײטן און מיט די האַלאַבלעס אַרײנקריכן אין די ײדישע פענסטער.

דאָרט אין צווייטן עק שטעטל אויף יורזקע איז געווען דער פערד־מאַרק, האָבן אָבער די געציילטע ײדן פון יורזקע מקנא געווען זייערע ברידער פון „גאַס", הלמאי בײ זײ געפינט זיך דער תבואה מאַרק, און פאַר זײ נאָר איבערגעלאָזן ס׳הירזשען פון די פערד„, און געוואַלדעווען פון די חזרים, און אָנגעהויבן קלאַפּן אין די הויכע פענסטער פון מלכות, ביז מ׳האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז מהיום והלאה פירט מען אַריבער דעם תבואה מארק אויף יורזקע, און דעם פערד מאַרק אויפן לידיקן פּלאַץ אין צווייטן עק שטעטל וואו ס׳געפינען זיך אַ קליינע צאָל ײדן און די „גאַס" מיט די ײדן איבערלאָזן אויף הפקר אָן פרנסה. יענער טאָג איז געווען חושך אין שטעטל. די גאַסיקע ײדן האָבן אויפגעהויבן אַ ויצעקו, געלאָפן צו מלכות, און פון דאַן אָן האָט זיך אָנגעהויבן אַ פאַרשאַרפטע מלחמה צווישן יורזקע און גאַסיקע, יורזקע איז געווען די ערשטע יאָרן ווי אַן אָפּגעשלאָסענע געטאָ, האָבן זיך געמאַכט אַן אייגענעם מנין, און ניט געקומען אין קאָנטאַקט איינע מיט די אַנדערע, האָט אַ בחור פון „גאַס" זיך פאַרליבט אין אַ מיידל פון יורזקע האָט די משפחה בשום אופן דעם שדוך ניט דערלאָזן, שפּעטער אָבער ביי דעם אונטערגעוואַקסענעם יונגן דור, זיינען די אַנטאַגאָניזמען אָפּגעווישט געוואָרן, ווען העכערע פּראָבלעמען און אידייען האָבן פאַרנומען דעם אויבנאָן אין לעבן.

קלאַסנקאַמף אין שטעטל

קיין גרויסע אַנטוויקלטע אינדוסטרי און אָרגאַניזירטן פּראָלעטאַריאַט האָט סוויר ניט פאַרמאָגט, דער איינציקער הויכער קוימען פונוואַנעט ס׳פלעגט קנאַלן אַ געדיכטער שוואַרצער רויך, איז געווען פון דער קהלשער באד וועלכע מ׳פלעגט הייצן יעדן ערב שבת און יום־טוב, און ײדן זיינען געקומען זיך שמייסן מיט בעזימער.

די איינציקע פאַבריקאַציע איז געווען די פּאָר קליינע גאַרבאַרניעס הינטערן שטעטל, וואו יעדער פאַבריקאַנט האָט מיט די אייגענע הענט אויסגעפּאַרטיקט די פעל און קיינעם ניט עקספּלאָאַטירט. געווען אין שטעטל אַ פּאָר נגידים, וואָס מ׳האָט זיי געקענט אויסציילן אויף די פינ־גער, וואָס זייער גאַנצע נגידהשאַפט איז באַשטאַנען פון פאַרמאָגן אַן אייגענע שטוב מיט אַ בהמה, און ,,אַ שטאָט״ אין מזרח און אויף שבת זיך איינהאַנדלען אַ פעטן חלק פלייש מיט אַ לעבעדיקן העכטל. אינדער־צייט ווען דער געמיינער עולם האָט זיך באַגנוגנט מיט אַ הענדל, און אַ מעסטל „פּלאָטקעס״ אָדער „יאַזגורעס״. געווען אין שטעטל אַ שפּאָר ביסל באַלעמלאָכעס וואָס אַ טייל פון זיי זיינען אין די יונגע יאָרן געווען גאָר גרויסע רעוואָלוציאָנערן, אָבער אויף דער עלטער איינגאַנצן זיך אויס־געוועפּט און אָפּגעחושכט דעם גאַנצן לעבן פון פינסטער ביז פינסטער צוזאַמען מיט זייערע לערניינגלעך אויפן זעלבן אַמאָליקן שטייגער. דאָך פלעגן אויסברעכן סאָציאַלע קאָנפליקטן צווישן דעם באַלעבאַטישן קלאַס און האָרעפּאַשנעם דעמאָקראַטישן טייל, ס׳רוב פון שטעטל, ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן נעמען אַ רב אָדער אַנדערע כלי־קודש, ביים אויפ־שטעלן פאַרשיידענע קהלשע אינסטיטוציעס, העכערן די „קאָראָבקע״ און אַנדערע שטייערן, וועלכע זיינען געפאַלן צולאַסט אויף די אָרעמע שיכטן. און דאָ זיינען די אַלע סאָציאַלע קעגנזאַצן און אינטערעסן אויפ־געשוואומען אין דער פולער שאַרפקייט.

ס׳האָט אויך אָפט מאָל דיקטירט דאָ דער ריין עטישער מענטשלע־כער מאָמענט צו מחלוקתן אין שטעטל. אָט צום ביישפּיל ווען מ׳האָט אַראָפּגעבראַכט אין שטעטל דעם לעצטן חזן שפּיראָ וועלכער איז געווען גלייכצייטיק אויך שוחט, האָט שטאַרק פּראָטעסטירט דער צווייטער צד, וועלכער האָט ניט געקענט צוזען די עולה. אָבער דעצידירט האָבן פאַר־שטייט זיך, די ערשטע, און פאַרטריבן דעם אַלטן שוחט צדוק׳ן פון שטעטל.

אַרום דער פעריפעריע פון בית־המדרש האָט זיך אָפּגעשפּילט דער גאַנצער קלאַסנקאַמף. מעכב קריאה זיך איז געווען דער כלי־זין ווי אַ גענעראַל־שטרייק אין דער גרויסער וועלט. מיט דעם איז אויסגעדריקט געוואָרן דער סאָציאַלער פּראָטעסט און אומרעכט וועלכער איז באַגאַנגען געוואָרן קעגן יחידים אָדער אָרעמען שיכט פון שטעטל.

די תורה איז גענומען געוואָרן אין משכון אַלס פאַרמיטלער צווישן ביידע צדדים, ביז מ׳איז סוף כל סוף געקומען צו אַ פּשרה און מעביר

סדרה געווען. כדאי צו פאַרצייכענען פאַלגנדיקן כאַראַקטעריסטישן עפּי־זאָד מיט שמעון דעם שפּיאַלער, אַ פּשוטער ייד אַ באַלעגאַלע וועמען מפלעגט שטענדיק מכבד זיין מיט אַ „פאַרפוילטע" עליה אין שול, ביז ער האָט איינמאָל אַלס פּראָטעסט אויסגעשריען בקול רם אינמיטן בית־המדרש, די פאַרפוילטע עליהס האַלט פאַר זיך, און ניט עולה געווען. ס'איז אויסגעבראָכן אַ טומל, די עמך־יידן האָבן אים באַרעכטיקט, מ'האָט אָנגעהייבן פּאַטשן אין די שטענדערס, דער ערשטער סיגנאַל צו אַ מחלוקת, און ווען ניט זיין טאַטע דער אַלטער ר' אברהם הירש וועלכער איז עולה געווען אויף זיין אָרט, איז אויסגעמיטן געוואָרן אַ סקאַנדאַל. אַ צווייטער טומל איז אויסגעבראָכן אין בית־המדרש, ווען איינמאָל אַ שבת זיינען בר מצוה געוואָרן צוויי ייִנגלעך, און דעם נגיד'ס ייִנגל האָט מען אויפגערופן מפטיר. די עולה האָט ניט געקענט פאַרליידן איצקע דער שוסטער, אַן ערלעכער אַרבעטער מיט אַ וואַרעם האַרץ, און אַרויסגע־רופן אַ טומל, הלמאי שמערל דעם שוסטערס יתום איז געקריוודעט גע־וואָרן. אַזעלכע פאַלן האָט פּאַסירט גאַנץ אָפט, ווען דער סלע המחלוקת איז געווען דער ריין אינסטינקטיווער סאָציאַלער מאָמענט.

דאָקטוירים און זנאַכערס אין שטעטל

פון שטענדיק אָן האָט מען שטאַרק געגלויבט אין שטעטל אין באַבסקע רפואות, געווען אַ ספּעציעלער שליח הירשע ברוכ'ס וואָס פלעגט די אַלע מעדיקאַמענטן און „רעצעפּטן" צושטעלן פון דער פרעמד ביי די באַרימטע גויעס און קדרים פון דער סביבה.

חוץ דעם זיינען מיר אין שטעטל געבענטשט געוואָרן מיט אייגענע זנאַכערס, געווען אַ יידענע העניע הירשעס וואָס דאָס שטעטל האָט אין איר שטאַרק געגלויבט, אין אַן עת צרה און אומגליקס פאַל, האָט מען זיך מיט איר באַראַטן, און צו יעדע מחלה געהאַט איר תרופה. מיר האָט מען אַלס קליין ייִנגל געבראַכט צו איר מיט אַן אויסגעלינקטן פוס. צוערשט האָט זי מיר אָנגעקוקט אונטער די ברילן, נאָכדעם באַפוילן אַוועקלייגן מיר אויפן קאַשעטקע וואָס איז געשטאַנען אין ווינקל, און אַריינגערופן עטלעכע מענער פון גאַס מיר האַלטן שטאַרק, און אַליין אָנגעהויבן ציען מיט אַלע כוחות. מיינע געוואַלדן זיינען דערגאַנגען ביזן הימל פאַר ווייטיק,

און נאָך דעם מיר געגעבן אַ קניפּ אין בעקל און פאַראָרדנט מיט איר גראָבן קול, לייגן קאָמפּרעסן פון ליים מיט עסיג ביז די געשווילעכץ וועט פאַרבייגיין.

געווען נאָך אַ מומחה אין שטעטל סיאַמקע דער קדר. צו אים פלעגט מען קומען נאָר אָפּשפּרעכן. אַז מיין ייִנגערער ברודער האָט אַמאָל אָכאַפּ געטאָן די ציין און געקראָכן אויף די ווענט פון ווייטיק, קיין ציין דאָקטאָר איז אין שטעטל ניט געווען, האָט מען באַשלאָסן גיין צו סיאַמקע דעם קדר „פאַריידן". איך בין אויך נאָכגעלאָפן, ערשטנס אויס נייגעריקייט, והשנית האָב איך ניט געקענט צוזען דעם צער פון ברודער. געוווינט האָט ער אין אַ זייטיק געסעלע אין אַ קליין נידעריק הייזל, וואו אַריינגייענדיק האָט מען געדאַרפט איינבייגן דעם קאָפּ, וואו ס'האָט באַלד אַ שלאָג געטאָן אַ שטאַרקער איבלדיקער ריח פון רויע פעל וועלכע ער האָט אויסגעאַרבעט. אַליין אַ נידעריקער מיט אַ רויט פּנים פאַרגאַרטלט מיט אַ לעדערנעם פאַרטוך, און די הענט אויסגעשמירט אין דזיעזעכץ, האָט אונז באַלד ווארים אויפגענומען און דעם פּאַציענט וועלכער איז געווען אַרומגעוויקלט מיט פאַטשיילעס און טיכלעך אַוועקגעזעצט אויפן בעט, און אָנגעהויבן שעפּטשען אינדערשפּיל. מיין קינדערש הערצל האָט געטאַנצט פאַר פרייד וואָס אָט נעמט ער באַלד צו די ציין־ווייטיק ביים ברודער, און צוריקגייענדיק אַז מ'האָט אים געפּרעגט צי פּילט ער אַ פאַרבעסערונג, האָט ער צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ אויף יאָ...

איבערהויפּט האָט מען געגלויבט אין אָפּשפּרעכן אַן עין הרע. געווען אין שטעטל אַזעלכע ווייבער פאַר וועלכע מ'פלעגט ציטערן אימת מות. מ'האָט זיך איינגערעדט אַז זיי האָבן אַ שלעכט אויג, אויף וועמען זיי גיבן נאָר אַ קוק וועט שוין גלאַט ניט דורכגיין. אָבער אויך צו דעם האָט מען געפונען אַ תרופה, אָפּשפּרעכן אַן עין הרע. געווען אין שטעטל אַן ערלעכער ייִד, ר' הירשע נתן. צו אים פלעגט מען קומען פון גאַנץ שטעטל אָפּשפּרעכן און אויסמיידן די סכנה.

האָט זיך ווער פאַרקילט און געכאַפּט אַ שטעכעניש און ברעכעניש, האָט מען באַלד גערופן רישען וואָס פלעגט אַראָפּקומען מיט אירע גלעזערנע כוסות און שטעלן באַנקעס, פריער עס אונטערוואַרעמען מיט אַ ליכט און אויסשטעלן זיי ווי סאָלדאַטן אויפן רוקן, און מ'פלעגט ממש געראַטעוועט ווערן. פלעגט אַ קינד זיך איבערשרעקן, האָט מען גערופן איטקע טשערנעס וואָס פלעגט אַראָפּקומען מיט א קנייכל פאָדים אויסמעסטן און די שרעקעניש פלעגט פאַרבייגיין.

דאָקטוירים

חוץ דעם זיינען אין שטעטל געווען איינציקע דאָקטוירים, דער פּאָפּו־לערסטער פון זיי איז געווען ד"ר קאַלישקע, אַ טיפּישער היזיגער רוס מיט אַ קורץ ווייס בערדל. ער האָט זיך גערעכנט פאַר אַ גוטן דאָקטאָר, שטעלנ־דיק דעם ריכטיקן דיאַגנאָז, אָבער געהאַט זיינע באַזונדערע קאַפּריזן און ספּעציפישע טעאָריעס, ווי צום ביישפּיל, ניט שלאָפן אויף אַ פערענע נאָר אויף אַ שעניק, זיך ניט צודעקן מיט אַ וואַטאָווע קאָלדרע נאָר מיט אַ דעקע און ביי יעדן באַזוך זיינעם האָט מען שטרענג אָפּגעהיט די אַלע כּללים. חוץ דעם האָט געדאַרפט ביי זיין באַזוך הערשן אַ טויטע שטיל־קייט. די קינדער פלעגט מען אַרויספירן פון שטוב, און ער אַליין נאָך דער אונטערזוכונג פלעגט לאַנג אַרומשפּאַצירן איבער דער שטוב, די הענט פאַרפלאָכטן אויף הינטן איבערן קאָפּ מיט אַ ציגאַר אין מויל און בלאָזן דעם רויך אינדערהויך און ערשט דאַן זיך אַוועקזעצן און אָנשרייבן אַ רעצעפּט.

געציילטע יאָרן נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געווען אַ דאָק־טאָר מיטן נאָמען קאָמינער, וועלכער האָט באַלד פאַרלאָזן דאָס שטעטל, און האָט זיך פּאָפּולער געמאַכט מיט זיין ציוניסטישער טעטיקייט. פיל יאָרן האָט געלעבט אין שטעטל זלמן דער פעלדשער וואָס האָט אויך געהאַט אַן אַפּטייק, אַ נידעריקער מיט אַ גראָ בערדל און מיט אַ פּאָר גאָלדענע פענסנע פלעגט ריידן געלאַסן, גוטמוטיק און געדולדיק אַלעמען אויסהערן, פאַרן אַוועקגיין פלעגט ער שטענדיק זאָגן נו מיר וועלן זען מאָרגן. האָט מען אים גערופן אויף מאָרגן האָט ער ווידער איבערגעחזרט די זעלבע זאַך...

געווען אין שטעטל אַ קריסטלעכער פעלדשער, מאָרגעוויטש. צו זיין קאַריערע איז ער דערגאַנגען אַרבעטנדיק אין שפּיטאָל אַלס סאַניטאַר בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, און ערוואָרבן פיל ידיעות און פּראַקטיק. ער האָט זיך גערעכנט פאַרן דאָקטאָר פון דער אָרעמקייט. אַליין פּשוט אָנגעטאָן, פאָלקסטימלעך געשטימט פלעגט באַזוכן אין אַלע פאַרוואָרפענע געסעלעך און צייטנווייז ניט נעמנדיק קיין געלט פאַר זיין וויזיט ביי די אָרעמע. געווען אָנגענומען אין שטעטל.

מיינע מלמדים

ס׳זיינען געווען אין שטעטל אַ גרעסערע צאָל מלמדים, ווי משה אהרון, שמעון לייזער, דער דובניקירער, דער פּאַסטאַווער א. א. איך באַשרייב נאָר די מלמדים ביי וועלכע איך האָב געלערנט.

מיין ערשטער רבי איז געווען הירשע נתן, אַ הויכער איינגעבויגענער ייד מיט אַ ברייט צעקעמטע גראָע באָרד. צו זיבן יאָר האָט מיר די מאַמע געבראַכט צו פירן אין חדר, און באַלד ביים צוזעצן זיך צום טיש, האָט אַ מלאך אַראָפּגעוואָרפן אַ מטבע פון הימל. מיין קינדערש הערצעלע האָט אויפגעציטערט.

✶

דער חדר האָט זיך געפונען אין אַ שמאָל געסעלע, אַרומגעצוימט מיט אַ הויכן פּאַרקאַן, וואָס הינטער אים האָבן זיך געצויגן גרינע גערטנער. דעם רבינס שטוב איז געווען אַ נידעריקע מיט קליינע פענסטער וואו די זון האָט זעלטן וועלן אַריינגעשיינט. דער רבי הירשע נתן איז געווען אַ געלאַסענער, גוטמוטיקער ייד, קיינמאָל קיין האַנט אויף אַ קינד ניט אויפגעהויבן, געהאַט פיל פרייע צייט צום שפּילן זיך אויפן הויף וואו דער שטח איז געווען באַגרענעצט. הירשע נתן האָט געהאַט זיינע ספּעציעלע שיטות און מעטאָדן ביים לערנען, געווען איז ער אַ דרדקי מלמד און מיט יעדן אָנפאַנגער זיצן איינגעבויגענערהייט מיט אַ לאַנגן טייטל אין האַנט און קנעלן דעם אלף בית. איך געדיינק נאָך די גרויסע פּירקאַנטיקע קדוש לבנה אותיות וואָס האָבן אַרויסגעלויכטן פון דער ערשטער פּאַרגעלבטער בלאַט, פון וועלכן מיר האָבן אָנגעהויבן לערנען, און באַלד נאָך אים דער „מודה אני״ און ברכות וואָס יעדער יידיש יינגעלע האָט געדאַרפט וויסן אויף אויסנווייניק. שפּעטער שוין אַז מ׳האָט שוין פאַרשטאַנען אַ צורת אות האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה פון שעפּטשענען ביי אויפשטעלן די איינצלנע אותיות און אויפבויען גאַנצע ווערטער, פריער שעפּטשענדיק אין זיך איינ־חזרן מיט אַ ציטערדיקער ניט זיכערער שטים יעדן אות באַזונדער, מיט אַ ניגון קמץ אַלף אָ אָ.א.ו. ווערנדיק אַרויסגעהאָלפן דורך דעם רבין מיטן טייטל אין האַנט וואָס האָט געדינט אַלס מורה דרך. און דערנאָך שוין זייענדיק מער זיכער אַרויסלייענען אויפן קול.

נאָכן ענדיקן דעם ערשטן זמן געקענט פריי לייענען עברי און אָנ־שרייבן אַ וואָרט.

דעם צווייטן זמן געלערנט שוין חומש, און דאַן איבערגעגאַנגען לער־
נען צו ברוכן אין חדר.

ברוכ׳ס חדר

ברוכ׳ס חדר האָט געהאַט אַ שם אין שטעטל און דערצויגן פיל תלמי־
דים וואָס זיינען היינט צעזייט איבער דער גאַנצער וועלט.

די לעצטע צייט זיך מאָדערניזירט, געלערנט אויך וועלטלעכע למודים.

ברוך איז געווען מער לערער ווי רבי, לעבנדיק אָבער אין די קליינ־
שטעטלדיקע פאַרהעלטענישן איז ער געצוואונגען געווען זיך צופאַסן צו
די אַלטע אָנגענומענע דאָגמען און טראַדיציעס. להפך צו די אַנדערע
מלמדים געווען הויך, גלייך מיט אַ קורץ געשוירענער באָרד. הינטער די
גאָלדענע פענסנע וואָס האָבן אים צוגעגעבן אַן אינטעליגענטישן אויסזען,
האָבן אַרויסגעקוקט אַ פּאָר קלוגע שטריינגע אויגן. אַליין געווען אַ משכיל,
האָט אַבאָנירט אַ טעגלעכע צייטונג, און געלייענט ביכער פון דער פאָלקס־
ביבליאָטעק, געווען אַ הייסער ציוניסט, און אין יאָר 1925 ביי דער איינ־
געאָרדנטער אַקאַדעמיע צו דער דערעפענונג פון דעם ירושלימער אוני־
ווערסיטעט, אַרויסגעטראָטן צווישן אַנדערע מיט אַ העברייאישער באַגייס־
טערטער רעדע. ער האָט זיך אויך גערעכנט אַלס גוטער בעל־תפילה, גע־
ווען אַ גרויסער תנ״ך־קענער און בעל דקדוק, האָט זייער מקפּיד געווען
זעצן גוט די עברי און אַכטונג געגעבן אויף די אַלע כללים.

דאָך האָט זיך זיין חדר אויסערליך ניט אויסגעטיילט פון אַנדערע.
געוווינט אין אַ קליין איינגעזונקען שטיבעלע ד׳ אויף ד׳ וואו מ׳האָט דאָרט
אַריינגעפּאַקט 40 ייִנגלעך צוזעצט אַרום שמאָלע טישן אין באַזונדערע
כיתות, און ס׳האָט גערוישט ווי אין אַ בינשטאָק. ברוך דער מלמד האָט
געוואָרפן „אַן אויג״ אויף אַלעמען. ביי אים אין חדר האָט געהערשט אַן
אייזערנע דיסציפּלין, און שטריינגער רעזשים פון לערנען, און חברה האָבן
פאַר פּחד געלערנט מיט התמדה און שפּעטער אים דאַנקבאַר געווען פאַר
די פיל ידיעות און קענטענישן וואָס מ׳האָט דערוואָרבן. שפּעטער אָנהייבנ־
דיק לערנען אין דער „תרבות״־שול בין איך שוין געווען אַ גאַנצער קענער
פון תנ״ך און יידישע געשיכטע און באַהערשט די העברייאישע שפּראַך.

דאָך פלעגן מיר דורך כלערליי קונצן אָפּנאַרן דעם רבין און זיך אַרויס־
כאַפּן אין דרויסן.

די בעסטע צייט פאַר אונדז איז געווען זומער. דער חדר איז געווען

ממש ביים אָזערע, און ביי יעדער געלעגנהייט זיך באָדן, אַ שפּילע טאָן דעם פּאַרטיכל און שוין אין וואַסער, זיך אויך פּאַרמעסטן וואַרפן „פליטן" אויפן וואַסער און אַנדערע קינדערשע שפּילן. ווינטער זיך גליטשן, און פאַר פּסח זיך אַרויפכאַפּן אויף די שווימענדיקע קריעס ביים ברעג. האָט געטראָפן אַמאָל אַז חברה האָבן זיך אָפּגעטונקט אין וואַסער, האָט זיי ברוך דער מלמד אַריינגענומען אין שטוב, אַרויפגעזעצט זיי אויפן אויוון, און געוואַרט ביז זיי האָבן זיך אויסגעטריקנט.

ווינטער בין השמשות ווען דעם רבין פלעגט זיך פאַרגלוסטן גיין דאַוונען מעריב אין בית־המדרש זיינען פאַר אונז געווען די בעסטע שעה'ן. אין חדר איז טונקל, אַלע זיצן צוזאַמען, און דערציילן זיך פאַרשיידענע מעשיות וועגן שדים און גזלנים, ביז דער רבי פלעגט אַריינקומען און אָנצינדן אַ לאָמפּ און איבערייסן די געוועבטע אידיליע.

ווינטער האָט מען געלערנט ביז שפּעט אינדערנאַכט, און יעדערער האָט געהאַט זיין לאַמטערנע גייענדיק אַהיים, באַלויכטן די פינסטערע געסעלעך. אין אַסיען־צייט איז געווען אַ געדיכטע בלאָטע, און ווינטער גרויסע הורבעס שניי. די בעסטע צייט איז געווען סוף'ן זמן פאַר פּסח. דאַן איז יעדער געווען אַ פרייער פויגל.

שפּעטער, מיטן גרינדן די תרבות־שול איז ברוך איינגעשלאָסן געוואָרן צום לערער־פּערסאָנאַל, איז אָבער נאָך אַ קורצער צייט אָפּגעפאָרן קיין אַמעריקע צו זיינע קינדער, און פון דאָרט קומט ברוך קיין א"י צו זיין טאָכטער חיה, שטאַרבט אָבער נאָך אַ קורצער קראַנקהייט באַלד נאָך זיין קומען

דאָס שול וועזן

דער גייסט פון די נאָך מלחמה יאָרן האָט געלייגט דעם סטעמפּל אויף אַלע אָפּשניטן פון לעבן. באַלד אין די ערשטע יאָרן קומען אויף נייע פאַרטייען און געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס וועלכע האָבן צוגעגעבן דעם שטעטל אַ נייעם קאָלאָריט און אינהאַלט, און געהאַט אַ השפּעה צענדליקער יאָרן ביזן לעצטן חורבן.

איינע פון די דעמאָלסדיקע דערגרייכונגען איז געווען די גרינדונג אין יאָר 1921 די ידישע וועלטלעכע שול (צ.ב.ק.) אין סוויר. דאָס איז

געווען אַ קאַלאָסאַלער אויפטו, און גוואַלדיקע איבערקערעניש אין דער דעמאָלסדיקער דערציאונג, ביז דאַן האָט געהערשט דער חדר, גרעסערע יינגלעך געשיקט לערנען אין די ישיבות ווי „ראַמיילעס" אַשמיאַנער א. א. מיידלעך געלערנט פּריוואַט ביי די לערער אַבראַמאָוויטש און ברוך בערלען, ניט פאַרמעגלעכע מיידלעך האָבן געלערנט עברי ביי כאַשע דאַבען. אַזוי האָט אויסגעזען די דערציאונג אין שטעטל. איז די גרינדונג פון דער יידישער שול געווען אַ רעוואָלוציאָנערער שריט, און געגעבן אַ מעגלעכקייט אלעמען סיי יינגלעך און מיידלעך לערנען. דער אַלטער בנין פון דער תלמוד תורה האָט געדינט אַלס אָרט פאַר די למודים. די ערשטע לערער לחם און קאָפּעלאָוויטש נאָך אין די סטודענטישע היטע־לעך, האָבן צוגעצויגן לכתחילה נאָר די דערוואַקסענע קינדער. די קלענערע האָבן ממשיך געווען לערנען אין די חדרים וועלכע האָבן אַדאַנק דער געשאַפענער שול איינגעפירט נייע מאָדערנע מעטאָדן און שיטות, צום ביישפּיל אָנגעהויבן לערנען מיט דער הילף פון אַ לערערין אויך אַלגעמיינע למודים ווי חשבון, פּויליש און געאָגראַפיע, אויך איינגעפירט מער ליבעראַלע שטראָף מיטלען ווי שטעלן אין ווינקל, אַנשטאָט שמייסן און שלאָגן מיט דער לינייקע...

צום צווייטן יאָר טוישן זיך די לערער, און ס׳קומען שולמית מאַזור און ראַגאָווי, דער לעצטער אַלס לערער פון העברייאיש און יידישער געשיכטע, אונטערן דרוק פון די געגרינדעטע ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס, וואַרפט מען אום די יידישע שול, און מ׳בויט אויף די תרבות שול וועלכע האָט עקזיסטירט ביזן חורבן.

די ראָל פון יידישן לערער אין שטעטל

אָנהייבנדיק פון ערשטן העברייאישן לערער חיים ראַגאָווי וועלכער האָט ממש רעוואָלוציאָניזירט דאָס שטעטל מיט דער גרינדונג פון צעירי־ציון און „החלוץ" און צווייטן לערער דאַלינקאַ, וועלכער שאַפט דעם „השומר הצעיר" ווערבירט פון די שול קינדער, האָבן אויך די שפּע־טערדיקע לערער וועלכע פלעגן זיך טוישן יעדעס יאָר, אַריינגעבראַכט אַ נייע קולטור אַטמאָספערע און געדינט אַלס די קולטור־טרעגער אין שטעטל, געפירט אָוונט־קורסן פאַר די אָפּגעשטאַנענע דערוואַקסענע יוגנט, אַרויסגעטראָטן מיט רעפעראַטן, באַטייליקט זיך אויף פאַרשיידענע אַקאַדעמיעס און קעסטל־אָוונטן. אַ טייל פון די אַביטוריענטן פון דער

אַרטיקער תרבות שול האָבן ממשיך געווען זייערע לימודים אין ווילנע, און די לעצטע יאָרן האָט סוויר זוכה געווען צו אייגענע לערער און לערערינס.

די לאַסט פון דער פאָלקסשול איז אויסגעטראָגן געוואָרן אויף די אייגענע פּלייצעס און דער שכר למוד איז געווען אַ הויכער. צו הילף איז געקומען די ציוניסטישע יוגנט וועלכע האָט געטראָגן די אחריות פאַרן גורל פון דער שול. געווען אַ תקופה ווען מ'איז יעדע וואָך גע־גאַנגען זאַמלען געלט ביי די וועלכע האָבן זיך פאַרפליכטעט צו צאָלן. חוץ דעם זיינען געשפּילט געוואָרן פיל טעאַטער פאַרשטעלונגען וועלכע האָבן אריינגעטראָגן באַדייטנדע סומען און דערמעגלעכט אַז אַלע קינ־דער אין סוויר זאָלן ארעם און רייך האָבן געלערנט אין דער תרבות־שול. און נאָך די לעצטע יאָרן האָט די פּוילישע „פּאָושעכנע" שול צוגעצויגן אַ טייל פון די יידישע קינדער. סווירער יוגנט האָט באהערשט די העברייאישע שפּראַך און געווען באַקאַנט אין דער יידישער און העבר־רייאישער ליטעראַטור, און ס'רוב געווען אָרגאַניזירט אין די ציוניס־טישע יוגנט אָרגאַניזאַציעס און אַ גרויסער טייל פון זיי עולה געווען קיין ארץ־ישראל.

זכרונות פון די שול יאָרן

אריבערגייענדיק לערנען פון חדר אין דער ניי־געגרינדעטער יידי־שער פאָלקס שול האָט זיך פאַר מיר געעפנט אַ נייע וועלט. אַנשטאָט דעם ענגן דומפּיקן חדר, וואו מ'איז געזעסן אָנגעזעצט איינער אויפן אַנדערן זיינען מיר איבערגעגאַנגען לערנען אין גרויסע, ליכטיקע צי־מערן, אַנשטאָט דעם בייזן קוק, און שטענדיקן פּחד פאַרן רבין און זיין קאַנטשיק, האָט אונז באַגעגנט אַ פריינדליך וואַרעמער גוט־מאָרגן פון לערער, און טיף מענטשלעכער צוגאַנג.

אַנשטאָט זיצן שעה'נלאַנג ביז שפּעט אינדערנאַכט אין חדר, האָט אונז דאָ אין שול דער גלעקל נאָך יעדע לעקציע דערמאָנט וועגן אַ הפסקה, און אַריינגעכאַפּט אַ שטיף טאָן אינדרויסן.

נאָך אַ פּאָר יאָר עקזיסטענץ פון דער יידישער שול האָט מען איר שפּעטער פאַרוואַנדלט אין אַ העברייאישע, אָבער איינגעקריצט זיינען מיר דוקא געבליבן די ערשטע יאָרן מיטן יידישן לערער־פּערסאָנאַל.

צו יעדן יום־טוב פלעגט מען איינאָרדענען קינדער פאָרשטעלונגען און פייערונגען. ס'זיינען נאָך פריש אין זכרון די פאָרשטעלונגען וועלכע ס'האָט מיט אונז איינרעזשעסירט די לערערין שולמית פּאַפּירמייסטער, ווי „שלמה'לעס חלום" וואו די הויפּט־ראָל האָט געשפּילטביילע בלאַכער, „שניי מענטשעלעך" א. א. וועלכע זיינען אויסגעפירט געוואָרן אויף אַן עכט קינסטלערישן אופן, טראָץ די ספּעציפישע באַדינגונגען אין שטעטל. אויך פלעגן מיר איינאָרדנען שפּאַצירן און אויספלוגן, ווינטער אויף דער איינגעפרוירענער אָזערע, און זומער אין וואַלד.

געדענק איך אַ ל"ג בעומר שפּאַציר. אויסגעשטעלט אין רייען האָבן מיר דעם גאַנצן וועג געזונגען צווישן זיי דאָס ליד „היערה, היערה בקשת וחץ"...

אָנקומענדיק אין וואַלד ווען די נאַטור אַרום האָט אויפגעוואַכט נאָכן לאַנגן ווינטער, און אַלץ האָט געזונגען שירה, האָט אונז דער לערער ראַגאָווי דערציילט וועגן דער באַדייטונג פון יום־טוב. ווייט האָט אונז די קינדערשע פאַנטאַזיע פאַרטראָגן צו יענעם לעגענדאַרן ר' עקיבא מיט זיינע תלמידים און זיינע מלחמות מיט די רוימער.

ווידער שווימט אויף אין זכרון אַ פייערונג פון דעם 3־טן מיי דער טאָג פון פוילנס נאַציאָנאַלן יום־טוב, ווען מיר די שול־קינדער בראש מיט די לערער האָבן דעמאָנסטרירט איבער די גאַסן אונטער די פוילישע און אויך ווייס בלאָע פאָן, און זיך אָנגעשלאָסן שפּעטער צום צוג פון די פוילישע קינדער זינגענדיק העברייאישע לידער. צווישן זיי געדיינק איך באַזונדערס דאָס ליד אין כוח לשאת עוד לסבול את העול... אַן עכט גלות־ליד וואָס האָט מען אויסגעדריקט אונזער ווייטיק און צער ווי דעם פוילישן באַפרייאונגס יום־טוב.

שפּעטער, שוין לערנענדיק אין דער „תרבות"־שול און געהערנדיק צום „השומר הצעיר" וועלכער דער לערער דאַלינקאָ האָט געגרינדעט, דערמאָנט זיך מיר פאַלגנדער עפּיזאָד. שבועות האָבן מיר עטלעכע חברה זיך אַרויסגעלאָזן אויף אַ לאָדקע ברענגען בעריאָזקעס פון צווייטן זייט אָזערע דעקאָרירן דעם לאָקאַל צו דער איינגעאָרדנטער מסיבה, וועלכע איז געווען אַנטקעגן דעם בית־המדרש. און פאַרנדיק צוריק האָבן מיר אינגאַנצן פאַרגעסן וואו מיר האַלטן אין דער וועלט, און צעזונגען זיך אויף הויכע טענער. אַלע מתפללים פון בית־המדרש זיינען אונז אַרויס אַנטקעגן מיט געשרייען און זידלערייען אַזוי אַז מיר האָבן קוים באַוויזן זיך אָפּטראָגן מיט גאַנצע ביינער און איבערגעלאָזן אויף הפקר די לאָדקע מיט די ביימלעך...

וואו זייט איר היינט אַלע משה׳לעך און שלמה׳לעך, און פיל לערער וועלכע פלעגן זיך בייטן יעדעס יאָר.

געציילטע נאָר יחידים, געפינען זיך היינט ביים לעבן. זאָלן די דאָזיקע געשריבענע שורות אָפּרישן אונזער זכרון און פאַרפירן צו דער גאָלדענער קינדהייט אין דעם ווייטן שיינעם אַמאָל.

שבת יומטוב׳דיקע יידן

איך זע דיינע שבת יומטובדיקע יידן אויסגעטאָן פון דאגה און זאָרג, אַראָפּגעוואָרפן די וואָכעדיקע קאַפּאָטע, איך דערקען אייך ניט, ניט די זעלבע יידן, די שכינה אויף אייערע פּנימער רוט, דער שבת קודש איז געקומען.

נאָך פון פרייטיק־פרי, הויבט מען אָן זיך גרייטן ווי פאַר אַ חשובן גאַסט. פון אַלע קוימנס קנאַלט אַ געדיכטער רויך. פון שוחטס הויף דער־טראָגן זיך, גוואַלדן פון די עופות וואָס קינדערלעך ברענגען שעכטן, קוקן זיך צו מיט ציטער צום שוחט, וועלכער האַלט ווי אַ גזלן דעם חלף אין מויל פאַרדרייט ס׳קעפּל, גיט אַ צופּ און אַ כיטקע אין העלזל און פאַר־געסט ניט דערביי, אַ פליק טאָן אַ הויפן פעדערן צו זיך אין קעשענע...

ווייבער לויפן פאַרשמייעטע עפּעס דערקויפן אין קראָם. איינע לויפט אָן אָטעם פרעגן אַ שאלה ביים רב, געטראָפן נעבעך אַן אומגליק, געפונען אַ נאָדל אין פּופּיק. אַ צווייטע טראָגט אַ לעבעדיקע הון געדאַרפט איר היינט איינשניידן און מיט אַמאָל אַנגעהויבן קרייען. ברעכן זיי ביידע מיט די הענט, ווער ווייס וואָס דער רב וועט פסקענען...

אינדרויסן שמעקט מיטן הייליקן שבת. ס׳טראָגט זיך אַ ריח פון צימרינג, פרישע געבעקס, פאַרברענטע פאַמאָלעס און געפעפערטע געפילטע פיש.

יידן הייבן אָן גיין אין מרחץ (פון הינטן לויפן נאָך די קליינוואָרג), גייען שווערע, מידע פון אַ גאַנצע וואָך. מ׳טוט זיך אויס אין דער קאַלטער באָד, אַלע ריידן אויפן קול, אין דער צווייטער באָד טוט אַ שלאָג אַ היץ אין פּנים און אַ ריח פון צעפּאַרעטע בלעטער און לייבער, אַ געדיכטע פּאַרע הייגגט אינדערלופטן, מ׳זעט קיינעם ניט, נאָר נאַקעטע מענטשן וועלכע טראָגגן שעפּעלעך וואַסער און שרייען היט זיך, הייסע, זוד; אַ

יינגעלע האָט פאַרלאָרן דעם טאַטן, וויינט אויפן קול. ווייטער אַביסל איז די שוויץ־באָד, דאָרטן גייען די וועלכע האָבן האָלט אַביסעלע דוך. ליגט מען דאָ אויסגעצויגן אויפן פּאָל און מ׳שמייסט זיך מיט בעזימער, די היץ ברענט ווי אין גיהינום. אָט גיסט איינער אַ שעפעלע וואַסער אויף די אָנ־געגליטע שטיינער און ס׳דערלאַנגט אַ פייערדיקע פּאַרע (אַלע בייגן זיך אַראָפּ), מ׳ליגט און מ׳קרעכצט מיט הנאה אי, אי, אי...

איציק יאַנקל, אַ ייד שוין קרוב צו שמונים, קען זיך גאָרניט שיידן מיטן פּאָל, בלאַצקע מיט זיינע געזונטע לאַפּעס, מאַכט אַ פּלייצקע אַלעמען. צוריק קריכט מען אַראָפּ אָן כוחות רויט ווי צונטער, אַ פּאַרע שלאָגט פון די קערפּערס, מ׳כאַפּט אָפּ דעם אָטעם אין דער קאַלטער באָד.

אָנטקעגן איז די מקוה און יינגלעך אַנטלויפן פון די טאַטעס בשתיקה און מ׳טונקט זיך ווי די קאַטשקעס מאַכנדיק גוואַלדן. בערדיקע יידן וועלכע גייען זיך טובלען, טרייבן זיי אַרויס און אין אַ ווייל אַרום זיינען די קוד־דסים ווידער דאָ. אויף צוריק לויפט מען צעפּאַרעטע איינגעכוטעטע מ׳ווינטשט זיך אופן וועג צו רפואה.

אין שטוב איז שוין שבתדיק ציכטיק, ס׳שמעקט אין אַלע ווינקעלעך ביי וועמען ס׳איז ניטאָ קיין פּאָדלאָגע איז אויסגעשאָטן מיט געלן מחיהדיקן זאַמד... מיט ווייסע טישטעכער זיינען די טישן באַדעקט, ס׳שטייען גלאָנ־ציקע לייכטער, ס׳זידט אַנטקעגן דער געלער סאַמאָוואַר, מ׳טראָגט אַריין אַ סלאַי וואַרעניעס פון סקלעפּ, אויסגעפּרעגלט מ׳זאָל ניט דאַרפן...

מענדל גיט אַ קלאַפּ מיטן הילצערנעם האַמער, פריער צוויי קלעפּעלעך און דעם דריטן אַ שטאַרקן, ס׳פאַרמאַכן זיך באַלד די קראָמען, מ׳שטופּט אַרויס די לעצטע קונים דורך דער הינטער־טיר...

ס׳צינדן זיך אָן ליכטעלעך אין אַלע פענסטער, גליען, צינדן אָן אַ הייליק פייערל ביי יעדן אין האַרצן און פאַרזייען זייער ליכט אינדרויסן. ווייבער מיט טיכלעך אויף די קעפּ בענטשן ליכט, נעמען אַרום מיט די הענט די לייכטער ווי אַ ציטערדיק קינד, פאַרשטעלן שפּעטער די פאַר־קוועטשטע אויגן און שעפּטשען אַ ברכה מיט די ליפּן אינדערשטיל.

אָט לויפן נאָך פאַרשפּעטיקטע פופן באָד (אודאי ירחמיאל דער שניי־דער מיט די בנים). די זון זעצט זיך אַראָפּ ווי אַ פייערדיקע קויל הינטערן מיל. מ׳זאָגט ס׳וועט זיין אַ שיינע פּאָגאָדע... נאָך אַ סימן, די ערשטע קו פון פעלד געגאַנגען אַ ווייסע...

יידן מיט ליכטיקע פּנימער פינקלדיקע אויגן, פאַרקעמטע בערד, גייען אין די שבתדיקע קאַפּאָטעס לאַנגזאַם אין בית המדרש אַריין. ביי די זייטן

די אײדימלעך, פּאַר די הענט פירן קלײנע ײנגעלעך (גרעסערע װײכן שױן פון לאַנג). װײבער „איספּראַװעטע" זיצן אױף די גאַנקעס מידע און דערצײלן זיך די נסים פון ערב שבת. מײדלעך מיט פּאַרפּלאָנטענע צעפּלעך טוליען זיך צו מאַמעס שױס. גרעסערע פּרײלינס שױן לײענען אַ בוך און װאַרפן בליקן (װילן אַז נאָך אימיצער זאָל זען)... טרעפט אַ פאַל און אַ ליכט הױבט זיך אָן שמעלצן, איז דאָ באַלד אַ תרופה, מ'לײגט אַװעק די חלה בײם זײט, און די סכנה גײט אַריבער... נעמט אַ קאַץ זיך װאַשן מיט די לאַפּקעלעך, װײס מען שױן ס'װעלן קומען געסט...

✱

מיט אַ הױכן פרײלעכן גוט־שבת קומען אַרײן די מאַנסביל פון שול, ס'צעקלינגען זיך די שלום עליכמ'ס אין יעדער שטוב, מ'װאַשט די הענט און מ'מאַכט קידוש.

אַלץ האָט הײנט אַ שבת'דיקן טעם און געשמאַק. נאָכן עסן בענטשט מען אין אַ מזומן.

די יונגע חברה רוקן זיך באַצײטנס אַרױס פון טיש, די אַלטװאַרג צע־זעצט זיך אױף די גאַנקעס. באַלעמלאכעס, באַלעגאָלעס, פאַלן װי די סנאָ־פּעס שלאָפן. מ'שמועסט ניט הײנט װעגן װאָכעדיקע זאַכן, נאָר װעגן קהלשע ענינים, ביז מ'דערגײט אַלעמאָל צום טױט. אַמאָל פאַרקריכט מען צו פּאָלי־טיק, אונטערגעהערט פון מיכל צאַדעס (אַ ייד װעלכער לײענט אַלע טאָג אַ צײטונג), מ'שמועסט אַז ס'שמעקט מיט אַ מלחמה...

דער הימל אױסגעזעצט אין פינקלדיקע ברילִיאַנטן, הײנגט איבערן קאָפּ װי אַ חופּה און שמײכלט אַראָפּ מיט שבתדיקן חן.

מ'גײט שלאָפן זאַטע, צעפרידענע מיטן געדאַנק אַז מאָרגן איז שבת, באַגינען זענען שױן יידן װאַך, מ'כאַפּט אַרײן אַ שטיקל תהילים, מ'טרינקט טײ פון קופּערנעם לאָק.

אַ גױע נעמט אַראָפּ די לײכטער פון טיש און װינטער הײצט אײן די אײװעלעך, קריגט דערפאַר חלה מיט צימעס, און פּסח דעם װײן פון די מכות....

דאָס שטעטל איז טױט, די גאַסן לײדיק, די מענטשן װי מיט אַ בעזים אױסגעקערט, אַ ציג (אװדאי שמערעליכעס) שפּאַצירט זיך געלאַסן, בלײבט שטײן פאַרטראַכט פילאָזאָפיש. אַלע זענען אין שול פרומע יידן שאָקלען זיך איבערגעדעקט מיט די טליתים איבער די קעפּ. גאַנצע און האַלבע אפּיקורסים דרײען זיך אַרום אין פּאָליש, טוען צוליב טאַטע מאַמע און קומען צו אױסשפּײעניש...

נאַכן טשאָלנט לייגט מען זיך אַריין מיט אַ פולן בויך אין בעט און מ׳כאַפּט אַ שבתדיקן דרעמל. (איז נאָך דאָ אַ גרעסערער פאַרגעניגן אויף דער וועלט). נאָכן שלאָף טרינקט מען ווידער אַ גלעזל טיי פון הלאַק און מ׳פאַרבייסט מיט אַ שטיקל תהילים. אַ ייד אַ למדן לערנט אַ בלאַט גמרא, נאָך שלום סעודות, גייט מען זיך דורך מיט דער גאַנצער משפּחה. דאָס טיכל אַרומגעבונדן אַרום האַלז, מ׳טאָר נישט טראָגן הינטערן שטעטל שבת, ניטאָ קיין ערוב, שמעקט מען זיך אָן מיטן פרישן וואָזדעך פון די גואישע קווייטן און סעדלעך, און מ׳שפּאַצירט אַוועק ווייט אין די קאָרן, מ׳קוועלט אָן פון דער גערעטעניש, ס׳וועט הייאָר זיין אַ גוטער אוראָזאי.

שבת צונאַכט, נאָך הבדלה ווערט קאַלאַמוטנע אויפן האַרצן, מ׳קריכט אַריין אין די וואָכעדיקע שטיוול און קאַפּאָטע, מ׳עסט הערינג, מיט בולבעס אין די פעלעכלעך, און צוריק אין דעם אַלטן יאָך.

אָט זע איך דיינע יידן — לעבעדיקע נאָך...

אָט זע איך דיינע יידן לעבעדיקע נאָך צעטראָגענע, פאַרשמייעטע אין וואָכעדיקן הור־האָ, ווער ס׳שלעפּט זיך צופוס איבער דערפער, מיט אַ קלו־מעקל אונטערן אָרעם, (ניט פאַרגעסן מיטצונעמען ס׳תפילין־זעקעלע און אַ פאַרעווע פענדל... ווער ס׳צעפּאָרן זיך אין ווייטע פרעמדע וועגן, אויף שבת זיך אומגעקערט אַהיים, פאַרשטויביקטע באַוואָקסענע, און ווער ס׳שטייען אָפּ לאַנגע שמונה־עשרה׳ס ביי צעעפנטע קראָמען, וואַרטנדיק אויף אַ קונה. איך זע אויך דיינע בעלי־מלאכה׳ס שטענדיק איילנדיקע, אויס־געבלייכטע, פאַרויכערטע, מיט רויטע ניט קיין אויסגעשלאָפענע אויגן. גע־דאַרפט אַמאָל איז געזעסן אַ גאַנצע ערב יום־טובדיקע נאַכט און איספּראַ־וועט. אַלע אַרומגענומען מיט דאגות פרנסה, אין די באַקן זיך געקניפּן אַז די פאַרב זאָל שטיין, ווען פּאַליצעס און קעשענעס האָבן לאַנג שוין זיך אויסגעליידיקט. קלאַפּט מען אָפּ די שוועלן איינע ביי די אַנדערע, לויפט מען כאַפּן אַ גמילות־חסד׳ל. דאָ געבאָרגט, דעם געדעקט, און דאָס רעדל דרייט זיך ווידער און אויף מאָרגן וועט מען ווידער זאָרגן בטחון — אַ פולע האַרץ פאַרמאָגט, אַז ער אין הימל וועט קיינמאָל נישט פאַרגעסן. מ׳האָט ניט געלאָזן אַ יידן פאַלן אין שפּאַן, האָט זיך אַוועקגעלייגט אַ פערד ביי אַ באַלעגאָלע — האָט אויף מאָרגן דאָס שטעטל אַ צווייטן אַריינגעשטעלט.

ס'האָט אַ יידישע שטוב פון קיין הונגער ניט געוואוסט. האָבן „פּאַרלעך" איבער די הייזער שטענדיק געשפּאַצירט און געקליבן „בויטיקע נדבות", האָבן הערצער ווי די הייזלעך איינער צום צווייטן זיך געטוליעט, און געוווסט וואָס ס'קאָכט זיך ביי יענעם אין טעפּל און ווי ס'קלאַפּט דער דופק... איין גרויסע משפּחה געווען.

די ווייבער זענען אויסגעטאָן געווען פון דאַגות פּרנסה. זיי האָבן די בעסטע יאָרן זייערע אַוועקגעשאָנקען יענעם, פאַר זיך נאָר איבערגעלאָזן די שיריים, און אַ קוואַל פון טרערן. שבת איינמאָל נאָר אין וואָך געגאַנגען אין שיל (אַ יידענע איז פּטור פון אַ סך מצוות). מיטן גראָבן קרבן־מנחה אין האַנט, און שוואַרצן שאַל אויף די פּלייצעס האָט ווער קיין עברי ניט געקענט, האָט מען זיך אַרומגעקליבן אַרום אַ „זאָגערין" און געמאַכט מיט די ליפּן. געקוקט וואָס פאַרא מינע יענע מאַכט, געוויינט וואו מען דאַרף און וואו מ'דאַרף ניט... דער שבת זיי מער ווי אַנדערע געגעבן געוואָרן.

זיי האָבן זיך געפרייט מיט חיים־יאַנקל דעם קצב'ס אַ גוטן חלק פלייש, וואָס די חלה איז אויפגעגאַנגען ווי די ליכטיקע זון. עגמת־נפש געהאַט ווען דער טשאָלענט איז פאַרפולווערט געוואָרן, די מילך אויסגעלאָפן, און די פיש צוגעברענט צום דעק. אויך צייט געהאַט „אַביסעלע" זיך אַראָפּריידן פון האַרצן פאַר אַ שכנה און פאַרגיסן אַ טרער (אַ יידישע מאַמע האָט שטענדיק געהאַט אויף וואָס צו וויינען).

ס'האָבן אויך קינדער מורד געווען אין טאַטנס גליקן (אַראָפּ רחמנא ליצלן פון דרך הישר) און טאַטע מאַמע קיין נחת פאַרשאַפט. ס'זענען באַלעבאַטישע קינדער פריש משוגע געוואָרן, זיך גענומען צו גוישע מלאכות (אַ חרפה צו דערציילן). מישן ליים ביי אַלטער דעם מולער, האַקן האָלץ אויף די הייפן (אַט ווי להבדיל די סטאַנולעס), אָפּגראָבן דעם באַרג ביי מאיר אַרציקס און קלעטערן אויף די דע־כער ווייסן די קוימענס, האָבן זיך איינגעשמועסט זיי ווילן אויסגלייכן די וועלט „ציציליסטסן" געוואָרן, אויפבויען אַ יידישע מלוכה אין לאַנד פון די אבות... און דערווייל געשלונגען די אַלע נייע תורות און זיך געריסן פאַר די נעזער... געמאָסטן די גאַסן מיט הוילע קעפּ. אַלע צוזאַמען אַראָפּ דער יחוס באַלעבאַטישע קינדער מיט אַביסעלע דערונטער, און אַזוי לאַנג גע־פּוסט און געפּאַסעוועט, ביז זייערע טריט זענען נעלם געוואָרן, צעזייט זיך איבער אַלע ימים, צופלויגן ווי די פויגל פאַר אַ שטורם — און איבער־געלאָזן לײדיקע נעסטן, אַלטע טאַטע־מאַמע.

די אָזערע

די אָזערע (גערופן האָט מען איר דער טייך) האָט צוגעגעבן פיל חן דאָס שטעטל, געלעגן רחבות׳דיק אויסגעגאָסן ווי אַ ריזיקער בלאָער שפּיגל, פון יענער זייט האָבן גרינע וועלדער זיך געצויגן, און סטאַדעס בהמות זיך געפּאַשעט ביי די ברעגן, אַ הערליכע לאַנדשאַפט געווען, האָט זיך גערעכנט אַלס איינע פון די גרעסטע אָזערעס אין ווילנער קאַנט, דערגרייכט 14 ק״מ די לייננ און 3 ק״מ די ברייט.

אַנטקעגן דער אָזערע פאַזע אירע ברעגן האָט זיך געצויגן די סלאָבאָדע (רוסישע גאַס) וואו פון די נידעריקע הילצערנע כאַטקעס האָבן אַרויס־געקוקט פיל בלאָנדע קעפּלעך פון נאַקעטע קינדערלעך. די טאַטעס זייערע הויכע ברייט־ביייניקע באַוואַקסענע מיט בערד, האָבן געשעפּט זייער חיונה פון פיש־פאַנג מיט וועלכע די אָזערע איז געווען געבענטשט, און אין אַלע צייטן פון יאָר זיך אַרויסלאָזן אויף זייערע שיפלעך אויף פאַנג; און ניט איינמאָל געשטעלט זייער לעבן אין סכנה, געהאַט אַ שווער אָרעם לעבן.

ווייט הינטערן שטעטל האָט די אָזערע פון אַלע דריי זייטן אַרומגענומען דעם יידישן בית־עלמין, וואו הויכע סאָסנעביימער האָבן זיך דאָרט צע־וואַקסן, און שוואַרצע ראָבן האָבן דאָרט זייערע נעסטן געבויט, און מיט זייערע גוואַלדן איבערגעריסן די אַרומיקע שטילקייט.

אַ וויכטיקן פלאַץ האָט די אָזערע פאַרנומען אין לעבן פון דער יוגנט, געווען איינע פון די בעסטע פאַרוויילונגס־ערטער, אין די זומערדיקע פאַר־נאַכטן, ווען צענדליקער שיפלעך אַנגעפּאַקט מיט חברה פלעגן זיך צעשווי־מען ווי שוואַרצע פינטעלעך אויפן גלאַטן שפּיגל, וועלכער האָט געדולדיק אַלעמען געטראָגן און אָנפילן דעם אָרום מיט פריילעכע געזאַנגען, אין אַ געמיש פון פאַרשידענע שפּראַכן, דאָ האָבן זיך געטראָגן לידער פול מיט נאַציאָנאַלן פאַטאָס און בענקשאַפט צו ציון, דאָ האָבן אויך געדונערט רעוואָלוציאָנערע קאַמפּס־לידער וועגן אַ נייעם ליכטיקן מאָרגן...

אָבער מיטן צופאַלן פון דער נאַכט, ווען טויזנטער שטערן פלעגן זיך אָפּטונקען ווי ברילליאַנטן אין וואַסער, און אַ פולע שווימענדיקע לבנה פאַרזייען איר זילבערנע ליכט אַרום, פלעגן זיך דאַן אַרויסרייסן שטילע פאַרבענקטע מאַנאַטאָנישע טענער, באַגלייט פון מאַנדאָלינעס און גיטאַרעס, דער ריטם פון שטילן רודערן פון די וויאָסלעס, און פּאַטשן פון די זילבערנע כוואַליעס אָן די הוידנדיקע שיפלעך, פלעגט פאַרוויגן אין ווייטע גאָלדענע חלומות...

פאַרשיכורט פון בלאָען כישוף פון דער נאַכט פאַרבלאָנדזען אַזוי אומ־באַמערקט אַזש צום רעקע, אין דעם שמאָלן פליסיקן וואַסער, איינציקווייז פלעגן די שיפלעך זיך דורכשניידן דורך די הויכע טראַשץ פון ביידע זייטן ווו געלע שמעקעדיקע בלומען האָבן געריצט פון דערווייטנס, און אויס־געשטרעקטע הענט האָבן זיך פאַרמאָסטן צו רייסן.

אַוועקשענקענדיק עס די שוין מידע מיידלעך פון לאַכן און שטיפן אַ גאַנצע נאַכט. די לעצטע סטאַנציע איז געווען די בריק, אויף צוריק־פאַרנדיק האָט זיך שוין אויפן צווייטן ברעג דער מזרח־ראַז צעשמייכלט, אָפּטובלנדיק זיך אין וואַסער, ערגעץ ווייט האָט זיך שוין דערטראָגן ס׳קרייען פון הענער, אָט דערנענטערט מען זיך צום ברעג, און דער באַרג שיילט זיך אַרויס פון די גראָע איינגעהויקערטע כאַטקעס, און חברה פאַר־שיכורטע פון דער נאַכט שלעפּן זיך מידע דורך די שמאָלע דרעמלנדיקע געסלעך אַהיים.

די אָזערע האָט אויך געדינט אַלס פרייע טריבונע פאַר אַלע ריכטונגען. דאָ אונטערן פרייען הימל, און אויפן צווייטן ברעג זיינען נאָך אָפּגעהאַלטן געוואָרן „סכאָדקעס” אין פינפטן יאָר, און שפּעטער אומלעגאַלע פאַר־זאַמלונגען פון דער לינק־קאָמוניסטישער יוגנט אין שטעטל

דאָ אויף דער אָזערע זיינען אָפּגעהאַלטן געוואָרן פייערלעכע געמיינ־זאַמע אַקאַדעמיעס און אויספלוגן פון דער ציוניסטישער יוגנט, וועלכער איז געווען אַ דאָמינירנדיקער כוח אין שטעטל. איז געבליבן איינגעקריצט אין זכרון אַ כ׳ תמוז אַקאַדעמיע געווידמעט הערצלס יאָרצייט, ווען צענ־דליקער שיפלעך האָבן זיך קאָנצענטרירט אינמיטן דער אָזערע אויף איין פלאַץ, און געבילדעט אַ האַלבע ראָד.

הינטער די שיפלעך זיינען נאָכגעשוווּמען בריקלעך מיט אויפגע־שטעלטע ליידיקע פעסלעך פון פעך, און נאָך די געהאַלטענע רעדעס זיינען זיי אונטערגעצונדן געוואָרן. רויטע פייערדיקע צונגען האָבן זיך אַרויס־געריסן און אָנגעצונדן דעם הימל אין אַ רויטן פלאַם באַלויכטן אַלע פנימער, פונדערווייטנס האָט אויסגעקוקט ווי די גאַנצע אָזערע ברענט, אַ הערלעך בילד, פון גרויס ענטוזיאַזם האָט זיך אַרויסגעריסן פון צענדלי־קער ברוסטן אַ הילכיק געזאַנג.

ווינטער האָט די אָזערע באַקומען אַן אַנדער פנים, און געהאַט איר באַזונדערן חן און רייץ. בעיקר פלעגט דער עולם הנאה האָבן פון באָדן זיך אין די הייסע זומערדיקע טעג, און זיך אָפּפרישן אין די קילע וואַסערן. הכלל מען האָט געוואוסט ווי אויסנוצן די אָזערע אין אַלע צייטן פון יאָר.

די אַזערע און דער באַרג האָבן אויך געדינט אַלס מיליטערישע סטראַ־טעגישע פּלעצער. אין דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן פון ביידע זייטן אַזערע געקעמפט די ביידע פיינטלעכע אַרמייען, די באַלשעוויקעס און די פּוילישע.

די פאָלגן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה זיינען שוידערלעך. אין דער זעלבער צייט ווען אין שטעטל האָט מען שוין פאַרשפּאַרט די יידן אין אַ געטאָ, און דער געשפּענסט פון אומקום און אויסראָטונג איז געהאָנ־גען איבערן קאָפּ, האָבן זיך שוין אויפן צווייטן זייט אַזערע, די ערשטע פּאַרטיזאַנישע קעמערלעך געשאַפן. באַהאַלטנדיק זיך אין די געדיכטע וועל־דער. די מער דרייסטערע פון דער שטעטלשער יוגנט האָט געפונען צו זיי דעם וועג. און געווען פון די ערשטע ביים באַפרייען סוויר.

ימים טובים

פסח

פסח איז געווען אַ נאַציאָנאַלער יום־טוב. ס׳האָט ניט געקלאַפּט ס׳האַרץ ווי ערב ראש־השנה און יום כיפור נאָר האָט אַריינגעבראַכט אַ ריין יום־טובדיקע שטימונג אין דער יידישער נשמה. געווען אַן איבערגאַנג צו אַ שענערע ליכטיקע תקופה. אַלע וואַרטן מיט גרויס אומגעדולד אויפן טייערן יום־טוב. די הכנות זיינען גרויס, ס׳שטייען נאָך פון סוף זומער פאַרשאָטענע פלעשער מיט קאַרשן און שוואַרצע יאַגדעס, און אויסגעפּרעגלטע סלאָיען מיט וואַרעניעס (מ׳זאָל ניט דאַרפן), אַלץ פסחדיק, פון חנוכה אָן פרעגלט מען שוין שמאַלץ, טוקעווע און גענזענע, און אין פּאַפּיעץ קאַרמעט מען אָפּ הינער — אַלץ אויף פסח.

ניט קיין קלענערע ראָל האָט דערביי געשפּילט די נאַטור וועלכע האָט אַריינגעבלאָזן אַ פרישן מחיה׳דיקן ווינטל אין די פאַרגליווערטע גלידער, אַריינגעגאָסן ניי־מוט און ענערגיע. ווייטער שלעפּן דעם יאָך פון דעם אַזוי שווערן געמאַטערטן לעבן, און אויב נישט שטענדיק האָט די נאַטור צוגע־שפּילט, און געשיינקט אַזוניקן, שמייכל, גאַנץ אָפט האָט מען פסח פעסט געטאָפּטשעט אין בלאָטע אָבער די יום־טובדיקע אַטמאָספער האָט פאַר־טריבן די מרה־שחורה, און מיט איר כישוף אַלעמען געפאַנגען.

אינדרויסן האָבן זיך שוין געטראָגן די טענער פון אַנקומענדיקן פרילינג. די טאָפּאָליעס בוימער לענגאויס די גאַס האָבן שוין אויפגעעפנט די קנאָספּן, און מיט זייערע ריחות פאַרשיכורט דעם אַרום. די זון, אַ קוועלנ־דיקע האָט זיך אַרויסגעריסן מיט גוואַלד דורך די קראַטעס. די ערד האָט זיך באַפרייט פון איר פאַנצער, און לייכטער אָפּגעאָטעמט. דער שניי שוין אַ פאַרגעלבטער פאַרלאָרן זיין אַמאָליקן זילבערנעם חן, קוקט נעבעכדיק אַרויס פון פלאַכע ערטער, און זאָגט אָן זיין נאָענטע גסיסה. דער באַרג, ערטערווייז נאָך אויסגעזעצט מיט ווייסע לאַטעס, שטייט אַ נאַקעטער פאַר־שעמט. גרעזלעך פּיקן זיך אויס פון דער מאַמעס שוואַרצער ערד, און שמייכלען גרין צו דעם בלאָען אויסגעצוואָגענעם הימל. די אַזערע האָט זיך אויך באַפרייט פון די שווערע קייטן, און דער אייזערנער בריק, אַ פאַר־שוואַרצטער שוין, פאַרלאָרן זיין אַמאָליקן גלאַנץ און גבורה האָט זיך אַ וואַקל געטאָן, דער וועג, אָן אויסגעטראָטענער דורכן גאַנצן ווינטער, האָט זיך גערירט און געענדערט איר ריכטונג, גוויים׳לעך שלעפּן זיך מיט אַ וועגעלע האָלץ פון יענער זייט. ביי די ברעגן ברעכט זיך נאָך ניט איינמאָל איין ס׳אייז, און פאַלן אַריין מיט פערד און געשפּאַן אין וואַסער, מאַכן אַ גוואַלד און די שכנים פליען אָן מיט לאַנגע דראַנגען און מ׳שלעפּט אַרויס די טרינקענדיקע גויים מיט זייערע שקאַפּעס.

יינגלעך, באַפרייט שוין פון חדר, געזעגענען זיך מיטן אַוועקגייענדיקן אייז און כאַפּן זיך אַרויף אויף די שווימענדיקע קריעס. ס׳פּאַסירט אויך אַז דער אייז נעמט צונויף זיינע לעצטע כוחות פאַר זיין גסיסה, און הייבט אָן שפּאַרן מיט אימפּעט אויף די ברעגן, ס׳ווערט אַ בהלה און מ׳שטעלט אונטער מיט קלעצער די נאָענטע כאַטקעס ביז די געפאַר גייט אַריבער.

אין גאַס שטאַרצן שוין אַרויס די ברוק־שטיינער און ברודיקע ריטש־קעלעך לויפן געשווינד אין די רינעס, ווי זיי וואָלטן זיך אויך געאיילט צום יום־טוב. באַגינען הענגען געפּראָרענע ליכטלעך פון די דעכער, און ס׳קנאַקן די פּאַרפּראָרענע לוזעס ווי גלאָז אונטער די פיס. אינדרויסן דער־טראָגט זיך ס׳קרייען פון הענער, האָבן זיך אַרויסגעכאַפּט אויף גאַטס שיין ווערטל, צוזאַמען מיט זייערע פלונית׳טעס. ס׳טראָגט זיך אַ מוקען פון בהמות, דערשמעקט אַ פּנים ס׳שפּראָצן פון גרינעם גראָז, איז זיי שוין מאוס גע־וואָרן זיין פאַרשפּאַרט אין די ענגע שמאָלע שטאָלן, גויים פירן אַרויס דאָס מיסט און ס׳טראָגט זיך אַזאַ שאַרפער אָנגענעמער ריח. באַלעגאָלעס ווילן זיך אָנטאָן אַ נחת־רוח לאָזן זיי אַרויס זייערע אָגערס אויפן אַרומגעצאַמטן פערד־מאַרק, און די פערד צעהירזשען זיך פאַר שמחה, און לאָזן זיך אַוועק

אין אַ גאַלאָפּ אויף אַלע פיר. אינדרויסן איז שוין קענטיק דער ערב יום־טוב. דאָס ביסל אַרעמקייט און בעבעכעס אַרויסגעטראָגן, מ׳לופטערט די ספרים, מ׳שייערט מיטן גאַנצן כוח. אַלטער דער מולער אינגאַנצן אַן אויס־געשמירטער אין קאַלך שלעפּט זיך מיטן פּענזל ווייסן די הייזער, אַ ייד אַ וויצלינג, שיט חכמות אַן אַ שיעור, ער זאָגט אַז ער איז איינמאָל אַריינ־געפאַלן אין זיין לעבן, אַ צווייטן מאָל וועט ער שוין אַ ווייב פון סווענציאַן ניט נעמען...

אין שטוב הויבט מען אָן מאַכן פּסח׳דיק, צוערשט אַ ווינקל אויף צו שטעלן ראָסל, וויקלט מען עס איין ווי אַ ציטערדיק קינד אַנגעשפּאַרט צום אייוועלע ס׳זאָל זיך זייערן, און די מאַמע היט עס ווי אַן אויג אין קאָפּ. לאָזט קיינעם ניט צוגיין, פאַרזוכט אַליין מיט אַ הילצערנעם לעפל — כאַפּן דעם טעם. די מעד איז שוין פאַרטיק, אסתר־מלכה׳ס מעדניצע גייט פון האַנט צו האַנט איבערן גאַנצן שטעטל, ביי איר קריגט מען דעם גאַנצן „רעצעפּט״ האָניק מיט האָפּן און די איבעריקע שמאַנצעס...

איך מיט מיין ברודער — ביידע חדר־יינגלעך דרייען זיך אַרום ווי איבעריקע אין שטוב, דאָרט וואו ס׳איז שוין פּסח׳דיק טאָר מען ניט אַריינ־שמעקן, און דאָרט וואו מען מאַכט נאָך פּסח׳דיק איז אוודאי ניטאָ פאַר אונז קיין פּלאַץ. די גאַנצע שטוב איז איבערגעקערט מיטן קאָפּ אַראָפּ, מען קריכט אויף די ווענט און מ׳האַלט אין איין קראַצן און שקראָבען, ס׳זאָל חס וחלילה קיין ברעקל חמץ ניט איבערבלייבן. זוכט מען פאַר אונז אַרבעט „ווייסט איר וואָס קינדער״ : זאָגט די מאַמע „נעמט אַראָפּ די שטופּע מיטן שטורקאַץ פון לאה אברהם שמואל׳ס בוידעם, דאָס איז שוין אונזער מצווה אַלע יאָר, ס׳איז לייכט צו זאָגן, נעמט אַראָפּ.

ערשטנס איז דער אַרויפגאַנג צום בוידעם פּונקט אינמיטן שטאַל נעבן פערד, און פינסטער איז דאָרט און כסדר נאָס. אַרויפקריכן דאַרף מען אויף אַ צעבראָכענעם לייטער מיט אויסגעדרייטע שטאַפּלען, וואָס אָט דוכט זיך אייך אַז איר דרייט זיך אום, און פאַלט אַרויף גלייך אויפן פערד. און אַז גאָט העלפט, און מ׳קריכט שוין אַרויף בשלום אויפן בוידעם, דאַרף מען ערשט האָבן אייזערנע כוחות אַ ריר טאָן די שטופּע פון אָרט. אויב איר ווילט, וועל איך אייך אויסמאָלן וואָס פאַר אַ מין מעבל דאָס איז, — אַן אָפּגעזעגענער פּיען פון אַ בוים, וואו מ׳האָט אויסגעקאָלופּעט אַ לאָך, און מ׳האָט דאָס אַ נאָמען געגעבן — ש ט ו פּ ע, וואו מ׳לייגט אַריין די מצה און מ׳דאַרף אַזוי לאַנג קלאַפּן מיטן שטורקאַץ, וועלכער וועגט אויך גאָר נישקשה׳דיק, מחמת אונטן זענען אַריינגעקלאַפּט אייזערנע טשוועקעס, ביז

עס ווערט געבאַרן מצה־מעל און מצה־פאַרפל. און מ׳האָט געדאַרפט יעדעס מאָל גומל־בענטשן, אַז מיר זיינען בשלום אַראָפּגעקראָכן מיט דער שטופּע אונטן און ניטט געבראָכן האַלז און נאַקן...

אין דרויסן טראָגט זיך שוין אַ ריח פון פריש געבאַקענע מצה, און רייצט דעם אַפּעטיט. געווען אַמאָל אַ מאָדע אַז עטלעכע שכנים האָבן זיך צונויפגערעדט און געמאַכט אַ פּאַדראַד. יעדער האָט שוין געהאַט זיינע אייגענע געשוואָרענע זעצער, רעדלער און וועלגערינס. חברה־לײדיקגייער פלעגן שפּאַצירן פון איין פּאַדראַד צום צווייטן, און פאַרטרייבן די צייט, אַ טשעפּע טאָן זיך מיט די מיידלעך, וועלכע האָבן זיך אויסגעפּוצט אין שניי־ווייסע פאַרטעכער, קאַלירטע טיכלעך פאַרבונדן אויף הינטן, שטיין צעפלאַמטע, צערויטלטע אַביסל פון דער היץ און מער פון די בחורשע פאַרגנבעטע בליקן. די קאַצאַלקעס טאַנצן ביי די וועלגערינס אויף די ברעטער. יינגלעך פלאָנטערן זיך פון הינטן, קוקן אויס די אייגעלעך אויף אַן אויסגעוועלגערטער מצה. אינמיטן טומל און מיידלשע געלעכטערס, דערהערט זיך אַמאָל אַן אויסגעשריי: אַ טייגל, אַ מיירע, שוואַכער־שטייפער, דאָס איז געווענדעט צו די קנעטערין דאָרט אין ווינקל; וועלכע האָט געהאט איר מעל־שיטער און וואַסער־גיסער, אָנטקעגן אויף אַ בלעכענעם טיש רעדלט מען. דער זעצער צונטער־רויט, דאָס שווייס רינט אים איבערן פּנים, וואַרפט פלינק אַרויף אויפן לאַנגן שטעקן אַ צענדליק מצות מיט אַמאָל, און פליט מיט זיי אַריין אין פייערדיקן אויוון און כאַפּט שנעל אַרויס די פאַרטיקע, וואַרפט זיי אַריין אין אַ הענגענדיקן ווייסן ליילעך.

שפּעטער זענען שוין די קליינע פּאַדראַדן אַרויס פון דער מאָדע און ס׳זיינען נאָר פאַרבליבן די „גלאַוונע" ביי איציק יאַנקלען און ביי די קורביאַטקעס. חוץ דעם איז געווען איינגעפירט אַ מנהג אַז אויפן לעצטן אויוון פלעגט מען באַקן אָרעמע מצות, און בחורים מיט מיידלעך פלעגן פרייוויליק קומען העלפן ביז שפּעט אינדערנאַכט. הירשע־נתן פלעגט זיך אַריינכאַפּן בודק זיין די כשרות און ס׳האָט זיך באַלד אָנגעהויבן אַ סקראָבעניש פון די טייג אויף די קאַצאַלקעס און פון די ברעטער. לייבקע חיים מאיר׳ס מיט דער פייקע אין מויל האָט געהאַט אַ חזקה אַריינטראָגן יעדן די מצה אין שטוב, דאָס איז געווען זיין פּרנסה, און ווינטשן מיט זיין פאַרגרעבטן לשון, גאָט זאָל געבן מיר זאָלן דערלעבן איבער אַ יאָר און כ׳זאָל אייך ווידער ברענגען מצה...

אַ טאָג פאַר ערב פּסח האָט מען געברענט די אייוועלעך, געשאָכטן די הינער און פאַרקויפט „חמץ". אינאָוונט פלעגט זיך אָנהייבן די צערע

מאַניע פון פאַרברענען חמץ, די מאַמע פלעגט אויסלייגן אויף אַלע פענסטער שטיקלעך ברויט, נאָך איר איז געגאַנגען דער טאַטע מיט אַן אָנגעצונדענע ליכט, און אַראָפּשאַרן עס מיט אַ פעדער און לעפל זאָגנדיק פון דער הגדה. שפּעטער צונויפבינדן עס מיטן פאַראַיאָריקן אפיקומן, און אויף מאָרגן אַריינוואַרפן עס אין פייער, גייענדיק כשרן די כלים, מאַכנדיק דערביי אַ ברכה. די נאַכט פון ערב פסח איז מען אָפּגעקומען, ניט געגעסן צו דער צייט, ניט געשלאָפן ווי מענטשן, אויף מאָרגן גאַנץ פרי, האָט שוין די מאַמע געוועקט צום פאַרפאַסטן זיך, און נאָכדעם גיין כשרן די כלים. אינדער־הויך — איבער אַ קעסל קאָכעדיק וואַסער, וואו אַ געדיכטע פאַרע האָט געשלאָגן, איז געשטאַנען מענדל דער קליינער און נאָכן אַריינלייגן די כלים אין אַ גרויסן קאָשיק אפטונקן עס דריי מאָל. דער גלאַנץ פון די אַרום־געשייערטע קופּערנע כלים און סאַמאָוואַר פלעגט אַביסל מאַטער ווערן. וויפל כוחות מ׳האָט דערביי אַריינגעלייגט. אונטערן קעסל האָט געקנאַלט אַ פייער און רויטע צונגען האָבן זיך געריסן אַרויס. אָט אַזוי זעט אוודאי אויס דער גיהינום וואו מ׳ברענט די רשעים אויף יענער וועלט. האָט די קינדערישע פאַנטאַזיע זיך צעשפּילט, דאָ האָט מען פאַרברענט דעם חמץ. קומענדיק שפּעטער פון באָד איז שוין געווען פסח׳דיק אין שטוב. די „דובלט פענסטער" שוין אַרויסגענומען און ס׳איז געוואָרן ליכטיקער אין די אויגן. אַלץ בלאַנקט אַראָפּ מיט אַ יום־טובדיקן חן און גלאַנץ. אינדרויסן איז נאָך אַביסל בלאָטיקלעך, איז אויסגעשאָטן די פּאַדלאָגע מיט געלן זאַמד אָדער אויסגעשפּרייט מיט שטרוי. דאָס פסחדיקע געפעס און כלים שוין אַראָפּגענומען פון בוידעם. יעדער דערקענט זיין כוס, און אַלץ איז אַזוי ליב און טייער. בייטאָג עסט מען שוין אין די פסחדיקע כלים. ס׳האָט גאָר אַן אַנדער טעם, יעדער האָט זיך באַנייט אויף יום־טוב. חיים־מאַטע דער קירזשנער האָט אַלעמען אָנגעטאָן נייע היטלען, אין אַלמער זיינען שוין גע־האַנגען די נייע בגדים. שטענדיק פלעגט זיך די מאַמע בעטן ביי שמואל דעם שניידער, פאַרהאַקט ניט למען־השם, מאַכט אַביסל וואָלנער אונטער די פּאַכוועס, ס׳שאַדט ניט אַ קינד וואַקסט אונטער, און ווי וואָלנע שמואל פלעגט ניט מאַכן, האָט זיך שטענדיק געדוכט די מאַמען — אַז ער האָט פאַרהאַקט... און מיר זעען אויס ווי די דייטשן.

אין שול ברענען שוין די בליץ־לאָמפּן און קינדערלעך לויפן אַרום פאַרפּוצטע און ווייזן זייערע נייע מלבושים. גייענדיק פון שול איז געווען מיין מצוה ברענגען חרוסת פון הענעך מאיר פּיזווישעס. אין שטוב איז געווען ליכטיק, אָנגעצונדן דעם גרעסטן לאָמפּ מיט דער קולבע. די היסב־

בעט איז געווען פֿאַרבעט און דער טאַטע אַן אַנגעהאַרעווערטער פֿלעגט זיך אַריינזעצן ווי אַ מלך, די מאַמע טראָגט אים צו וואַסער אין אַ קופּערנע קענדל, וואַשט די הענט און מאַכט אַ יום־טובדיקן קדוש, מ׳הויבט אָן זאָגן די הגדה, דער ייִנגערער פֿרעגט די קשיות. און מ׳דערציילט זיך די נסים פֿון יציאת מצרים, מ׳טרינקט די ארבע כוסות, און מ׳זאָגט מבינות

אויף די הייאַריקע מעד, ועל כולם שוין גוט אויסגעהונגערט נעמט מען זיך צו דער אכילה. פֿריער מאַכט מען אַ זאַלץ־וואַסער, דערנאָך דערלאַנגט מען די געפּעפּערטע געפֿילטע פֿיש, מיט כריין, פֿלייש מיט פֿעטע קניידלעך און הינערשע זופּ, מ׳פֿאַרבייסט מיט קאָמפּאָט. דאָ פֿלעג איך פּרובירן גנבענען דעם אפיקומן, און שטענדיק האָט מיר דער טאַטע געפּאַקט ביי דער מלאכה...

צו „שפוך חמתך" עפֿנט מען די טיר פֿאַר אליהו הנביא און מ׳איז אים מכבד מיט אַ פֿולן כוס. ס׳קינדערשע הערצל פֿלעגט אָנהייבן קלאַפּן: אָט גייט ער באַלד אַריין... אָפּגעקלאַפּט די גאַנצע הגדה, און אַרויס שפּאַצירן איבער די גאַסן. פּסח זיינען די נעכט שטענדיק ליכטיקע, אויסגעשטערנטע, און די לבנה אַ פֿולע, דרייט זיך ווי אַ מחותנת׳טע אַרום אַ צופֿרידענע און שמייכלט צו יעדן אַראָפּ אין פּנים. ביי פּייטל דעם איינקרעמער און ביי שעפּסל דעם קצב און אַנדערע הייזער קלאַפּט מען נאָך די הגדה און חברה־לצים טוען אָפּ שטוקעס ביים עפֿענען די טיר פֿאַר אליהו הנביא לאָזט מען אַריין אַ ציג און מ׳מאַכט אַ ויברח...

אויף מאָרגן האָט זיך ערשט אָנגעהויבן דער אמת׳ער יום־טוב פֿאַר די קינדער. חדר־ייִנגלעך פֿלעגן אַרומלויפֿן מיט פֿולע קעשענעס ניס, און שפּילן אין גריבלעך אויף די ספּעציעל טרוקענע ערטער אויפֿן שול־הויף. אין שטוב האָט מען געשפּילט אין הייפֿלעך און אין טעלער אויך אין ברעט־לעך. אַזוי האָט מען פֿאַרבראַכט דעם גאַנצן יום־טוב, דער רבי פֿלעגט באַזוכן די טאַטעס און אַנעמען אויפֿן צווייטן „זמן". פּסח פֿלעגט מען גיין איינער צו די אַנדערע צו גאַסט, און מכבד זיין מיט פּסח׳דיקע מאכלים: כרעמזלעך, טייגעכצן, איינגעמאַכצן און פּסחדיקע משקאות. אַ טייערער יום־טוב געווען...

אין יאָרן אַרום ווען אין שטעטל זיינען אויפֿגעקומען פּאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס האָט מען זיך באַמיט דעם יום־טוב צו באַרייכערן און צו־געבן מער אינהאַלט. מ׳האָט צוגעגרייט אַ טעאַטער־פֿאַרשטעלונג אויף פֿאַרשידענע צוועקן, איינגעאָרדנט ליטעראַרישע משפּטים, קעסטל־אָוונטן וכדומה...

די ציוניסטישע יוגנט־אָרגאַניזאַציעס פלעגן איינאָרדענען אינטימע פייע־רונגען, אַ סך יאָרן האָט מען אָפּגעהיט די טראַדיציע פון איינאָרדענען פרץ־אַקאַדעמיעס צו זיין יאָרצייט.

שבועות

שבועות איז געווען די שענסטע צייט פון יאָר. דער הימל איז גע־האָנגען אַ לויטערער און די קוועלנדיקע זון האָט געזייט גאָלדענע סנאָ־פּעס ליכט אויף די גרין אויסגעשפּרייטע פעלדער. די גאַנצע נאַטור איז געלעגן אַ שפּילעוודיקע פאַר די אויגן, אַלץ האָט געזונגען שירה פאַר דעם ליבן זומער וואָס האָט אַראָפּגענידערט אויף דער ערד, די פּרוכט בוימער הינטערן שטעטל זיינען שוין געשטאַנען אין ווייסן אויסגעפּוצט, און פאַרשיכורט מיט זייערע ריחות דעם אַרום. יידן האָבן שוין באַזעצט די גאַנקעס און אַרומגערעדט די גאַנצע וועלט, און מיטן צופאַלן פון דער נאַכט האָבן פאַרליבטע פּאָרלעך פאַרנומען די ראָמאַנטישע ווינקעלעך און בײנק וועלכע זיינען געווען באַהאַלטן אונטער געדיכטע בוימער, פאַר־שטעקט פון מענטשלעכן אויג, די ניט דרייסטערע פלעגן אַוועקשפּאַצירן ווייט הינטערן בריק.

דער באַרג אַ ניי געבאָרענער איז געשטאַנען מיט אַ פּאַריסענעם קאָפּ אָפּגעטונקט אין גרינס, און זוניק אַראָפּגעשמייכלט אַראָפּ, און קינ־דערלעך זיינען ווי מוראַשקעס געקראָכן אויף זיין ריזיקן בויך. און זיך אויסגעשפּילט אין פאַרשידענע שפּילערייען און מלחמות. שפּעטער שוין אַז ס׳זענען אויפגעקומען יוגנט־אָרגאַניזאַציעס פלעגן מיר אויפן באַרג אָפּהאַלטן פאַרזאַמלונגען און זיך צעזינגען אין ארץ ישראלדיקע לידער ביז פאַרטאָג. פונדאַנעט האָט אונזער קינדערישע צעשפּילטע פאַנ־טאַזיע זיך פאַרטראָגן ווייט־ווייט... און אַז מ׳האָט אין יאָרן אַרום לכבוד דעם באַזוך פון מלוכה־פּרעזידענט אויסגעגאָסן טרעפּ פון בעטאָן און איינגעאָרדנט בענק צום זיצן, האָבן עס פאַרליבטע פּאָרלעך גוט אויס־גענוצט.

דער באַרג איז געווען דאָס האַרץ פון שטעטל, דער צענטער פון אונדזער קינדערשער וועלטל און געצויגן אַלעמענס אויפמערקזאַמקייט.

די ספירה־טעג שוין געענדיקט, און יידן האָבן שוין געמעגט פּראַווען שמחות, האָבן זיך טאַקע פאַר דער צייט פיל תנאים׳ס און חתונות אָנגע־

קליבן, און אליקום מיט מיישקען די כלי־זמר פון שטעטל, האָבן פיל פאַרלעך צו דער חופה געפירט. די גערטנער אין שטעטל זיינען שוין געווען פאַרזייט, מיט וואָס פּאָר אַ ליבע יידן פלעגן דאָס באארבעטן די פּאָר גרינע בייטלעך הינטערן שטוב.

אַזוי ווייט זענען אונדזערע טאַטעס געווען איינגעוואָרצלט אין דעם באָדן און הייליק איז געווען די ערד וואָס פלעגט איבערגיין בירושה פון דורי דורות. חברה פלעגן דערשמעקן וואו ס׳איז שוין פאַראַן די ערשטע ראַדישקעלעך און גרינע אוגערקעס, און שטיל פלעגט מען זיך אַרויס־לאָזן אין די גערטנער אין די פינסטערע נעכט, דער עיקר האָט, מען געהאַלטן פון דער מצווה פון רייסן קאַרשן און עפּל פון די סעדער, פאַר־שטייט זיך אַז דעם ערשטן וויזיט האָט מען געפּראַוועט ביי שלמה דעם קוצ׳קער, געמאַכט צו ערשט שהחיינו אויף די פאַרעטשקעס און אַגרעסן און פאַרענדיקט מיט אַ ברכה אחרונה איבער די עפּל. אַ טייערער ייד געווען, ס׳אַראַ זאַפטיקע־געשמאַקע עפּל ס׳זיינען ביי אים געוואַקסן, געוווינט האָט ער אַ אַליין אויף יורזקע צווישן גויים. ס׳איז אים קיינמאָל גאָרניט איינגעפאַלן אַז יידישע באַלעבאַטישע קינדער זאָלן ניט מורא האָבן פאַרקריכן אינמיטן נאַכט צו אים אין סאָד און רייסן עפּל. מיר זיינען שוין דאַן געווען גרויסע קעמפער פאַרן סאָציאַליזם, געמאָנט יושר און גערעכטיקייט ביי דער וועלט, און ס׳איז אונז גאָרניט איינגעפאַלן אַז די עבירה פון ברייגנען שאָדן אין פרעמדע גערטנער און סעדער, שטייט ניט אין סתירה מיטן סאָציאַליסטישן שולחן־ערוך.

פון שבועות אָן האָט מען זיך אָנגעהייבן באָדן. אין די ערשטע יאָרן האָט מען זיך נאָר געבאָדן אין דער רעקע, וואו סאיז געפלאָסן אַ שמאָל קלאָר־וואַסער, אַרויסגעפלאָסן פון דער אָזערע, געווען איז דאָ אַ גרויסער און קליינער שטראָם, מיר חדר־יינגלעך פלעגן נאָך אין מיטן וועג זיך האַלב אויסטאָן און אַריינשפּרינגען באַלד אין קליינעם שטראָם, וועלכער איז ניט געווען טיף, דאַקעגן אין גרויסן שטראָם פלעגן זיך באָדן גמרא־יינגלעך און גוטע שווימער. ווייטער אַרויף אויף אַ בערגל האָבן זיך געבאָדן די ווייבער, און ווייסע חברה׳ניקעס פלעגן מיט פאַרדרייטע היטלען מ׳זאָל זיי ניט דערקענען, זיך לאָזן שווימען אין זייער ריכטונג, און ווי נאָר מ׳פלעגט זיי „אַנטדעקן" — פלעגט זיך אָנהייבן אַ קוויי־טשעריי, און לויפעריי פון וואַסער ביז די חברה פלעגן זיך אָפּטראָגן, און דערציילן נסים ונפלאות...

מיט יאָרן שפּעטער ווען די ציוויליזאַציע און פּראָגרעס איז אַריינ־

געדרונגען איז שטעטל, האָבן זיך שוין יינגלעך מיט מיידלעך געבאָדן צוזאַמען אויף דער „פלאַזשע" הינטער די סלאַבאַדע, אין דער אָזערע, ווי אין דער גרויסער מאָדערנער וועלט.

שבועות האָבן יידן געפּראַוועט „תקון שבועות". געזאָגט אַ גאנצע נאַכט תהילים, געלערנט משניות, געגלויבט אַז דער הימל שפּאַלט זיך, געפרייט זיך מיטן חג של מתן־תורה, און אַלס זכר פון אַמאָליקן חג הבכורים, ווען מ'פלעגט ברייינגען די ערשטע פּרוכט די כוהנים, ווען יידן זיינען נאָך געזעסן ביי זיך אין לאַנד, האָט מען דאָ אויסגעפּוצט די הייזער מיט גרינס, צוויי טעג האָט מען געיומטוב'ט, געווען אַ מינהג צו עסן מיל־כיקס, בלינטשעס מיט אַנדערע טייערע געריכטן, אין סקלעפּ איז געווען אָנגעגרייט פּאַרקילטע פיש מיט אַ קאַלטן שצאַוו וועלכער האָט מחיה נפשות געווען.

אין די יום־טוב טעג פלעגט די יוגנט אַוועקשפּאַצירן אין די טושצער און סטריפּעלישקער וועלדער, די לופט איז געווען אָנגעזאַפּט מיט שמעקעדיקע ריחות. די פייגעלעך האָבן באַגלייט מיט זייער פריי־לעך געזאַנג, אַ קיל ווינטל האָט געבלאָזן אין פּנים, און די הויכע סאָסנע־בוימער האָבן גערוישט, טראַגנדיק שטאָלץ צום הימל זייערע גרינע קרוי־נען, און מיר פאַרשיכורטע פון דער שיין צויבערלעכער נאַטור, האָבן זיך שוין געטראָגן אויף די פליגלען פון ווייטע אויסגעטרוימטע וועלטן. אונ־זערע בליקן האָבן אָנגעשפּאַרט אַנדערע האָריזאָנטן, די שווערע האַנט פון לעבן האָט שוין באַצייטנס געצוואונגען זיך פאַרטראַכטן וועגן אונזער ווייטערדיקן גורל און צוקונפט.

שבועות פלעגן פאַרקומען פייערונגען איינגעאָרדנטע דורך די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס, און אויספלוגן אויף דער אָזערע.

ימים נוראים

מיטן אָנקומען פון חודש אלול, און שופר בלאָזן האָט דאָס יידישע האַרץ געגעבן אַ ציטער. ס'איז שוין סוף זומער, די טעג ווערן קלענער און די פעלדער שטייען פאַראומערטע נאָכן שניט, די זון פאַרגייט שוין אביסל ווייטער פון מיל, אין אַ בלוטיקע שקיעה, און דער שפּיץ פון קלויסטער צינדט זיך אָן אין אַ רויטן פלאַם.

אויפן פאַרלאַטעטן הימל קלייבן זיך גראָע כמאַרעס, ווערן געטריבן

ווי סטאַדעס שעפּסן דורכן ווינט. די טאָפּאָליעס בוימער לייִנג אויס די גאַס שטייען שוין נאַקעט, און געלע בלעטער וואַלגערן זיך אונטער די פיס, דער עולם ווערט שיטערער אויף די גאַנקעס, ס׳ווערט קאַלע־מוטנע, אומעטיק אויפן האַרצן. די פייגעלאַך געזעגענען זיך מיט זייערע נעסטן. אַנטלויפן אין די וואַרעמע לענדער, ס׳הויבן אָן בלאָזן אָסיענ־דיקע ווינטן. איז עס פון פאַניזשע — אַ סימן אויף רעגן, און טאָמער פון בריק אָדער פון טייך — אויף קעלט און פרעסט. די שטילע בלאָע אָזערע האָט אויך געביטן איר פּנים, און זיך אָנגעהייבן ברוגזן אויף דער וועלט, און ברודיקע צעיושעטע כוואַליעס קלאַפּן מיט אימפּעט אויף די ברעגן, לאָזן איבער אַ ווייסן שוים, הוידנדיקע טאַנצנדיקע שיפלעך ראַנגלען זיך מיט די בייזע כוואַליעס וועלכע בלאַנקען פון דער ווייטן ווי שאַרפע חלפים. ניט איין האַרץ אין סלאָבאָדע טוט תפילה אַז דער איינציקער שפּייזער זאָל זיך אומקערן בשלום אַהיים. אויך אויפן באַרג איז דער עלטער פּלוצלונג אויפגעשפּרונגען, שטייט ווי אַן אָבל, אַ פאַרוועלקטער ווי די גאַנצע נאַטור אַרום מיט אַ פליכעוואַטן קאָפּ, קיין זכר פון זיין אַמאָליקער גדולה.

ראש־השנה איז געפּאַקט אין שול. ס׳קומען אפילו די גרעסטע אַפּי־קורסים ווי כאַצקעלעוויטש דער אַפּטייקער און אליקים דער שערער. די עלטערע יידן זייִנען אָנגעטאָן אין ווייסע קיטלען, די טליתים פאַרוואָרפן אויף די קעפּ, זלמן־מיכל אַ הדרת פּנים׳דיקער ייִד דאַוונט ביים עמוד, שחרית, פאַרמאָגט אַ שטאַרקן הילכיקן קול, האָט ליב צו פּראָוון חזנות. מוסף דאַוונט פייטל דער אייזנקרעמער, אַ קליין־דאַר יידל מיט אַ שפּיציק שיטער־בערדל, פאַרמאָגט אַ ווייך נעימות׳דיק קול. און פלעגט זיך צע־גיסן אין אַזאַ האַרציק געבעט, פאַרגיסנדיק הייסע טרערן. איבערהויפּט האָט ער גערירט די הערצער ביי ונתנה תוקף ווען מ׳עפנט דעם ארון־קודש. פיל ווייבער אינדערהויך פלעגן אָנהייבן ספּאַזמירן, און טרערן האָבן זיך געגאָסן פון אַלעמענס אויגן. שבת־תשובה פלעגט דרשנען דער רב — אַ ייִד מיט אַ שניי ווייסע באָרד, און אַ שטראַלנדיק ליכטיקן פּנים, ווי די שכינה וואָלט גערוט אויף אים. דעם שטענדער פלעגט אַרויפ־טראָגן מענדל דער אונטער־שמש. אַממערסטן האָט געקלאַפּט דאָס האַרץ ביים שופר־בלאָזן, אַ קינד אין וויג איז ניט איבערגעבליבן, די גאַנצע שטעטל האָט אויסגעזען ווי אַ בית־עולם, דער גאַנצער עולם האָט זיך פאַר־זאַמלט אין שול, דער רב אין אַ ווייסן קיטל פלעגט אַרויפגיין אויפן בימה, זיך איבערדעקן מיטן טלית, און אין אַ ציטערדיקן קול אַרויסלייענען פון

מחזור תקיעה. און יאַסע שלום־בערל׳ס פלעגט אַרויסבלאָזן ווערנדיק אינ־גאַנצן רויט, שברים. האָט דער רב ממשיך געווען, דאָ איז שוין דער טאָן געווען אַ געבראָכענער, תרועה — אַן אַלאַרמירנדיקער, ביז ער פלעגט פאַרענדיקן מיט אַ תקיעה גדולה.

אַ גאַנצן טאָג האָט מען געזאָגט תהילים, דעם צווייטן טאָג ראש־השנה נאָך מנחה געגאַנגען צו תשליך, איבערקערן אַלע קעשענעס און אויסטרייסלען אַלע עבירות פון אַ גאַנץ יאָר. אויף מאָרגן האָט שוין מענדל דער קליינער אָנגעהייבן וועקן צו סליחות מיט אַן אָנגעצונדענע לאָמטערנע אין האַנט. האָט מען טאַקע די עשרת ימי תשובה איינגעלייגט וועלטן, אבי מילדער מאַכן דעם גזר־דין, געגאַנגען אויפן בית־עולם רייסן קברים וכדומה. מיטן אָנקומען פון יום־כפור ווערן אַלע פנימער ערנסטער. די מאַמע האָט שוין אינדערפרי געוועקט שלאָגן „כפרות", ס׳זיינען שוין אָנגעגרייט פאַר די מאַנסבילן געבונדענע הענער, און אַזוי ווי זיי וואָלטן פאַרויסגעזען זייער טראַגישן גורל פלעגן זיי מאַכן אַזעלכע געוואַלדן ביים דרייען דריי מאָל אַרום קאָפּ און זאָגן: „זה חליפתי"... די ווייבער פלעגן שלאָגן כפרות אויף הינער אָדער אויף אַ קניפּעלע מיט געלט, און דערנאָך פאַרטיילן עס אָרעמע לייט.

פון נאָך מנחה אָפּזאָגנדיק על חטא, האָט זיך אָנגעהייבן בעצם דער יום־טוב, אברהם לאה־אייזיק׳ס פלעגט אויף אַ שעניק געבן מלקות אין קלייזל מיט אַ רימן. עלטערע יידן וועלכע זיינען געפאַלן „כורעים" קלאַ־פּנדיק זיך „על חטא" אין האַרצן. משונה׳דיק האָט פאַר מיר אויסגעזען אָט דער מינהג און ניט געקענט פאַרשטיין מיט וואָס האָט עס זיך אַזוי פאַרזינדיקט אַזאַ ייד ווי פסח יחיאל מרדכי״ס וואָס האָט אַ פליג אויפן וואַנט נישט אָנגערירט און זיך געלייגט אַז מ׳זאָל אים שמייסן ווי אַ פאַרזינדיקט ייִנגל אין חדר, און אַריינכאַפּן גאַנצע 39 שמיץ. אין פּאַליש איז מען שוין געשטאַנען מיט די קערות, יידן וועלכע האָבן געהאַט אַ גאַנץ יאָר אַ פאַרמאַכטע האַנט — האָבן ערב יום־כיפּור געוואָלט מכפר זיין זייערע חטאים. קודם־כל האָט מען אָפּגעצאָלט די אַלטע חובות. די גבאים פאַר די עליות, שפּעטער אָנהייבן טיילן צדקה און וואַרפן קליינ־גערס אין אַלע פילאַנטראָפּישע חברות. אויך ניט אויסגעמיטן די נאַ־ציאָנאַלע פאָנדן ווי קרן־קימת, קרן־היסוד, קרן־החלוץ און צום סוף געטיילט ווער ס׳האָט נאָר אויסגעשטרעקט אַ האַנט. אפילו קאַזשוק — דער שבת־גוי האָט אויך גענאָסן פון דער שיינער מידה ביי יידן. מ׳פלעגט אַריינכאַפּן די רייכע ישוב׳ניקעס וואָס זיינען געקומען אויף

ימים־נוראים אין שטעטל. געווען אַ ייד זלמן דער זאַנערעצער — אַ באַוואַקסענער ווי אַ בער און אַ ביסל אַ פּאַרגרעבטער — לעבנדיק צווישן די גוים, געהאַט אַבער אַ ברייטע האַרץ און אַן אָפענע האַנט — געטיילט צדקה אויף אַלע זייטן. אַ מרה־שחורה איז געלעגן אויסגעגאָסן אויף אַלעמענס פּנימער, מ'האָט ביים פאַרפאַסטן זיך ווייניק גערעדט, שטיל אָפּגעגעסן און שטענדיק געדיינק איך פלעגט דער טאַטע ביים בענטשן זיך צעוויינען אויפן קול און נאָך אים די מאַמע, און מיין קינ־דעריש הערצל פלעגט אויך פאַרקלעמען קוקנדיק אויף זיי. ס'זיינען גע־ווען אמתע־אויפריכטיקע טרערן פון אַ מענטשן ווען ער שטייט פאַרן יום־הדין. אין שול האָבן געברענט אין די מנורות און קעסטלעך מיט זאַמד פיל ליכט צום אַנדיינק פון די נשמות, און שפּעטער אָנגעמאַכט אַ געפּערלעכן טשאַד, צו כל נדרי איז די שול געווען געפּאַקט, מ'פלעגט פאַרבעטן די „קנעפּלעך" פון שטעטל. אַלע האָבן געהאַט אַ יראת־הכבוד פאַרן יידישן יום־כפור. יידן שוואַכע פון דער נאַטור פלעגן אַרומגיין ווי שאָטנס אין זאָקן און קוים אויסהאַלטן דעם תענית. יוחמאַן — דער גלעזער האָט געטיילט שמעק־טאַבאַק, זיין מצוה איז עס געווען, און ס'פלעגט זיך אָנהייבן אַ ניסעניש אין בית־המדרש, יינגלעך פלעגן אַרומ־לויפן מיט יום־כפור־טראָפּנס און מכבד זיין עלטערע יידן ווען ס'איז שוואַך געוואָרן אין האַרצן.

בר־מצוה יינגלעך האָבן שוין געפאַסט אַ גאַנצן טאָג. נאָכן אָפּ־דאַווענען דעם וואָכעדיקן מעריב מחדש זיין די לבנה, און לויפן מיט אַנגעצונדענע ליכטלעך אַהיים, אויסגעמאַטערטע מידע אָן כוחות פון פאַסטן, אין שטוב האָט שוין געוואַרט דער קאָכיקער סאַמאָוואַר און כל־טוב. אין זעלבן אָוונט האָט מען שוין אַריינגעקלאַפּט אַ שטעקן אויף אַ סוכה.

סוכות

סוכות איז אַממערסטן אויסגעפאַלן אין אַ נעפּלדיקן וועטער, ווען שפּינוועבס איז געפלויגן אין דערלופטן. גאַנץ אָפט האָט שוין אַ דראַבנער רעגנדל געטריפט אָן אויפהער און אַ קעלט האָט דורכגעפרעסן די ביינער, מ'האָט שוין געשמאַק געטאָפּטשעט אין בלאָטע. דער עיקר איז געווען דער גאַנצער אויסגוס אויפן שול־הויף. אָבער דאָס האָט ניט געשטערט

יידן אויפצובויען סוכות און באַדעקן מיט סכך. די גרעסטע מצוה איז געווען צו עסן אין סוכה. און אפילו כאַפּן אַ דרעמל. און די מצוה צום אָנדיינק פון טויזנטער יאָרן, ווען יידן האָבן געוואַנדערט אין מדבר, און געוווינט אין געצעלטן האָט מען שטריינג אָפּגעהיט. און חברה קונדסים האָבן עס אויסגענוצט פאַר זייערע שקצ׳ישע צוועקן. געווען ביי אונז אַ ייד פייטל־ליפּעס האָט ער ניט שטאַרק נושא חן געווען, ויהי היום זיינען זיך חברה מיישב און מ׳באַשליסט ניט מער און ניט ווינציקער ווי איבערקערן זיין סוכה, געווען אַ געבויטע אַן אויפגעשטעלטע מיט פאַרטיקע ווענט און פענסטער, און אָפּגעטאָן האָט מען עס ערב שמחת־תורה ווען מ׳דאַרף שוין ניט עסן דאָרט. פריער אויסגעמאָסטן אַז זי זאָל ניט פאַלן צום שכן אין פענסטער, און שפּעטער לויט אַ קאָמאַנדע אַלע אונטערגעשטעלט אַ פּלייצע און די סוכה האָט באַלד געגעבן אַ קרעכץ און געלעגן אַן איבערגעקערטע מיט די פיס אַרויף. אויף מאָרגן איז שוין געווען פריילעך אין שטעטל...

סוכות האָט מען געבענטשט אתרוג, פאַרן דאַווענען פלעגט מענדל טראָגן איבער די הייזער אַז די ווייבער זאָלן בענטשן, געלערנט זיי אין וועלכע האַנט מ׳האַלט דעם לולב און וועלכע האַנט דעם אתרוג, און ווען מ׳דאַרף געבן אַ שאָקל. פלעגט שטאַרק אַכטונג געבן אַז מ׳זאָל ניט אָפּ־בייסן דעם פּיטום (מ׳האָט געגלויבט אַז ס׳איז אַ סגולה צו געבאָרן יינגלעך).

מיר חדר־יינגלעך פלעגן אויספלעכטן שפּעטער פון לולב פינגער־לעך און שטאַלצירן מיט דעם. אין שול ביים דאַווענען האָבן זיך נאָר געשאָקלט מיטן לולב די מזרח לייט, אַלס מנהג פון פאַרצייטנס אויף צו ברייגנען דעם רעגן. די לעצטע יאָרן האָבן אייניקע באַקומען צוגע־שיקט פון זייערע קינדער אין א״י — אתרוגים, וועלכע מ׳פלעגט מיט פרייד אויפנעמען.

שמיני־עצרת האָט מען געזאָגט יזכור נאָך די געשטאָרבענע און דער בית־מדרש איז פול געווען מיט יללות און היסטעריע פון די ווייבער.

שמחת־תורה

שמחת־תורה איז געווען דער פריילעכסטער יום־טוב אין שטעטל. נאָך די אָכצענישן און פּייניקונגען פון די ימים־נוראים, האָט דער ייד גע־גאָרט נאָך אַ ביסל פרייד און נשמה דערקוויקונג. מ׳האָט די פאַרצייטיקע

מינהגים אין די צייטן פון בית־המקדש אָפּגעשטופּט אָן אַ זייט, און דעם עולם האָט זיך געגלוסט פּשוט אַ הוליע טאָן. חדר־יינגלעך האָבן זיך אָנגעגרייט פאָנען מיט משה־רבנו׳ס בילד, אינמיטן אַ מער אויף אַ ליכטל,

און ווי איז געווען צו יענעם ביי וועמען די פאָן האָט זיך אָנגעצונדן דרייענדיק זיך ביי די הקפות. בכלל איז שמחת־תורה געווען הפקר־פּעט־רושקע. מ׳האָט אפילו געגעבן אַ היתר די נשים אריינקומען אין דער מאַנסבילשער שול, און יונגע מיידלעך פלעגן זיך צעשטעלן אַרום דער בימה אויף די ביינק און קושן די טראָגנדיקע ספר־תורה׳ס דרייענדיק זיך צו די הקפות, אַלעמענס פּנימער האָבן געשטראַלט, געווען יום־טובדיק געשטימט. אָט פּירט מען אַריין מיט געזאַנג דעם רב אין בית־מדרש. דער עולם איז אַביסל אונטערגעשנעשקעט און מ׳כאַפּט אַ טענצל. נאָטע־געצל אַ פריילעכער יידל שרייט אַלעמען אַריבער מיט זיין הייזעריקער שטים, זינגענדיק: ברוך אלהינו שבראנו לכבודו. דער שמש פאַרקויפט „אתה הראית”. שמחת תורה איז בכלל אָנגעגאַנגען אַ פרייער מסחר מיט עליות, בעיקר, האָט זיך צעפלאַקערט אַ מלחמה אויף מאָרגן ביים פאַרקויפן הגבה וגלילה אויף אַ גאַנץ יאָר, ס׳פלעגן זיך שטענדיק שאַפן צוויי צדדים: און איינער דעם צווייטן „אָנבאָטן”, און ווער ס׳איז געווען תקיפ׳ער, ביי דעם איז עס געבליבן. די יודלאָנעס האָבן יאָרן נאָכאַנאַנד די מצוה פון זייער האַנט ניט אַרויסגעלאָזן. די גרעסטע משפחה אין שטעטל געווען, וואו איר האָט נאָר געשטעלט אַ טראָט, האָט איר זיך אָנגעטראָפן אויף אַ יודליאָן, האָבן זיך געהאַלטן צוזאַמען, בעיקר אויף שמחות.

שוין אויסגעטיילט אַלע פסוקים פון „אתה הראית”, זלמן־מיכלען פלעגט מען שטענדיק מכבד זיין מיטן פסוק: אדוני מלך... און ער פלעגט זיך אַזוי ברייט הנאה׳דיק צעגיסן. ביים פאַרטיילן אַלע ספר־תורה׳ס צו די הקפות פלעגט דער עולם זינגער לידער. פייטל מיט אַן אָנגעצונדענע ליכט אין האַנט, צעגיסט זיך מיט זיין זיס קולכ׳ל וואָס צעקייקלט זיך איבערן חלל פון בית־המדרש: „אָנה ה׳ הושיע נא” און נאָך אים גייען נאָך עלטערע יידן מיט שווערע ספר־תורה׳ס אויף די הענט. פלעגן קוים אויסהאַלטן אַלע זיבן הקפות, און נאָך זיי אַ שטופּעניש פון יינגלעך מיט קליינע ספר־תורהלעך און פאָנען אין די הענט. און טאַטעס מיט קינדער אויף די הענט גייען נאָך הינטער אַלעמען, אויפהייבנדיק אַ טומל און רעש. אויף מאָרגן האָט מען געלייענט ביי אַלע טישן, פאַרטיילט די שוין פאַרקויפטע עליות, מפטיר׳ס, חתן בראשית, מכבד געווען יעדן מיט אַן עליה. אונז חדר־יינגלעך פלעגט מען אַרונטערנעמען אונטער איין טלית

און אָפּזאָגן צוזאַמען די ברכות, דאָס האָט געהייסן עם כל הנערים — און ערשט נאָכן דאַווענען וואָס איז שטענדיק געווען אַ פאַרשפּעטיקטער האָט דער עולם אָנגעהייבן זיך משמח זיין, שיכור׳ן איז געווען ממש אַ מצוה, ווער ס׳האָט גענומען אַן איבעריקע כוסה איז גאָר קיין חרפה ניט געווען. יעדער האָט זיך געהאַט זיין חברה און משפּחה. ביי שעפּסל דעם קצב אין שטוב האָבן זיך די יודעליאַנעס לוסטיק געמאַכט. די חברה קדישא מיט ירחמיאל דעם שניידער בראש, האָבן זיך אויך געמאַכט פריילעך. אפילו אַזאַ ייד ווי הירשע־נתן וואָס האָט אַ גאַנץ יאָר קיין הויך וואָרט ניט אַרויסגערעדט, געזעסן פון פאַרטאָג אָן אין בית־המדרש און גע־לערנט, איז שמחת תורה אויך אַרויס פון די כלים, ווערנדיק געפירט דורך אימיצן אַ בגלופימדיקן פון רב׳ס שטוב אַהיים. די קאַפּאָטע צעשפּילעט, די היטל פאַרדרייט, זינגענדיק אויפן קול און קנאַקנדיק מיט די פינגער, קוים זיך האַלטנדיק אויף די פיס. אַלע יונג און אַלט, פריידיינקער אפיקורסים, אַלע האָבן געהאַלטן פון דער מצוה „ויין ישמח לבב אנוש" — נעמען אַביסעלע משקה, אָבער קיינמאָל ניט איבערכאַפּן די מאָס, מ׳האָט געוווסט אַז באַלד נאָך יום־טוב דערוואַרטן פיל שווערע, וואָכעדיקע טעג.

חנוכה

דאָס יידישע לעבן אין שטעטל האָט שטענדיק געלעבט אויף ניסים, געהאָנגען ווי שפּינוועבס אינדערלופט. איז טאַקע דער נס פון חנוכה גע־ווען אַ סימבאָל, און געשיינט ווי אַ ליכט־טורעם אויף ווייטע דורות. האָבן די ברענענדיקע ליכטלעך אין די פענסטער פון די איינגעזונקענע שטיבלעך אין שניי אָנגעצונדן אַ העל־גלויבן, און פאַרפירט צו דעם ווייטן הערלאַכן אַמאָל. די שטעטל האָט שוין אַנאַנדער פּנים באַקומען, דער שניי האָט זיך אויסגעלייגט אַזוי ווייך און צוגעדעקט די פאַרפראַרענע בלאָטעס און מאָכיקע דעכלעך פון די הייזער. אַלעמען האָט ער אויס־געפּוצט אין ווייסן, און צוגעגעבן אַ זילבערנעם חן און גלאַנץ, אַ גע־דיכטער שוואַרצער רויך קנאָלט פון די קוימענס, אין שטוב הייצט מען די אייוועלעך מיט טרוקן האָלץ, און אַ מחיה׳דיקע וואַרעמקייט צעגייט זיך איבער די גלידער. די פאַרפראָרענע פענסטער ווי מיט בלומען אויס־געמאָלט הויבן אָן צעגיין. דער באַרג שטייט שוין אַ פאַרגליווערטער, אין ווייסע תכריכים אָנגעטאָן און וואַרפט אָן אַ פּחד. די קרויט איז שוין

לאַנג געגרייט אין הילצערנע צעבערעס, און אַ שטאַרקע זויערקייט שלאָגט אַרויס נאָכן איבערקערן עס מיטן הילצערנעם לעפל. אין סקלעפּ איז שוין אָנגעגרייט אַ קופּע בולבעס, און געזייערטע אוגערקעס, אויסגעפּרעגלטע ברושניצעס און אַנדערע וואַרעניעס... אַלץ אָנגעגרייט אויפן ווינטער.

חנוכה איז געווען פאַר אונז יינגלעך — „חי געלעבט", אַ גאַנצע וואָך ניט געלערנט, געשפּילט אין גאָרן און געקליבן חנוכה־געלט ביי קרובים און באַקאַנטע, אין די בייטלעך וואָס מ'האָט ספּעציעל אויפגעניייט און געטראָגן אויפן האלדז.

אין שולביים אָנצינדן די חנוכה־ליכט אין דער גרויסער מנורה, ווען שלום־איטשע דער שמש פלעגט הויך אויפן קול זאָגן די ברכות, האָבן מיר חדר־יינגלעך געענטפערט מיט אַ הילכיקן „אמן" אַז דער בית־המדרש פלעגט אַ ציטער טאָן.

דער עיקר האָט אונז געריייצט דער פאַרפאַרענער טייך וועלכער פלעגט זיך אָממערסטן שטעלן חנוכה. דורכזיכטיק ווי אַ גלאָז, שטאַרק ווי אַ מויער. דער ערשטער פלעגט אַלעמאָל דורכגיין איטשע דער זאָס־ווירער פון יענער זייט. קלענערע חברה האָבן זיך געגליטשט סתם אַזוי אויף די אַבצאַסן, גרעסערע אַביסל זיינען געפאָרן אויף קאָנקי. העיקר, ס'איז געווען לעבעדיק, און טאָמער איז געפאַלן אַ שניי און צוגעדעקט דעם אייז, האָט מען זיך אויך אָן עצה געגעבן. באַלד אָפּגעראָמט דעם שניי און צעשטעלט יאָלקעס פון די זייטן און געמאַכט אַ „קאַטאָק". געבראַכט אַ הילצערנע ראָד, צוגעבונדן צו אַ שטעקן און געדרייט אַ שליטעלע אָנגעזעצט מיט חברה וועלכע איז געפלויגן אין אַ ריזיקער שנעלקייט, און די שמחה איז געווען גרויס, און נאָך אַלעמען לויפן אַ היים, צערויטלטע מיט אָנגעפרוירענע באַקן און אויערן, און זיך צוכאַפּן צו די מאַמעס אָנגעגרייטע פּעטע לאַטקעס מיט גריוועגעס, אַ טייערער יום־טוב געווען.

און דערצו זיינען מיר נאָך געווען געבענטשט מיט פיל בערג אינמיטן שטעטל, ספּעציעל ווי באַשאַפן פאַר די קינדער זיי זאָלן זיך קענען שליטלען ווינטער. האָט יאָרן נאָכאַנאַנד מיט אונז געפירט מלחמות אסתר־מלכה יודע־וועלוולס, ווו דער וועג צו איר קלייטל אַרויפן באַרג איז געווען גליטשיק פון די שליטעלעך, און פלעגט זיך מאַטערן מיט אַלע כוחות מיטן שטעקן אין האַנט אַרויפגיין. וועלכע מיטלען האָט זי ניט באַנוצט אין איר קאַמף. פריער פלעגט זי זיך בעטן מיט גוטן „קינדער

האָט אויף מיר רחמנות — ווינציק בערג איז דאָ אין שטעטל, גייט צו אלי־נתן, צו מוישע דעם מאָלער"... און אַז אירע רייד האָבן ניט געהאָלפן פלעגט זי אויסשיטן מיט אַש אינמיטן וועג אַז די שליטלעך זאָלן זיך ניט קענען שליטלען. איר לעצטער מעטאָד איז געווען אויסבויען גאַנצע באַ־ריקאַדן מיט לאָקשן און זאַלץ־ברעטלעך, פאַמעלעך, לאָפּאַטעס און קאָטשערעס. אָבער חברה האָט דאָס ניט אָפּגעשראָקן, און כהרף־עין פלעגט מען דורכרייסן מיט אַ „הורא" אירע „פעסטונגען און באַריקאַדן און בשום אופן זיך ניט געוואָלט שיידן מיטן בעסטן באַרג, ווו מ'קען אַריינפאָרן גלייך אין טייך אַריין, גאָר גרויסע מזיקים פלעגן אַראָפּפאָרן ממש פון העכסטן שפּיץ באַרג. די לעצטע יאָרן געווען אַ מאָדע אַרויס־שלעפּן אַ גרויסן שליטן און זיך שליטלען ייִנגלעך מיט מיידלעך צוזאַמען.

חנוכה פלעגן אויך איינגעאַרדנט ווערן לאַטקע־אָוונטן און פייערונ־גען אין שטעטל.

פּורים

פון חנוכה ביז פּורים פלעגן זיך אָנהייבן די גרעסטע פרעסט. די גאַנצע שטעטל איז געלעגן אַ פאַרגליווערטע, דער באַרג איז געשטאַנען ווי אַ גולם אין ווייסן אָנגעטאָן, די הייזלעך האָבן אויסגעזען ווי איינ־איינגעהויקערטע זקנים, צוגעטוליעט איינע צו די אַנדערע ווי אַ סטאַדע שעפּסן פאַר שרעק, אַרומגעשאָטן מיט גרויסע חורבעס שניי, די פענסטער פונדרויסן זיינען געווען פאַרקאַוועטע, און די מענטשן אינעווייניק זיינען געזעסן ווי אין אַ תפיסה. אַרום די ברונעמער זיינען אָנגעוואַקסן הויכע בערג מיט אייז, און ס'איז געווען אַ סכנה נאָענט צוצוגיין, די באָבע אַן אָנגעשוואָלענע, פלעגט זיך שווער אויפהויבן, אָבער דערפאַר אויף צוריק דעם אָשוויר מיטן עמער לייכט אַרויפציען. כמעט יעדע פּאָר הייזער אין שטעטל האָבן געהאַט אַן אייגענעם ברונעם. אין די גרויסע ירידים פלעגט מען ס'וואַסער פון אַלע ברונעמער אויסשעפּן, געווען ברו־נעמער אין שטעטל, וועלכע האָבן געהאַט אַ שם, און בשעת הדוחק האָט מען גענומען פון דאָרט אויף טיי. וואַסער, בדרך כלל האָט מען גענומען פון אַזעלכע אָדער פון רעקע ווייל די וואַסער דאָרט איז געווען ווייך און געהאַט אַ גוטן טעם. זומער זיינען געווען ספּעציעלע קלאַטקעס אויף טיי וואַסער, ווינטער ווען די אַזעלכע פלעגט פאַרפרירן האָט מען אויסגעקלאַפּט אין אייז פּראָלעווקעס און פון דאָרט שעפּן וואַסער אויף טיי.

האָט אַ ווינט פון קלויסטער אָנגעהויבן בלאָזן און צעוואָיעט זיך אין קוימען ווי אַ סטאַדע הונגעריקע וועלף אַזש אַ ציטער פלעגט דורכגיין אָדער אַמאָל פלעגט אָנהייבן דרייען אַ זאַווערוכע און הימל און ערד אויסמישן, אַלע וועגן פאַרשיטן, און די שטעטל איז דאַן אָפּגעשניטן גע־ווען פון דער וועלט, געווען אויך מילדערע ווינטערדיקע טעג „אַדליגעס, ווען ס׳האָט געבלאָזן אַ פייכטער ווינט. אַמאָל האָט אויך „געלאָפּעט" אַ שניי וואָס האָט זיך געקנאָטן ווייך ווי גאָמאָלקעס, אַ מחיה אונטער די פיס. יונגע חברה פלעגן קייקלען ריזיקע קוילן און מאַכן שניי־מענטשן. אויך פאַרפירן „מלחמות" אין שניעשקעס, אַ פריילעכע שפּיל געווען, אין אַזעלכע טעג פלעגט מען פליען ווי שדים אויף שליטעלעך, און גלעקלעך האָבן געקלונגען ביי די פערד, וועלכע האָבן געטאַנצט פאַר ווּלטאָג.

מיט וואָס האָבן זיך עס יידן פאַרנומען אין די לאַנגע ווינטערדיקע נעכט אין שטעטל, ווייבער נאָכן פאַרענדיקן די אַרבעט פלעגן זיך אַרומזעצן אַרום די וואַרעמע אייוועלעך און שטריקן פאַר דער משפּחה, און צוטוליען די קינדערלעך אַרום זיך וואָס פלעגן איינדרעמלען אין די שויסן, די מאַנסבילן שטובּיקע געגאַנגען דאַווענען אין בית־מדרש, פאַר־שמועסנדיק זיך אַביסל אַרום אייוועלע. יידן למדנים, האָבן געלערנט אַ בלאַט גמרא ביי אַן אָנגעצונדן ליכטל, אַנדערע האָבן זיך געאַמפּערט ביים גרויסן טיש און אויפגעהויבן גוואַלדן אין זייער פּילפּוליסטיק. ביים צווייטן טיש איז געזעסן נאָטע־געצל און געלערנט עין־יעקב מיט אַן עדה יידן וואָס זיינען אַביסל קורץ אין די שוואַרצע פּינטעלעך און גע־שלונגען זיינע ווערטער מיט אָפענע מיילער. דערפאַר שבת בין מנחה למעריב פלעגן באַזעצן, דעם טיש די חברה תהילים־זאָגער מיט ר׳ בענטשע דעם שוסטער בראש און יידן פּשוטע בעלי־מלאכות, דאַרפס־גייער, באַלע־גאָלעס, וואָס האָבן זיך אַ גאַנצע וואָך געוואָלגערט אין דער פרעמד, און ניט געקענט דאַווענען בצבור, האָבן איצט אַריינגעכאַפּט אָפּדינען דעם רבונו של עולם פאַר אַ גאַנצע וואָך, און ר׳ בענטשע דער לאַטוטניק דעם גאַנצן לעבן זיינעם געלעבט אין דחקות אין זיין איינגעפאַלענע כאַטע ביים טייך, האָט שבת גערוט אויף אים די שכינה, זיצנדיק אויבנאָן צווישן דעם עולם תהילים־זאָגער. ער האָט דעם גאַנצן תהילים געקענט אויף אויסנווייניק און מיט פאַרקוועטשטע אויגן צעשאָקלען זיך אין אַ האַר־ציקן ניגון, זאָגנדיק דער ערשטער אַליין יעדן פּסוק און נאָך אים דער גאַנצער עולם אין קולי־קולות. דער בין השמשות פלעגט לאַנגזאַם צו־

פאַלן, און איינהילן דעם בית־המדרש אין אַ טונקעלען שלייער. ר׳ בענ טשעס קול פלעגט שפּאַלטן די פינסטערניש און צעקייקלען זיך איבערן חלל פון בית־מדרש, ביז אַ שטערן אין הימל פלעגט זיך באַווייזן, און אַ בליאַסק פון אַנאַנגעצונדן ליכטל ביים עמוד פלעגט איבעררייסן מיט אַ הילכיקן „ויהי רחום"...

ווינטער פלעגן אַראָפּקומען אין שטעטל „פּיעכאָטנע" מגידים. ס׳קלאַפּן פון מענדלס האַמער האָט אַנגעזאָגט דעם עולם דאָס דרשנען פון אַ מגיד, אפילו מיט יאָרן שפּעטער ווען מאָדערנע ציוניסטישע רעדנער האָבן געדאַרפט אויפטרעטן פאַרן עולם האָט נאָך מענדל׳ס הילצערנער האַמער צוגעצויגן דעם עולם, ווי די גרעסטע אַפּישן. אַממערסטן זיינען עס געווען אַלטע באַרימטע מגידים, וואָס האָבן אַרומגעוואַנדערט דעם גאַנצן לעבן פון שטעטל צו שטעטל, און זייערע דרשות האָבן זיי שוין געקענט אויף אויסנווייניק, געווען צווישן זיי גאַנץ באַגאַבטע יידן מיט שאַרפע מוחות וועלכע האָבן געשפּרודלט מיטן וויסן און חכמה. אַנגעטרונקען פון טיפן יידישן קוואַל, די גאַר באַרימטע מגידים פלעגן צוציען אפילו די גרעסטע אפּיקורסים פון שטעטל, און שוין דאַן באַוווסטזיניקע יוגנט.

פורים איז געווען אַ באַליבטער יום־טוב פאַר קינדער, שוין באַצייטנס זיך אָנגעגרייט מיט ביקסלעך און פּישטאָנעס און אַנדערע קלאַפּערגע־צייג, גרויססע מזיקים פלעגן איינסטרויען ביקסלעך און אָנשטאָפּן דאָרט פאַרשידענע אויפרייס מאַטעריאַל. דער בית־המדרש איז פול געווען מיט פאַרשיידענע ריחות, און פאַרטשאַדעט אַלעמען, שלמה־וועלוול דער גבאי, אַ הויכער ייד מיט אַ פּאָר ברילן אויפן שפּיץ־נאָז האָט אַמאָל באַשלאָסן צו קאָנפיסקירן ביי חברה ס׳גאַנצע געווער, און שפּעטער נאָכן ענדיקן לייענען די מגילה צוריק אָפּגעגעבן. די מצוה פון נקמה נעמען אָן המנען איז זיי איבערגעגעבן געוואָרן, און פאַרוואַנדלט עס אין אַ הייליקן שפּיל, וואָס האָט גאַרניט געשמעקט אונזערע טאַטעס און געשטערט זיי הערן די מגילה. די מאַמעס פלעגן אויסבאַקן לכבוד פורים המנטאַשן וואָס זייער טעם פילן מיר נאָך היינט. פורים צייט זיינען שוין די טעג אַביסל גרעסער, און מילדער, די זון פלעגט אַמאָל אַ בלישטשע טאָן מיט אַ שטאַרקן זייל ליכט, און אָנגעזאָגט אַז אָט באַלד דערנענטערט זיך שוין דער פּסח און וואַרעמערע ליכטיקערע טעג.

טיפן און געשטאַלטן

הענעך מילער

מיט אַ ציטער און ווייטיק אין האַרצן טרעט איך צו שילדערן דאָס געשטאַלט פון הענעך מילער. ער איז געווען די צענטראַלע פיגור פון דער ציוניסטישער יוגנט אין שטעטל, האָט אין זיך פאַרקערפּערט אַלע אייגנשאַפטן פון אַן אָרגאַניזאַטאָר, פירער און חבר און געווען באַליבט און אָנגענומען אין אַלע קרייזן.

איך האָב ניט די מעגלעכקייט אויפצוויקלען אַלע בלעטער פון דער ציוניסטישער געשיכטע פון שטעטל, אירע קאַמפן און ראַנגעלנישן, וואו זיין נאָמען איז דורכגעפלאָכטן און וואַקסט אומעטום אַרויס אויבנאָן. ניטאָ איין געביט פון געזעלשאַפטלעכער קולטורעלער אינסטיטוציע וואו הענעך איז ניט געווען פאַרטראָטן און אַקטיוו מיטגעאַרבעט, אָנהייבנדיק פון „מכבי״, „הפועל״, ביבליאָטעק, פאַרענדיקט מיט „החלוץ״, „פרייהייט״, פאַרטיי און „העובד״. איך האָב געהאַט דעם כבוד פיל יאָרן מיטאַרבעטן מיט אים אין „החלוץ״ און פאַרטיי, אַרויסגעגעבן אַ וואַנט-צייטונג און פעריאָדישע אויסגאַבן, איך זע נאָך פאַר זיך דעם באַצויבערנדן גלאַנץ פון זיינע אויגן אונטער די ברילן, און גוטמוטיקן שמייכל, אויף זיין פּנים. אַליין אַלס ביישפּיל שטענדיק געדינט און דערפאַר געוואונען די סימפּאַטיע און אָנערקענונג פון אַלעמען.

זיין ערשטע דערציאונג באַקומען אין חדר, שפּעטער ממשיך געווען לערנען אין דער יידישער פאָלקס-שול, האָט אָבער זיינע פיל ידיעות און וויסן דערוואָרבן שפּעטער דורך זעלבסט-בילדונג, זיך געגראָבן אין די ביכער און געשעפּט פון דאָזיקן קוואַל.

פון זיין טאַטן משה דער מאָלער, וועלכער איז געווען אַ קינסטלער אין זיין פאַך האָט הענעך גערירשנט די פייאיקייט צו מאָלן, איבערהויפּט נאַטור-בילדער פון אַרומיקן פּרעכטיקן פּייזאַזש. שפּעטער אָנגעהויבן צו שרייבן לידער, וועלכע ער האָט קיינמאָל ניט פאַרעפנטלעכט, אָבער זיין טאַלאַנט צו שרייבן האָט אים ניט געגעבן קיין רו און אין יאָרן אַרום געווען דער איינציקער קאָרעספּאָנדענט פון שטעטל אין דער „ווילנער צייט״, האָט באַזיצט אַ שיינעם סטיל צו שרייבן, און האָט אָפּגעשפּיגלט דאָס לעבן אין שטעטל, איר פּאָפּולער געמאַכט אין דער גרויסער וועלט. פלעגט אויך פאַרעפנטלעכן אַרטיקלען אין דער פאַרטיי-פּרעסע, און אין

יוגנט־אָרגאַן „פרייהייט" און טרעפנדיק זיך אַמאָל אין וואַרשע מיט אַ צענטראַלער פערזענלעכקייט פון דער פּאַרטיי, דערוויסנדיק זיך, אַז איך בין אַ סווירער, האָט ער זיך באַלד פאַראינטערעסירט וועגן העניעך מילער, וועמען זיי האָבן געפּלאַנט אַריבערפירן אין וואַרשע צו פּאַרטייאישער אַרבעט.

העניעך איז געווען איינער פון די גרינדער פון „החלוץ", האָט שפּעטער אומקערנדיק זיך פון מיליטער זיך ווידער אָנגעשלאָסן אין דער צוריק אויפגעבויטער אָרגאַניזאַציע. זייענדיק איינער פון די לעצטע מאָהיקאַנער, האָט ער זיך שנעל צוגעפּאַסט צו דעם ייִנגערן שיכט און האָט איר פיל געווידמעט, געפירט אַ סיסטעמאַטישע קולטורעלע אַרבעט און דערהויבן דעם סניף צו איינעם פון די בעסטע פון דער סביבה. שפּעטער גלייכצייטיק די „פרייהייט"־גרופּע אין סניף, וועלכע ציט שפּעטער אַריין אויך אַנדערע עלעמענטן, אַרבעט אויך מיט אין „העובד" און שפּעטער שטייט ער בראש פון דער פּאַרטיי און אַדאַנק זיין השפּעה ווערבירט פיל מיטגלידער, און אומעטום באַווירקט און באַאייַנפלוסט זיין נאָמען און וואָרט.

בלייבט געטריי דעם רוף פון דער באַוועגונג גייט אַרויס אויף הכשרה. זייענדיק שוין דאָן נאָענט צו דרייסיק יאָר, איז אָבער גע־צוואונגען צוליב פאַרשיידענע גורמים זיך אומקערן אַהיים, אָבער ניט קיין אַנטוישטער און אַפּאַטיש געשטימט, נאָר מיטן זעלבן גלויבן אין האַרצן זיך געוואָרפן צוריק אין דער אַרבעט פון דער פּאַרטיי און פון „העובד" דורך וואָנעט ער האָט באַדאַרפט עולה זיין קיין ארץ. דער אַקטיוו ווערט איינגעשרומפּן. חברה צעפאָרן זיך אויף הכשרה, טייל זייַנען עולה, העניעך אָבער שטייט אויף דער וואַך, וואַרטנדיק אויף זיין ריי צו עליה. דערווייל רוקט זיך אָן די מלחמה און זיינע חלומות ווערן צערונען. לויט די באַקומענע גרוסן האָט העניעך מיט זיין פאַמיליע געוועזן שוין אַ טאַטע צו זיין נאָר וואָס געבאָרענעם זון, געפינענדיק זיך אין דער ווילנער געטאָ, זעענדיק פאַר די אויגן דעם גורל וואָס ס'דערוואַרט זיי, באַשלאָסן פאַרלאָזן ס'געטאָ און זיך אָנשליסן צו די פּאַרטיזאַנער אין די וועלדער. אויפן וועג זייַנען זיי אָבער געכאַפּט געוואָרן און באַצאָלט מיט זייער לעבן.

אַזוי האָט טראַגיש פאַרענדיקט זיין לעבן איינער פון די ערשטע בויער וועלכער האָט זיין גאַנץ לעבן געווידמעט דער ציוניסטישער באַ־וועגונג אין שטעטל, און אַליין ניט זוכה געווען זיין חלום צו פאַר־ווירקלעכן.

שלמה ראַבינאָוויטש

אַליין אויסגעקנאַטן אין יחוס, זיין זיידע פון דער מאַמעס צד איז געווען דער באַוואוסטער תלמיד־חכם אין שטעטל ר׳ יאַנקל יהודית׳עס, וועלכער האָט געהאַט סמיכה אויף רבנות און דעם גאַנצן לעבן געווען אַ קרעמער, און ווען דער אַלטער רב מוסינזאָן איז נפטר געוואָרן האָט ער געפסקנט שאלות. זיין צווייטער זיידע איז געווען פייטל דער אייזן־קרעמער, אַ ייד אַ למדן, און דער האַרציקסטער בעל תפילה אין שטעטל, האָט מיט זיין דבקות ממש פאַרכישופט דעם עולם, און ער, שלמה, האָט

שלמה רבינוביץ

געירשנט פון ביידע זיידעס דעם דורשט נאָך וויסן און בילדונג. נאָכן ענדיקן די תרבות־שול באַשליסט ער ווייטער פאַרזעצן זיינע לימודים אין ווילנע. קענענדיק די שווערע מאַטעריעלע לאַגע אין דער היים, אַרבעט ער אַלס נאַכט־שומר אין אַ קראָם, וואָס דערמעגלעכט אים זיך זעלבסט אויסהאַלטן לעבנדיק אין שווערע באַדינגונגען. אין יאָרן אַרום ווערט ער קראַנק און איז געצוואונגען איבעררייסן די לימודים, זעצט שפּעטער ווייטער פאָר, און אַדאַנק זיין פלייסיקייט און התמדה, דער־גרייכט ער סוף כל סוף צו אַ קאַריערע — ווערט אַ לערער אין שטעטל. אַנערקענט דורך אַלעמען. פון זיין פרייער צייט פיל געווידמעט דעם

„החלוץ", אויפגעטראָטן אויף פאַרשיידענע ציוניסטישע אַקאַדעמיעס, באַזיצט אַ פאַלקסטימלעכן הומאָר און אַ חברישן צוגאַנג צו יעדערן, געווען אַ טרייער איבערגעגעבענער ציוניסט, זיך באַטייליקט אַקטיוו אין אַלע זאַמל־אַקציעס און פיל מיטגעהאָלפן אין דעם צעפלאַקערטן גע־ראַנגל אין דער ציוניסטישער מחנה, וואָס האָט געבראַכט צום נצחון פון דעם ציוניסטישן סאָציאַליסטישן פליגל אין שטעטל. זיין טרוים איז געווען עולה צו זיין קיין ארץ ישראל צו וואָס ער האָט זיך געגרייט. זייענדיק אָבער געצוואונגען — בלייבנדיק דער איינציקער שפייזער אין שטוב — עס אָפּלייגן אויף שפּעטער, ביז ער האָט פאַרשפּעטיקט.

ווי באַוואוסט האָט שלמה ראַבינאָוויטש געאַרבעט אַ געוויסע צייט בעת דער נאַצישער הערשאַפט אין דער סווירער גמינע און האָט פאַר פיל סווירער יידן איינגעאָרדנט פּאַספּאָרטן אויף קריסטלעכע נעמען, און מיט דעם זיי געראַטעוועט פון אַ זיכערן טויט, שטעלנדיק אין סכנה זיין אייגענעם לעבן. אַליין איז ער פאַרבליבן ביז דעם לעצטן מאָמענט צוזאַמען מיט זיין משפחה.

אַלס ווידוי דינט פאַר אונז זיין איבערגעבליבענער בריוו, וועלכער איז באַהאַלטן געוואָרן אין אַ פלעשל צוזאַמען מיט אַ שטיקל פאַרברענטע ספר־תורה פון שול (אין איינעם מיט יצחקס, פייגעלעס און שיינדעלעס בריוו) און ס'אַנטפּלעקט זיך פאַר אונז זיין גרויסע ליבע און בענקשאַפט צו דעם לאַנד וואו ער האָט זיך געריסן זיין גאַנץ לעבן. זיינע ווערטער זיינען געשריבן געוואָרן מיטן בלוט פון זיין האַרצן קוקנדיק דעם טויט פאַר די אויגן.

דאָס איז אַן אָפּקלאַנג פון טויזנטער אומגעקומענע לעבנס, שטייענ־דיק אויפן שוועל פון אָפּגרונט.

פייגעלע און שיינדעלע גינזבורג

פייגעלע און שיינדעלע, צוויי שוועסטער ווי אַ צווילינג אויסגעזען, ביידע יונג צעבליט, פול מיט חן און לעבנס לוסט געווען. ווי אַלע קינ־דערלעך אין שטעטל אויסגעוואַקסן אונטערן סווירער פרייען הימל, אויס־געקושט דורך דער מחיהדיקער צערטלעכער זון, אויסגעשפּילט די קינד־הייט אויפן באַרג וואָס האָט הינטער זייער שטוב דעם קאָפּ פאַריסן, אָפּגעפרישט זיך אין די קילע וואַסערן פון דער שטילער בלאָער אָזערע. און אָט אַזוי זיינען די שפּילעוודיקע יאָרן דורכגעפלויגן. פייגעלע און שיינדעלע האָבן די תרבות־שול געענדיקט, געהאַט דאָס גליק ווייטער

ממשיך זיין לערנען אין ווילנע. און אויף די ימים טובים אַראָפּ־געקומען אַהיים צעשטראַלטע, באַהנטע אין גימנאַזיסטישע היטעלעך און טאַטע מאַמע נחת פאַרשאַפט. געהאַט נאָך אַ מזל, געבוירן ווערן ביים זיידן, ר׳ פייטל דעם אייזן־קרעמער און געירשנט פון אים אַ שיינעם קול צום זינגען. איז זייער שטוב שטענדיק פול געווען מיט געזאַנג, שבת זמירות געזונגען, פסח די הגדה די לעצטע פאַרענדיקט און שמחת־תורה ביי אַ גלעזל משקה זיך סתם פריילעך געמאַכט. פייגעלעס

שיינדל גינזבורג, שייטל מילר, דבורה גינזבורג, פייגעלע גינזבורג

נעימות׳דיקער קול וואָס פלעגט זיך ווי א פידעלע צעשפילן באַזונדערס זיך אויסטיילן. אַליין אַ שוואַכע פון דער נאַטור געווען מיט אַן איידעלן צאַרט פנים און סאַמעט גלעטנדיקע אויגן. שיינדעלע איז געווען מער ברויזנדער, שקציש, ווערן זיי שפּעטער ווי ס׳רוב שטעטלדיקע יוגנט אַריינגעצויגן אין „החלוץ״, ווילן אויסמיידן דעם וועג פון הכשרה, גרייטן זיך עולה זיין דורך אַנדערע וועגן. און דערווייל איז די מלחמה אויס־געבראָכן און זייערע יונגע לעבנס פאַרצוקט.

ערשט אין יאָרן אַרום איז אַנטדעקט געוואָרן פון זייער באַהעלטעניש

א געזעגענונגס־בריוו מיט דער ליכטיקער וועלט, אַדרעסירט צו די גליק־לעכע אין יענעם לאַנד וואו זיי וועלן שוין ניט דערגרייכן. וויסנדיק אַז זייערע טעג זיינען געציילטע, נאָכדעם ווי ס׳רוב פון שטעטל זיינען אומ־געקומען, געפינען זיי פאַר זייער הייליקן חוב זיך שיידן מיט די לעבנס־איבערגעבליבענע אין געציילטע האַרציקע שורות. און ס׳איז צו באַ־וואונדערן דעם געוואַלדיקן כוח פון דער שוואַכער טרוימערישער פיי־געלע, צו קענען האַלטן פעסט די פען אין האַנט און שרייבן איר לעצטע צוואה. טיף רירנדיק זיינען אירע ווערטער, דערמאָנט אונז: „זאָגט נאָך מיר קדיש״.

זייענדיק שטענדיק ווייט פון רעליגיעזע סענטימענטן, דאָך אין אַזעלכע מינוטן פון יאוש און אַפּאַטיע זוכט זי אַן אָנשפּאַר אין אַן אי־בערמענטשלעכן הימלישן כוח, ווען אויסגעלאָשן איז שוין יעדער שטראַל פון האָפענונג, פילנדיק דעם קאַלטן אָטעם פון טויט, וועלכער איז אומ־פאַרמיידלעך.

שיינדעלע גיסט אויס איר פיינפול האַרץ אין די כאַראַקטעריס־טישע געציילטע שורות פון ביאַליקס שחיטה־שטאָט: „השמש זרחה, השיטה פרחה והשוחט שחט״ און פאַרענדיקט אַזוי פּאַטאַל אַפּהעגטיק „דאָס איז אַלץ״ —.

ס׳איז איין בלוטיקער אויסגעשריי אין דעם אַרומיקן חלל.

ס׳איז אַ טיף באַלערנטער דאָקומענט ווי אַזוי עס האָבן אויפגענומען דעם גזר הדין אונזערע אַלע טייערע און נאָענטסטע אין די קריטישע מינוטן פון זייער לעבן.

ליזע כאַצקעלעוויטש

געבאָרן געוואָרן ביי איר טאַטן זלמן דער פעלדשער, אַן אינטע־ליגענטער און באַליבטער מענטש אין שטעטל, ווייט געווען פון דעם אַסימילאַטאָרישן טיפּ לויט זיין שטאַנד. הגם ער האָט געוווינט אין עק שטעטל צווישן קריסטן דאָך איז ער געשטאַנען אין אַן איינגן קאָנטאַקט מיט די יידישע קרייזן. זיין זון ראובן איז געווען אַ הייסער ציוניסט און סימפּאַטיזירט מיט דעם „החלוץ״ און טיילמאָל מאָראַליש און מאַ־טעריעל מיטגעהאָלפן. זלמן האָט אויך פאַרמאָגט אַן אַפּטייק, אגב די איינציקע אין שטעטל, און געפירט אַ רחבותדיקן לעבן.

זיין מוזינקע ליזע האָט נאָכן ענדיקן שטודירן אין ווילנע, זיך אומ־געקערט אַהיים צו דער הערלעכער דירה פון איר רייכן טאַטן. ניט גע־

פינענדיק אָבער קיין געזעלשאַפט און פּאָסיקע סביבה, געזעסן שטענדיק ווי פאַרשלאָסן אין אַ תפיסה, פון פרי ביז שפּעט אין טונקעלן אַפּטייק, אַריינאַטעמדיק די פאַרשיידענע מעדיקאַמענטן. אַליין אַ סובטעל אידעלע געשטאַלט, צאַרט געזיכט, פון וועלכע ס׳האָבן אַרויסגעקוקט אַ פּאָר טונקעלע פאַרחלומטע אויגן, און אַן ערנסטער פאַרטראַכטער בליק. קיינמאָל איר ניט געזען שפּאַצירן אין דעם אַזוי פּרעכטיקן אַרומיקן פּיי־זאַזש, נאָר געזעסן אַ פאַראיינזאַמטע ביים פענסטער, ביז דאָס לאַנגוויי־ליקייט און מאָנאָטאָנישקייט איז איר מאוס געוואָרן און אַ סוף גע־מאַכט צו איר יונג בליענדיק לעבן. שנעל האָט זיך די ידיעה צעטראָגן אין שטעטל און אַלעמען אויפגעציטערט, געלאָפן אָנקוקן צום לעצטן מאָל די בליענדע שיינע ליזע וועלכע איז געלעגן ווי אין אַ זיסן חלום פאַרוויגט.

דער דאָזיקער אויסטערלישער טויט האָט איבערגעלאָזן אַ שטאַרקן רושם אין זיין צייט.

הירשע נתן

הירשע נתן איז געווען אַ הדרת־פּנימדיקער ייד מיט אַ פּאַטריאַכאַ־לישן אויסזען, פאַרמאָגט אַ פּאָר גרויסע פאַרחלומטע אויגן און אַ שיין צוקעמטע באָרד. דעם גאַנצן לעבן געקנעלט, געווען אַ מלמד און אויף דער עלטער זייענדיק עקאָנאָמיש געזיכערט, האָט ער זיך גענומען צו מצוות. יעדן פרייטיק פלעגט ר׳ הירשע־נתן, אָנגעשפּאַרט אויפן שטעקן, גיין געלאָסן פון שטוב צו שטוב קלייבן פאַר אָרעמעלייט. ווינטער אין די ערגסטע וועטערן און זומער אין די גרעסטע היצן האָט ער זיין שליחות אויסגעפירט, און יעדער האָט עס אָפּגעשאַצט און געטראָגן אים אַנטקעגן די גראָשנס וועלכע ער פלעגט פאַרטיילן נויטבאַדערפטיקע מענטשן, און מיט דעם געלינדערט די נויט פון פיל אָרעמע משפחות און אויסגעמיטן דעם הונגער אין זייערע הייזער. אַדאַנק דעם זיינען אין שטעטל ניט געווען קיין בעטלער וועלכע האָבן אויסגעשטרעקט אַ האַנט.

אַ חוץ דעם האָט הירשע נתן געהאַט אַנדערע מצוות. יעדן פרעמדן אורח באַזאָרגט מיט עסן און טיילמאָל אויך גענומען צו זיך, פאַר יעדן מגיד געשטעלט אַ קערה און אַכטונג געגעבן אַז דער עולם זאָל עפּעס אַריינוואַרפן. דער ערשטער שטענדיק קומען אין בית־המדרש, נאָך אין דער פינסטער און לערנען ביי אַן אָנגעצונדן ליכטל, און דער לעצטער פאַרלאָזן די שול זיצן אַלעמאָל אָפּגעזונדערט פון אַלעמען פאַררוקט

אין אַווינקל און דאַוועגען בהתמדה, מיט מענטשן ווייניק וואָס גערעדט, געווען אַן ערלעכער, כשרער ייד און צום סוף נאָך זוכה געווען צו שטאַרבן אין מיכאַלישקער גטעאָ אַ קורצע צייט פאַרן איבערפירן אַלעמען אויף פאָנאַר.

איטקע טשערנעס

מען האָט איר אויך גערופן איטקע די פּאַטיקע. אַן אויסגעטריקנטע, איינגעקאָרטשעטע ידענע, אָרעם אַנגעטאָן, מיט אַ נעבעכדיקן, פאַראומערטן פּנים, געוווינט האָט זי אַליין אויפן שול־הויף, אין אַ קליין איינגעפאַלן הייזל, פלעגט יעדן שבת אינדערפרי גיין אויפקלייבן חלה פאַר אָרעמע לייט און ס׳איז געווען אַ רחמנות צוצוקוקן ווי זי טראָגט די פולע קערב־לעך מיט חלה וואָס דער עולם פלעגט איר טראָגן אַנטקעגן, דרייענדיק זיך פון דער שווערער משא, האָט עס באַלד צעטיילט אין די אָרעמע הייזער וועלכע האָבן ניט געהאַט קיין מעגלעכקייט צו באַקן. געווען די „שרה בת טובים” אין שטעטל. איינע פון די לעגענדאַרע פיגורן וועלכע האָבן זיך מיט זייערע מעשים קונה שם געווען, און געבליבן ביי יעדן איינגעקריצט אין זכרון.

אברהמ׳קע לאה אייזיקס

אַז איר האָט אָנגעקוקט אַברעמקע לאה אייזיקס (מ׳האָט אים אויך גערופן אַברעמקע דער קוימנקערער), וועלכער איז שוין געווען אַ ייד אין טיפן עלטער האָט ער גאָר קיין גרויסן איינדרוק ניט געמאַכט. האָט ווער געכאַפּט מיט אים אַ שמועס האָט מען זיך אָנגעלאַכט אַ פולן בויך, ס׳האָבן זיך פון אים געשאָטן גלייכווערטלעך און וויצן אָן אַ שיעור, באַזיצט אַן אָריגינעלן פאַלקסטימלעכן הומאָר, און אַלץ אויפן חשבון פון זיין בינטל צרות און אָרעמקייט. געווען שטענדיק אַן אויסגעשמירטער אין סאַזשע פון קאָפּ ביז די פיס, און אפילו שבת ווען ער איז שוין געקומען אַן אויסגעפאָרעטער פון מרחץ, און אָריינגעקראָכן אין דער שבתדיקער קאַפּאָטע און וואָכעדיקע שטיוול, האָט זיך נאָך פאַרגנבעט אַ זכר פון סאַזשע ביי אים אונטערן נאָז. געווען איז ער פון קליינעם וואוקס, אַ רירעוודיק יידל מיט אַ פּאָר לאַכיקע אויגן וואָס האָבן שטענדיק אַראָפּ־געשמייכלט אין דער ברייטער סיוועד באָרד אַריין, און אַז ער פלעגט דורכגיין אַמאָל די גאַס מיטן לייטער אויף די אַקסלען און די שוואַרצע

קויל מיטן בעזימל וואָס האָט זיך נאָכגעשלעפּט ווי אַ ממזרל פֿאַרוואָרפֿן אויף דער פּלייצע, צוזאַמען מיט אַן אויפגעדרייטן קויטיקן שטריק, האָט איר געזען ווי עפּעס אַ שוואַרצער שד שפּאַצירט. ווען האָט מען זיך דער־מאָנט אין אַברעמקע לייזיקס ווען אין שטעטל איז אויסגעבראָכן אַ שריפה, און טרעפן פלעגט דאָס אַלעמאָל אין די פינסטערע אָסיענדיקע נעכט, ווען מ׳הייצט די אויוונס און מ׳זינקט אין בלאָטע טיף, און נאָכן ערשטן געשריי „,,פאַזשאַר״, הויבט מען אָן לויפן ניט טויט ניט לעבעדיק אין איין אָטעם, קליין און גרויס, אַלט און יונג, ווער גלייך צום אָרט פון דער שריפה, וואו דער הימל צינדט זיך אָן ווי אַ לאַמטערן און ווער גלייך צום שאַראַי, און ס׳שפּאַנען זיך איין ווייבער מיט מאַנסבילן, רייכע מיט אָרעמע אין אַ באָטשקע אָדער מאַשינדל, און מ׳לויפט מיט די לעצטע כוחות איבערן ברוק. דער סוף איז אַלעמאָל געווען אַ גוטער. מ׳האָט שטענדיק איינגע־לאָשן די שריפה. אַחוץ גאָר פאַרצייטן האָט געטראָפן אַז דאָס גאַנצע שטעטל האָט אָפּגעברענט פון איין עק ביזן צווייטן. פון דאַן אָן זיינען קיין גרויסע שריפות ניט געווען. פרומע יידן האָבן געגלויבט, אַז דאָס איז בזכות פון אַלטן רב ר׳ יעקב וועלכער האָט געבענטשט דאָס שטעטל אַז זי זאָל מער ניט ברענען.

דאַן ערשט פלעגט מען אַברהמקע לייזיקס ממש פאַרצוקערן, ר׳ אברהם (נאָר אין די אויגן האָט מען אים אַזוי גערופן) ווען קערט איר אויס ביי מיר דעם קוימען, שרייט באַלד נאָך אַ צווייטע יידענע מיט אַ קוויטש, ביי אונז דאַרף מען שוין לאַנג די לוכטעס אויסציסטשענען, צעשרייט זיך אַ דריטע אין אַ האַלב וויינענדיקן טאָן, ר׳ אברהם האָט רחמנות, כ׳געדענק שוין ניט די צייט ווען מ׳האָט ביי אונז גערייניקט. און אברהם גייט זיך געלאַסן, און ענטפערט רואיק שמייכלענדיק אין זיך, אויסקערן זאָל אייך אַלעמען. געהערט אַביסל ווי ס׳האָט אַלע ווייבער אָנגעשפּאַרט מיט איינמאָל. נאָר וואו אברהמקע לייזיקס פלעגט אַריינ־קומען איז שוין אומעטיק ניט געווען. אַריינמאַרשירט מיטן גאַנצן קלאָ־פערגעצייג אין שטוב (אַחוץ דעם לייטער האָט ער אָנגעשפּאַרט אויפן דאַך) באַפוילן גלייך, שאַ מאַכט אַ וואַרע ווישט מיר אָפּ אַ ריינעם שטול כ׳זאָל ניט פאַרפלעקן מיינע זאַכן, איר זעט ניט ווער עס גייט. און איר זייט אַזוי גוט, וועגדעט ער זיך צו אַ צווייטן, טוט מיר אויס דעם פוטער און הענגט אים אַריין אין שאַפע ביז איך וועל ענדיקן. אַלע קייקלען זיך פאַר געלעכטער, און ערשט דאַן טרעט ער צו ווי אַ פּראָפעסאָר צו אַ געפערלעכע אָפּעראַציע, קאַלט, געלאַסן, ער האָט שוין געוואוסט קלאָר

אין וועלכער זייט ס'עפנט זיך די יושקע אין יעדן אייוועלע, און דורכוואַנעט מ'קריכט אַרויף אויפן בוידעם. אַלץ האָט ער געדענקט. און אַז ער האָט שוין אָפּגעפּאַרטיקט זיך מיטן בוידעם, און אַראָפּגעקראָכן אונטן קוים אַ לעבעדיקער, האָט ער זיך באַוואָפנט מיט די שווערע כלי־זין און געקלעטערט ווי אַ יינגעלע אויפן לייטער, און אויפן דאַך קריכן אויף אַלע פיר צופויזן צום קוימען, און דערביי צו זיך אַליין אונטער־זינגען, אליין אליין וועט אַברעמעלע גיין און אויפשטעלנדיק זיך ביים קוימען אַראָפּשרייען אויף אונטן, נו, איך פרעג ביי אייך, ווער שטייט איצט העכער איך אָדער יצחק טראַיק (דער גרעסטער גביר אין שטעטל) און נאָכן דורכפּאָרן מיטן בעזעמל עטלעכע מאָל אַרויף און אַראָפּ אַראָפּשלעפּן זיינע עטלעכע און זיבעציק יאָר אונטן און אָנהייבן קריכן פונדאַסניי אויף ניידע בוידעמער און דעכער.

אַחוץ דעם האָט נאָך אַברהמקע לייזיקס געהאַט פיל אַנדערע מלאכות, געווען אַ מולער און אַ קברן, און פון די אַלע פרנסות נאָך ווייט געווען פון ראָטשילדן. אַ קבצן געווען דעם גאַנצן לעבן, געווען אַ מטופל מיט אַ סך קינדער, און פלעגט טרייבן לצנות אויף זייער חשבון. איר ווייסט, איך זעץ זיך קיינמאָל נישט צום טיש אָן צען אָרעמע לייט...

זיינע חכמות און וויצן פלעגן איבערגיין פון מויל צו מויל, איך שלאָף שוין רואיק, האָט ער אַמאָל געזאָגט, מיינע קינדער זיינען שוין באַזאָרגט, איינעם שרייב איך אָפּ באַלקאָווער הויף, אַ צווייטן קאָמעראָווער, באָרע בערלען גיב איך אַוועק דעם גאַנצן גאַשטשינעץ ביז אַלשעווע מיטן מיל צוזאַמען, נו און די איידעמס נעם איך אַלע צו זיך אויף קעסט דעם גאַנצן לעבן. גאַנץ שיין פון מיין זייט.

אַ פריילעכער קבצן געווען, השמח בחלקו.

ישראל גאָרדאָן

ישראל גאָרדאָן איז געווען אַ טרייער און איבערגעגעבענער כלל־טוער, ניט געווען קיין איין געביט פון געזעלשאַפטלעכער אַרבעט וואו ישראל גאָרדאן זאָל ניט שטיין בראש, און מיט זיין גאנצן אימפּולסיוון נאַטור, ברויזנדן טעמפּעראַמענט זיך אַריינגעריסן אין דער אַרבעט, אָנ־הייבנדיק פון די פייערלעשער וואָס אַדאַנק אים און נאָך יחידים איז אויפגעשטעלט געוואָרן דער בלאָז־אָרקעסטער, וועלכער האָט פיל אַרייַנ־געבראַכט אין דעם קולטורעלן לעבן אין שטעטל.

ווערט שפּעטער אויסגעקליבן אַלס דער פאָרזיצער פון דער קהילה

און האָט פיל געלייסטעט פאַר אים. געווען איינער פון די חשובע ציוניס־טישע פערזענלעכקייטן, האָט זיך גערעכנט אַלס אויסגעצייכנטער רעד־נער און שטענדיק אויפגעטראָטן אויף פייערלעכע ציוניסטישע אַקאַ־דעמיעס, האָט זיך אויך באַרימט געמאַכט מיט זיין אויפטריט אַלס באַ־שולדיקער אויפן ליטעראַרישן משפט, „איבער דער פרוי״.

איינער פון די געציילטע אין שטעטל וואָס האָט פאַרמאָגט הויכע בילדונג, און דאָך געווען אַזוי פאָלקסטימלעך געשטימט, און מיט יעדן געפונען אַ געמיינזאַמע שפּראַך און ליב געהאַט צו דיסקוטירן. זייענדיק אַן איבערצייגטער רעוויזיאָניסט איז ער אָבער אָנערקענט געוואָרן דורך אַלע ציוניסטישע קרייזן, און אָפּגעשאַצט אַלס אויפריכטיקער מענטש און געזעלשאַפטלעכער טוער. האָט זיין גאַנצע ענערגיע און אפשר אויך אַ טייל פון זיין לעבן אָפּגעגעבן דעם כלל. וויסנדיק פאָרויס אַז ער ליידט פון אַ שווערער, געפערלעכער האַרצקראַנקייט, און איינמאָל שטייענדיק ביי זיין אַרבעט אין אַפּטייק האָט ער באַקומען אַ האַרץ־אַטאַק און אויפן מאָמענט געשטאָרבן.

זיין טויט האָט איבערגעלאָזן אַ שטאַרקן רושם, און געווען אַ גרויס פאַרלוסט פאַרן שטעטל.

באַרע בערל

אויף דער עלטער איז אַברעמקע לייזיקס איבערגעבליבן נאָר מיטן מוזיניק באַרע בערל, געווען געראָטן אין טאַטן ווי צוויי טראָפּנס וואַסער, דער זעלבער וואוקס, צעפלאַטשער נאָז און פאַרזשמורעטע לאַכיקע אויגן. האָט אים אויסגעלערנט זיינע אַלע פּראָפעסיעס, און פון טאַטן גענאַשט די חכמות און אפילו אים אַריבערגעשטיגן. אַז ער פלעגט אַמאָל דער־ציילן אַ וויץ פלעגט ער מאַכן אַזאַ ערנסטע מינע, און וואַרטן אַז דער צווייטער זאָל לאַכן. געווען צייטן ווען מ׳האָט צוגעהונגערט ביי זיי אין שטוב. באַרע בערל האָט זיך חס וחלילה ניט באַקלאָגט אויף זיין גורל, נאָר דערציילט אויף זיין שטייגער אין אַ הומאָריסטישן טאָן. נעכטן האָבן מיר געגעסן אַ לייכטע וועטשערע. וואָס אַ שטייגער, פרעגט מען אים. מיר האָבן אָפּגעקאָכט וואַסער, צעוואַשן די הענט און געגאַנגען שלאָפן.

איינמאָל זיצנדיק פאַרטראַכט (משמעות ביי אַ הונגעריקן מאָגן), טוט בערל אַ זאָג: איר ווייסט וואָס איך האָב איצטער באַטראַכט. וואָס — אַ שטייגער — פרעגן אַלע? ווען פון סווירער באַרג ווערט אַ ריצישניק און פון די וואַסער פון טייך מילך — וואָלט איך איצט אַ ביס געטאָן

אין ריצישניק, און פאַרטרונקען מיט מילך. אַלע שיסן אויס אין א גע־לעכטער.

שפּעטער אַז באַרע בערל האָט חתונה געהאַט און אָנגעהייבן קינדלען אויפן טאַטנס שטייגער, האָט אים ווער אַ פרעג געטאָן: באַרע בערל, אַלע יאָר אַ קינד, מ׳דאַרף זיי דאָך געבן עסן אויך? באַרע בערל האָט לאַנג נישט געטראַכט און געענטפערט, ערשטנס דאַרפט איר וויסן זיין אַז מיינע קינדער עסן אַליין. והשנית דאַרפט איר פאַרשטיין, אויף קיין פרעמדע שמחות פאַרבעט מען מיך ניט, שרייב איך אונטער אַלע יאָר אַ וועקסל, און פראַווע אַליין אַ שמחה. קענט איר האָבן צו מיר טענות?

משה׳ל דרעוויאַצקי

אַ זעלטענע אידעלע געשטאַלט מיט וועמען מיר קענען שטאָלצירן. אַליין אַ שוואַכער פון דער נאַטור מיט אַ פּאָר פריינדלעכע אויגן און וואַרעמען בליק, שטענדיק גרייט יעדערן צו העלפן. זייענדיק פון פאַך אַ זייגערמאַכער, געפינט אויך פיל צייט אָפּגעבן פאַרן כלל און מיט זיין געוואַלדיקער אינערציע וואַרפט ער זיך אַריין מיט לייב און לעבן אין דער פיבערהאַפטער אַרבעט אין שטעטלשע ענינים, אָנהייבנדיק פון משמרת חולים ווו ער איז איינער פון אירע גרינדער, איז דער רוח־החיים אין דעם האַנדווערקער־פאַריין, און שפּעטער איינער פון די גרונטלייגער פאַר דעם פאָלקס־באַנק און גמילות חסד ווו ער האָט יאָרן לאַנג גע־אַרבעט און געשטאַנען בראש פון דער פאַרוואַלטונג; איז אויך אַקטיוו אין דער פייערלעשער געזעלשאַפט און אַדאַנק אים איז אויפגעשטעלט געוואָרן דער ריזיקער בנין. אויף אַלע פאַרזאַמלונגען האָט זיין הילכיק קול געקלונגען, און זיין איבערצייגנדיק וואָרט איז אויסגעהערט געוואָרן מיט רעספּעקט און אַכטונג.

ס׳האָט אונז דערפרייט די ידיעה אַז משה״ל דרעוויאַצקי מיט זיין משפּחה געפינען זיך צווישן די לעבנס פאַרבליבענע יידן פון שטעטל. האָט אָבער אין יאָרן אַרום אַן אויסגעשעפּטער און אויסגעמאַטערטער נאָך אַזויפיל פיינפולע יאָרן געפונען דעם טויט אין דייטשלאַנד, פונוואַ־נעט ער האָט געפּלאַנט עמיגרירן קיין אַמעריקע.

פייוועקע דער בלינדער

פייוועקע דער בלינדער האָט שטענדיק אַרויסגערופן אַ טיפן רחמנות־געפיל ביי יעדן, ערשטנס ווייל ער איז געווען דער איינציקער בלינדער

אין שטעטל, והשנית — האָט ער זיך שטענדיק געדרייט פאַר די אויגן. אין זיינע אָפּגעטראָגענע מלבושים און שוואַרצע ברילן, שאַרנדיק זיך פאַרזיכטיק מיטן שטעקעלע פּאַזע די הייזער, ער האָט געגנוי געוואוסט יעדן ראָג און געסעלע, אלס איז אים געבליבן אָפּגעשטעמפּלט אין זכרון פון יענע יאָרן ווען ער האָט געזען. די גאַנצע שטעטלשע מאַפּע איז געשטאַנען פאַר די אויגן, און אָן קיינעמס הילף פלעגט ער פריי אַרומשפּאַצירן ביז שפּעט אין דער נאַכט. מען האָט דערציילט וועגן אים פאַלגנדן קוריאָז: גייענדיק איינמאָל שפּעט אין אַ פינסטערער נאַכט אַהיים האָט ער זיך אַנגעטראָפן אין אברעמקע לייבע דעם קצבס, וועלכער איז געווען זייער אַ קורצזיכטיקער און ביינאַכט נישט געזען די שיין. דערשמעקט אַז אײַמיצער גייט האָט ער באַלד אָנגעהויבן שרייען „קטאָ טוט". פּייווקע האָט גלייך דערקענט אַברעמקעס קול; פאַרמאָגט דערביי אַ טיפן חוש, פלעגט אפילו דערקענען דעם אונטערגעוואָקסענעם דור לויטן קול פון דער משפּחה, און באַלד אָפּגעענטפערט „איך פּייווקע!" שרעק זיך ניט, זאָג מיר עפּעס, אַברעמקע, וואו קריכסטו אַרום אַזוי שפּעט איבער די גאַסן". דערהערנדיק אַ יידיש וואָרט, איז אברעמקען געוואָרן פריילעכער אויפן האַרצן, און צוגעפאַלן צו אים. „פּייוועלע האָב אויף מיר רחמנות, פיר מיר אָפּ אַ היים. איך דריי זיך שוין דאָ אַרום ווער ווייס וויפל, און ווייס נישט וואו איך בין אויף דער וועלט. אַז ס'איז פינסטער ווי אין אַ קבר". און פּייווקע דער בלינדער האָט אָנגענומען אַברעמקען פאַרן האַנט און געבראַכט אים צופירן אַהיים.

זייער דראַמאַטיש איז פּייווקעס לעבנס-געשיכטע. צו 18 יאָר איז ער בלינד געוואָרן און אויף אייביק פאַרלוירן די ראיה. אַליין אַן אָרעמער בחור געווען, אַ זון פון אברהם דער קוימענקערער, האָט ער ניט געהאַט קיין מיטלען זיך היילן ביי די באַרימטע דאָקטוירים, וועלכע וואָלטן אים אפשר געראַטעוועט. בדרך כלל האָט ער זיך געדרעכנט אין זיין צייט פאַר אַ כוח און אין פינפטן יאָר געהערט צום „בונד". ער איז אויך געבענטשט געוואָרן מיט אַ שיינעם קול — געראָטן אין טאַטן. אין יאָרן אַרום, ווען אַלע זיינע חברים זיינען זיך צעפאָרן, אָדער חתונה געהאַט, פלעגט זיך פּייווקע חברן מיט יינגערע פון אים, און אין אויסגעשטערנטע זומערדיקע נעכט, פלעגן מיר זיך אַרומזעצן אַרום פּייווקע דעם בלינדן, וואָס פלעגט זיך צעגיסן מיט זיין האַרציקע שטים, און ווי אַ פליסנדיקער קוואַל האָט זיך געקייטלט איין ליד אין דעם צווייטן. ער פלעגט אָנהייבן פריער פון זיינע באַליבטע, רוסישע לידער, אַריבערגייענדיק צו רעוואָלוציאָנערע

ראָמאַנטישע, און פאַרענדיקן מיט פאָלקס־לידער. אין יעדער ליד אויסגע־דריקט זיין טיפן פיין און ווייטיק געזונגען מיט אַזוי פיל פאַטאָס און גע־פיל, די שטעטל אַרום האָט שוין געדרעמלט; און די גאַנצע נאַטור האָט זיך צוגעהערט צו זיין געזאַנג, די לבנה פון אויבן האָט מיט איר זילבערנעם שיין באַלויכטן זיין איינגעזונקענעם אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ. אָן די הענט אָנגעשפּאַרט. און ביי יעדן מיטלייד אַרויסגערופן. ווייט פלעגן אונז זיינע לידער פאַרטראָגן, פון יענע שטורמישע, בונטאַרישע יאָרן ווען — „העלער וועט ווערן די פינסטערע נאַכט״ אָוועקפירן אונז אין „די שמאָלע געסעלע צו די ליבע רייזעלען און פאַרענדיקן מיט דעם ליד „די שטעטל, זי דרע־מלט, די לאָדנס פאַרמאַכט, גיי איך צו מיין געליבטע שפּעט אין דער נאַכט״. שנעל פלעגן דורכלויפן די שעהן, ביז דער הימל פון דעם צווייטן זייט אַזערע פלעגט זיך ראָז צעשמייכלען, און מיר פאַרשיכורטע פון דער נאַכט, פלעגן זיך צעגיין יעדער אין זיין ווינקל און באַגלייטן פונדערווייטנס פייווקען דעם בלינדן, וועלכער פלעגט זיך אָוועקשאַרן מיט זיין שטעקעלע, פאַר ווערמען די שיין פון אויפגייענדיקן טאָג באַלויכט ניט דעם וועג צו זיין אָרעמען געלעגער! פייווקען האָט אויף דער עלטער געטראָפן אַ גליק, חתונה געהאַט מיט אַ יונג שיין מיידל. דער שפּעטערדיקער גורל האָט אויך פייווקען דעם בלינדן מיט זיין משפּחה נישט אויסגעמיטן, און אויף פאַנאַר זיין טראַגיש לעבן פאַרענדיקט.

חיים מאיר

ווער פון אונז האָט ניט געקענט חיים מאירן. אַלע קינד און קייט, אין דער גאַנצער געגנט אַרום האָט געקלונגען זיין נאָמען. ער האָט אַלע־מאָל געבראַכט מיט זיין קומען אַ שמחה. אַ חתונה אין שטעטל, פאַראַן נאָך פריילעכערס. די גאַנצע שטעטל איז פאַטאַראַמט, יעדער גרייט זיך באַזונדערס, וועגן חתן כלה און מחותנים איז דאָך שוין אָפּגערעדט און אַז גאָט העלפט און דער חתן אָדער די כלה איז ניט פון הי, קען מען שוין ניט דערלעבן די מינוט, די רגע ווע מ׳פאַרט איבערנעמען הינטערן שטעטל די מחותנים. פּלוצלינג אַ געפּילדער, אַ רעש, פערד פאַרפּוצטע אין קאָ־לירטע סטענגעס, און גלעקלעך אָנגעטאָן אויף די העלזער, לויפן ווי פון אַ שריפה אויפן האַרטן ברוק, אַזש ס׳טרייסלט אַרויס די ביינער, אַלע לויפן אַרויס אויף די גאַנקעס, אָנקוקן די מחותנים.

הכלל, עס רודלט זיך„ אַ חתונה אין שטעטל. און ער חיים מאיר איז דער ערשטער קול מבשר, ער פאַלט שטענדיק ווי פון הימל אַראָפּ,

דערשמעקט פונדערווייטנס יעדע חתונה אין שטעטל. ער קלייבט ניט איבער אָרעמע, אַ רייכע, דאָס איז דאָך זיין ברויט און פּרנסה, און קומט אַלעמאָל ניט קיין געבעטענער, האָט איר וואָן געזען אַ חתונה אָן חיים מאירן, ער האָט שוין אויף דעם אַ חזקה זינט ער האָט זיך געשטעלט אויף די פיס, און געהאַלטן אין איין טענה׳ן אויף יעדן טריט און שריט, אָן מיר פּראָ־וועט מען ניט קיין חתונות. איך האָב חן, איך האָב חן — — — מיינט ניט אַז חיים מאיר פלעגט קומען סתם, אַוועקזעצן זיך מיט פאַרלייגטע הענט און רייבן די סעודה. חס וחלילה, חיים מאיר איז געווען אַן ערשט קלאַסי־קער סאַרווער, אָן זיין קאָמאַנדע האָט מען זיך ניט גערירט. ער פלעגט אויפשלעפּן אַלע טישן און בענק פון גאַנצן שטעטל און איר האָט גע־דאַרפט אָנקוקן דעם נפשל וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ יינגעלע אינ־דערמאַתן איז ער שוין געווען אַ ייד אַ באַיאָרטער, אויסגעדאַרט, הויט און ביינער, מיט אַ גלאַטן פּנים קיין סימן פון אַ באָרד, געהאַט אַ פּאָר נעבעכדיקע צעשראָקענע אויגן. אַ קול האָט ער געהאַט אַ דין קוויטש־קעדיקן, געגאַנגען שטענדיק אָנגעטאָן אין אַ רעקל אַריבער די קני, גרעסער פון זיין מאָס, און אַ פּאָר דאָמסקע שיך אויף הויכע אויסגע־קרימטע אָבצאַסן, און פלעגט לויפן ווי אַ שד סאַפּענדיק מיט דער נשמה, געווען אַ קראַנקער דעם גאַנצן לעבן, און נאָכן אויפשלעפּן די בענק און די טישן מיט די לעצטע כוחות, פלעגט ער פאַרלייגן דעם קאָפּ אָן אַ זייט, און צולייגן די האַנט צום האַרצן און אַרויסקרעכצן מיט אַ ביטער שמיי־כעלע אַי! ניטאָ קיין כוח, אַרויפצוקריכן אויף דער טהרה ברעט.

נאָך אַ מצווה האָט חיים מאיר געהאַט, גייענדיק פון דער חופה, פאַר־לויפן חתן כלה דעם וועג און איבערגעמען מיט אַ פולן עמער וואַסער ביים אַריינגאַנג אין שטוב ווו מ׳פלעגט זיי איבערנעמען, מיט אַ טאַץ גוטע זאַכן, פאַרענדיקנדיק מיט אַ ברכה, נאָט אייך לעקאָך, און נאָט אייך ווייך און קומט אין שטוב אַריין״, און באַלד פלעגן אָנהייבן פליען קופּערנע מטבעות אין עמער אוןביידע זיינען געווען צופרידן, חיים מאיר מיט די פּאָר גראָשן, און חתן כלה מיט די ברכות.

די גאַנצע וועלט האָט חיים מאיר חתונה געמאַכט, אַלעמען געפירט צו דער חופה, ביי אַלעמען געטאַנצט, געסאַרווערט, געפרייט זיך, און אַליין פאַרבליבן אָרעם עלנט און קראַנק דעם גאַנצן לעבן, האָט זיך נאָר געטרייסט מיט דעם, איך האָב חן. —

לייבקע חיים מאירס

געדופן האָט מען אים נאָך זיין עלטערן ברודער חיים מאיר, וועלכער איז געווען דער הפוך פון אים, פעסט געבויט, מיט אַ פאַרסמאַלעט רויט פּנים, באַוואַקסן מיט אַ קורצע בערשטלדיקע באָרד און אַראָפּגעלאָזענע וואָנסעס. די אויגן געהאַלטן באַגראָבן אין ד׳רערד, וואַרפנדיק אַמאָל אַ שטרענגן בליק אַרויף; אונטערן האַנט געהאַלטן פאַרקוועטשט אַ בייטש שטעקל אָן דעם זיך ניט געריררט פון אָרט, און אין מויל פאַרביסן אָן אַ זייט אַ דריי גאַרנדיקע ליולקע אויבן פאַרמאַכט מיט אַ בלישטשענדיק מעשן דעקעלע. וועגן דער ליולקע האָט ער געהאַט צו דערציילן דעם גאַנצן לעבן, געבראַכט האָט ער דאָס פון סלוזשבע פון טיף ראַסיי, ווו ער האָט ערלעך אָפּגעדינט דעם קיסר גאַנצע 4 יאָר בעת דער ערשטער וועלט מלחמה, און ביי יעדער געלעגנהייט ליב געהאַט צו דערציילן אין זיין פאַרגרעבטן לשון, און בעת מעשה פלעגן זיך ביי אים אָנצינדן די אויגן.

איך ברודערקע געווען אַ בראַווער סאָוועסנער סאָלדאַט, אָפּגעדינט ניקאָלאַיען פיר יאָר אין קאַניטשע, איך האָב געהאַט אַ בולאַנטשיק אַ קראַסאַוויצע אין דער וועלט.. אין מיין צייט איז געווען אַ באַי מיטן טייטש, און געגאַנגען מיט די פיקעס נאַשטיקי. איך האָב זיך אַוועקגעזעצט אויף מיין בולאַנטשיק, אַ גלעט געגעבן איבערן קעפל און דאַוואַי. ער האָט מיר אָנגעהויבן טראָגן „קאַק טשאָרט״. כ׳האָב פאַר זיך גאַרניט געזען, דער קאָפּ אַראָפּגעלאָזן און געקאָסעט מיט דער שאַשקע די סוואָלאַטשעס נאַ פּראַוואָ אי נאַ ליעוואָ, זיי זיינען ביי מיר געפאַלן קאַק סאַבאַקי, פאַר מיין כראַבראַשץ האָב איך געקראָגן יעפרייטער, מיר האָבן דאָן גענומען אין פּליען אַ סך סאָלדאַטן, און איינער פון זיי האָט מיר אַוועקגעשענקט אָט די פייקע אַלס פּאַמעטניק.

לייבקע חיים מאירס האָט געקענט אַזאַ שפּראַך וואָס קיין ייד אין שטעטל האָט ניט געוואוסט, ציגיינעריש. אַלס קינד האָבן אים די ציגיינער אַמאָל געכאַפּט שפּילנדיק זיך אין דרויסן צו זיך אין בודע און פאַרשלעפּט אין די וועלדער. דאָרט האָט ער זיך אויסגעהאָדעוועט צוזאַמען מיט זייערע קינדער און געכאַפּט זייער לשון. צוגעוווינט זיך צו זייער לעבנס שטייגער און מנהגים, אָבער אַ פונק פון יידישקייט האָט נאָך ביי אים געטליעט און אַמאָל דורכפאָרנדיק אין יאָרן אַרום דאָס שטעטל, האָט ער באַלד דערקענט די אַלטע היים און געמאַכט ויברח, האָט זיך אויסבאַהאַלטן פון די ציגיינער און פאַרבליבן אין שטעטל. אַז ער איז אויסגעוואַקסן האָט אים דאָס שטעטל „אָפּגעגעבן״ פאַר אַ סאָלדאַט. אומקערנדיק זיך אַהיים האָט

ער שוין די עלטערן ניט געפונען און אַן עלנטער זיך אַרומגעדרייט, גע־
פילט זיך פרעמד צווישן די שטעטלדיקע יידן מיט זייער לעבנס שטייגער,
ס'האָט אים געצויגן ס'האַרץ צו די גויים, צו דער פרייער ברייטער נאַטור.

ער באַשליסט צו ווערן אַ פּאַסטוך אין שטעטל, און שפּעטער אין די אַרומיקע דערפער. גויים האָבן געשטאַלצירט מיט זייער יידישן פּאַסטוך. לייבקע האָט זיך געפילט כמלך בגדוד, געגאַנגען אָנגעטאָן אין לייוונטע בגדים, אין אַ שטרויענעם הוט ווי אַן עכטער פויער וואָס האָט געפּאַסט צו זיין פאַרברענטן פּנים, פאַרוואָרפן אויף זיך אַ לאַנגע טרובע און פאַרטאָג אַרויסלאָזן אַ תקיעה גדולה, און אויפוועקן אַלעמען פון שלאָף, אויפקלייבן די בהמות, אַ קנאַק טוענדיק מיטן לאַנגן בייטש און דערביי אַרויסלאָזן ווילדע קולות „ריבאַיאַ, ריזאַיאַ לאַבאַטאַיאַ. יעדע בהמה געקענט ביים נאָמען און איר יחוס. מיטן אָנקומען אָבער פון די ימים נוראים האָט אַ פּונק פון יידישקייט ביי אים זיך אָפּגערופן, ס'יידישע האַרץ אַ קלאַפּ געטאָן, דאָ האָט זיך לייבקע חיים מאירס געשיידט מיטן בייטש און די סטאַדע, מיטן דאָרף און די גויים און אפילו מיט זיין פאַרדינסט וואָס איז געגאַנגען לאבוד, און געקומען צו פליען אין שטעטל, אַרומגעבונדן אַרום זיך מיט בעזימער צו פאַרקויפן, פלעגט אָפּשטיין פאַרוקט אין אַ ווינקל פון בית המדרש מיט אַ גראָבן מחזור אין האַנט און דאַוונען מיט התמדה אויפהויבנדיק אַזעלכע גוואַלדן, אַז ער פלעגט אַלעמען איבערשרייען. זיך קלאַפּן על חטא מיטן גאַנצן כוח אין האַרצן. גאָרניט דער זעלבער לייבקע, אַ נייע נשמה איז אין אים אַריין. אין דאָרף צוריק האָט ער זיך שוין ניט אומגעקערט ביז נאָך פסח. דאָ האָט שוין אויף אים געוואַרט אַ נייע מלאכה וואָס קיין ייד אין שטעטל האָט זיך מיט דעם ניט פאַרנומען, פלעגט שינדן נבלות. האָט איר געדאַרפט אָנקוקן לייבקען זיצנדיק אין וואָגן אַרומגעבונדן פון אַלע זייטן מיט אַ צענדליק פערד וועלכע ער האָט באַגלייט אין זייער אייביקער רו. אַליין פאַרשוויצט מיט א פאַרדרייטן דאַשעק, דעם מעסער פאַרוקט אין כאָלעווע, און הינטערן שטעטל אַלעמען אַוועקגעלייגט און געבראַכט צו פירן זייערע פעל אויף צוריק. אויף געלט האָט ער ניט פאַרשטאַנען, האָט מען מיט אים געהאַנדלט אויף פּעקלעך מאַכאָרקע וועלכע ער פלעגט כסדר שטאָפּן אין זיין ליולקע און ניט אַרויסנעמען פון מויל, און דערפאַר שטענ־
דיק בלייבן אָפּגענאַרט און באַוועלט און געלעבט אין דחקות און נויט.

קוים דערוואַרט דעם נאָך פסח ווען דער שניי צעגייט און אַ גרינער גראָז הייבט אָן שפּראָצן, דאָ געזעגנט זיך שוין לייבקע מיטן שטעטל, און

קערט זיך אום צוריק אין דאָרף און ווערט אַ פּאַסטוך אַזוי יאָר איין יאָר אויס.

און הגם זייענדיק צוגעוואַקסן צום גואישן לעבנס־שטייגער, האָט אים אָבער דער טראַגישער יידישער גורל ניט אויסגעמיטן.

משפחה קינסטלער

אליקם דער שערער איז געווען דער פּאַגאַניני פון שטעטל. פון זיין שטוב האָבן זיך שטענדיק געטראָגן ביז שפּעט אין דער נאַכט טענער פון פידל־מוזיק מיט דער באַגלייטונג פון אַ פּיאַנע. ער איז אויך געווען דער איינציקער מוזיק־לערער. פון וואַנעט האָט ער, אליקום, שלום איטשע דעם שמש׳ס אַ זון צו דעם דערגרייכט האָט קיינער ניט געוואוסט צו דערציילן, מען האָט געזאָגט אַז אַלץ האָט ער דערוואָרבן פון אייגענע פייאיקייטן. צו וועלכן אינסטרומענט ער האָט זיך גענומען, האָט ער גע־שפּילט. יינגלווייז איז ער געווען אַ משורר ביי אַ חזן און געהאַט אויך אַ שיין קול צום זינגען, געפירט צו אַלע חתונה׳ס מיט זיינע באַהעלפער און געזונגען „מי יאדיר" אונטער דער חופּה. פון פאַך איז ער געווען אַ שערער און ביי אים האָט מען זיך געקענט אָפּשערן אפילו אום שבת, און די קונדשאַפט זיינע איז טאַקע געווען פון דעם מער לינק געשטימטן עולם. געהאַט אַ סך קאַפּריזן אין לעבן, ליב געהאַט צו דיסקוטירן מיט אַלעמען. אַלע אידייען און פּאַרטייען קריטיקירט, אין קיין זאַך ניט גע־גלויבט אַ חוץ אין זיין פידעלע, וועלכער ער האָט ממש פאַרגעטערט זיין זון ישראליק, האָט געירשנט זיין טאַטנס פייאיקייטן צו מוזיק, גע־ווען ממש אַ ווונדער־קינד. צו 7 יאָר האָט ער שוין געשפּילט אויף זיין קליין פידעלע וואָס דער טאַטע האָט אים געקויפט און פאַרווײַלט די געסט. אליקים האָט געלייגט אויף אים גרויסע האָפענונגען און געווענדעט זיך צום פּוילישן פּרעזידענט וועגן געבן אַ סטיפּענדיע פאַר ישראליקן, זיך לערנען אין קאָנסערוואַטאָריום אויפן מלוכה׳שן חשבון, ניט האָבנדיק קיין אייגענע מיטלען. פאַרשטייט זיך, אַז אין יענע אַנטיסעמיטישע צייטן, איז זיין ביטע אָפּגעוואָרפן געוואָרן און שפּעטער מיטן אָנקומען פון די סאָוויעטן, האָט ער אָנגעהויבן וועגן דעם זיך מטפל צו זיין. און אָט איז די מלחמה אויסגעבראָכן און צונישט געמאַכט אַלע זיינע פּלענער, פאַרלאָרן געגאַנגען אַ קינסטלער, מיט וועמען מיר וואָלטן שטאָלצירט.

די בלוטיקע האַק האָט אַלץ פון וועג אָפּגעראָמט.

דאָבעלע בלאכער

געבאָרן געוואָרן אין אַ דאָרף, אויפן צווייטן זייט אָזערע, דער טאַטע איטשע דער זאַסווירער, וועלכער איז געווען אַ מטופל מיט אַ סך קינדער, ניט קיין פאַרמעגלעכער, האָט אָבער די קינדער זיינע געגעבן אַ גוטע דערציאונג. אַלע האָבן געלערנט אין שטעטל און אַרויסגעוויזן גרויסע פעאיקייטן. די יינגסטע טאָכטער, דאָבעלע, קליין געוווקסיק, מיט אַ פּאָר טרויעריקע פאַרטראַכטע אויגן, האָט פון קינדוויז אָן אַרויסגעוויזן פייאיקייטן צו שרייבן, צוערשט אָנגעהויבן אין דער פוילישער שפּראַך, שפּעטער אַריבערגייענדיק לערנען אין שטעטל אָנגעהויבן שרייבן אין ייִדיש. האָט באַוויזן נאָך פון דער קינדהייט אָן איינזאַפּן די נויט פון איר אָרעמער היים, וואָס האָט געלייגט דעם סטעמפּל אויף איר יונגע, צאַרטע נשמה. אירע לידער זיינען געווען דורכגעדרונגען מיט טיפן צער און אומעט, ניט געמאָלט האָט זי די אָזוי שיין צעבליטע נאַטור אין וועלכער זי איז אויסגעוואַקסן, און ווען אין אַ העלן פרימאָרגן האָט דער פריץ מיט אַזאַ אכזריותדיקייט אַרויסגעוואָרפן די גאַנצע משפחה אויפן מיטן גאַס מיט די בעבעכעס, האָט זי איר גאַנצן פּראָטעסט אויסגעדריקט שיל־דערנדיק עס אין אַ ליד. און אָט שטעלנדיק די ערשטע טריט אין לעבן, פּאַרמעסטנדיק זיך פליען אין דער ווייט, זיינען אירע פליגל דורך די רוצחישע הענט אָפּגעהאַקט געוואָרן. זיכער איז דאָ פאַרלאָרן געגאַנגען אַ טאַלאַנט, אַ באַגאַבטע דיכטערין וועלכע וואָלט באַרייכערט אונזער ליטעראַטור און אונז באַקאַנט געמאַכט אין דער וועלט.

הירשע ברוכס

הירשע ברוכס איז געווען אַ ייד אַ בעל גוף אינגאַנצן ווייס און באַוואָקסן, אַ לאַטוטניק און אַן אָרעמאַן זיין גאַנצן לעבן. פלעגט זיך אָפּט אַרומדרייען איבער די גאַסן אין אָפּגעטראָגענע מלבושים, אַ קול האָט הירשע ברוכ׳ס געהאַט אַ דונערדיקן, זיין אמן פלעגט זיך צעקייקלען און איבער־שרייען אַלעמען אין בית המדרש, זיצנדיק פאַרוקט ווייט הינטערן בימה אָנגעשפּאַרט צום אייוועלע.

הירשע ברוכ׳ס שטוב האָט געדינט אַלס הכנסת אורחים פאַר אָרעמע לייט פון העכערן שטאַנד וואָס ווילן זיך ניט וואַלגערן אין הקדש. פלעגט זיך אויך נוהג זיין דורכגיין מיט זיי דאָס שטעטל, און אָנהייבן שפּרייזן מיט זיינע לאַנגע פיס פון שטוב צו שטוב. ס׳איז געווען אַ רחמנות צוצו־

קוקן ווי דער אורח האַלט אין איין אונטערלויפן און צום סוף בלייבן הינטערשטעליק. ווער האָט זיך דאָס געקענט פאַרמעסטן מיט הירשע ברוכ׳ס אייזערנע פיס.

געווען צייטן ווען די באַן און אויטאָבוסן־קאָמוניקאַציע איז נאָך ניט געווען אין מאָדע, האָט הירשע ברוכ׳ס געשפּילט אַ וויכטיקע ראָל אין דעם זין, האָט פאַרבונדן דאָס שטעטל מיט דער אויסערלעכער וועלט, האָט אויסגעפילט כלערליי שליחותן אין אויסערגעוויינלעכע פאַלן געשעפט־לעכע, און פאַמיליען אָנגעלעגנהייטן.

איבערהויפּט האָט ער זיך באַרימט געמאַכט מיט צושטעלן פאַרשריי־דענע באַבסקע רפואות און רעצעפּטן פון די באַוואוסטע קדרים. געווען אַזעלכע מחלות אין שטעטל וואָס קיין דאָקטאָר האָט ניט געהאָלפן באַר הירשע ברוכ׳ס תרופות. צום ביישפּיל אימיצער האָט געכאַפּט אַ ווינט און געמאַכט אַ קרומע מינע. אַ קינד האָט זיך איבערגעשראָקן פאַר אַ שכורן גוי אָדער אַ הונט, אָדער איינעם האָט זיך סתם פאַרגלוסט אינמיטנדרינען און ווערט פריש משוגע. איז וואָס קען זיי העלפן אַוודאי אַ דאָקטאָר, האָט מען באַלד אייגגעשפּאַנט הירשע ברוכ׳ס פיס. ער האָט שוין געוואוסט גענוי דעם וועג צו יעדן קדר, צושפּרייזן צו זיי איז געווען פאַרבונדן מיט צענדליקער וויאָרסטן און געבראַכט פאַרשיידענע גראָזן און אָפּשפּרעכע־נישן אין וועלכע מ׳האָט געגלויבט.

ביז דער לעצטער צייט האָבן הירשע ברוכ׳ס פיס געדינט דעם כלל.

יוחמאַן דער גלעזער

גאָר אַמאָל דערציילט מען איז יוחמאַן געווען אַ פערד־הענדלער, אַזוי לאַנג געהאַנדלט, ביז ער איז געבליבן ביים בייטש, פון דאַן אָן זיך גענומען צו גלעזעריי, האָט אָפּגעגלאָזט דעם גאַנצן לעבן. געווען אַ קינסט־לער אין זיין פאַך, געקענט אויסשטוקעווען אַ פענסטער פון איינע קלי־נעס, און שפּעטער עס פאַרקיטעווען. אויך געשלעפּט זיך צופוס איבער די דערפער מיט אַ קעסטל גלאָז אַרומגעבונדן אַרום זיך און כשר פאַרדינט זיין ברויט. געהאַט אַ שיטער גראָ בערדל מיט אַ פּאָר שפּיציקע אויגן און פאַרגעלבטע וואָנסן, פון טאַבאַק שמעקן, געווען דער גרעסטער טאַבאַק־שמעקער אין שטעטל. ווי קונציק ער פלעגט אויסדרייען דעם גראָבן פינ־גער, און אַריינשיטן פון דער טאַבאַקערקע אַ שפּאָר ביסל טאַבאַק און אַריינציען עס כהרף עין אין ביידע נאָזלעכער. יום כיפור זיך נוהג זיין איבערלאָזן אָפן די פושקע שמעק טאַבאַק פאַר כל דכפין, שמעקט יידעלעך

וויפל אייער האַרץ גלוסט, און ווען מען עס פלעגט אַ צי טאָן אין האַרצן פון גאַנצן טאָג פאַסטן, פלעגן צוגיין צו אים אַ נעם טאָן צווישן די שפּיץ פינגער אַ שמעק טאַבאַק, און צוטראָגן עס צום נאָז, און באַלד אָנהייבן ניסן אָן אויפהער. יוחמאָן פלעגט אַרויסקוקן פון אונטער די ברילן וואָס זיינען אים געריטן אויפן שפּיץ נאָז און הנאה האָבן ווי מ׳ניסט פון זיין שמעק־טאַבאַק. יוחמאָן איז געווען אַ פריילעך לוסטיק יידל. ליב געהאַט אַרומקלייבן אַרום זיך קינדער און פראָווען מיט זיי קונצן, געבן אַ שפּרונג אַ טענצל אָן נאָך אים אַלע קינדער, און דערביי אויסרופן בקול רם ווער עס צעברעכט אַ שויב באַקומט אַ לאָך פון אַ בייגל. אויף דער עלטער זייענדיק שוין קרוב צו שמונים איז שוין יוחמאָן אַראָפּ פון דער אַרענע, און ניט געהאַט קיין כוח צו שפּאַצירן איבער די דערפער, אָבער אַ טענצל געבן האָט ער נאָך געקענט. ווי זיין שטייגער אין שול איבער־בלייבן דער לעצטער און צוריקגייענדיק אַהיים זיך אָפּשטעלן אָפּרוען אויפן באַרג און ווי זיין טבע ריידן צו זיך, נו, יוחמאָן שוין צוגעשטאַנען ווי אָן אַלטער פערד. ס׳הויבן זיך ניט די פיס? משמעות אַז מ׳טרעבעוועט שוין אַ הינצו — נו יוחמאָן גיב זיך ניט אונטער, ניין — און יוחמאָן וואָלט נאָך לאַנג געקראָכן אַרויף אויפן באַרג און געגעבן אַ טענצל ווען ניט די בעסטיאַלישע רוצחישע האַנט.

מנוחה די הויכע

מנוחה די הויכע איז געווען אַ שם דבר אין שטעטל, געווען הויך ווי עוג מלך הבשן. אַז מ׳האָט געדאַרפט צו איר ריידן, האָט מען געמוזט פאַרייסן דעם קאָפּ. אומעטום וווּ זי איז נאָר געשטאַנען, איז זי געווען מיט אַ קאָפּ העכער פון אַלעמען. אין דער ווייבערישער שול האָט מען איר באַלד דערקענט די ערשטע פונדערווייטנס, ווי זי שטייט און שאָקלט זיך אָנגעטאָן אין שוואַרצן. אין גאַס גייענדיק האָט מען איר דערזען אַזש פון צווייטן עק שטעטל, און אפילו אויפן מאַרק צווישן אַ געדיכטן המון גויים האָט מנוחה אַרויסגעשיינט איינגעוויקלט אין אַ פאַטשיילע. סתם פון פאַרגעניגן ווען האָט זיך מנוחה די הויכע ניט געדרייט צווישן די גויים. זי איז געווען אַ הענדלערקע. די צרות האָבן איר געמאַכט נאָכדעם ווי איר מאַן דוד דער סטאָלער איז אָפּגעשטאָרבן און געבליבן אַ וויסטע אָרעמע אלמנה עלנט ווי אַ שטיין, קיין קינדער ניט געהאַט, איז וואָס טוט מען מ׳קען דאָך די נשמה ניט אויסשפּייען, האָט זי זיך גענומען צום האַנדל, און פון דעם איינציקן מאַרק טאָג האָט זי געשעפּט חיונה אַ גאַנצע וואָך,

און די איבעריקע טעג פון דער וואָך האָט זי געקליבן מצוות גיין אויפ־קלייבן פאַר אָרעמע לייט אין שטעטל.

איינע פון די גרעסטע מצוות אויף וואָס זי האָט שוין געהאַט אַ חזקה איז געווען אַנזאָגן אין שטעטל, ווען ס׳פלעגט קומען אַ קנעפּל, אימיצער פון דער נאַטשאַלסטוואָ פון דער פּאָוויאַטאָווער שטאָט. בעיקר האָט מען געציטערט אימת מות פאַר אַ סעקוועסטראַטאָר, וועלכער איז געקומען איינמאָנען שטייערן, און אַלעמאָל פלעגט זיך מנוחה די הויכע דערוויסן די ערשטע, מחמת זי האָט געוווינט אונטער איין דאַך ווו ס׳פלעגן פאַר־פאָרן אַלע שרהרה׳ס, און איז געלאָפן באַלד אַנזאָגן אין שטעטל, האָט עס געמעגט זיין שפּעט אינדערנאַכט. שטיל פלעגט זי אָן עפן טאָן די טיר אויף פריער זיך אָרומקוקן צי אַ פרעמדער איז ניטאָ אין שטוב, און דער־נאָך אַרויסשעפּטשען מיט אַ בלאַס צעשראָקן פּנים ער איז דאָ! און באַלד נעלם ווערן, אַנזאָגן אַנדערע די בשורה. זי האָט שוין געוואוסט אירע קונדן אויף אויסנווייניק און יעדער האָט באַלד פאַרשטאַנען וואָס דאָס באַדייט און ס׳פלעגט ווערן אַ בהלה אין שטעטל, אַ לויפעריי און שלע־פעריי. יידן אביונים, וועלכע זיינען געווען פאַרטונקט איבערן קאָפּ אין חובות פאַר פּאַדאַטקעס, און האָבן שוין ניט געהאַט מיט וואָס צו באַ־צאָלן, האָבן אָנגעהויבן אויסראַמען דאָס ביסל אָרעמקייט פון שטוב, ס׳בעטגעוואַנט און צעבראַכענע מעבל און איבערטראָגן עס צו אַ שכן מ׳זאָל עס ניט ליציטירן און צונעמען. יידן, אַ ביסל תקיפערע האָבן גע־נומען ליידיקער מאַכן די פּאָליצעס און באַהאַלטן די „טריפה" סחורה, און סתם יידן פון אַ גאַנץ יאָר וועלכע האָבן געהאַנדלט אָן פּאַטענטן האָבן שוין דעם טאָג (קומען פלעגט ער אַממיינסטן אין אַ מאַרק־טאָג) ניט געטאָרט זיך באַווייזן אין גאַס, און אַלע האָבן געדאַנקט מנוחה די הויכע.

נאָך אַ מצוה האָט מנוחה די הויכע אָפּגעהיט, אַז זי פלעגט נאָר דער־זען פונדערווייטן אַז ס׳גייט אַ סאַניטאַרע־קאָמיסיע פלעגט זי באַלד אַ שפּרייז טאָן מיט אירע לאַנגע פיס און אָנזאָגן אין שטעטל. געוווינט האָט זי אַליין אויף יורזיקע און שטענדיק פלעגט די קאָמיסיע אַרויסגיין פון דאָרט. געגנוג געווען אין שטעטל אַז מ׳זאָל דערזען איינעם אַרויס־גייענדיק מיט אַ בעזים און אָנהייבן קערן די גאַס, איז שוין באַלד געוואָרן אַ געלאַף פון אַלע הייזער, וואָס אַ קאָמיסיע גייט און באַלד איז שוין די גאַנצע גאַס פול געוואָרן פון מענטשן מיט בעזימער אין די הענט, און אַ געדיכטער וואָלקן רויך פלעגט זיך אויפהויבן איבערן שטעטל.

די קאָמיסיע איז באַשטאַנען פון גאַנצע דריי גוים, די גלאָוונע קנעפּ־

לעך פון שטעטל, איינער מער אָנגעפּרעסן פון צווייטן. דער ערשטער איז געווען דער וואַיט, אַן אייגענער גוי, דער צווייטער, דער פּאָליציי־קאָמענ־דאַנט, שטענדיק מיט אַ רויט פאַרשכורט פּנים. דער דריטער, אָט דאָ איז שוין געווען אַ ביסל ערגער, איז געווען דער קאַזיאָנער דאָקטאָר. געהאַט אַ גלאַטן קאָפּ, מיט אַ ברייט צעגאָסענעם נאַרישן שמייכל, גייענ־דיק געשטופּט פאַרויס דעם בויך און נאָכדעם זיך און דער אַ דאָקטאָר איז שטענדיק געפלויגן דער ערשטער, האָט פאַרמאָגט אַ געפערלעכן חוש הריח, און פלעגט אַלעמאָל דערשמעקן וואו יידן האָבן אויסגעקערט דעם שבתדיקן טשאָלנט און די פּאָמוניצעס, און וואו ס׳קלייבט זיך אַ באַרג מיט מיסט. און קיין סך ניט טראַכטנדיק געשריבן און יידן האָבן געצאָלט קנס.

מענדל דער הויכער

מענדל איז געווען אַ הויכער ייד מיט אַ לאַנגע שוואַרצע באָרד. געווען אַ בעל־עגלה דעם גאַנצן לעבן, געשלעפּט זיך מיט זיין שקאַפּע אַ גאַנצע וואָך קיין ווילנע. אין יענע צייטן, ווען קיין שאָסייען זיינען נאָך ניט געווען פלעגט מענדל דער הויכער זיך אַרויסקלייבן שבת צו־נאַכט נאָך הבדלה און קוים אָנשפּאַרן אויף צוריק צו ליכט־בענטשן אהיים. מען האָט דערציילט אויף אים אַז גייענדיק אָנהאַלטנדיק זיך ביים וואָגן פלעגט ער אויך כאַפּן אַ דרעמל, האָט אויך געדינט אַלס פּאָסט־פאַרמיטלער, פלעגט פאַרטיילן בריוו איןביידע ריכטונגען, געפירט אויך לעבעדיקע סחורה, די דעמאָלסדיקע שטודירנדיקע יוגנט און סתם פּאַסאַ־זשירן.

אויף די עלטערע יאָרן איז שוין מענדל דער הויכער אַראָפּ פון דער אַרענע, זיין שוואַרצע באָרד איז שוין גראָ געוואָרן. די הויכע, ברייטע פּלייצעס אַביסל זיך איינגעבויגן, פלעגט אָפּזיצן אין שול אַרום אויוון און קלאַפּן דעם תהילים.

ס׳זיינען שוין נייע בעלי עגלות אויפגעשטאַנען און אַ יאַזדע קיין ווילנע און צוריק האָט שוין געדויערט ניט מער ווי דריי טעג. געשטאָרבן אין טיפן עלטער לאַנג פאַר דער מלחמה.

מענדל דער קליינער

מען האָט אים אויך גערופן מענדל דער טשאַרנעלוזער, לויטן נאָמען פון זיין דאָרף וואו ער איז געבאָרן געוואָרן און זייענדיק אַמאָל אין אַ גוטער

שטימונג פלעגט ער זיך דערמאָנען די גוטע צייטן פון זיין גאָלדענע קינד־הייט אין טשאַרנע־לוזע, ווען ער פלעגט עסן לאָקשן אויף בלויזע מילך...

אַליין איז ער געווען אַ נידעריקער מיט אַ גרויסן קאָפּ איינגעוואָקסן אין די פּלייצעס, אַ פּאָר גראָבע וואָנסן און קורצע באָרד. זיין קאַריערע אין שטעטל האָט ער אָנגעהויבן אַלס מלמד, שפּעטער אַז די חדרים האָבן זיך צוגעמאַכט האָט מען אים געמאַכט פאַר אַן אונטער־שמש, געהייצט די אייוועלעך, אָנגעצונדן די לאָמפּן און געקלאַפּט אין שול אַריין ערב שבת, און כשר פאַרדינט זיין ברויט. מיט דער צייט האָט ער זיך דער־וואָרבן נייע מצוות און פּרנסות: וועקן צו סליחות, פּסח כשרן די כלים און סוכות טראָגן דעם אתרוג בענטשן אין די הייזער, און נאָך אַלעמען איז ער געווען אַ קברן אין חברה קדישא. מ׳דערציילט, אַז ס׳פלעגט אַמאָל נפטר ווערן אַ רייכער ייד האָט מענדל אָנגעזאָגט זיין ווייב, עטל, היינט איז דאָ אַ העכט, און טאָמער אַ געמיינער ייד, פלעגט ער זאָגן, היינט איז דאָ אַ פּלאָטקע. די לעצטע יאָרן איז ער געווען דער שליח פון פּאָלקס־באַנק און גמילות חסד, הכלל אַן מענדלען האָט זיך דאָס שטעטל ניט געקאָנט קיין עצה געבן, אומעטום איז ער געווען פאַרמישט, פלעגט זיך שטענדיק אַרומדרייען אַן אָנגעכמורעטער, ווינטער אין אַ פוטערנע היטל, אַרומגעדרייט מיט אַ קאַלירטע קאָלדרע, אַז מען האָט אים קוים אַרויס־געזען, האַלטנדיק איין הענטשקע פאַר די שפּיץ פינגער. אַזאַ טבע האָט ער געהאַט, און מעסטן די גאַסן אין זיינע שליחותן. אַליין האָט ער געווינט אין הקדש און קיין גרויסע קאַפּיטאַלן פון זיינע אַלע פּרנסות ניט אָנ־געזאַמלט.

אברהם איטשע דער געלער

געהייסן האָט ער אברהם איטשע דער געלער, געגוג געווען אַז מ׳זאָל אַ זאָג טאָן דער געלער, האָט מען שוין געוווסט ווער דאָס איז. אפשר מיינט איר אַז ער איז געווען אַ בן יחיד אין שטעטל, ניין — געווען נאָך אַזעלכע פון זעלבן קאַליר, אָבער זיין געלקייט האָט עפּעס געהאַט אַן אַנדער טעם, פאַרטראָגן ממש אויף גאָלד, ווו איז אים ניט אַריינגעקראָכן די געלקייט, אין נאָז, אין די אויגן, (וועגן באָרד און פּאות איז דאָך אָפּגערעדט) אפילו די מינע זיינע איז אויך געווען אַ געלע, און ועל כולם זיינען נאָך די נעגל פון די פינגער געווען ביי אים ווי מיט אַ געלן וואַקס אָפּגעשמירט, אָבער זייט ניט חושד אברהם איטשען דעם געלן אַז ער האָט זיי ספּעציעל אויסגעפּוצט ווי די היינט־וועלטיקע — חס

וחלילה, ער האָט דאָס צו פֿאַרדאַנקען זיין מלאכה, צו וועלכע ער האָט זיך גענומען די לעצטע יאָרן. וועלכע מלאכה האָט שוין אברהם איטשע ניט איבערגעטאָן אין זיין לעבן, אין שטעטל האָט מען געלאַכט וויפֿל קינדער אַזוי פֿיל מלאכות. און אויב איך האָב קיין טעות ניט איז ער דערגאַנגען צו אַן אייגענעם מניין. ווילט איר דאָך פֿאַרט וויסן פֿון וועלכע מלאכה קריגט מען אָפּגעלאַקירטע נעגל, טאָ הערט אויס, אברהם איטשע דער געלער האָט זיך גענומען די לעצטע יאָרן צו גאַרבעריי, שרעקט זיך ניט איבער, קיין פֿאַבריק מיט הויכע קוימענס האָט ער ניט אויפֿגעשטעלט, ער האָט גענומען אַ הילצערנעם צעבער פֿאַרווייקט דאָרט אַ פֿעל אין וואַפּנע און צוגעמאַכט. און ווייטער זעט איר איז שוין אַ סוד, וואָס ער האָט שפּעטער געטאָן און ווען ער האָט אַרויסגענומען האָט קיין פֿויגל ניט געוווּסט. מ׳האָט נאָר געזען ווי אברהם איטשע דער געלער, שטייט פֿאַרקאַשערט די הויזן און דרייט זיך צוזאַמען מיטן ווייב, פּונקט ווי אַמאָל צו דער חופּה, אַזוי לאַנג געדרייט זיך, ביז ס׳האָט זיך אַרויסגעדרייט אַ פֿעל ווייס ווי מילך און ערשט דאַן האָט זיך אברהם איטשע במחילה איך בעט איבער אייער כבוד, זיך אויסגעצויגן אויף אַלע פֿיר און אויסגעשמירט מיט די הענט מיט אַ געדיכטן ברוינעם דזשעגעכץ, און איצטער ווייסט איר שוין דעם סוד פֿון זיינע לאַקירטע נעגל, וואָס אפֿילו ערב יום־טוב אין מרחץ האָבן זיי זיך ניט אָפּגעוואַשן, און אַ גאַנץ יאָר האָט זיך געטראָגן פֿון אים אַ שאַרפֿער ריח.

אין שטעטל האָט מען אָנגעהויבן ריידן, אַז פֿון דער פֿאַבריקאַציע זיינער איז אברהם איטשע דער געלער געוואָרן אַ נגיד, והראיה, באַלד האָט זיך זיין כאַלופּע אָנגעפּאַנגען הייבן, אַרויסגעוואָרפֿן די אַלטע בע־רעוונעס און נייע אונטערגעלייגט. זיין כאַטע האָט געהאַט אַ שם אין שטעטל, איבערגעבליבן נאָך פֿון פֿאַר די ערשטע שריפֿה אָן, איז זי טאָקע געלעגן איינגעזונקען אין ד׳ערד, און ציגן האָבן פֿריי געשפּאַצירט אויפֿן דאַך, און געגריזשעט דעם אָנגעוואַקסענעם מאָך, חזרים לויפֿנדיק אין פֿעלד אויף פּאַשע האָבן אַריינגעקוקט אין פֿענסטער און אָפּגעגעבן גוט מאָרגן...

אברהם איטשע איז בטבע געווען אַ ייד אַ בייזער און אַ האַנעראָוועך. מ׳דערציילט, אַז אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען אַ גרויסער טייל פֿון שטעטל האָט צוגעהונגערט, האָט מען יעדן ערב פּסח געטיילט מצות די נויט באַדערפֿטיקע, אברהם איטשע איז ניט געגאַנגען בעטן, און אַז שפּעטער האָט מען זיך דערוווּסט, אַז ביי אברהם איטשען דעם געלן אין

שטוב עסט מען חמץ אַ גאַנצן יום־טוב, האָט אים דער רב פאַרופן צו זיך און אָנגעמוסרט, ס'טייטש ר' אברהם איטשע, פאַרוואָס האָט איר עס פון אונז פאַרלייקנט, איר לעבט דאָך צווישן יידן. ר' אברהם איטשע האָט געדולדיק אויסגעהערט דעם רבס מוסר און געענטפערט שטאָלץ באַלד אויפן אָרט, רבי וואָס איז די נפקא מינא אָנשטאָט צו מאַכן אַ ברכה על אכילת מצה, האָב איך געמאַכט על אכילת באַנדע. און מוחל טובות...

די לעצטע יאָרן האָט מען אין שטעטל גערעדט פון אברהם איטשע דעם געלנס צוואה, שרעקט זיך נישט איבער, ער איז נאָך געווען אַ גאַנץ קרעפטיקער ייד ביי די כוחות, נאָכדעם ווי ער האָט שוין אויסגעגעבן אַלע זיינע קינדער און איבערגעבליבן ביים מוזיניק וועלכער איז שוין אויך געשטאַנען אין שדוכים, האָט ער איינמאָל זייענדיק גוט געשטימט זיך צוגעזעצט לעם אים אַרויפגעלייגט די געלע באַוואַקסענע האַנט אויפן אַקסל און געלערנט מיט אים אַ פּרק חיי אדם, הער זיך צו הירשקע מיין זון איידער דו גייסט אויסקלייבן דיין באַשערטע זאָלסטו וויסן וואָס דו האָסט צו טאָן. ראשית כל זאָלסטו זיך ניט קוואָפּענען אויף געלט, דאָס איז מיין קינד, פּליוואָט, דער עיקר איז די אַסאַבע, און געדיינק מיין זון וואָס איך רישעווע דיר אָפּ. נעם אַ ווייב אַ קורצסיפּיקע מיט אַ געזונטן אַסיאַד, ניט קיין אַלטע דרינדע, און ניט קיין שמאָלע דודע און אַז זי וועט זיך דאַרפן אַרויסקוועטשן אַ קינד, זאָל זי זיך ניט דאַרפן שלעפּן מיט יחיאל דעם האַדוצשיקער קיין ווילנע.

לאַנג, לאַנג האָט זיין זון הירשקע זיך ניט געקענט צוקלייבן זיין באַשערטע, משמעות געבליבן געטריי דעם טאַטנס צוואה.

לאה-רייזל

געווען אַ פּשוטע אַרבעטסזאָמע יידענע, אַ זאָקן־שטריקערקע, געוווינט האָט זי אין אַ שמאָלע פאַרוקט געסעלע. אין איר קליין שטיבעלע האָט קיינמאָל די זון אַריינגעשיינט צוליב די אַריינגעשטעלטע זאָקן מאַשין וועלכע האָט פאַרשטעלט אַלע פענסטער. איר מאַן דוד עליע איז געשטאָרבן פון הונגער בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה. ביים לעבן געווען אַ דאַרפסגייער און ווי ס'ווייזט אויס ניט געווען קיין גרויסער פאַרדינער. האָט געקלונגען אין שטעטל איר ווערטל אויסגיסנדיק איר האַרץ אויף איר ביטערן גורל, זייענדיק דאַן פאַטיש געשטימט, לבנה, לבנה, ווען דו וואָלסט געהאַט מיין דור עלן פאַר אַ מאַן וואָלסטו ניט אַזוי געשיינט...

זומער ווען די אַרבעט איז שוואַכער האָט לאה רייזל געהאַנדלט מיט אויבס. דער בעסטער מאַרק־טאָג איז געווען פאַר איר שבת, ווען די יונגע חברה שפּאַצירן אַוועק נאָכן טשאָלנט מיט די מיידלעך אין וואַלד. אָבער וואָס טוט לאה רייזל, קיין געלט טאָר מען דאָך ניט נעמען אום שבת און שרייבן אויך ניט, איז זי געפאַלן אויף אַ המצאה. האָט זיך אָנגעגרייט שטעקעלעך מכל המינים, און האָט זיך געמאַכט אירע סימנים, ווער עס איז אַ גלאָז פּאַרעטשקעס, אגרעסן, קאַרשן און עפּל. און נאָך די אויסגע־לייגטע שטעקעלעך געוווּסט וויפל זי האָט פאַרקויפט, אָבער שפּעטער געזעסן אַ גאַנצע נאַכט און געדרייט מיטן קאָפּ ווער זיינען געווען אירע קונדן און ביסלעכווייז זיך אַלעמען דערמאָנען.

לאה רייזל פלעגט זיך די ערשטע דערוויסן די נייעס פון שטעטל, און איר מצווה איז געווען אָנזאָגן עמיצן אַ שמחה.

אלי דער סירמיסער

געטראָגן דעם נאָמען פון דאָרף וואו ער איז געבאָרן געוואָרן. אלי איז געווען אַ פּאָפּולערע פּערזענלעכקייט אין שטעטל, אַלע האָבן ליב געהאַט מיט אים צו פאַרברענגען. מען דערציילט, אַז קליינערהייט איז ער קראַנק געווען און פון דאַן איז ער פאַרבליבן ביי זיין קינדערשן שכל, הגם אויסגעוואַקסן איז ער הויך מיט אַ פּאָר ברייטע פּלייצעס. נאָר זיין זכרון האָט אים ניט געדינט. האָט מען אים אַמאָל געשיקט אין אַ שליחות פלעגט ער לויפן מיט זיין משונהדיקן הילוך פאַנאַנדערגעשפּילעטע פּאָלעס, פאַרדרייטן דאַשעק און תמעוואַטן, שמייכלענדיקן פּנים און חזרן דעם גאַנצן וועג: „די מאַמע האָט געבעטן אַנטלייען די ברויט דיישקע". פלעגן חברה אים אָפּט אָפּטאָן אַ שפּיצל און שטעלן אַ פראַגע אינמיטן, האָט ער שוין פאַרגעסן נאָך וואָס ער גייט און געלאָפן אויף צוריק פונדאַסניי פרעגן, און דערביי מאַכן געוואַלדן אין הימל אַריין.

בדרך כלל איז אלי באַשאָנקען געווען מיט גוטע אייגנשאַפטן און מידות, ברייטהאַרציקייט און גוטסקייט אָן אַ שיעור, יעדן חולה אין שטעטל קומען מבקר חולה זיין. אויף אַ לויה זיין דער ערשטער און וויינען אויפן קול. צוזאַמען מיט דער משפּחה, שטריינג אָפּגעהיט די מצוה פון דאַווענען אין אַ מנין נאָך אַ געשטאָרבענעם, אויך ליב געהאַט זיך צו קרובלען מיט זיין משפּחה און יעדן שבת זיי באַזוכן מיט אַ הויכן גוט שבת. פון דער נאַטור געווען אַ רואיקער איבערגעגעבענער מיט לייב און לעבן זיין משפּחה און פריינט.

צמח

צמח דער שמיד, אַזוי האָט מען אים גערופן, ערשטנס ווייל ער איז טאַקע געווען אַ שמיד, והשנית איז ער געווען א בן יחיד אין שטעטל אייך צמח, אַ טייערע זאַך, און דערצו נאָך איז ער געווען אַן אָנגעקומענער אײדים, און קײנער האָט ניט געוואוסט זײַן יחוס... און ניט ווי די אָרטיקע געבאָרענע וואָס נאָך יעדן האָט זיך נאָכגעשלעפּט אַ לאַנגער יחוס בריוו פון וויפל דורות, אָט אַ שטייגער ווי יאָסל הענעך מאיר פּיוווישעס, אָדער הענקע חיים לײבע קאָפּלס און אַנדערע. הגם געווען ביי אונדז אײדימלעך פון ניט הי וואָס באַלד אויף מאָרגן האָט מען זיי שוין געקרוינט מיט אַ צונאָמען דערצו האָט מען געדאַרפט האָבן אַ ספּעציעלן מזל, איינעם צום בייש־פּיל האָט מען גערופן טויזנט הינער (זיין אמתן נאָמען ווייס נאָך קיינער עד היום ניט) מיינט ניט סתם טראַכט מען ניט אויס קיין בלבול אויף אַ מענטשן. געווען איז אַזאַ מעשה געשטאַמט האָט ער אַליין פון אַ גרויסן כרך און חברה האָבן באַלד דערטאַפּט אַז דער יונגערמאַן איז אַ ביסל ניט דערבאַקן. טרעפט אַמאָל זיצנדיק אין ווילנע ביי איטשע דעם סוויר׳ער אויף דער אכסניה איז איינעם איינגעפאַלן דערציילן אין זיין אָנוועזנהייט, אַז מיישקע אליקים דעם שוואַרצנס טרייבט טויזנט הינער פון סוויר, קיין ווילנע. דער יונגערמאַן איז פון גרויס התפעלות באַלד אויפגעשפּרונגען פון אָרט און זיך ניט געפוילט אָפּשטיין שעהנלאַנג ביים פענסטער אָפּוואַרטן ווי מ׳טרייבט די טויזנט הינער. פאַרשטייט זיך אַז ער האָט זיך ניט דער־וואַרט...

אַ צווייטן אײדים האָט מען גערופן „פאַרטשעפּער". פון וואָס האָט זיך עס אָנגעהויבן. קומענדיק די ערשטע טעג אין שטעטל גיט אים אַ פרעג זיינער אַ באַקאַנטער, יאַנקל, ווי קומסטו אַהער? איר ווייסט גאַרניט, איך האָב זיך דאָ פאַרטשעפּעט מיט אַ מיידל. באַלד איז דער נאָמען פאַר־שפּרייט געוואָרן איבערן שטעטל, און אַלע פּה אחד דער פאַרטשעפּער. דוכט זיך אַ ביסל אַראָפּ פון דרך!

צמח איז געווען פון מיטעלן וואוקס, פעסט געבויט מיט אַ פאָר גרויסע אויגן. און שטענדיק אַ ביסל אונטערגעשמירט אונטערר דער נאָז. אַ קול האָט ער פאַרמאָגט אַ הילכיקן ווי ער וואָלט אַררויסגערעדט פון אַ פוסטער פאַס. גאַנץ שטעטל האָט הנאה געהאַט וואָס זיין ווייבל אַן אָרעמע יתומה האָט געטאָן אַ לייטישן שידוך. ס׳מאַכט זיך נישט צו ביי אים די קוזשניע, פון פאַרטאָג ביז שפּעט אינדערנאַכט הערט ער נישט אויף צו קלאַפּן ער שמידט דאָך ממש גאָלד... און אַזוי וואָלט צמח אָפּגעקלאַפּט

זיינע יאָרן, קיינער וואָלט אים ניט באַרעדט, און ניט געלעגן ביי יעדן אין מויל, ווען ס'לויפט ניט דורך אַ שוואַרצע קאַץ אינמיטנדרינען, ס'טייטש, אַזוי גראָב ענטפערן, און נאָך ווען דעם רב בכבודו בעצמו ווי זיינס גלייכן.

און אָנגעהויבן האָט זיך עס פון אַ נאַרישע שאלה וואָס ער איז גע־גאַנגען פרעגן ביים רב און וועד האָט אים דערצו געשטופּט אויב נישט די וויב, אַי די ווייבער, די ווייבער, זיי ברייננגען אַלע צרות אויף דער וועלט. האָט ער נאָכדעם געטענהט, געווען איז עס ערב פּסח און זיין פלונית'טע האָט זיך דערמאָנט אַז ס'שטייט נאָך אַ פלעשל פאַרשאָטענע יאַגדעס ניט געריירט. האָט זי זיך איינגעגעסן אין צמחן ער זאָל גיין פרעגן אַ שאלה ביים רב, צי מ'מעג עס ניצן אויף פּסח. כ'ווייס אַליין איז זי פאַרטאָן איבערן קאָפּ מיט אַרבעט. ס'איז דאָך עפּעס אַן ערב יום־טוב.

צמח האָט נאָר וואָס פאַרענדיקט שמידן אַ פּאָר פיס, איז ווי ער שטייט אַזוי אינגאַנצן אַ פאַרסאַזשעטער אָוועקגעשלעפּט זיך מיט די קרומע פיס און בלאָטיקע שטיוול, טיאַפּ, טיאַפּ, גלייך צום רב. צוקומענדיק צום רב"ס שטוב, האָט אים ס'האַרץ אָנגעהויבן צו קלאַפּן דעם ערשטן מאָל אין לעבן גייט ער צום רב. קיינמאָל אין זיין לעבן ניט געהאַט קיין דין תורה'ס, מיט קיינעם ניט איבערגערעדט זיך, אָט זאָל בעסער זיינע איבערגיין. ער האָט ניט געפילט ווי ער האָלט שוין די קליאַמקע, און די טיר האָט זיך אַן עפן געטאָן ער איז געבליבן שטיין ווי אַ צעטומלטער ביים שוועל, דאָרטן אין צווייטן חדר איז געזעסן דער רב אין אַ לאַנגן טלית־קטן מיט אַ זיידענע יאַרמעלקע אויפן קאָפּ, און שאָקלט זיך איבער אַ גרויסע גמרא וואָס פאַרנעמט אַ האַלבן טיש, אונטערברומענדיק אַ האַרציקן ניגון, וואָס צעגיסט זיך איבער דער גאַנצער שטוב, גלעט מיט דער האַנט איבערן הויכן גלאַנציקן שטערן, און כאַפּט זיך באַלד קעמען מיט די פינגער די לאַנגע פעך שוואַרצע באָרד, ממש די שכינה רוט אויף זיין ליכטיקן ראָזלעך פּנים. אַזוי געשטאַנען עטלעכע מינוט צוגעשמידט צום אָרט, ביז דער רב האָט אים באַמערקט פונדערווייטן און געהייסן אים אַריינרופן. ווי קומט עפּעס אַהער צמח אַ פאַרבלאָטיקטער מיט אַ פאַרסאַזשעטן פּנים. צמח האָט זיך צוגערוקט מיט לאַנגזאַמע געמאָסטענע טריט. זעץ זיך צמח, ווענדעט זיך דער רב צו אים אויף דו, וואָס ווסטו זאָגן. און צמח הויבט אָן מיט אַ ציטערדיקע שטים שטאַמלענדיק דערביי דערציילן אַ מעשה מיט אַ פלעשל פאַרשאָטענע שוואַרצע יאַגדעס וואָס מ'האָט נאָך ניט אָנגערירט, צי קען מען עס נוצן אויף פּסח. דער רב קוקט אים גלייך אין די אויגן אַריין

און מעלקט די באָרד, און אַז צמח האָט געענדיקט האָט ער לייכטער אָפּ־געאָטעמט, אַ קאַלטער שווייס האָט אים אָפּגעגאָסן, שוין לייכטער אָפּשמידן אַ פּאָר פּיס. האָט ער ביי זיך געטראַכט. דער רב האָט זיך באַלד אויפ־געהויבן פון אָרט געשטעלט זיך אויף אַ קליין לייטערל, די ציצית זיינען אים נאָכגעהאַנגען, די בלוט איז אים אַריין אין פּנים קלעטערנדיק אינ־דער הויך, אַראָפּגענומען אַ גרויסן ספר פון פּאָליצע פריער גוט אויס־געקלאַפּט דעם שטויב, און צוגעזעצט זיך אויפן זעלבן אָרט סאָפּענדיק שווער אָנגעהויבן מישן די בלעטער, אויף צמחן האָט עס געמאַכט אַ שטאַרקן רושם, פאַרשטייט זיך אין די שוואַרצע פינטעלעך, האָט אַן אָפענעם מוח, האָט אַלע דינים און שאלות אין קאָפּ, און ער וואָס קען ער, קוים עברי זיך אויסגעלערנט און אַ בריוול אָנשרייבן, וואָס איז דער חידוש, אַז צו צוועלף יאָר איז דער טאַטע אָפּגעשטאָרבן און די מאַמע האָט אים באַלד אָוועקגעגעבן זיך לערנען פאַר אַ בעל־מלאכה, ער האָט ניט געפילט ווי דער רב האָט אויפגעהויבן אַ פּאָר טיפע פאַרטראַכטע אויגן און גלייך זיך געווענדעט צו אים. זאָג מיר צמח, אפשר ווייסטו צי דעם צוקער צום פאַרשיטן האָט מען גענומען פון אַ נייעם זאַק אָדער פון אַן אָנגעהויבענעם.

פון אַן אָנגעהויבענעם — האָט ער באַלד אויפן אָרט געענטפערט.

איצטער וויל איך דיר פרעגן נאָך אַשאלה, צי האָט איר געהאַלטן אין זינעןביים פאַרשיטן, אַז איר וועט עס נוצן אויף פּסח?

דאָ האָט זיך צמח אַ ווייל פאַרטראַכט, דעם רב דאַרף מען זאָגן דעם ריינעם אמת.

ניין רבי, ניט געהאַלטן אין זינען.

אויב אַזוי, צמח, זיי וויסן, האָט דער רבי אויסגעצויגן די ווערטער מיט אַ גמרא־ניגון, טאָרט איר ניט ניצן די פלאַש מיט די יאַגדעס און איר דאַרפט פאַרקויפן אין חמץ.

צמח איז געבליבן אין אַ שווערער פאַרלעגנהייט. די קדושה פון אַרום האָט זיך מיטאַמאָל אָפּגעטאָן, דאָס בלוט האָט אים אַ זעץ געטאָן אין פּנים, אַן אינערלעכער פּראָטעסט האָט זיך ביי אים אויפגעוועקט און האָט אויסגעשריגן ווי ניט מיט זיין קול:

רבי אויב אָבער דער בויך וועט מיר ווייטאָן, וועל איך שוין ביי אייך ניט קומען פרעגן.... און האַסטיק אַ קלאַפּ געטאָן מיט דער טיר שנעל שפּאַנענדיק אַהיים.

זכרונות פון דער אַלטער היים

מיין נאָמען איז סענדער לאַבאַנאַרסקי, שטאַם פון סוויר, אַ זון פון חיים מאַטע דער קירזשנער. אונזער משפחה האָט געציילט 8 נפשות אַ חוץ די עלטערן 5 ברידער און איין שוועסטער. איך בין געבאָרן געוואָרן דער צווייטער ביי טאַטע מאַמע. מיין אינטימסטער חבר איז געווען טעווקע חיים דעם פוציליכערס זון. ער, חיים, פלעגט אַרומפאָרן איבער די דער־פער און בדוחק מפרנס זיין זיין גרויסע משפחה. שפּעטער האָבן עטלעכע קינדער זיינע עמיגרירט קיין אַרגענטינע, די עלטסטע טאָכטער זיינע, חיה פייגל, וועלכע מיר וועלן דערמאָנען שפּעטער, האָט געאַרבעט אין ווילנע אַלס שניידערין. איך און מיינע חברים פלעגן זיך צונויפקומען אין וואַלד אָדער אין אַ שטוב, און לייענען צוזאַמען אַ בוך אָדער אַ צייטונג, וואָס האָט פאַר אונז געעפנט ברייטער די האָריזאָנטן פון דעם לעבן אין דעם קליינעם שטעטל און אויפגעדעקט נייע וועלטן. שפּעטער אָבער אַז חיה־פייגל דעם פוציליכערס טאָכטער האָט זיך אומגעקערט פון ווילנע, איז אַדאַנק איר השפעה דער קרייז ברייטער זיך צעוואַקסן. זי האָט פאַרכאַפּט די יוגנט מיט אירע שילדערונגען פון דעם ברויזנדן לעבן איז דער גרויסער שטאָט, וועגן דעם אויפקום פון אַ יידישע אַר־בעטער־באַוועגונג „בונד” און זיין קאַמף פאַר אַ בעסערן, שענערן מאָרגן, און אַ נייע סאָציאַלע געזעלשאַפט. דער טרעף־פונקט איז געווען ביי שמעון דעם כאַצילקער אין שטוב, וווּ חיה־פייגל פלעגט פאַר אונז פאַרלייענען פון דער אומלעגאַלער ליטעראַטור אין יענער צייט.

אונדזער פּאָפּולאַריטעט אין שטעטל איז געוואַקסן, מ׳האָט אָנגעהויבן קוקן אויף אונז קרום, און טייטלען מיט די פינגער, אַז מיר זיינען געפער־לעכע רעוואָלוציאָנערן, און ווילן אַראָפּוואַרפן ניקאָלייען פון בענקל און ברענגען אַן אומגליק אויפן גאַנצן כלל ישראל. דאָס האָט אונז אָבער ניט אָפּעשראָקן. להיפך, נאָך מער פאַרשטאַרקט אונזער טיפן גלויבן און קאַמף פאַר אונזער אידעאַל.

ביז איינמאָל אַ שבת אין אָוונט, ווען מיר זיינען געזעסן ביי שמעון דעם כאַצילקער אין שטוב שטאַרק באַגייסטערט הערנדיק לייענען פון חיה־פייגל אַ נייעם אויפרוף פון „בונד” צו די יידישע אַרבעטער אין לאַנד, האָבן זיך פלוצלינג אריינגעריסן סטראַזשניקעס און אַלעמען אַרעס־טירט. איך האָב געהאַלטן אין האַנט אַ בראָשור מיט אויסצוגן פון קאַרל מאַרקסן, האָב איך נאָך באַוויזן אַ וואַרף צו טאָן אין אַ זייט. פון די אַלע

פאַרזאַמלטע האָט מען בלויז פאַרהאַלטן פיר: חנקע עלעס, חיה־פייגל מיט איר ברודער טעווקע און מיר. מ'האָט אונז אוועקגעפירט צום אַראַדניק, און געהאַלטן פאַרשפאַרט א גאַנצע נאַכט אין אַ קאַלטן צימער. אויף מאָרגן, כ'געדענק, איז געווען אַ קאַלטער פראָסטיקער טאָג, האָט מען אונז אַריינגעזעצט אין אַ שליטן, אין דער באַגלייטונג פון זשאַנדאַרן האָט מען אונז געפירט דורך דער גאַנצער לענג פון שטעטל, אַלע האָבן אונז אָנגעקוקט מיט פיל באַדויערונג און רחמנות געפיל.

אין אָוונט זיינען מיר אָנגעקומען אין סווענציאַן, און באַלד אַריינגעזעצט אין חד־גדיא. דאָ האָט מען אונז יעדערן באַזונדער גענומען אויספאָרשן, דורך אַ פּראָקוראָר, וועלכער איז ספּעציעל געקומען פון ווילנע. נאָך פיל שעהן פייניקן און מאַטערן האָט מען אונז צעשיידט.

מיר האָט מען אריינגעזעצט צוזאַמען מיט קרימינעלע פאַרברעכער, מענטשן פאַראורטיילטע פאַר מאָרד, און ס'איז ניט אָנגענעם געווען צוגעפינען זיך אין אַזאַ געהויבענע געזעלשאַפט. אויך די באַדינגונגען זיינען געווען זייער שווערע אוממענטשלעכע. וועגן מיין לאַגע האָט זיך דערוואוסט אַ יידישע פרוי פון סווענציאַן וועלכע איז אויך געווען אַ פּאָליטיש באַשולדיקטע און האָט זיך באַפרייט, און אַדאַנק איר אינטערווענץ האָט מען מיר איבערגעפירט אין איר געוועזענעם צעל, זי האָט אויך געזאָרגט וועגן פאַרשיידענע זאַכן ווי שרייב־מכשירים. יעדן טאָג האָט מען מיר געבראַכט אַ מיטאָג. אַזוי אַרום איז מיין לאַגע געלינדערט געוואָרן. איך בין פאַרבליבן זיצן אין תפיסה דער לעצטער פון די פיר אַרעסטירטע חברים. צום סוף בין איך נאָך אַמאָל אויסגעפאָרשט געוואָרן דורך אַ פּראָקוראָר, וועלכער האָט מיר געדראָט מיט פאַרשיקן אין סיביר אויב איך וועל ניט אַרויסגעבן די נעמען פון די וועלכע שטייען אין שפּיץ פון אונדזער קרייז. פאַרשטייט זיך, אַז ער האָט פון מיר גאָרנישט אַרויסבאַקומען. און נאָכן אָפּזיצן אַ חודש אין תפיסה אין אַן איינצל קאַמער בין איך ענדלעך באַפרייט געוואָרן, מיין טאַטע איז געקומען מיר נעמען אַהיים.

אין שטוב איז די עקאָנאָמישע לאַגע געווען אַ שווערע, דער טאַטע האָט באַשלאָסן צו פאָרן אין אַמעריקע און מיט דער צייט אַראָפּנעמען די גאַנצע משפחה. דערווייל האָט זיך דערנענטערט די צייט פון צושטעלן זיך צום פּריזיוו וואו איך האָב געדאַרפט דינען דעם קסר גאַנצע פיר יאָר. אַחוץ דעם האָב איך געמערקט ווי די פּאָליציי שפּירט מיר נאָך אויף שריט און טריט און וואַרפט אויף מיר אַן אויג.

דאָס אַלץ האָט מיר געעשטויסן צו געזעגענען זיך מיט מיין אַלטע היים.

נאָכן באַקומען צוגעשיקט פון טאַטן די שיפס־קאַרטע און די איבעריקע הוצאות, האָב איך זיך גערירט אין וועג.

איך לעב אין אַמעריקע שוין 69 יאָר, פאַר דער צייט זיך אַמעריקאַניזירט, אָבער בין נאָך אַלץ מיט שטאַרקע פעדים צוגעבונדן צו מיין שטעטעלע סוויר, וואו איך בין געבאָרן געוואָרן.

איך וואָלט נאָך וועלן אָנקוקן דעם סווירער באַרג און דעם טייך, וועלכע דערמאָנען און וועקן אויף אין מיר אַזויפיל דערינערונגען און זכרונות, אָבער דאָס איז שוין פאַר מיר אַ ווייטער חלום...

סענדער לאַבאַנאַרסקי

חורבן און אומקום

סוויר

סוויר מיין אונטערגעגאַנגענע שטעטעלע
חרוב געוואָרענע היים,
ס'לייכט דיין נאָמען הינטער דער בלוטיקער שקיעה
שיינסט ווי אַן עמוד האש פון פינסטערן תהום אַרויס
בליצט אויף, ווי אַ ווייטער פאַרגאַנגענער חלום.

איך ווייס, דו ביסט שוין מער ניטאָ
איך ווייס, וועסט פאַר מיר זיך ניט אומקערן,
ניט טרעטן וועל איך די ערד
וואָס האָט מיר איבער צוואַנציק יאָר געטראָגן.
אָנקוקן דעם הימל,
וואָס האָט קינדערשן פּחד אויסגעמאָלט
און גאָלדענע חלומות געוועבט.

קלייב איך היינט ווי פּערל דיינע צעפּליקטע שמות
קוש אים דעם ווינט,
וואָס בריינגט מיר דיין פאַרברענטן אַש צוטראָגן.
וואַרם זיך ביי דיין אויסגעלאָשענעם נר תמיד.

איך האָב שוין אַ צווייטע היים געפונען
איך האָב שוין אויף אַנאַנדער באָדן זיך איינגעפלאַנצט
אַ נייען גאָט אָנגעהויבן דינען.

קומסטו נאָך מיין שטעטעלע צו חלום יעדע נאַכט
גייט מיר נאָך דער חן פון דיינע שמאָלע געסלעך
שעפּ עמערוויז פון דיין טיפן ברונעם.

װערן בלעטער פֿאַרװיאַניעטע דורך פֿרישן טוי װידער גרין
און סטעזשקעס פֿאַרװאַקסענע צוריק אויסגעטראָטן,
װערן פּנימער פֿאַרמעטענע — װידער אויפֿגעלעבט
און װינקעלער אַמאָליקע גייען מיר נאָך װי אַ שאָטן.

איך קום צו דיר אַ ניט געבעטענער צוגאַסט
גיי מיט צוגעמאַכטע אויגן,
קיינער פֿירט מיר ניט
איך פֿלי — װי אַמאָל ייִנגלװייז פֿון חדר
מיט אַן אָנגעצונדענע לאַמטערנע אין האַנט.

...האָסט שטעטעלע מיינס דיין שיינקייט איינגעהאַלטן
און ס'איז דיין חן אויף אַ האָר ניט געמינערט,
ס'שטייט נאָך אַלץ דער באַטשאַן אויפֿן שפּיץ פֿון קלױסטער
און קלאַפּט מיטן שנאָבל.
דער באַרג, שמייכלט צו מיר גוט־ברודעריש
(אויף אַ האָר ניט עלטער געװאָרן)
און שטרעקט מיר אויס אַ ברייטן שלום־עליכם,
דער קאַרשן בוימעלע ביי אונז אין גאָרטן
שטייט אין װייסן אויסגעפּוצט
(אַט באַלד װעט זיך די מאַמע אין פֿענסטער באַװייזן)
ביי די מיאַדלער בליען שוין די מיי־בוימער
און פֿאַרשכורן דעם אַרום
(ניט איינמאָל דאַרט די מייטקעלער קלעטערנדיק צעריסן)
אימיצער פּראַשקעט נאָך מיט אַ פּראַלניק אויף מיישע
דעם מאַלערס קלאַטקע
און ס'ענטפֿערט אָפּ דאָס עכאָ פֿון יענער זייט,
די אַזערע ליגט נאָך אַ פֿאַרחלומטע װי אַ מאָל
(ס'האָט דער שטורעם איר שפּיגל ניט צעבראָכן)
אַ גאַנצן טאָג זיך אָנגעשפּילט מיט די שטיפֿערישע כװאַליעס
קלייבט זי איצטער אירע כוחות אויפֿן מאָרגנדיקן טאָג.

בלאָנקע איך אַרום מיט אבלדיקע טריט.
איבער דיינע שטומע געסלעך,

קיינער קומט מיר ניט אַנטקעגן
קיינער קלאַפּט ניט אָן אין פענסטער
און רופט מיר ביים נאָמען.
אַ בית־עולם שטילקייט ליגט דאָ אויסגעגאָסן.

ווער האָט אויסגעקערט די רעדלעך יידן פון די גאַסן
זיצנדיקע אויף די גאַנקעס, אין זומערדיקע פאַרנאַכטן,
ווו האָט זיך פאַרקייקלט דער קינדערישער געפילדער אויף די הייפן,
און הילכיק צעקלונגענע מיידלשע געלעכטערס,
ווער האָט איינגעשלונגען די האַרציקע קולות פון בית־המדרש
און פלאַמיקע דיסקוסיעס אין דיינע לאָקאַלן.
ווו זענען אַנטרונען געוואָרן די פאַרליבטע פאָרלעך הינטערן שטעטל,
און אָנגעפּאַקטע, לוסטיקע חברה אויף שווימענדיקע שיפלעך,
ווו איז אַנטלאָפן ס׳פייגל געזאַנג איבער דיינע פענסטער
פון דורות לאַנגע אויסגעוואַרעמטע נעסטן
ווו? — — —

קיינער ענטפערט ניט, אַליין האָט דעם אָטעם איינגעהאַלטן
אַ יום כפורדיקע פּוסטקייט היינגט אַנדערלופט,
אַ געפרעפּענע שטילקייט אין אַ שטוב, ווו מ׳האָט אַ בר־מנין
אַרויסגעטראָגן
אַ בלייענער וואָלקן דריקט שווער אויפן האַרצן
אָט ווערט זי באַלד צעפּלאַצט —
ס׳וויינט יעדער שטיין אונטער מיינע טריט
— — — געווען אַמאָל אַ שטעטעלע סוויר — און ניטאָ שוין מער...

די בריק

די בריק איז געווען דער אָנהייב און סוף פון שטעטל. אויף יענער זייט האָבן גרינע פעלדער זיך רחבותדיק צעשפּאַצירט, אַוועקשווימענדיק ווייט אויף די גאָלדענע כוואַלייעס ביז. געדיכטע טיפע וועלדער, וועלכע האָבן דעם האָריזאָנט אין אַ טונקעלער ראָם איינגעפּאַסט. אַקעגנאיבער

איז געלעגן אויסגעשפרייט די לושציקער גרעבליע, אַ ריזיק צעגאָסענער זומפּ, אַסיענצייט האָבן בידנע, באַלעגאַלעס ביטער געוויינט אויפן דאָזיקן שטיקל וועג וועלכן מ׳האָט ניט געקענט אויסמיידן, און דערפאר איז דאָס שטעטל אָפּגעשניטן געווען פון דער וועלט, און קיין אייזנבאַנליניע און טראַקט אַהער ניט דערגאַנגען.

פון דאַנעט האָט אַ שמאָלער זאַמדיקער וועג אין ברייטן גאַשטינעץ זיך אַריינגעשניטן, געפירט אין דער גרויסער וועלט אַריין, דורך דאַנעט. האָבן נייע שטרעמונגען, אידייען אין דעם קליינעם פאַרוואָרפענעם שטעטל, שטורמיש זיך אַריינגעריסן, און אין דער פאַרגליווערטקייט אַ נייעם רוח אַריינגעבלאָזן.

פונדאַנעט האָט מען דעם ערשטן ציטערדיקן טראָט געשטעלט, און מיט אויפגעריסענע אויגן אין וועלטס ריזיקע אָרעמס אַריינגעפאַלן, פאַרבלענדעט פון דער אָרומיקער צעגאָסענער ליכט. דורך דאַנעט האָט מען קינדערשע פוכיקע הענט אין קייטן געשמידטע געפירט. דאָ זענען צענדליקער יינגלעך און מיידלעך פון וואַרעמע היימען אַנטלאָפן, אויף הפקרדיקע וועגן זיך געלאָזט...

דאָ אויפן בריק האָט מען יעדן אָפּפאָרנדן באַגלייט, הענט האָבן וואַרעם זיך געדריקט, הייסע טרערן האַלזנדיק פאַרגאָסן. דאָ האָט מען פייערדיקע הוראָס געטאַנצט, און מיט קנאה באַגלייט די גליקלעך אָפּפאָרנדע.

פון דאַנעט האָט מען דעם לעצטן בליק געוואָרפן אויף די טרויער איבערגעבליבענע טאַטע מאַמע, און אזוי טייער באַליבט שטעטעלע. ווייט ווייט האָט נאָכגעיאָגט מאַמעס זילבערדיקער טרער און אַנטלויפנדיקער מאַיעסטעטישער קאָפּ פון באַרג, און מיט אים, דער קנויל פון די טייערע שפּילעוודיקע קינדערשע יאָרן.

דא האָב איך צום לעצטן מאָל מיט מיינע טייערע זיך געזעגנט. אָט זע איך נאָך היינט ווי אין יענעם זומערדיקן באַגין מיין מאַמעס טרויעריק פנים און פאַרוויינטע אויגן, ס׳גייען מיר נאָך ווי אַ שאָטן אירע לעצטע ווערטער נעם מיר אַראָפּ, און ס׳שניידן נאָך ווי מעסערס אין האַרצן מיין ברודערס אַרויסגעכליפּעט קול פאַרגעס אונז ניט. אַ טייערע מיינע. ניט פאַרגעשטעלט זיך, אַז דער חלף ליגט שוין ביי אייך אויפן האַלז און וועל זיך מער ניט באַגעגענען מיט אייך און מיט די איבעריקע האַרציקע יידן, וועלכע זענען געקומען מיר באַגלייטן.

די בריק איז אויך געווען דער באַליבסטער ראָמאַנטישער ווינקל פאַר

דער שטעטלשער יוגנט. נאָכן דורכשפּרייזן דעם האַרטן, לאַנגן ברוק, פלעגט דאָ אַ שלאָג טאָן אין פּנים אמהיה׳ציקע פרישקייט, אַ דופטיקער ריח פון דעם צעבליטן גרין־צעוואַקסענעם אַרום. איז געווען נאָך אַ גרעסערער פאַרגעניגן ווי אָנשפּאַרן זיך אויפן פאַרענטש פון בריק. און צוהאָרכן זיך צו דעם שטילן געמורמל פון די כוואַליעס. און אַמאָל פלעגט דאָ איבעררייסן די שטילקייט פון אַרום ס׳שפּילן פון אַ גיטאַרע אָדער מאַנדאָלינע אויסגעמישט מיט אַ פריילעך געזאַנג און הילכיק געלעכטער פון חברה, וועלכע האָבן דאָ פאַרבלאָנדזעט שפּעט אינדערנאַכט אויף אַ לאָדקע.

די בריק איז בעת די ערשטע וועלט־מלחמה אונטערגעצונדן געוואָרן, און באַלד צוריק אויפגעבויט. פון דער מלחמה איז ער ארויס גאַנץ. און האָט איבערגעפירט די גאַנצע עדה סווירער יידן אין זייער לעצטן וועג.

אַ בריוו אַהיים

בײַ אונז,
בליט שוין דער מאַראַנץ לעם פענסטער
און פייגל, זינגעגן שפּרינגען הין און הער.
בײַ אייך,
גליווערט נאָך דער קאַרשנבוים אין גאַרטן
און אין שטוב — פאַראַן נאָך ווער ?
בײַ אונז,
רעגנט איצט גאָלד אויף פעלדער
פון אַ הימל אויסגעצוואָגן ריין.
בײַ אייך,
דרייט אַ זאַווערוכע,
דערטראָגט זיך נאָך אויף מאַמעס געוויין ?
גלוסט זיך מיר איצט פליגל אָנטאָן
און ברענגען אייך אַ טראָפּן טרייסט,
וועט נאָך אימיצער מיר אַנטקעגנקומען
אָדער — שוין האָט ווייסע רו אויך אויסגעלייזט...

ווען...

און ווען ס׳וועט דער תלין
אין זיין אייגענעם בלוט אין אָנמאַכט פאַלן,
און וועלטס שופרות
וועלן הילכיק זיך צעשאַלן
וועט מיין פאָלק זיך שבעה דאַרפן זעצן.

און ווען אַ ווייסע טויב וועט נאָכן מבול
גרינעם אָנזאָג ברענגען,
און פרילינג,
אונטער אַלע הימלען זיך צעהיינגען
וועט מיין פאָלק אין שוואַרצן נאָך אַרומגיין.

און ווען אַלע וועלן פון נח׳ס קאַסטן אַרויסקריכן
און יעדערער,
וועט זיך זיין נעסט אָפּזוכן,
וועלן מיינע ברידער
שוין אַהיים ניט קומען...

**
*

ס׳איז היינטיקער פרילינג פאַרבייגעפלויגן
און פון מיר זיין פנים באַהאַלטן,
אָנשטאָט אַ גלעט זוניקן שמייכל,
איבערגעלאָזן אַ ציטער אַ קאַלטן.

ס׳האָט היינטיקער פרילינג
מיינע פליגל ניט אויסגעשפּרייט,
איז דער קאָפּ זינקען געבליבן
און דער וועג פאַרווייט.

פייפט דרויסנדיקער ניגון
האַרבסטיקן אומעט אין מיין האַרצן,
ס׳האָט אונז ביידן פרילינג היינט
אַנגעטאָן אין שוואַרצן.

מיר וועלן עמלקן אייביק נישט פאַרגעסן...

שוין זיינען אייערע צעזייטע קברים
מיט גרינעם גראָז פאַרוואַקסן,
אויסגעגלייכט מיט דער ערד.
שוין האָט דער ווינט,
אייער פאַרברענטן אַש ווייט צעטראָגן
און באַמיסטיקט עשוס פעלדער.
— קין שפּאַצירט שוין פריי אַרום איבער די גאַסן
מיט אַן אויפגעהויבענעם קאָפּ
האָט זיינע בלוטיקע הענט „זויבער״ געמאַכט
געכשרט אין די טומאה׳דיקע וואַסערן פון מענטשלעכן זנות.
די וועלט — טראָגט אים אַ חניפהדיקן שמייכעלע אַנטקעגן
און יעדער פאַרבעט אים הכנעה׳דיק צו אַ מזומן...

מיר וועלן עמלקן אייביק ניט פאַרגעסן
אונזער חשבון איז אַן אַלטער,
נאָך שרייט פון אונז אַרויס הבלה׳ס בלוטיקע שטים
און ס׳איטערט אויף אונזער קערפּער די אָפענע וווּנד.
גייען אונז נאָך ווי אַ שאָטן,
די פאַרשטיקטע קולות פון די גאַז קאַמערן
און לעצטע גסיסה קרעכצן,
פון די אויסגעגאַנגענע אויף אַלע וועגן.
נאָך יאָמערט די אַבל׳דיקע פוסטקייט אין אונזערע שטיבער
און ס׳כליפּען אויפן קול
די ליידיק פאַרבליבענע פּלעצער ביים טיש.
נאָך קלאָגן שוואַרצע ראָבן אויף אונזער דאַך
באַוויינען די טויטע,
און — זאָגן אָן אויף אַ נייעם געוויטער...

אינמיטן אַ שטעטעלע
איז אויסגעוואַקסן אַ באַרג אַ גרויסער,
אַלע האָבן זיך מיט אים געייחוס׳ט
דערפאַר אפשר האָט ער גאוה׳דיק די קאָפּ פאַריסן ווי אַ קיסר.
אין דער אַ שטעטעלע האָט אַ מאַמע מיר געבאָרן
אויף דעם אַ באַרג מײַנע קינדער־יאָרן אויסגעשפּילט,
האָב איך זיי שוין ביידן היינט אויף אייביק פאַרלאָרן
ס׳האָט שוואַרצער טרויער זיי איינגעהילט — — —

דער באַרג

מ׳שמועסט — שטאַמסט פון פאַרצײַטן —
ס׳האָבן מענטשלעכע הענט דיר אָנגעשאָטן,
געפירט שוין פון דאַן — אַ סך מלחמות, שטרײַטן —
דורות יידישע, פיל סטעזשקעלעך ביי דיר אויסגעטראָטן

ס׳האָט דער גרויסער גראַף (געווען אַזאַ אַמאָל)
אַ שלאָס פאַר זיך דאָ אויפגעשטעלט.
געפינט מען היינט נאָך סימנים אָן אַ צאָל
ס׳האָט דאַן געקניט פאַר אים די אונטערשטע וועלט — — —

ס׳האָט דיין נאָמען ווייט זיך פאַרטראָגן
(אויפן ווילנער פיש־מאַרק מיט דיר זיך געשאָלטן)
צו מיר האָסטו אַריינגעשמייכלט אין אַזויפיל זוניקע פאַרטאָגן
פאַר איין בליק דיינעם, וואָלט איך איצט אָפּגעגאָלטן

אין וויג נאָך, האָבן מיינע הענטעלעך צו דיר זיך געריסן,
ווען מאַמע פלעגט מיר אַ זאַטן איבערלאָזן אַליין,
האָב דאַן שוין דיר אויסגעחלומט ליגנדיק אויפן קישן
און איינגעשטילט ניט איינמאָל מיין קינדערשן געוויין.

איך בין אויסגעוואַקסן אויף דיינע קני
ווי אויף אַן אַלטן זיידן געקראָכן אויפן בויך

פון חדר ניט איינמאָל אַנטלאָפֿן גאַנץ פֿרי,
ווי אַ קאַץ געקלעטערט צו דיין באַרגיקן הויף.

פֿונדאַנעט זיך פֿאַרמאַסטן שטיינער וואַרפֿן אויף פֿייטלס בלעכענעם דאַך.
און ניט איינמאָל אַ שויב צעבראָכן ביי אַ שכן,
האָבן געמאַכט אויף אונז אַבלאַוועס יידן אַ סך
איז מען צעפֿלויגן שיעור דעם קאָפּ געבראָכן...

מלחמות־קינדערשע געפֿירט דאָ יאָרן
(די תורה גענאַשט פֿון די גרויסע)
אַקאַפּעס קונציקע אַליין אויסגעגראָבן
געשפּילט זיך אין רויטע און אין ווייסע...
שפּעטער שוין מיט שקצים זיך געשלאָגן
מיר זיינען שטענדיק געווען אויבן —
ס'האָבן אָבער יאָרן איבערגעקערט דעם וואָגן
און ס'קענען שוין אַנדערע מיט זייער העלדישקייט זיך לויבן...

יאָרן זיי גייען און דער באַרג מיט זיי
יעדערן, זיין גרינעם שויס צוגעטראָגן,
צעגיסט מען זיך אין לידער ביז באַגינענדיקן קריי
— ס'האָט שוין אימיצער אין מוחות אָנגעהויבן נאָגן...

אָנגעטרונקען זיך ביז שכרות פֿון דיין גרינעם בעכער
אָנגעזעטיקט זיך מיט דער אַרומיקער שיינקייט,
טראָגן ווידער פֿליגל צו דיר הויך און העכער
און לאָזן מיר איבער ווי אַמאָל אין מיין וועלפֿישער אַליינקייט.

ליגסט מיין שטעטעלע ווי אַ שפּילכל אויף דער האַנט
אָט איז די יורזיקע — דער קלויסטער פֿאַררייסט דעם קאָפּ,
ס'הויבט זיך אָן די „גאַס"־קאַרטן שטיבעלעך אויסגעזעצט אין זאַמד
אַנטקעגן, קייקלען זיך געסעלעך, איינע נאָך די אַנדערע אַראָפּ,
מערק פֿוןביידע זייטן (וויפֿל מלחמות געפֿירט)
די שול אַ שיינענדיקע, פֿאַררייסט דעם קאָפּ.
האָבן גרינע סעדעלעך דיין נאַקעטקייט אויסגעצירט
די „סלאָבאָדע" אַ פֿאַרשעמטע פֿון דער ווייטן קוקט

טוליען זיך הייזעלעך קרשן דיינע פיס
אַט איז דאָך אונזער שטוב, מיין היים
קינדערלעך שפּילן זיך אַזוי מחיה׳דיק־זיס
ציגן קלעטערן פריי דאָ און אַ צוים.

אַט איז די אַזערע, אין אַ שיסל זיך אויסגעגאָסן ברייט
טראָגט שיפן ווי שפּענדלעך לייכט אויפן רוקן,
אויף יענער זייט — האָט זיך אומיצער צעשריען רויט
אַ גרינע וועלט פאַר איר שיינקייט טוט זיך בוקן

חנ׳דלט זיך די אַזערע דעם באַרג אַנטקעגן
קנייטשט זיך וואַרפט זיך ווי אַ שטיפערישע מיידל
גלוסט זיך איר אַמאָל אַרויס פון די ברעגן
קען אָבער דעם וועג ניט געפינען ווי אַ הונט דעם וויידל

קוקן זיך אין די אויגן ווי אַ פאַרליבטע פּאָר
די הענט — קענען זיך ניט דערלאַנגען,
צעפייפט זיך דער באַרג טרויעריק ביז גאָר
ענטפערט באַלד די אַזערע אין שטילע מאַנאַטאַנישע געזאַנגען.

יעדן באַגינען טונקט אָפּ די זון דאָ אירע גאָלדענע טריט
און צעשיט די רענדלעך אויפן גלאַטן שפּיגל,
דער באַרג, אַ ראַז־צעשמייכלטער ווי פאַר דער מאָרגן תּפילה קניט,
פאַרייסנדיק דעם קאָפּ צום הימל.

**
*

גלאמפּעזעס נאָך דער באַרג פון יענע צייטן
שטייט אַ גרינער אַנגעטאָן אין זומערדיקן בליען,
פירן מיר ס׳זעלבע טרעפּ פונדערווייטן —
דער אָדלער שטייט נאָך אַלץ אויסגעשפּרייט צום פליען.

נאָך איז דער דיינקמאָל פון „אומבאַקאַנטן” מיט אַ קייט אַרומגענומען
הויכער גראָז פאַרוואַקסן אַרום.
הער איך פּלוצלונג מאַמעס־קול פונדאַנעט ברומען
— בלייב צום אָרט אַ צוגעשמידטער שטום.

אַ טרויער הייננט איבער דיינע דעכער
טיר און פענסטער אויסגעפראַלט,
ס׳ווייננט דער אומעט אַרויס פון די לעכער
ס׳טראָגט זיך אַ געיאָמער, ווי פון אַן אויסגעהאַקטן וואַלד.

ס׳שרייסט צום הימל ווי אַ קוימען אַ שוואַרצער
וואָס איז נאָך אַ שריפה געבליבן שטיין
ס׳האָט אַלץ איינגעשלונגען דער פינסטערער קאַרצער
דיר פאַר אַן עדות איבערגעלאָזן אַליין.

האָסט זיך צוגעקוקט, ווו מ׳האָט דיינע יידן סטאַדעווייז צונויפגענומען
אין אַן ענגע געטאָ פאַרשפּאַרט,
ס׳האָבן שוין יידישע קינדער ניט געטאַרט צו דיר אַרויפקומען
אויף זייערע שפּילערייען זיך מער ניט דערוואַרט.

האָסט זיך צוגעקוקט, ווי מ׳האָט דיינע יידן אויף זועגענער אָנגעפּאַקט
(קיין פּאָנאַר געפירט האָט דער וועג) —
באַגלייט האָבן זיי קלאָגעדיקע סלופּעס אויפן טראַקט
און בלוטיק אָנגעטרונקענע פאַרסמ׳טע טעג,
האָסט צוגעזען ווי מ׳האָט מיין פאַרחלשטע מאַמען געשלעפּט זאַלבע צענט
און ביסט פאַר חרפּה אין דער ערד ניט אַריינגעזונקען,
האָסט צוגעזען ווי ס׳האָט מיין שוועסטער געטריבן מיט די עופּה׳לער
אויף די הענט,

און אין ים פון זייערע טרערן זיך ניט דערטרונקען.

ביסט הייננט אַ ריזיקע מצבה נאָכן חורבן איבערגעבליבן,
וועסט פאַר קומענדיקע דורות דעם סוד דערציילן.
מיט בלוטיקער שריפט זיינען די ווערטער אָנגעשריבן,
תו שין גימל, אומגעקומען אַ יידיש שטעטעלע אין פּוילן.

פּאָנאַר

פּאָנאַר איינע פון די פאַרניכטונגס־לאַגערן אין פוילן, ליגט 7 ק"מ פון ווילנע, נאָענט צו דער באַן־ליניע.

געפינט זיך אין אַ פּרעכטיקע לאַנדשאַפט, אַרומגערינגלט מיט טיפע וועלדער.

דאָרט זיינען אויף אַן אכזיותדיקן אופן אויסגעשניטן געוואָרן דורך די דייטשע רוצחים, ווי מ'איז זיך משער ביי 100,000 יידן פון ווילנע און אומגעגנט, און צווישן זיי ס'רוב סווירער יידן.

זעענדיק פאַרויס זייער נאָענטע מפּלה האָבן די רוצחים באַוויזן אַ טייל פון די קרבנות אַרויסנעמען פון די גריבער און פאַרברענען, כדי אָפּווישן זייערע בלוטיקע מעשים, אָבער מיטן דערנענטערן זיך פון דער סאָוויעטישער אַרמיי איז זייער אַרבעט איבערגעריסן געוואָרן.

היינט שטייען נאָך די אָפענע גריבער.

אין די ערשטע יאָרן נאָך דער מלחמה האָט דאָס וואַרשעווער יידנטום געפּלאַנט אויפצושטעלן אַ מאָנומענט די קדושים, אָבער דער פּלאַן איז ניט צושטאַנדגעקומען, ווייל די אָרטיקע מאַכט האָט ניט מסכים געווען אַז ס'זאָל דערמאָנט ווערן, אַז דאָ ליגן יידישע קרבנות.

ביז 1950 האָט יעדער באַזוכער אין פּאָנאַר געקענט פאַרצייכענען אין דעם באַזוכער־בוך זיין נאָמען אין יידיש, און אפילו אויפהענגען בילדער פון די אומגעקומענע, איצט איז נאָר דערלויבט זיך אונטער־שרייבן אין דער ליטווישער שפּראַך, און שטרייַנג פאַרבאָטן אויפהענגען בילדער.

פּאָנאַר איז היינט פאַרבויט אַרום מיט הייזער, און די רעשטל יידן וואָס לעבן נאָך היינט אין ווילנע, זיינען זיך נוהג צו באַזוכן דאָרט און פאַרגיסן אַ טרער נאָך זייערע אומגעבראַכטע משפּחות.

מפּי עד ראיה

ס׳הייפעלע אַש פון מיין מאַמען...

(צו דער סימבאָלישער לויה פון געבראַכטן אַש פון פּאָנאַר)

וואָס איז נאָך פון מיין היים פאַרבליבן
אַ חוץ ס׳ הייפעלע אַש פון מיין מאַמען,
כ׳האָב עס היינט מיט אַ הייליקן ציטער אין האַרצן
צו קבר ישראל געבראַכט.

וואָס האָב איך נאָך געקענט דערוואַרטן,
דאָס איז מיין לעצטער ווונטש געווען.
דאָ אויף מיין ערד זאָל מאַמעס אַש רוען
און די בלומען אויפן קבר, מיט מיינע טרערן באַגיסן.

וואָס האָב איך נאָך געקענט פון דעם רוצחים־לאַנד ברענגען.
אַ חוץ ס׳הייפעלע אַש פון מיין מאַמען.
כ׳האָב עס היינט מיט ציטערדיקע הענט
צו קבר ישראל געבראַכט.

נעדרים

חיה וינר

ביי מאַמעס בילד

שטילער אומעט,
שאָטנט אַראָפּ איבער דיין בילד.
ס׳שניידט דיין בליק טיף אַריין אין האַרצן
מיט דיין וואַרעמען אָטעם, איז מיין חדר אָנגעפילט

הער איך נאָך דיין וויינענדיקן שעפּטשן
ביים תחינות זאָגן, און בענטשן ליכט,
נאָך האָבן יענע טרערן ניט אויסגעטריקנט
קייקלען זיך איצט אויפן געקנייטשן געזיכט.

אָבער יענער קוואַל פון דיינע טרערן
האָט שוין „אומיצער״ אַן אַ זייט אַראָפּגעפירט,
און אַרויסגעצויגענעם מעסער פון דיין האַרצן
אין אַ גאָלדן רעמל באַצירט...

מ׳האָט דיר פֿאַרשאָלטן, געבאָרן געוואָרן אַ ייִדישע מאַמע
קינדער אויסגעהאָדעוועט פֿאַר שטורם און פֿאַר וועלט,
דײַנע טעג און נעכט אין טרערן אויסגעווייקט
אַ וואָרקנדיקע טויב פֿאַרבליבן, אין דײַן אײנזאַמען געצעלט.

געהאָפֿט אויף דער עלטער אַ מנוחה געפֿינען
אַוועקפֿליען צו קינדער אין הייליקן לאַנד,
האָט בושעוודיקער שטורם דײַנע פֿליגלען צעבראָכן,
טאַנצט היינט דײַן שאָטן בײַ מיר אויפֿן וואַנט.

טאַטע

פֿון הינטער די בלוטיקע שקיעות
קומט מיר אַנטקעגן דײַן ליכטיק געשטאַלט,
ס׳קלאַמערן מיר אַרום דײַנע אַדערדיקע הענט,
ביסט אַ איבערגעבליבענער בוים פֿון אויסגעהאַקטן וואַלד.

ח צ ו ת
זע איך דיר נאָך אויפֿן בענקעלע זיצן
אַ קרענקלעך שײַן אויפֿן בלאַסן פּנים פֿאַלט,
הייסע טראָפּנס קײַקלען זיך איינע נאָך די אַנדערע אַראָפּ.
די אויגן לעפֿלעך שליסן זיך פֿון מידקייט באַלד.

ס׳האָט טאַטן די נויט פֿון דער אָרעמער היים פֿאַריאָגט
צו עלף יאָר אויף זײַנע פּלייצעס דעם יאָך געטראָגן,
האָט די פּראַצע זײַנע יונגע כּוחות אויסגענאָגט,
די שווערע האַנט פֿון לעבן אַזוי פֿרי דערשלאָגן.

נאָך יאָרן,
טאַטע שאַרט זיך שוין מיט אַ שטעקעלע אַרום
זײַנע וואָרעמע אויגן זיך אויסגעלאָשן פֿאַר דער צייט,
אין ס׳האַרץ, אַ טאַטנס גאָלדענע האַרץ
שלאָגט נאָך צו מיר פֿונדערווייט.

אויפן הר הזיתים

אַ טייערע עלטערן, כ׳האָב אייך ענדלעך געפונען
נאָך 33 יאָר וואָס זענען פּליסיק אַנטרונען
אויפן הר הזיתים אייך זוכן, כ׳האָב געהאַפּט און געבענקט
דאָרט אייביק צו רוען, אייער צוואה פאַרגעדענקט.

גענישטערט צווישן קופּעס ברוך און ווייסן שטיין
צווישן צעשטערטע קברים פון בני־תורה־יידן, גרויס און קליין
פון אויפגעהעצטע באַנדעס, לעגיאָנערן פון שבט ישמעל
מיט פאַרסמטע מוחות פון נקמה. צוליב מדינת ישראל.

פלוצלונג פאַר מיינע אויגן, אין געקריצטן שטיין
אייערע נעמען האָבן אויפגעבליצט, מיט פאַרכטיקן חן,
איינס נעבן צווייטן די מצבות צעוואָרפן, צעשפּרייט,
דער פונדאַמענט צעריסן, דאָך ביידן ניט צעשיידט.

ליידנדיק אונטער לאַנגער מערדערישער אָקופּאַציע
מיט דער אַלטער שטאָט ירושלים, צוזאַמען אין איזאָלאַציע
זענט געווען עדות צו שכנים׳ס צעראַבירטע שטיינער
פון בויען אַ שאָסיי אויף זייערע ביינער.
איך האָב אויפגעציטערט פאַר שמחה, ווידער אייך צו טרעפן
אויפן אייביקן רו־פּלאַץ, פון מענשלעכן באַשאַפן,
אייער געוויסער הנאה פון באַזוך, כ׳קען פילן די מחשבות
ווען אַ זון מיט דער פרוי און טאָכטער קומען אויף קברי אבות.

די קברים אויפגעבויט, פון פרישן פאַרב, די נעמען לייכטן
אַן איילבערט בוים שיצט די אותיות פון טוי דעם פייכטן,
אין פאָרערגרונט די כותל־פלאַזשאַ שפּרייט ליכט אָן אַ סוף,
ביים זייט א שוועסטערס קבר, מיטן מאַן, פון מינסק א רב.

כ׳האָב שטיל מתפלל געווען, ביי אייך צופוסן
פון דער משפחה געבראכט צו אייך א סך גרוסן
גאט אליין נאר וויים, ווען מיר׳ן זיך ווידער באגעגענען
לייגן מיר שטיינדלעך אָנשטאט בלומען, ווי אונזער מנהג ביים געזעגענען.

ישראל זאב שווארץ

צו מיין פאַרוווּנדעטן קראַנקן ברודער

פרומקען

ס'האָט אַ מערדערלעכע האַנט,
גלייך אָן ציטער אין דיין ברוסט געצילט.
ס'האָט אַ מערדערלעכע האַנט,
קאַלט און זיכער דיר געשיקט דעם טויט.
נאָר די קויל די פאַרעטעריין האָט נאָר ווילד אַרויסגעברילט
און ניט געפּאָלגט די שטים וואָס ט'נאָכגעשריען רויט.

ליגסטו ברודער איצט צוגעשמידט צום בעט
ווייסע מלאכים איבער דיר שוואַרצע שאָטנס יאָגן,
אַ פרילינגס־שטראַל, איבערן בלייכן פּנים טוט אַ גלעט
דאָס האָט מאַמע אַ רפואה געבראַכט צו טראָגן.

פעלט איצט מאַמעס וואַרעמע האַנט
דיינע וואונדן אָפּצוקילן,
אומעטיק ווי אַמאָל זיך צוזעצן לעם דיר,
איר הייסן אָטעם דערפילן.
ס'איז שוין מאַמע לאַנג ניטאָ,
אַ רוצחישע האַנט האָט איר בוים אונטערגעשניטן,
האָט די זעלבע בלוטיקע האַק,
(די האַנט בלויז איבערגעביטן)
אויפן וואַרצל זיך פאַרמאָסטן —
האָט ס'זעלבע בלוטיקע האַק
דיינע ברענענדיקע טריט דעריאָגט
און טייער האָט ער דיר געקענט קאָסטן.

זיי געשטאַרקט ברודער,
היילי̄ק דאָס לעבן וואָס איז דיר געשיינקט געוואָרן,
גרויס זיך מיט דיין אומגעקומענע מאַמען,
וואָס האָט אונז ביידן יידן געבאָרן.

אין אַ כישוף ראָד

איך בין אַריינגעפֿאַלן ווי אין אַ כישוף־ראָד,
טונקעלע שאָטנס האָבן מיר אין זייער נעץ געפֿאַנגען,
שטיי איך נאָך ווי נעכטן פֿאַר אַ גרויסן סוד,
און זע ניט דעם ברעג, וואָס זאָל מיר אַ האַנט דערלאַנגען.

ס'האָט די לויטערע בלאַקייט אונזערע
אַ שווערע האַק געשפּאָלטן,
און מיין האַרץ צעריסן אויף צווייען.
שרייען דורך די גראַטעס דיינע ווייסע קייטן.
און כ'ווייס ניט,
ווער פֿון אונז האָט איצט גרעסערע ווייען...

איז היינט מיין אויג אין גרינס אויסגעבעט
און גאָלדענער רעגן אויפֿן קאָפּ רינט.
אונטער דיין בעט ליגט אַ שלאַנג אויפֿגעדרייט
און כ'ווייס ניט,
וואָסערע מחשבות איר בײדע שפּינט.

ווי קען איך אָנשטעקן דיין קראַנקן גוף
מיט מיין דאָרפֿישער געזונטקייט,
ריח פֿון פֿעלד, און פֿרייד פֿון שניטער,
ווי קען איך אַריינשמעלצן אין דיין שוואַכן גוף
דעם כוח פֿון מיין שטאַם,
און פֿאַרטרייבן פֿון אונז ביידן דעם ציטער.

ס'האָט דער ווייסער אלעאַנדער

ס'האָט דער ווייסער אַלעאַנדער
ארייַנעשמייכ'לט אין דייַן פענסטער
און אָנגעפילט מיט דופט דעם טונקעלן חדר,
ס'האָט פייגל־געזאַנג דעם פרילינג אָנגעזאָגט
און אַרויסגעפירט די וועלט אויף זוניקע רעדער.
דייַן זון איז לאַנג שוין אין וואלקנס פאַרגאַנגען,
און בלייענער הימל אויפן שוועל זיך אויסגעלייגט,
ס'וועט שוין קיין פרילינג דייַנע קנאָספּן ניט עפענען.
ס'האָט אַ שטורעם, דייַן צעבליטן בוים ווי אַ רייף אויסגעבייגט...
שיקט נאָך דער אַלעאַנדער יעדן באַגין זייַן ברכה
פאַרבלאָנדזשעט אַמאָל אַ פאַסיקל ליכט,
קושט אויס דייַנע ביינערדיקע פינגער
און באַשטראַלט דייַן וועלקנדיק געזיכט.

דו מיין איינאונאיינציקער ברודער

דו מיין איינאונאיינציקער ברודער שוין אויבעט ניטאָ.
פון די גאַנצע משפחה, ביסטו נאָר א זכר פאַרבליבן,
האָב געבענטשט דיין יעדע איבערגעלעבטע שעה —
געקוויקט זיך מיט יעדן בריוו וואָס האָסט אָנגעשריבן.

אָט ערשט נעכטן נאָך קינדערלעך געווען.
ביי טאַטע מאַמע אין אַ וואַרעמע היים,
צוזאַמען אויסגעשפּילט זיך אין אַלע שפּילערייען,
אויסגעשמירט זיך אין רויטן קלעפּיקן ליים.
באַרוועסע געקראָכן אויפן באַרג דעם הויכן,
נאַקעטע געשפּרונגען און דעם טייך דעם בלאָען,
אַ! איר שיינע קינדער־יאָרן,
איר טוט פאַר מיר איצט אויפטויכן.

ביז ס'האָבן אונז פליגל ווייט פאַרטראָגן איבער ימען,
איבערגעלאָזן די אַלטע היים און אַ וויינענדיקע מאַמען
(טאַטע שוין ניט געווען),
מירביידע נאָר האָבן זיך געראַטעוועט פון פייער,
אַליין מיטן רויך אַוועק, אַלע ביזן לעצטן.
דערפאַר ביסטו מיר ברודער מיינער געווען אַזוי טייער,
דערפאַר האָב איך דיר אין האַרצן איינגעפּאַסט ווי אַן אוצר דעם גרעסטן.
היינט ביסטו מיין איינאונאיינציקער ברודער שוין אויבעט ניטאָ.
פון די גאַנצע משפחה ביסטו נאָר א זכר פאַרבליבן,
כ'האָב געבענטשט דיין יעדע אויבערגעלעבטע שעה —
געקוויקט זיך מיט יעדן בריוו וואָס האָסט אָנגעשריבן.

צו מור

מור וועט שוין דעם סבא ניט געדענקען
און שפּילן זיך אין זיין שויס,
ער וועט איר שוין מער קיין שמייכל שענקען
אַבער דערציילן וועט מען איר, אַז זיר וועט ווערן גרויס.
ס'האָט דער סבא צוויי טיפע קלוגע אויגן פאַרמאָגט
און אַ האַרץ פול מיט גוטס אַן אַ ברעג,
ס'האָט דער סבא מיט זיינע וויצן דעם אומעט פאַריאָגט
און אין אַ יום־טוב פאַרוואַנדלט די וואָכעדיקע טעג.
ביז — ס'האָט אים דער גורל געטראָפן שווער
אין אויף אייביק צום בעט צוגעשמידט,
פון דאַן — די גרויסע ליכטיקער וועלט ניט אַנגעקוקט מער
און ניט געהערט אַפילו זיינע אייגענע טריט...
און ווען דו ביסט, מור, אויף דער וועלט געקומען
האָסט אים אזייפיל פרייד און גליק פאַרשאַפט,
דער ערשטער שמייכל דיינער האָט אים ברייט צענומען
און אַנגעגאָסן זיין שוואַכן גוף מיט פריש זאַפט.
ס'האָט דער סבא פיל דורכגעמאַכט אין לעבן
און געהאַט א סאַך דיר נאָך צו דערציילן,
ער האָט א טייערן פרייז פאַרן לאַנד אָפּגעגעבן,
קענסטו היינט, מיט דעם יחוס־בריוו זיך טיילן.
וועסט אויסוואַקסן מור אַ גרויסע
און שפּאַצירן אין אונזער באַפרייט לאַנד,
זיי וויסן, אַז אויך דער סבא ווי יענער לעגענדאַרער משה
האָט צו דעם צוגעלייגט אַ האַנט.

GEWEN AMOL A SHTETELE SWIR

Printed in Israel 1975

נדפס בדפוס „אורלי", תל־אביב, תשל"ה — 1975